

**TÜRKİYE
SOSYAL ARAŞTIRMALAR
DERGİSİ**

**Turkish
Journal of
Social Research**

21

YIL / YEAR : 21 SAYI / ISSUE (1) NİSAN/APRIL 2017

ISSN 1301-370X

*Dört ayda bir yayımlanır. Uluslararası Hakemli bir dergidir.
Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.*

*Published every four months. This is a refereed Journal. All right reserved.
No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without reference to the
journal*

**TÜRKİYE
SOSYAL
ARAŞTIRMALAR
DERGİSİ**

**Turkish
Journal
of
Social
Research**

YIL / YEAR : 21 SAYI / ISSUE (1) NİSAN/APRIL 2017

Sahibi / Owner

Akademisyenler Birliği Adına
Prof. Dr. Şükrü KOÇ

Yazı İşleri Müdürü

Uzm. Mustafa AÇIKGÖZ

Editörler Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Fatma AÇIK
Doç. Dr. Fatma ARPACI
Dr. Çelebi ULUYOL

İngilizce Editörü

Yrd. Doç. Dr. Nazlı GÜNDÜZ

Redaksiyon / Reduction

Arş. Gör. Hatice VARGELEN

Sayfa Düzeni - Kapak

Biçer YILDIRIM

Baskı

Bizim Büro Matbaa
Sertifika No: 26649

Yayımlanan yazıların telif hakkı Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne devredilmiş sayılır. Yazıların düşünsel ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. İki ve daha fazla yazarlı yazılarda yazının telif sorumluluğu birinci yazara aittir. Dergide yayımlanan yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntılanabilir. Akademisyenler Birliği Derneği Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA Dergisi), Türk dili, edebiyatı, dil bilimi, Türk tarihi ve sanatı ve eğitim bilimleri alanlarında özgün çalışmaları, içeren, yılda üç sayı çıkan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların telif hakkı TSA Dergisi'ne; düşünsel, bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ensar ASLAN,	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ethem ATAY,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BACANLI,	Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp BEDİR,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN,	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK,	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN,	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. M. Volkan ÇOŐKUN,	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Ertan EFEGİL,	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ELGİN,	Muğla Üniversitesi
Pof. Dr. M. Dursun ERDEM,	Nevşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Nur ERKİNAN,	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Osman GÜMÜŐÇÜ,	Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĐDU,	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ,	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET,	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın KARAPINAR,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Naim KERİMOV,	TaŐkent Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim MARAŐ,	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin Özkan	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Öcal OĞUZ,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin PARILTI,	Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. N. Hikmet POLAT,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Vagif SULTANLI,	Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Hüseyinoğlu ŞAMILOV	Bakü Folklor İnstitutü
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK,	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Refik TURAN,	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali TORUN,	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan UYGUR,	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim YALIN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Zeynep ZAFER,	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Varis ÇAKAN,	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Birsnel KARAKOÇ,	Uppsala Üniversitesi

Yazışma Adresi:

3. Cadde (Azerbaycan Caddesi) No: 2/17

Bahçelievler-ANKARA

Tel: 0312 222 56 83

e-posta: tsadergisi@gmail.com

dergipark.ulakbim.gov.tr/tsadergisi

BU SAYININ HAKEMLERİ/ REFEREES

Prof. Dr. Sibel ERKAL
Prof. Dr. Oya HAZER
Prof. Dr. Velittin KALINKARA
Prof. Dr. Mehmet OKUR
Prof. Dr. Barış ÖZDAL
Prof. Dr. Yasemin ÖZKAN
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT
Prof. Dr. Süleyman TARMAN
Prof. Dr. Şerife YORULMAZ
Doç. Dr. Fatma ARPACI
Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ
Doç. Dr. Ferit BULUT
Doç. Dr. Ayşe CANATAN
Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Doç. Dr. H. Elif DAĞLIOĞLU
Doç. Dr. Gökhan DUMAN
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN
Doç. Dr. Mustafa GÜNAY
Doç. Dr. Mevlüde KARADAĞ
Doç. Dr. Fatih SAKALLI
Doç. Dr. B. Tümen SOMUNCUOĞLU
Doç. Dr. Kadir ULUSOY
Doç. Dr. İlkay ULUTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Fahri ATASOY
Yrd. Doç. Dr. Ceyhun Akın CENGİZ
Yrd. Doç. Dr. Hasan IŞIK
Yrd. Doç. Dr. Gökhan SUR
Yrd. Doç. Dr. Songül ULUTAŞ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

SAFEVİ TARİHİNE DAİR BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ: XVI. VE XVII. YÜZYILLARDA SAFEVİ DEVLETİ'NE GİDEN BAZI SEYYAHLAR VE SEYAHATNAMELER

Eralp ERDOĞAN 11

ESAT RIZA BEY'İN KÜLLİYATINA GİRMEMİŞ ŞİİRLERİ

Ramis KARABULUT 27

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE LEHLİ MÜLTECİLERİN İSTİHDAMI

Vedat KANAT..... 43

GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA KÜLTÜREL DEĞİŞİM: ÇUKURCA ÖRNEĞİ

Abdurrahman YILMAZ..... 55

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ KURULUŞ SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Osman AĞIR, Ömer AĞIR 103

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE ELEŞTİREL KÜLTÜR ÇALIŞMALARININ KESİŞİM NOKTALARI

Gül Özateşler ÜLKÜCAN 119

TARİHİ İPEK YOLU VE TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BU YOL HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hasan IŞIK 145

TÜRK MÜZİĞİ KAYNAKLI KONTRPUANTAL PİYANO ESERLERİNİN SESLENDİRİLMESİNE YÖNELİK OLUŞTURULAN MODELİN ÖĞRENCİ BAŞARISINA ETKİSİ* (NİKRİZ MAKAMI ÖRNEĞİ)

Turgay TUNÇ, Aytekin ALBUZ 177

KÜRESEL ISINMA VE KÜRESEL ISINMANIN YAŞLILAR ÜSTÜNDEKİ ETKİSİ

Gülüşan Özgün BAŞIBÜYÜK, Faruk AY, Sercan ACAR 203

**HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN YAŞLILARA YÖNELİK
TUTUMLARININ BELİRLENMESİ**

Hande ŞAHİN, Yurdagül ERDEM..... 219

**OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÇOCUKLARIN OKUMA
YAZMAYA HAZIRLIK BECERİLERİNİ DESTEKLEMeye YÖNELİK
UYGULAMALARI (TEKSAS EYALETİ ÖRNEĞİ)**

Lütfiye COŞKUN, Ümit DENİZ..... 232

**TSK PERSONELİNİN KULLANABİLECEĞİ GİYİLEBİLİR ASKERİ
BİLİŞİM SİSTEMİNİN: KULLANILABİLİRLİĞİNİ, VERİ TABANI
TASARIMINI VE KULLANICI ARA YÜZÜ EKРАНLARINI
BELİRLEMeye YÖNELİK ANKET UYGULAMASI**

Mustafa KARAKOÇ, Ömer ASAL 261

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ KAFETERYASINI KULLANAN PERSONELİN
OTURMA TERCİHLERİ**

Nazlı Nazende YILDIRIM 279

**TÜRKİYE'DEKİ KUŞAKLARARASI İLİŞKİLERİ GELİŞTİRME
UYGULAMALARI**

**PRACTICES TO PROMOTE INTERGENERATIONAL RELATIONS IN
TURKEY**

İkuko MURAKAMİ 295

**TÜRKİYE'DE ASKERİ VESAYET SİSTEMİNDEN DEMOKRASİYE GEÇİŞ
SÜRECİNDE ÖZAL TECRÜBESİ**

Bahattin DEMİRTAŞ 309

ÖNSÖZ

Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi yirminci yılının bu ilk sayısını bilim camiasına sunmaktan kıvanç duymaktadır. Dergimiz yayın hayatına atıldığı günden bugüne mümkün olduğu kadar sosyal bilimlerin her dalında yapılmış çalışmalara yer vermektedir. Bu sayımızda da Tarih, Edebiyat, Sosyoloji ve Eğitim Bilimleri alanlarında Türkiye'nin farklı üniversitelerinden değerli akademisyenlerimizin yazıları bulunmaktadır. Bunlar; Eralp Erdoğan'ın "Safevi Tarihine Dair Bir Bibliyografya Denemesi: XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Safevi Devleti'ne Giden Bazı Seyyahlar Ve Seyahatnameler", Ramis Karabulut'un "Esat Rıza Bey'in Külliyyatına Girmemiş Şiirleri", Vedat Kanat'ın "II. Abdülhamid Döneminde Lehli Mültecilerin İstihdamı", Abdurrahman Yılmaz'ın "Güneydoğu Anadolu'da Kültürel Değişim: Çukurca Örneği", Osman Ağır ile Ömer Ağırın "Avrupa Birliği Ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması", Gül Özatesler Ülkücan'ın "Toplumsal Tabakalaşma Ve Eleştirel Kültür Çalışmalarının Kesişim Noktaları", Hasan Işık'ın "Tarihi İpek Yolu Ve Tarih Bölümü Öğrencilerinin Bu Yol Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi", Turgay Tunç ile AYTEKİN ALBUZ'un "Türk Müziği Kaynaklı Kontrapantal Piyano Eserlerinin Seslendirilmesine Yönelik Oluşturulan Modelin Öğrenci Başarısına Etkisi (Nikriz Makamı Örneği)", Gülüşan Özgün Başbüyük, Faruk Ay ile Sercan Acar'ın "Küresel Isınma Ve Küresel Isınmanın Yaşlılar Üstündeki Etkisi", Hande Şahin ile Yurdagül Erdem'in "Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlılara Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi", Lütfiye Coşkun ile Ümit Deniz'in "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocukların Okuma Yazmaya Hazırlık Becerilerini Desteklemeye Yönelik Uygulamaları (Teksas Eyaleti Örneği)", Mustafa Karakoç ile Ömer Asal'ın "TSK Personelinin Kullanabileceği Giyilebilir Askeri Bilişim Sisteminin: Kullanılabilirliğini, Veri Tabanı Tasarımını Ve Kullanıcı Ara Yüzü Ekranlarını Belirlemeye Yönelik Anket Uygulaması", Nazlı Nazende Yıldırım'ın "Çankaya Üniversitesi Kafeteryasını Kullanan Personelin Oturma Tercihleri", İkuko Murakami'nin "Türkiye'deki Kuşaklararası İlişkileri Geliştirme Uygulamaları" ve Bahattin Demirtaş'ın "Türkiye'de Askeri Vesayet Sisteminden Demokrasiye Geçiş Sürecinde Özal Tecrübesi" konulu makalelerdir.

Dergimizin yayın artık uzun sayılabilecek yayın hayatını daha güçlü bir şekilde geleceğe taşımakta saygıdeğer sosyal bilimcilerimizin katkılarını bekliyor. Bu zamana kadar katkı yapmış olanlara teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Editörler Kurulu

SAFEVİ TARİHİNE DAİR BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ: XVI. VE XVII. YÜZYILLARDA SAFEVİ DEVLETİ'NE GİDEN BAZI SEYYAHLAR VE SEYAHATNÂMELERİ*

Eralp ERDOĞAN**

ÖZ

Seyahatnâmeler yazıldığı dönem hakkında bilgi sahibi olabildiğimiz, çoğu zaman resmi tarihçilerin vermediği bilgileri bizlere sunan önemli kaynaklardır. Safevi Devleti kurulduktan sonra birçok seyyah Safevi topraklarına gelerek gözlemlerde bulunmuşlardır. Bu seyyahların çoğu bir elçilik heyetinin üyesi olarak yani resmi görev ile İran'a gelirken bir kısmı da gezi, ticaret ve diğer amaçlarla gelmiş ve gördükleri yerleri, şahit oldukları olayları not almışlardır. Özellikle XVII. yüzyılda Avrupalı seyyahların sayısında bir artış görülmektedir. Gelen seyyahların çoğu elçi olarak resmi görev ile gelmekteydiler. Amaçları Osmanlılara karşı Safeviler ile işbirliği yapmak ve ticari bazı anlaşmalar yoluyla da ticareti geliştirebilmektir. Bu seyyahlar İran coğrafyasında İran ve Türk kültürüne ait öğelerin izlerini sürmüşler. Bazen de yaptıkları gözlemlerde bölgenin kültürü ile kendi kültürleri arasında kıyaslama yapmışlardır. Safevi kroniklerinde bulunmayan kültür, yaşam tarzı, mimari eserler, ticaret ürünleri, giyim-kuşam ve askeri güç gibi çok önemli bilgileri bizlere kazandırmışlardır. Daha sonra basılı hale getirilen bu notlar günümüze kadar ulaşmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Özellikle Chardin, Kempfer, Sanson, Pietro Della Valle, Don Garcia de Silva Figueroa ve Tavernier gezdikleri bölgeler üzerine yaptıkları gözlemleri detaylı bir şekilde

* Makalenin Geliş Tarihi: 02.06.2016 Kabul Tarihi: 06.02.2017

** Arş. Gör. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Genel Türk Tarihi ABD, eerdogan@nku.edu.tr

aktarmıştır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Safevi coğrafyasına giden bazı batılı seyyahlar ve bunların seyahatnâmeleri hakkında bilgi verilecek olan bu çalışma Safeviler ile ilgilenen tüm araştırmacılar için yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, Safeviler, Kaynaklar, Seyyah, Elçi

A BIBLIOGRAPHICAL STUDY ON SAFAVID HISTORY: SOME TRAVELLERS WHO WENT TO SAFAVID DYNASTY IN THE XVI - XVII CENTRUIES AND THEIR TRAVELOGUES

ABSTRACT

Travelogues are important sources from which people can obtain a lot of information of the period when it was written, and they provide more information than the official historians do. After the State of Safavid was founded many travellers came to Safavid territory and made some observations. While most of these travellers came to Safavids as a member of an embassy for official duties, some of them came for purpose of trip, trade etc. and took some notes about events they witnessed. European travellers flourished particularly in the seventeenth century. Majority of incoming travellers, arrived with the purpose of performing their official duties, such as ambassadorship. They intended to ally with Safavids, against Ottomans, and to develop trade through some trade agreements. Those travellers arriving in Iran, traced Iranian and Turkish cultural items in Iranian geography. Sometimes they made comparisons between the culture of the Iranian region and their own cultures. Those travellers provided us with many significant information about culture, life style, architectural structures, commodities, clothing, and military power, and so on, which is not even found in Safavid chronicles. Later, the notes that were published and have survived were translated into various languages. This article will examine travellers who came to Safavid Iran in XVI and XVII centuries.

Keywords: Travelogues, Safavids, Sources, Traveller, Envoy

GİRİŞ

Gezi mektubu, gezi eseri anlamına gelen seyahatnâme, Arapça “seyahat” ve Farsça “nâme” kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Arap edebiyatında “seyahatnâme” yerine daha çok rihle kelimesi kullanılırken Fars edebiyatında sefer-nâme kullanılmaktadır (Yazıcı, 2009, s. 9). Seyahatnâmelerde yazarın çıkış noktası coğrafya olduğu için o coğrafyanın iklimi, insanları, tarihi eserleri, eski-yeni yapıları, yol ve ulaşım özellikleri, günlük hayatı meydana getiren ayrıntıları vs. seyahatnâmelerin konusunu oluşturmaktadır (Asiltürk, 2009, s. 912). Bu eserler genellikle yabancı ülkeler hakkındaki gözlemleri yansıttığı için seyyahlar kendilerine ilginç gelen olayları okuyucuya yansıtmış ve orada yaşayanların bile fark edemeyeceği bazı şeyleri ortaya çıkarabilmişlerdir. Anlattıklarını daha cazip hale getirmek için ise kimi zaman abartıya kaçmışlardır (Kütükoğlu, 1998, ss. 24-25).

Safevilerin kuruluşundan yıkılışına kadarki tüm dönemlerde seyyahlara rastlayabiliyoruz. Safeviler döneminde Şah İsmail ile başlayan seyyah hareketi devletin yıkılışına kadar artarak devam etmiştir. Özellikle XVII. yüzyılda Avrupalı seyyahların sayısında bir artış görülmektedir. Gelen seyyahların çoğu elçi olarak resmi görev ile gelmekteydiler. Amaçları Osmanlılara karşı Safeviler ile işbirliği yapmak ve ticari bazı anlaşmalar yoluyla da ticareti geliştirebilmektir. İran’a gelen bu seyyahlar Safevi kroniklerinde bulunmayan kültür, yaşam tarzı, mimari eserler, ticaret ürünleri, giyim-kuşam ve askeri güç gibi çok önemli bilgileri bizlere kazandırmışlardır.

XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Safevi İran’ına Gelen Seyyahlar ve Yazmış Oldukları Seyahatnâmeler

Venedikli Bir Tüccar’ın Seyahatnâmesi yazarı bilinmeyen bir seyahatnâmedir. Akkoyunlu Devleti’nin yıkılışını ve Şah İsmail’in ortaya çıkışını anlatmaktadır. Kendisinin yazdığına göre iyi derecede Türkçe, Farsça ve Arapça bilen yazar, Şah İsmail ve kızılbaşlar hakkında değerli bilgiler vermektedir.

Giovanni Maria Angiolello, 1499-1515 yılları arasında İran’da bulunmuştur. Akkoyunluların yanı sıra Safevilerin ilk dönemleri hakkında bilgi veren seyyah, Şah İsmail’in Özbekler ve Osmanlılar ile yaptığı savaşlara da değinir. Ayrıca seyahatnâmesinde kızılbaşlar hakkında önemli bilgiler mevcuttur.

Vincenzo D’Alessandri, Osmanlılara karşı Safeviler ile bir ittifak oluşturmak amacıyla 1571 yılında Venedik elçisi olarak İran’a, Şah Tahmasb’ın sarayına gelmiştir. İran’da bulunduğu sürece yaptığı gözlemleri bir rapor halinde Venedik konsülüne sunmuştur. Raporlarda Şah Tahmasb’ın

kişiliğinin yanı sıra İran'ın askerî gücü, sınırları ve kültürü hakkında bilgiler vermektedir.

Adı geçen bu üç seyahatnâme Akkoyunlu Uzun Hasan dönemi ile ilgili bilgi veren Josaphat Barbaro, Caterino Zeno ve Abrogio Contarini'nin seyahatnâmeleri ile birlikte “*Sefernâmeha-yi Veniziyân der İran*” adı ile Farsçaya tercüme edilmiş (Emini, 1349); Tufan Gündüz tarafından da Türkçeye çevrilmiştir. Tufan Gündüz bu eserleri “*Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*” adlı kitapta toplamıştır (Gündüz, 2007).

Ludovico de Varthema, Safevilerin kuruluş yıllarında Bologna'dan Mısır ve Suriye yolu ile Arabistan'a gitmiş ardından İran yolu ile Hindistan ve Çin'e seyahat etmiştir. Onun seyahatnâmesi 1510 yılında Roma'da 4 cilt halinde yayınlanmıştır. 1515 yılında Almancaya tercüme edilerek Augsburg'da yayınlanmıştır. 1863 yılında ise John Winter Jones tarafından “*The Travels of Ludovico di Varthema (from 1502 to 1508)*” adı ile İtalyancadan İngilizceye tercüme edilmiştir (Sevakıb, 2011, ss. 193-194). Safeviler hakkında detaylı bilgiler vermemekle birlikte eserinde Şah İsmail'in Semerkant'ı yakıp yıktığı ve Hz Ebubekir, Hz. Osman ile Hz. Ömer'i sevenleri kılıçtan geçirdiği ile ilgili bir ibare vardır (Varthema, 1863, s. 103).

Venedikli olan Michele Membré Venediklilerin Osmanlılar ile olan savaşında Safevileri müttefik olarak yanlarına çekmek amacıyla Şah Tahmasb'a gönderilmiştir. 1 Mart 1539 yılında Nicosia'dan yola çıkmış Nisan ayında Anadolu'ya varmıştır. Ağustos 1540 yılında ise İran sınırına ulaşmıştır. Tebriz'de iken Şah Ali Çepni ve Şah Kulu Halife tarafından ağırlandır. Burada kaldığı süre içerisinde çeşitli düğün, cenaze ve kutlama törenlerine bizzat katılarak Safevilerin yaşam tarzları hakkında önemli gözlemlerde bulunmuştur. Özellikle kızılbaşlar ve kızılbaş külahı hakkında güzel bilgiler vermekte olup kızılbaş külahı ile ilgili de bir çizimi vardır. Şah Tahmasb hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Membré'nin gözlemlerine göre o sırada 26 yaşında olan Şah; hareketli, iyi at süren ve etrafındakilere karşı cömert biriydi. İtalyanca, Türkçe, Yunanca ve Arapça bilen Membré'nin Farsça bilip bilmediği belli değildir. Şah Tahmasb dönemi hakkında değerli bilgiler sunduğu seyahatnâmesi Cordona tarafından “*Michele Membré, Relazione di Persia (1542)*” adıyla neşredilmiş (Membré, 1542) ve A.H. Morton tarafından İngilizceye çevrilmiştir (Membré, 1993). Eserin Oktay Efendiyev tarafından Azerbaycan Türkçesine “*Venesiyalılar Şah I Təhmasibin Sarayında*” adı ile yapıldığı bir çevirisi de bulunmaktadır (Efendiyev, 2005).

Marino Sanudo, 1466 yılında Venedik'te doğmuştur. En önemli eseri 37 yılda yazmış olduğu “*I Diarii*”¹ dir. Eser özellikle Osmanlı tarihi için

¹ I-LVIII, Venezia 1879-1903; Bologna 1969, tıpkıbasım.

önemli bir kaynak olmakla birlikte (II. Bayezid'in son yıllarını, Yavuz Sultan Selim'in bütün dönemini ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk on iki yılını ilgilendirmektedir), Venedik Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasî ilişkiler içinde bulunduğu Memlükler ve Safeviler hakkında da değerli açıklamalar içermektedir. Safeviler hakkında verilen bilgiler Franz Babinger ve Bianca Maria Scarcia-Amoretti tarafından çeşitli makalelerde değerlendirilmiştir (Şakiroğlu, 2009, s. 110).

Anthony Jenkinson, 1561 yılında Kraliçe I. Elizabeth'in İran Şahı'na yazmış olduğu mektup ile birlikte yola çıkan bir tüccardı. Amaç Safeviler ile İngiltere arasında ticari ilişkiler kurmaktı. 18 Ağustos 1562 yılında Şemahi'ye, 2 Kasım'da Şah Tahmasb'ın sarayı olan Kazvin'e vardı. Ancak Tahmasb, Osmanlılar ile yeni tesis ettiği barışı tehlikeye atmamak için onu iyi karşılamamıştır. Jenkinson 20 Mart 1563'e kadar Kazvin'de kalmış ve umduğunu bulamayarak geri dönmüştür. Bir tüccar gözüyle İran coğrafyası hakkında bilgi sunarken Şah Tahmasb'a da değinmiştir. Ona göre Şah gücü elinde tutmasına rağmen yiğit biri değildi (Schmuck, ss. 627-629; Küpeli, 2012, ss. 375-377). Seyahat notları E.D Morgan ve C. H. Coote editörlüğünde 1886 yılında Londra'da basılmıştır (Morgan ve Coote 1886).

Giovanni Tommaso Minadoi, 1579 ile 1586 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde yaşamıştır. Bu süre zarfında Safeviler ile Osmanlılar arasında yapılan savaşlara tanık olmuş ve onları kaleme almıştır. Minadoi'nin eseri 1587 yılında "*Storia Della Gueraa fra Turci et Persian*" adı ile yayınlanmıştır. İngiliz çevirmen Abraham Hartwell tarafından 1595 yılında "*The History of The Warres Betweene the Turkes and The Persians*" adı ile İngilizceye çevrilmiştir (Minadoi, 1595).

Giovanni Battista Vechietti, Papa XIII. Gregory tarafından İran'a gönderilmiştir. 1586 yılında Tebriz'de Muhammed Hudabende ile görüşmüştür. 1589 yılında İtalya'ya dönmüş 1601 yılında İran'a tekrar gelmiştir. 1603 yılına kadar Hürmüz'de Portekizli vekilin politik danışmanı olarak görev yapmış ardından Hindistan'a gitmiştir (Hernan, 2012, s. 191). Vechietti, Safevi Devleti'nin askerî gücünü görmek ve Osmanlı'ya karşı bir ittifak teklif etmek için bu seferi gerçekleştirmişti. Yazmış olduğu raporlar Horatio F. Brown tarafından "*Lettera*" adıyla English Historical Rewiew dergisinde yayınlanmıştır (Vechietti, 1892, ss. 314-321). İtalyanca yazılan bu raporların İngilizce, Farsça ve Türkçe çevirisi bulunmamaktadır. Mektubun ilk paragrafi; "*İran'da yaptığım müzakereler konusunda, siz Majestelerine sunmakla görevli olduğum rapor doğrultusunda, gereksiz konuları bir kenara bırakıp, en önemli ve sizin bilmenize geçecek konuların kısa bir özetini yapacağım; bu bağlamda düşüncelerimi dört başlıkta toplayacağım. İlk olarak oradaki krala[İran Şahı] hangi görevle gönderildiğimi ve ondan aldığım yanıtı açıklayacağım. İkinci konu o krallığı hangi durumda bulduğum ve ayrıldığım*

zamanki durumu ile ilgilidir. Üçüncü başlık kaleleri hakkında olacaktır. Dördüncü ve son başlıkta da, oradaki hareketlerin Hürmüz'ün durumu ile ilgili olup olmadığı konusu yer alacaktır.” ile başlar ve mektubun içeriği hakkında bizlere bilgi sunar (s. 314).

Antonio Tenreiro, 1523 yılında Portekiz'in Hindistan valisi Duarte de Menerez'in Şah İsmail'in sarayına gönderdiği elçilik heyetinde bulunmaktaydı. *Itinerario* olarak bilinen seyahatnâmesinde Sünniler ve Şiîler arasındaki farka değinerek kızılbaşların yaşam tarzı ve taktığı kırmızı külah hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu eserin özeti Salih Özbaran tarafından Türkçeye aktarılmıştır (Özbaran, 2007, ss. 31-68).

Pedro Teixeira, 1600'lü yılında İran'a gelen İspanyol asıllı bir seyyahıdır. İran tarihini yazmak için İran'da bir süre yaşamıştır. Hondmir'in Ravzatu's Safa'sını okumuş ve buradan aldığı bilgileri derlemiştir. Bu bilgiler 1610 yılında “*Relaciones de Pedro Teixeira d'el Origen, Descendencia, y Sucesion de Los Reyes de Persia, y de Hormuz, y de un Viage Hecho Por el Mismo Autor Dende la India Oriental Hasta Italia Pot Tierra*” adı ile yayımlanmıştır. Teixeira, eserinde birçok İran şehrinin yanısıra İran halkının yaşamı hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Eser William F. Sinclair tarafından 1902 yılında “*The Travels of Pedro Teixeira*” adı ile İngilizceye çevrilmiştir (Teixeria, 1902).

Pietro Della Valle, 1617 yılında Hemedan'a gelmiş oradan İsfahan'a geçmiştir. Yaklaşık beş yıl I. Şah Abbas'ın yanında kalmış ve çeşitli seferlere katılmıştır. İran'da kaldığı sürece yaptığı gözlemleri mektuplar halinde bir arkadaşına göndermiştir. Bu mektuplar 1658 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. Seyahatnâmesinde İran'ın siyasi ve içtimai hayatı, ordusu, gelenekleri, musikisi, edebiyatı ve coğrafyası gibi önemli bilgiler mevcuttur (Sevakıb, 2011, ss. 199-204). Bu mektupların büyük kısmı G. Bull tarafından yapılan çalışma ile “*The Pilgrim: The Travels of Pietro Della Valle*” adı altında İngilizce yayımlanırken Osmanlı Devleti ile ilgili kısmı Nevin Özkan, Mustafa Çiçekler ve Raniero Speelman tarafından “*Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin Pietro Della Valle'nin Çalışma Defteri*” adı ile Türkçeye kazandırılmıştır. Safeviler ile ilgili kısımlar da Şuaeddin Şifa tarafından Farsçaya çevrilmiştir (Pietro Della Valle, 1348).²

Batıda Don Juan Of Persia olarak bilinen Oruç Bey, Oğuzların Bayat boyuna mensup Sultan Ali Beg'in oğluydu. Babasının ölümünden sonra

² Pietro Della Valle hakkında detaylı bilgi için Bkz. Özkan, N. (2006), “Pietro Della Valle, Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin (Roma 1586 – 1652) Pietro Della Valle – Onyedinci Yüzyıla Ait Bir Not Defterinin İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 1, s. 1-16; Mahmut H. Ş. (1994) “Della Valle, Pietro”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 9, s. 145.

Safevi sarayında babası gibi itibar görmüş ve çeşitli seferlere katılmıştır. I. Şah Abbas'ın 1599 yılında Papa VIII. Clement, Kutsal Germen İmparatoru II. Rudolf, Fransa Kralı IV. Henri, İngiltere Kraliçesi Elizabeth, İspanya Kralı III. Philip, İskoç Kralı VI. James, Polonya Kralı III. Sigismund ve Venedik Doçu Marino Grimani' ye yazmış olduğu ittifak ve dostluk nâmelerini götürecek elçilik heyetinde yer almıştır. İspanya'da iken Hıristiyanlığı seçmiş ve Don Diego İrani (Don Juan) adı ile ünlenmiştir (Acar, 2012, s. 480). Oruç Bey'in bu seyahat sırasında aldığı notlar ve Safevi İrani ile ilgili verdiği bilgiler 1604 yılında "Relaciones" adı ile İspanyolca neşredilmiştir. Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İran'ın tarihi, eyaletleri, gelenekleri ve kızılbaş oymakları hakkında bilgiler vardır. İkinci kitap Safevi sultanlarının hayatı ile Özbek ve Osmanlılar ile yaptığı savaşlar anlatılırken üçüncü kitapta sadece Oruç Bey'in anıları yer almaktadır. Eser, G. Le Strange tarafından 1926 yılında İspanyolcadan İngilizceye tercüme edilmiştir (Don Juan Of Persia, 1926). Eserin Türkçeye çevirisi ise Tufan Gündüz ve Leyla Aksüt Kuzucular tarafından yapılmıştır. Tufan Gündüz eseri Farsçadan çevirirken (Oruç Bey Bayat, 2014), Leyla Aksüt Kuzucular İngilizceden çevirmiştir (Don Juan Of Persia, 2014).

Don Garcia de Silva Figueroa, 1614 yılında İspanya kralı tarafından ipek ticaretini geliştirmek için İran sarayına gönderilmiş; 1616 yılında İran'a varmıştır. Yaklaşık iki sene İran'da kalmış ve İran coğrafyası, adetleri, şehirleri, yolları, kervansarayları gibi birçok konuda detaylı bilgiler vermiştir. Comentario adıyla tanınan eserin Renata Vázquez Santamaría tarafından yapılan "*İspanyol Elçi Garcia De Silva Y Figueroa'nın Gözüyle Safevi Şah Abbas Döneminde Ziyafet Merasimleri ve Kadınların Durumu*" başlıklı bir tez çalışması mevcuttur (Santamaria, 2015). Ayrıca eserin tamamı Gulamriza Sami' tarafından Farsçaya çevrilmiştir (Figueroa, 1984).

Thomas Herbert, 1606 yılında İngiltere'de doğdu. I. Charles tarafından parlamenter olarak atandı. 1628 yılının Ocak ayında Dodmore Cotton ve Robert Sherley ile birlikte İran'a gitti. Ancak yolculuk sırasında Cotton ve Sherley öldü. Kendisi de dizanteriye yakalandı ancak Bender Abbas'a ulaşmayı başardı. Daha sonra Surat'a döndü ve 1629 yılında İngiltere'ye gitti. Notlarında daha çok I. Şah Abbas yönetiminin sertliklerinden bahsederken geçtiği yerler hakkında bazı bilgiler vermektedir (Firby, 1988, s. 29). Notları 1634 yılında Londra'da yayımlanmıştır. 2012 yılında John Anthony Butler'in editörlüğünde "*Travels in Africa, Persia, and Asia the Great*" adıyla yeni basımı mevcuttur (Herbert, 2012).

Rus bir tüccar olan Fedot Afanisiyev Kotov, 1623 yılında Rusya devleti tarafından ticaret için İran'a gönderilmiştir. Safevilerin başkenti İsfahan'a ulaşmak için Rusya şehirlerini geçtikten sonra Derbend'de ulaşmış, oradan Şemahi, Mugan, Erdebil, Halhal, Zencan, Sultaniye, Ebher, Kazvin,

Save, Kum ve Kaşan'a gitmiştir. Seyahati boyunca uğradığı eyalet ve şehirlerde insanların yaşam tarzları ile adetlerini gözleme fırsatı bulmuştur (Pejoh, 1385, ss. 135-136). Safevilerin siyasi, coğrafi, ictimai ve iktisadi yaşamı hakkında önemli bilgiler veren seyahatnâmesi P. M. Kemp tarafından İngilizceye çevrilmiştir (Kotov, 1959).

Robert Stodart, I. Şah Abbas döneminde İran'a gelen İngiliz asıllı seyyahdır. 16 Nisan 1626 yılında Londra'dan hareket etmiştir. Seyahatnâmesi İsfahan'a geldiği tarih olan 30 Nisan 1628 yılından itibaren başlar. Londra ile İsfahan arasında yaşadıklarını kaleme almamıştır. İran'a gelme amacı iki ülke arasındaki ticareti geliştirmektir (Pejoh, 1385, s. 139). Stodart'ın almış olduğu notlar Sir Denisson Ross tarafından yapılan giriş ve açıklamalar ile 1935 yılında yayınlanmıştır (Stodart, 1935).

Alman bir bilim adamı olan Adam Olearius, Holstein dükü III. Frederick tarafından İran'a gönderilen elçilik heyetindeydi. Heyet 1633 yılında ilk olarak Rusya'ya gitmiş oradan Volga ve Astrahan yolu ile İran'a geçmiştir. Adam Olearius, Şemahi'de yaklaşık 3 ay beklemek zorunda kalmış ve bu süre içinde biraz Farsça öğrenmiştir. Daha sonra Erdebil, Kazvin ve Kaşan yolu ile başkent İsfahan'a gitmiştir. 1636 ile 1638 yılları arasında İran'da bulunan Adam Olearius, Şah Safi'nin hâkimiyetine tanıklık etmiştir. Seyahatnâmesi iki cilt halinde Farsçaya çevrilmiştir (Olearius, 1369). Birinci cilt genellikle İran'a kadarki seyahat notlarından oluşurken ikinci cilt İran ile ilgili bilgilerden oluşmaktadır. Adam Olearius seyahatnâmesi; Safevilerin evlilik törenleri, giyim kuşamları, ilim hayatı, saray görevlileri, ordu mensupları vs. hakkında değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

Jean Baptiste Tavernier, 1605 yılında Paris'te doğmuştur. İlk seyahatine 15 yaşında çıkmış ve İngiltere, Almanya, İsviçre, Polonya, Macaristan ve İtalya'ya gitmiştir. Ardından ticaret için doğu seyahatlerine başlamış ve 1630 ile 1668 yılları arasında doğuya altı seyahat gerçekleştirmiştir. Genellikle hareket halinde olmasına rağmen yaşanan bazı hadiseler onu kalmaya zorlamıştır. Örneğin 1657-59 yılları arasında Hindistan'da yaşanan savaş dolayısı ile 12 aydan fazla İsfahan'da kalmıştır. 1664 yılının sonunda günlerce süren görüşmelerden sonra İsfahan'da II. Şah Abbas ile iyi bir ticari antlaşma yapmıştır. Gümrük vergisi muafiyeti sağlamış ve II. Şah Abbas tarafından ona hilat verilmiştir. Şah ile iyi zaman geçiren Tavernier 1668'de Paris'e dönmüştür (Firby, 1988, ss. 39-41). Şah Safi, II. Şah Abbas ile Şah Süleyman'ın iktidarlarını gören Tavernier'in aldığı notlar 1676 yılında "Les Six Voyages" adı ile yayınlanmıştır. Bu eser Teoman Tunçdoğan tarafından Türkçeye çevrilmiş olsada İran kısmı kitapta yer almamaktadır (Tavernier, 2010). İran'a seyahati Hamid Erbab Şirani tarafından Farsçaya çevrilmiştir (Tavernier, 1382). İran ile ilgili gözlemler eyaletler hakkındaki bilgiler ile başlar ve dağlar, limanlar, bağlar, nehirler gibi coğrafi özelliklerin tanıtımı

ile devam eder. Diğer bölümlerde İran'da yaşayan halkların dini, mezhebi, kültürü, adetleri, saray ve eyalette görev yapan kişiler hakkında değerli bilgiler verilmektedir.

Nicolau De Orta Rebelo, 1606 yılında İran'a gelen Portekizli bir seyahattir. Arapça, Türkçe ve Farsçayı iyi bilen Rebelo 20 kişi ile İran'dan geçmiştir. Bu seyahat sırasında şahit olduğu törenler gördüğü yapılar, bağlar, bahçeler ve şehirler ayrıntılı olarak *Relaçao da Jornada* adlı eserinde işlenmiştir. Seyahat notlarının özeti Salih Özbaran tarafından Türkçeye aktarılmıştır (Özbaran, 2007, ss. 84-94).

Jean Chardin, 1643 yılında Fransa'da doğmuştur. 22 yaşında ticaret için doğu ülkelerine giden Chardin 1665 yılında İstanbul ve Ermenistan yolu üzerinden Tebriz, Kazvin ve İsfahan'a gelmişti. Bir buçuk yıl İsfahan'da ikamet ettikten sonra İran'dan ayrılmış ancak iki yıl sonra İsfahan'a geri dönmüştür. Ardından 1670 yılında çok değerli bilgilerle Fransa'ya gitmiş ve bir yıl sonra yeniden İran'a gelmiştir. On yıl süren bu ikinci seyahatinin yaklaşık dört yılını İran'da geçirmiştir (Sevakıb, 2011, s. 281). II. Şah Abbas ve Şah Süleyman'ın sarayında bulunmuş olan Chardin, Avrupalı seyyahlar arasında İran hakkında en detaylı bilgileri veren seyyahattir. Şahın sarayından İran'ın bitki örtüsüne kadar birçok konuda detaylı ve çok değerli bilgiler sunmaktadır. Chardin'in bu önemli eseri Ayşe Meral tarafından Türkçeye çevrilmiş olsada bu çeviri seyahatnamenin başlangıcını içermektedir (Chardin, 2014). Eserin tamamı İkbal Yağmayı tarafından 5 cilt halinde Fransızcadan Farsçaya çevrilmiştir (Chardin, 1993).

10 ciltlik eseri bulunan Evliya Çelebi 1646-47 ve 1655'de yıllarında iki kez İran'a gitmiş ve eserinin dördüncü cildini bu seyahatine ayırmıştır. Burada yaşayan halkın inanç, adet, gelenek ve göreneklere ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Eser, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı tarafından günümüz Türkçesine uyarlanmıştır (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 2012).

Sanson, 1683 yılında XIV. Louis tarafından İran'a gönderilen Fransız bir misyonerdir. Görevi gereği Ermenice, Türkçe ve Farsça öğrendi. Şahın sarayına kabul edilmesi 3 yıl sürdü. Saraya bir elçi olarak alındı. Böylece Şah Süleyman'ın davranışları ve yönetimdeki gulamların gücünü gözlemleme fırsatı buldu. 1691 yılına kadar İran'da kaldıktan sonra Şah'ın XIV. Louis'e yazdığı bir mektupla Fransaya döndü. Onun raporları 1694 yılında kralın emri ile basılmıştır (Firby, 1988, s. 72). Seyahatnâmesinde eyalet hâkimleri, hayvanlar, saray ve ordu mensupları, Safevilerin dış siyaseti, adet ve gelenekleri gibi önemli bilgiler yer almaktadır. Eserin İngilizce (Sanson, 1695) ve Farsça (Sanson, 1346) çevirileri bulunmaktadır.

1652 yılında Venedik'te doğan Ambrosio Bembo gençken Venedik ordusuna katılmış ve 1648-1669 yılları arasında Osmanlılar ile yapılan Kan-

diye savaşında yer almıştır. Amcası Marco, Halep konsolosluğuna atanınca Bembo'dan kendisine eşlik etmesini istemiştir. Bunun üzerine 8 Ağustos 1671 yılında Venedik'ten ayrılan grup 29 Ekimde Haleb'e varmıştır. Ambrosio Bembo 15 ay yani 1673 yılının Ocak ayına kadar burada kaldıktan sonra Halep'ten Diyarbakır'a oradan da Bağdat'a geçti. Nisan ayında son durağı olan Hindistan'a vardı. 1674 yılının Şubat ayında Goa'dan dönüş yoluna koyuldu ve Mayıs ayının 19'unda Kung limanından Safevi Devleti topraklarına giriş yaptı. Şah Süleyman dönemi hakkında önemli gözlemlerde bulunan Ambrosio Bembo notlarında Kazvin, Şiraz, İsfahan ve Yezd gibi önemli şehirlerin yanı sıra Safevi dönemi eserleri, İran halkının yaşayış şekilleri, kültürleri, giyim tarzları, yeme içme adetleri ve eyalet yönetimi hakkında değerli bilgiler vermektedir. İran hakkındaki ilk gözlemi İran hamamı ile ilgidir. Gördüklerinden sonra İran'da bulunduğu sürece bir daha hamama gitmek istemediğini yazmıştır. Eser, Clara Bargellini tarafından İtalyancadan İngilizceye çevrilmiştir (Bembo, 2007).

Alman asıllı olan Kempfer 1651 yılında Lemgo'da doğmuştur. Königsberg, Upsala ve Krakow Üniversitelerinde çeşitli eğitimler aldıktan sonra Rusya ve İran ile ticari ilişkiler kurmak için gönderilen İsveç elçilik heyetinde yer aldı. 1683 yılının Kasım ayında Astrahan'a oradan da önce gemi kiralayarak Nisabad'a ardından kervan yolu ile Reşt, Kum, Kaşan ve İsfahan'a ulaştı (29 Mart 1684). Yaklaşık 20 ay İsfahan'da kalan Kempfer bu süre boyunca çeşitli yerleri ve bahçeleri gezdi. İran halkının gelenek ve göreneklerini gözlemeleme fırsatı buldu. Seyahatnâmesinde halk ve binalar haricinde Şah Süleyman, eyalet, ordu ve saray görevlileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. İran ile ilgili notları İran Şahı ve onun sarayı ile başlayarak Şah Süleyman'ın taç giymesi ve şahsiyeti ile ilgili bilgilerle devam eder. Seyahatnâme Keykavus Cihandari tarafından Farsçaya çevrilmiştir (Kempfer, 1363).

İtalyan seyyah Gemelli Careri 1651 yılında Calabria'da doğmuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra 1685 yılında Fransa, Almanya ve Macaristan'ı kapsayan bir Avrupa turuna çıkmıştır. 1689 yılında İspanya ve Portekiz'e gitmiştir. 1693 yılında ise Mısır, Filistin, Türkiye, İran, Hindistan, Filipinler ve Meksika'yı içeren bir seyahate çıkmıştır (Firby, 1988, s. 74). 1694 yılında Şah Süleyman zamanında İran'a gelmiştir. Şah Sultan Hüseyin'in cülusunda da bulunmuştur. Tebriz ve Kazvin üzerinden İsfahan'a gitmiş, oradan Şiraz'a geçerek Persepolis'i görmüş, ardından Fars Körfezi yolu ile İran'dan çıkmıştır. Seyahatnâmesi 1699 yılında neşredilmiştir (Sevakıb, 2011, s. 205). İçeriğinde İran sarayı ve İran halkının adetleri, meyveleri, kullandıkları para ve mezhepleri gibi değerli bilgiler mevcuttur. Eser, Abbas Nahcıvani ve Abdul Ali Kareng tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir (Careri, 1969).

Marie Claude Petit, Şah Süleyman döneminde Fransa tarafından İran'a gönderilen elçilik heyetinde bulunmaktaydı. Elçilik heyetinin başı olan Faber, Erivan'da vefat edince kendisini elçilik heyetinin başı olarak tayin etmiştir. Yunanlı yazar Yvonne Gres bu seyahat sırasındaki belgeler ve kaynaklardan istifade ederek Marie Claude Petit hakkında “*La Belle Brelandiere Ambassadeur en Perse*” adı ile bir seyahatnâme yazmıştır. Safevi dönemi hakkında önemli bilgiler sunan bu eser Ali Asgar Saidi tarafından Farsçaya çevrilmiştir (Gres, 1370).

Hollandalı bir seyyah olan Jan Janszoon Struys, 1671 yılında İran'ın kuzeyinden Erdebil, Kazvin ve Kum yolu ile İsfahan ve Şiraz'a seyahat etmiştir. 1672 yılında Bender Abbas yolundan Batavya'ya gitmiştir. Onun yazdıkları 1676 yılında Amsterdam'da basılmıştır ve Almancaya tercüme edilmiştir (Struys, 1678; Sevakıb, 2011, s. 244).

SONUÇ

Seyyah ve elçi notları yazıldığı dönemdeki şehirler, devletler ve hükümdarlar hakkında bize değerli bilgiler sunmaktadırlar. XVI ve XVII. yüzyıllarda, genellikle ticari ve diplomatik ilişki kurmak amacıyla, Safevi Devleti'ne gelen batılı seyyahlarda bir artış gözlenmektedir. Yapılan bu ziyaretlerin sonucu, Safevilerin hem yükselişi hem de çöküşünü kapsayan dönemi anlamamıza yardımcı olacak birçok bilgi yazıya geçirilmiştir. Safevi Devleti'nin sosyal, iktisadi, ve siyasi tarihini ortaya çıkarmak için azami ölçüde faydalanmamız gereken bu eserlerin çok azı Türkçeye çevrilmiştir. Bu dönemde özellikle Chardin, Tavernier, Adam Olearius, Pietro Della Valle, Kempfer, Sanson ve Don Garcia Figueroa gibi kimi seyyahlar çok ayrıntılı bilgiler verirken kimi yüzeysel bilgiler vermekte ancak verilen bir cümlelik bilgi bile araştırmacılar için büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, S.(2012). Kızılbaş Türk Don Juan'ın Avrupa Sefareti. Belleten, LXXVI, (276), 479-501.
- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler. Turkish Studies, 4(1), 911-995.
- Bembo, A. (2007).The Travels and Journal of Ambrosio Bembo, Tr. Clara Bargellini, Edited; Anthony Welch, University of California Press.
- Careri, G. (1969).Sefername-i Careri, Tr. Abbas Nahcıvani-Abdul Ali Kareng, Tebriz.
- Chardin, J.(1993). Sefername-i Şarden, Tr. İkbal Yağmayi, Tahran.
- Chardin, J. (2014).Chardin Seyahatnamesi, Tr. Ayşe Meral, Ed. Stefanos Yerassimos, İstanbul.

Don Juan of Persia (1926).a Shi'ah Catholic 1560-1604, Ed. G. L. Strange, London.

Don Juan Of Persia (Oruç Bey) (2014). Elçilik Kâtibinin Kaleminden Safeviler. Tr. Leyla Aksüt Kuzucular. Ankara: Yurt Yayınları.

Efendiyev, O. (2005). Venesiyalılar Şah Təhmasibin sarayında (Mikel Membre ve Vinçenso Alessandri), Bakü.

Emini, M. (1349). Sefernâmeha-yi Veniziyân der İrân (Şeş Sefername). Tahran.

Figuroa, D. G. (1984). Sefername-i Figuroa, Tr. Gulamrıza Sami'. Tahran.

Firby, N.K. (1988).European Travellers and Their Perceptions of Zoroastrians in the 17th And 18th Centuries, Berlin.

Gres, Y. (1370).Sefir-i Ziba, Tr. Ali Asgar Saidi, İntişarat-ı Tahran.

Gündüz, T. (çeviri ve notlar) (2007).Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar; Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar, Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeleri. İstanbul.

Herbert, T. (2012).Travels in Africa, Persia, and Asia the Great, Ed.John Anthony Butler,ACMRS Publications.

Hernan, E.G.(2012). "The Holy See, the Spanish Monarcy and Safavid Persia in the Sixteenth Century: Some Aspects of the Involvement of the Society of Jesus", Iran and the World in the Safavid Age, Ed. Willem Floor and Edmund Herzig, London. s. 181-203.

Kempfer, E. (1363).Sefername-i Kempfer, Tr. Keykavus Cihandari. Tahran.

Kotov, F. A. (1959). "Of a Journey to the Kingdom of Persia", Russian Travellers to India and Persia (1624-1798), Tr. and Ed. P. M. Kemp, Delhi, s.1-43

Küpeli, Ö. (2012). Safevi Ülkesinin İngiliz Konukları (İngiliz Tacirlerin İran Seyahatleri, 1562-1581). *History, Studies*, 4(1), 375-385.

Kütükoğlu, M.S. (1998).*Tarih Araştırmalarında Usûl*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Membre, M. (1969). Relazione di Persia (1542), Ed; Cordona, Giorgio Raimondo, Introduction; G. Scarcia, Napoli.

Membre, M. (1993). Mission to The Lord Sophy of Persia (1539-1542), Tr. A. H. Morton, London.

Minadoı, G. T. (1595). The History of the Warres Betweene the Turkes and the Persian, Tr. Abraham Hartwell, London.

Morgan, E. D. - Coote, C. H. (1886). Early Voyages and Travels to Russia and Persia by Anthony Jenkinson and Other Englishmen: with Some Account of the First Intercourse of the English with Russia and Central Asia by Way of the Caspian Sea, I-II, London.

Olearius, A. (1369).Sefername-i Adam Olearius, Tr. Muhendes Hüseyin Kordbeççe, 1369, c.II.

Oruç Bey Bayat (2014).İlişkiler, Tercüme ve Notlar: Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Özbaran, S.(2007).Portekizli Seyyahlar-İrân, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Özkan, N. (2006). Pietro Della Valle, Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin (Roma 1586 – 1652) Pietro Della Valle – Onyedinci Yüzyıla Ait Bir Not

Defterinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46(1), 1-16.

Pejoh, M. D. (1385).Berresi-i Sefernameha-yi Dovre-i Safevi, İsfahan.

Pietro Della Valle (1348).Sefername-i Pietro Della Valle, Tr. Şuaeddin Şifa, Tahran.

Sanson (1346).Sefername-i Sanson, Tr. Taki Tefzali, Tahran.

Sanson (1695). The Present State of Persia: With a Faithful Account of The Manners, Religion and Government of that People, Tr. John Savage, London.

Santamaría, R. V. (2015). İspanyol Elçi Garcia De Silva Y Figueroa'nın Gözüyle Safevi Şah Abbas Döneminde Ziyafet Merasimleri ve Kadınların Durumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Schmuck, S. Jenkinson, Anthony. Encyclopaedia Iranica,Vol. XIV, Fasc. 6, 627-629.

Sevakıb, C.(2011).Tarih Negari-i Asr-ı Safeviyye, Şiraz.

Stodart, R. (1935). The Journal of Robert Stodart: Being an Account of His Experiences as a Member of Sir Dodmore Cotton's Mission in Persia in 1628-29, Ed. Sir E. Denison Ross, London.

Struys, J.J. (1678). Strauszens Sehr Schwere, Wiederwertige, Und Denckwürdige Reysen, Durch Italien, Griechenland, Lifland, Moscau, Tartarey, Meden, Persien, Türckey, Ost-Indien, Japan, Und Unterschiedliche Andere Länder ... , Amsterdam.

Şakiroğlu, M. H. (1994). "Della Valle, Pietro", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 9, 145.

Şakiroğlu, M. H. (2009).Marino Sanudo. TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 36, s. 110.

Tavernier, J. B. (1382). Sefername-i Tavernier, Tr. Hamid Erbab Şirani, Tahran.

Tavernier, J. B. (2010).Tavernier Seyahatnamesi, Tr. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Teixeria, P. (1902). The Travels of Pedro Teixeria; With his "Kings of Harmuz" and Extracts from His "Kings of Persia", Tr. William F. Sinclair, Hakluyt Society, London.

Varthema, L. (1863). The Travels of Ludovico di Varthema, Tr. John Winter Jones, Hakluyt Society, 103.

Vechietti, G. B. (1892). Lettera. *English Historical Rewiew*, 7, 314-321.

Yazıcı, H. (2009). Seyahatnâme, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 37, 9-11.

Extended Abstract

Seyahatnâme (Travelogue), which means travel letter, travel book, is a combination of Arabic word *seyahat*, and Persian word *nâme* (letter). Instead of *seyahatnâme*, rather the terms *rihle* and *sefer-nâme* are used, respectively in Arabic, and Persian literature. Because in travelogues, geography is the reference point for the author, climate, people, historical monuments, old and new structures, road and transportation characteristics, details of everyday life, etc., of that geography could be the topics for travelogues. For these works reflect the observations about foreign countries, travellers shared with the audience the events which they found interesting; and could reveal some details that even the local people were not aware of. Sometimes, they exaggerated so as to make their narrations more gripping. Travellers can be found throughout all the periods from foundation to dissolution of Safavid Empire. Travellers' movement started during the reign of Shah Ismail, and increasingly continued until the dissolution of the empire. European travellers flourished particularly in the seventeenth century. Majority of the incoming travellers arrived with the purpose of performing their official duties, such as ambassadorship. They intended to ally with Safavids, against Ottomans, and to develop trade through some trade agreements. Those travellers arriving in Iran, provided us with many significant information about culture, life style, architectural structures, commodities, clothing, and military power etc., which is not even found in Safavid chronicles.

The Travelogue of a Venetian merchant is an anonymous work. It is about dissolution of Aq Qoyunlu State, and the rise of Shah Ismail. This anonymous author mentions about his good command of Turkish, Persian, and Arabic, and also gives invaluable information about Shah Ismail, and Qizilbash people. Giovanni Maria Angiolello, was in Iran between 1499-1515. This traveller, who gives information about not only Aq Qoyuns, but also the early history of Safavids, also touches on the battles between Uzbes, and Ottomans. Also, there is considerable information about qizilbashs in his travelogue. Vincenzo D'Alessandri, as a Venetian ambassador, who visited the palace of Shah Tahmasb in Iran, in 1571, with the aim of allying with Safavids against Ottomans. He presented the Venetian Consul, a report on his observations he made during his stay in Iran. This reports includes information about not only the personality of Shah Tahmasb, but also the military power, borders, and culture. Ludovico de Varthema, left Bologna during the early Safavid period, and went to Arabia passing through Egypt, and Syria; and subsequently travelled to India, and China. In 1510, his travelogue was published in four volumes, in Roma. It was translated into German, and published in Augsburg in 1515. This work does not present comprehensive information about Safavids, while it mentions of the fact that

Shah Ismail urbicided Semerkant, and put to the sword the followers of caliphs Eboubekir, Osman, and Omar. Venetian Michele Membre, was sent to Shah Tahmas, in order to gain alliance of Safavids, during the Ottoman-Venetian war. He left Nicosia on March 1, 1539, and arrived in Anatolia in April. In August 1540, he ended up at the Iranian border. During his stay in Tabriz, he was hosted by Shah Ali Cepni, and Shah Qulu Caliph. In the meantime, he had significant observations about Safavid lifestyle, since he visited various wedding ceremonies, funerals, and celebrations. He gives information especially about Qizilbash community, and has a drawing of *kūlah* (conical hat) worn by Qizilbash people. He also presents some details about Shah Tahmasb. According to the Member's observations, Shah, who was then 26 years old, was energetic, good at horse riding, and generous towards people in his circle.

Marino Sanudo, was born in 1466 in Venice. His most significant work is named "*I Diarii*" which he completed in 37 years. While this work is also a significant primary source particularly shedding light on the history of Ottomans (it concerns the last years of Bayezid II, entire reign of Soltan Yavuz Selim, and the first twelve years of Suleyman the Magnificent's reign), this source also provides valuable information about Mamluks, and Safavids, whom the Venetian Republic had economic, and political relations with. Anthony Jenkinson, was a merchant embarked on journey in 1561, taking with him the letter of Queen Elizabeth I addressed to the Shah of Iran. His aim was to establish commercial relations between England, and Safavids. On August 18, 1562, he arrived in Shemahi; and on November 2, he arrived in Kazvin where palace of Tahmasb was situated. Yet, Tahmasb did not welcome him, because he did not wish to take the risk of breaking the peace that he had just made with Ottomans. Jerkinson stayed in Kazvin until March 20, 1563, and then returned home in disappointment. While informing about Iranian geography through the eyes of a merchant, he also mentions of Shah Tahmasb. Giovanni Tommaso Minadoi, lived in Ottoman Empire between 1579 and 1586. During this time period, he witnessed, and recorded the wars which broke out between Safavids and Ottomans. Giovanni Battista Vechietti was sent to Iran by Pope Gregory XIII. In 1586, he met with Muhammed Hudabende in Tabriz. He returned to Italy in 1586, and revisited Iran in 1601. Until 1603, he served as political advisor of a Portuguese deputy in Hürmüz, and then went to India. Vechietti travelled to India in order to learn about military power of Safavid State, and to propose alliance against Ottomans. In 1523, Antonio Tenreiro was on a mission sent to the palace of Shah Ismail, by Duarte de Menerez- the India governor of Portugal. His travelogue, known as *Itinerario*, mentions of difference between Sunni, and Shiite; and also gives notable information about the life style of Qizilbash people, and about the red conical hat they wore. Pedro

Teixeria is a traveller of Spanish origin, who arrived in Iran in 1600s. He remained there for a while, with the aim of writing the history of Iran. He read, and compiled information from Hondmir's *Ravzatü's Safa*. Pietro Della Valle, arrived in Hemedan, in 1617, and then left to Isfahan. He stayed with Shah Abbas I, and joined various military expeditions for about five years. He sent a friend letters including his observations during his stay in Iran. These letters were published in a book in 1658. In his travelogue, significant information about Iran's political and social life, military, customs, music, literature, and geography etc., can be found.

ESAT RIZA BEY'İN KÜLLİYATINA GİRMEMİŞ ŞİİRLERİ*

Ramis KARABULUT**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, II. Meşrutiyet Devri şairlerinden Esat Rıza Bey'in şiir külliyyatına dergi ve gazetelerde kalmış ve bugüne kadar tespit edilememiş yedi adet şiir ilave etmektir. 2015 yılında *Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri* adlı bir çalışma yayımlamıştık. Sonraki çalışmalarımızda Esat Rıza Bey'in bu kitapta yer almayan yedi adet şiirini *Mehtap Mecmuası ve Fırtına Gazetesi*'nde tespit ettik. Esat Rıza'nın külliyyatının tamamlaması açısından bu şiirlerin yayımlanması zarureti hâsıl oldu. Makalede bu şiirler, yeni Türk harflerine aktarılarak "Metinler" başlığı altında verilmiştir. Ayrıca bu şiirlerin yayımlandığı dönemin şartları içinde çeşitli özelliklerinden bahsedilmiştir. Buradan hareketle bu şiirlerin Esat Rıza'nın bütün şiirleri içinde nerede ve nasıl değerlendirilmeleri gerektiğine dair tespitler yapılmıştır. Bu şiirlerden birinin Mehmet Akif'e ithaf edilmesinden hareketle Mehmet Akif'in şair üzerindeki etkisine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet basını, Mehtap Mecmuası, Fırtına Gazetesi, Esat Rıza, Mehmet Akif

THE POEMS THAT ARE NOT INCLUDED IN ESAT RIZA'S OEUVRE

ABSTRACT

The purpose of this study is to add seven poems that have remained in magazines and newspapers and have not been identified so far in the poem corpus of Esat

* Makalenin Geliş Tarihi: 26.12.2016 Kabul Tarihi: 08. 03. 2017

** Yrd. Doç. Dr., Ömer Halisdemir Üni. FEF, TDE Böl. Öğr. Üyesi, rkarabulut611@hotmail.com

Rıza Bey, one of the poets of the Second Constitutionalist period. We have published a book named *Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri (Esat Rıza Bey, the Poet of Balkan Wars, and All His Poems)* in 2015. Thereafter, we have identified Esat Rıza's seven poems published on *Mehtap Mecmuası* (name of the magazine) and *Fırtına Gazetesi* (name of the newspaper) but regrettably not included in this study. Thus, the necessity of publishing these poems in terms of completing the poem corpus occurred. These poems were transliterated into the new Turkish letters and given on the title of "Texts". In addition, we have mentioned various characteristics of these poems together with the period when they were published, and so evaluated and appreciated them concerning Esat Rıza's all poems. Mehmet Akif's influence on Esat Rıza is also touched upon as these poems are dedicated to Mehmet Akif.

Keywords: Second Constitutionalist Period press, *Mehtap* magazine, *Fırtına* newspaper, Esat Rıza, Mehmet Akif

GİRİŞ

II. Meşrutiyet Devri (23 Temmuz 1908 - 29 Ekim 1923)'nde Türk basın hayatında ani bir canlanma olmuştur. Türkiye, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimi (1876 - 1908)'nin ardından ortaya çıkan aşırı serbest ortam ve sıkı bir Basın Kanunu'nun olmaması dolayısıyla ilk yıllarda aşırı bir dergi ve gazete bolluğuna sahne olmuştur. Bu hususta Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat'ın verdiği şu bilgiler dikkat çekicidir:

"II. Meşrutiyet Devri, Türk basın hayatının birden bire canlanıp geliştiği bir dönemdir. Bu canlılığın yapıcı ve yönlendirici sebebi, toplumun topyekûn kabullendiği çok partili parlamenter demokratik hayattır. Basını sıkı bir biçimde denetleyen, idareden, adeta hiçbir kısıtlayıcılığı bulunmayan bir döneme geçilmesi, siyasî, ticarî, edebî gayret sahipleri yanında tamamen amatör / heveskâr hislerle davrananları da cesaretlendirmiştir. Bu durum, yaklaşık olarak bir yıl sürmüştü, 1909'da çıkarılan Basın Kanunu ile gazete ve dergi yayımlanması önceden beyan esasına bağlanmış, fakat süreli yayın bereketi 1913'e kadar, düşen bir hızla da olsa devam etmiştir (Polat, 2005, s. 19)."

Dönemin meşhur gazetecisi ve matbaacısı Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu)'in anılarında da bu konu "Gazete Tufanı" başlığı altında şu satırlarla dile getirilmiştir:

"O günlerde Babiâli Caddesi görülmeye şayandı. Her eli kalem tutan muharrir olmuştu. Cebinde beş - on kuruşu olan bir gazete çıkarmaya, parası olmayan birçok adamlar da evlerini, barklarını, eşyalarını satarak bedeliyle bir matbaa kurup gazete çıkarmaya başladı. Çünkü herkes en kolay ve

çabuk para kazanmak ve zengin olmak için çarenin gazetecilik olduğunu sanıyorlardı (Özörloğlu, 2011, s. 253).”

Böyle canlı bir basın hayatının Türk kültürü ve edebiyatı için bir zenginlik olduğu açıktır. Fakat bu durum başka zorlukları da birlikte getirmektedir: Şöyle ki, dönemin yazar ve şairlerinin çoğunun eserlerini ilk olarak sayısı çok ve kısa ömürlü olan basın organlarında yayımlamaları ve bu basın organlarının tam bir tahlilî fihristinin henüz yapılmamış olması, monografik çalışmalar yapan ve metin yayımlamaya çalışan araştırmacıların işini oldukça zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla 2015 yılında yayımladığımız *Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri* (2015) adlı çalışmamız neredeyse tamamen dönemin basın organlarına dayalı bir çalışma olduğu için, sonradan tespit edebildiğimiz *Mehtap Mecmuası* ve *Fırtına Gazetesi*'ndeki şiirler bu çalışmanın dışında kalmıştır.

KÜLLİYATI TAMAMLAMA İHTİYACI VE İLAVELER

Bugün Esat Rıza Bey'e ait sonradan tespit ettiğimiz bu şiirleri yeni harflere aktarıp yayımlayarak külliyata ilave etmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Bu şiirler *Mehtap Mecmuası* ve sadece altı sayı yayımlanabilen *Fırtına*³ adlı gazetede yer almıştır. Yayın sırasına göre şiirlerin metinleri, bu yazının sonuna eklenmiştir. *Mehtap Mecmuası*'nda şairin *Kadın* (1) ve *Kadın* (2) adlı iki şiiri bulunmaktadır. Dört sayfa olarak çıkan *Fırtına Gazetesi*'nde ise üç ya da dördüncü sayfalardaki "Kısm-ı Edebi" sütununda toplam beş şiiri bulunmaktadır. Şiirlerin künyeleri ve konuları şöyledir:

Kadın (1), *Mehtap Mecmuası*, nr. 8, 29 Ağustos 1327, s. 93-94 (Kadınların yıldızlarla özdeşleştirildiği ve yüceltildiği bir şiir.).

Kadın (2), *Mehtap Mecmuası*, nr.14, 13 Teşrinievvel 1327, s. 189. (Kadınların Zühre yıldızına benzetilerek yüceltildiği bir şiir.).

10 Temmuz Yangını, *Fırtına Gazetesi*, nr. 1, 11 Ağustos 1327 (24 Ağustos 1911), s. 3-4 (24 Temmuz 1911 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanı

³ *Meptab* (Edebî, fennî, ictimai, teceddüt ve inkılâb-ı fikriyeye hadim ceride-i üsbüiyedir.)'ın 18 sayısına ulaşabildik. Dergi 10 Temmuz 1327 – 1 Mart 1328 tarihleri arasında 18 sayı yayımlanmış. İlk 15 sayı *Mehtap*, son üç sayı ise *Şebtap* adıyla çıkmıştır. Ayrıntı için bk. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi no. 2358.

Fırtına Gazetesi'nin Milli Kütüphane'de 1962 ŞÇ 140 numarada kayıtlı 6 sayısına ulaşabildik. İlk sayısı 11 Ağustos 1327 (24 Ağustos 1911) tarihinde haftalık olarak çıkan gazetenin başlık klişesindeki künyesi şöyledir: “Terakkiperver gençlerin nâşir-i efkârı... Müstakil ve Serbest gazetedir. Sahib-i İmtiyaz: Köstenceli Himmetzade Sudi, Müdür ve Muharriri: Ergirili Ahmet Cevdet, Adres: Babıalı Civarında Ebussuud Caddesinde Necm-i İstikbal Matbaası (İstanbul).”

gününde çıkan meşhur “Aksaray Yangını”nın⁴ yol açtığı mağduriyetleri anlatan sosyal içerikli bir şiir.).

Sa’y Et!, *Fırtına Gazetesi*, nr. 2, 17 Ağustos 1327 (30 Ağustos 1911), s. 4 (Gerilikten kurtulmanın tek yolu olarak çalışmayı öğütleyen öğretici bir şiir.).

Çalış!, *Fırtına Gazetesi*, nr. 3, 25 Ağustos 1327 (7 Eylül 1911), s. 4 (Gerilikten kurtulmanın tek yolu olarak çalışmayı öğütleyen öğretici bir şiir.).

Osmanlı Bayrağı, *Fırtına Gazetesi*, nr. 5, 8 Eylül 1327 (21 Eylül 1911), s. 4 (Bayrak sevgisini aşlamayı amaçlayan hamasî bir şiir.).

Osmanlı Yurdu, *Fırtına Gazetesi*, nr. 6, 16 Eylül 1327 (29 Eylül 1911), s. 4 (Yurt sevgisi konulu hamasî bir şiir.).

Yukarıda adı geçen çalışmamızdan biliyoruz ki, Esat Rıza Bey’in ilk şiiri Kastamonu’da çıkarılan *Tiraje Mecmuası*’nda Nisan – Mayıs 1911’de yayımlanmıştır. Şairin aynı yılın 11 ve 18 Nisan tarihlerinde de *Kadın* adlı dergide yine *Kadın* isimli iki şiiri yayımlanmıştır (Karabulut 2015, s. 108-109). İlginçtir ki aynı yılın Ağustos ve Ekim aylarında da yukarıdaki listede görüldüğü gibi *Kadın* (1) ve *Kadın* (2) adlarıyla iki şiir daha yayımladığını öğreniyoruz. Böylece şairin *Kadın* adlı dört şiirinin olduğu tespit edilmiştir. Her dört şiiri de değerlendirdiğimizde bunların, tamamen Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Atî estetiğine uygun bir içerik, dil ve üslubu yansıttıkları görülmektedir. Kadın konusunu işleyen bu dört şiirin ortak bir yanı da kadınların hep kozmik varlıklarla özdeşleştirilerek anlatılmış olmasıdır:

Yavaş yavaş dönüyordu beyaz sehâbıyla,
Bulutlarıyla semâ, kûhsâra benzerdi.
Uzakta sanki kamer bir sahîfe-i zerdî,
Kıbâb-ı aşka bütün münteşirdi yıldızlar...

Yukarıda künyelerini verdiğimiz *Fırtına*’daki şiirler ise görüldüğü gibi Ağustos – Eylül 1911’de yayımlanmıştır. Öyleyse bu şiirleri kronolojik

⁴ Bizzat bu yangınlara şahitlik eden gazeteci Süleyman Tefvik (Özzorluoğlu)’in “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Elli Yıllık Hatıralarım” adlı eserinde ayrıntılı bilgi verilmektedir: “10 Temmuz Büyük Yangını: Meşrutiyet ilanının sene-i devriyesi olan 10 Temmuz Salı günü bir dostumu ziyaret etmek üzere Büyükdere’ye gitmiştim. Dönerken saat dokuz raddelerinde vapurun köprüye yanaştığı sırada herkes Haliç’e doğru bakmaya başladılar. Büyük bir yangın var, sesleri duyuluyordu, ben de hemen o tarafa koşarak baktım.” Ayrıntılar için bk. (Süleyman Tefvik, 2011, s. 348 - 350).

olarak *Tiraje Mecmuası*'ndaki şiirlerden hemen sonraya koymak ve ona göre değerlendirmek gerekir. Biz, adı geçen çalışmamızda şairin, ilk dönem şiirlerinde Fecr-i Âtî estetiğine uygun ferdiyetçi bir sanat görüşünde olduğunu ve daha ziyade aşk konusunda yoğunlaştığını, Balkan Savaşı (1912 – 1913) sonlarına doğru Türkçülük Akımı ve Millî Edebiyat Hareketi'ne yöneldiğini söylemiştik (Karabulut, 2015, s. 30-36). Ancak yukarıda künyeleri verilen şiirler, bu değerlendirmeyi biraz daha genişletmemizi gerektirmektedir:

Bu hususlardan birincisi yukarıda künyesini verdiğimiz metinlerden *10 Temmuz Yangını* adlı şiirde İslamcı bir dünya görüşü ve sosyal faydacı bir yaklaşım ortaya konmuştur. Ayrıca anlamlı bir şekilde “Üstad Mehmet Âkif Bey'e” şeklinde ithaf edilen şiirde bu husus şöyle ifade edilmektedir:

Duyuldu bak gecenin zulmetinde bir nûşîn
Sadâ, sadâ-yı Kur'ânî
Önünden hep kaçıyor, durmayıp da yangın anın
Fakat kelâm-ı Rahmânî
Yetiştî dest-i kavîsi harîka... Tuttu metin
O nâr- ı sâili birden çevirdi etrafı:
Kapandı şimdi harîkın cihân yutan ağzı!

Şairin o dönemin İslamcılık ideolojisinin önemli isimlerinden Mehmet Akif'i “üstat” kabul etmesi ve sosyal felaket zamanlarında Kur'an'ın sesine sığınma arzusu onun dinî hassasiyetini göstermektedir. Gerçi Esat Rıza'nın sonraki şiirlerinde de dinî duygular güçlü olmasına karşın sonraları Türkçülük akımının daha çok etkisinde olduğu *Kin* adlı şiir kitabında açıkça görülür (Karabulut, 2015, s. 69 - 103). Şüphesiz ki kültürel anlamda kaldığı müddetçe bu iki duygu birbirine muhalif değildir.

Bu söylediklerimize ilave olarak dikkati çeken ikinci bir husus da şairin bu şiirlerin yayımlandığı 1911 sonbaharında “vatan” anlayışının “Osmanlıcılık ideolojisi” doğrultusunda olmasıdır. Şiirlerin adları bile bu söylediğimizi doğrular niteliktedir: *Osmanlı Bayrağı*, *Osmanlı Yurdu* gibi... Hâlbuki değindiğimiz çalışmamızda yer alan şairin diğer şiirlerinde böyle bir yaklaşıma rastlamamıştık. Bu durum aslında Balkanlardaki ayrılıkçı terör hareketlerinin alevlendiği dönemlere kadar bütün Türkçü aydınlar için geçerlidir.⁵

⁵ Meselâ Ziya Gökalp bile 1909'da Peyman'daki bütün yazılarında Osmanlıcıdır. Örnek olarak şu yazılarına bakılabilir. İyd-ı Millî (*Peyman*, Sayı: 4, 2 Recep 1327 / 6 Temmuz 1325 [19 Temmuz 1909], s.2.) Eskiler ve Yeniler (*Peyman*, sayı: 6, 16 Recep 1327 / 20 Temmuz 1325 [2Ağustos 1909], s.1), Medreseler (*Peyman*, Sayı: 6, 16 Recep 1327 / 20 Temmuz 1325 [2 Ağustos 1909], s. 2-3).

Bir başka husus da *Fırtına Gazetesi*'ndeki bu şiirlerin, aynı yılın ilkbaharında *Tiraje Mecmuası*'nda (Nisan – Mayıs 1911) ve daha sonra Mehtap'ta (Ağustos – Ekim 1911) yayımladığı şiirlerinin aksine sosyal içerikli olmalarıdır. Bunlarda yangın felâketi, yurt ve bayrak sevgisi, gerilikten kurtulmak için çalışkanlık gibi sosyal konular üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca bu şiirlerde toplumu bilgilendirmek için didaktik bir tavır takınıldığı da açıkça görülmektedir.

Bu yedi şiir, şairin ilk dönem şiirlerinde olduğu gibi yine aruz ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Yine serbest müstезat ve sone nazım şekilleri kullanılmıştır. Dil ve üslûbun da yine Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âtî anlayışına uygun olduğu görülmektedir:

Uçardı cev-v-i fe-zâda... Zavallı insanlar,
Bu îd-i milleti tes'îd ederken... Ârâmsûz
Bir âteşin yed-i hevlinde inliyordu eyvanlar.

10 Temmuz Yangını adlı şiirden aldığımız bu mısralar, şairin ilk dönem şiirlerindeki dil ve üsluba uygun olduğunu göstermektedir. Farsça tamlamaların ağırlıkta olduğu bir Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış bu şiirlerde anlamın yer yer kapalı olduğunu ve sanatlı bir söyleyişin egemen olduğu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Bütün bunlardan sonra Esat Rıza'nın bu yedi şiirini ve nesirlerini de yeniden değerlendirerek "Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri" (2015) adlı çalışmamızın ikinci baskısını yapma zorunluluğu da ortaya çıkmıştır. Bu konuyla ilgili olarak çalışmamızla ilgili değerlendirmelerde bulunan Prof. Dr. İnci Enginün, şöyle bir temennide de bulunmuştur:

“Esat Rıza'nın Büyük Duygu'da çıkmış on dokuz yazısının listesini de Ramis Karabulut vermiş. Keşke onları da neşretseydi diye düşündüm, çünkü makale isimleri dönemle ilgili olduğu gibi, kendisinin dünya görüşünü ve şiirlerinin konularını da açıklayacak nitelikte izlenimi uyandırdı (Enginün, 2015, s. 232).”

Umuyoruz ki kısa zamanda yeni bilgilere ve metinlere ulaşırız ve bu gibi tavsiyeleri de dikkate alarak adı geçen çalışmamızın genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni bir baskısını yapabiliriz.

KAYNAKLAR

Büyük Duygu (Mecmuası) (1329 / 1913), 1 - 26, İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.

Enginün, İ. (2015). Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri, *Yeni Türk Edebiyatı*, 11, 231 -234.

Fırtına (Gazetesi) (1327 / 1911), 1 – 6, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Karabulut, R. (2015). *Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri*, Ankara: Bizim Büro Yayınevi.

Mehtap (Mecmuası) (1327 / 1911), 1 – 18, İstanbul: Tanin Matbaası.

Özzorluoğlu, S. T. (2011). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım (hz. Tahsin YILDIRIM – Şaban ÖZDEMİR). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Polat, N. H. (2005). *Rübab Mecmuası Ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür - Edebiyat Hayatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2012). *Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Peyman (Gazetesi) (1325 / 1909), Diyarbakır.

METİNLER

KADIN (1)

Yavaş yavaş dönüyordu beyaz sehâbıyla,
Bulutlarıyla semâ, kûhsâra benzerdi.
Uzakta sanki kamer bir sahîfe-i zerdî,
Kıbâb-ı aşka bütün münteşirdi yıldızlar...

Biraz ilerde güzel Zühre âb u tâbıyla
Zemine arz-ı cemâl eyliyordu, hâzırdı,
Kemâl-i şa'sa'sıyla cihâna nâzırdı,
Verirdi kalbe hazîn bir lika-yı hoş-manzar...

Mecerrelerle müzeyyen uzakta parlarken,
Semâda hep ona ecrâm perestiş eylerdi.
Şehâb, Zühre'yi koynunda gizli saklarken,

Şerâreler yine âfâkı gark-ı nûr etti:
Kadın ki: Fıtnat-ı aşkın gümüş şerâresidir,
Kadın kıbâb-ı garâmın bedî' Zühre'sidir.

5 Şubat 326

(Mehtap Mecmuası, nr. 8, 29 Ağustos 1327, s. 93-94)

KADIN (2)

Telebüs eyleyerek bir libâs-ı mâtem ufuk,
Bütün fezâyı siyâh bir sehâba gark etmiş.
Uçar sevâd-ı fezâda ipekli bir lerziş,
Saçar bu sisli zemîne zilâl-ı evhâmı.

Döker bu lerziş-i evhâm, kulûba âlâmı.
Ne bir rakîk-i hayat var, ne bir küçük revzen!...
Hayır... Hayır ne dedim yok mu bir ümit?... Birden,
Siyâh ufukların altında bir zıyâ bulduk.

Göründü şi'r ile mâlî gümüş deriçeleri,
Behişt-i şevk ü ümidin güneş hazîneleri.
Bütün hayat serâser, şua'a kalb oldu,

Göründü meclis-i hilkatte bir güzel bânû:
Kadın ki: İsmet-i rûhun güher-i defnesidir,
Kadın: Zemîn-i Behişt'in hüs-n-i deriçesidir.

20 Mart 327

(Mehtap Mecmuası, nr.14, 13 Teşrinievvel 1327, s. 189)

10 TEMMUZ YANGINI

-Üstad Mehmet Akif Bey'e-

Sükûn içinde cihânlar, huzûr içinde bütün,
Nücûm-ı şevk ü sürûr parlıyordu yüzlerde!...
Yarıp sükûn u huzûru: Bugünkü On Temmuz.
Bugünkü yevm-i saîdin sadâ-yı tes'îdi,
Uçardı cev-v-i fezâda... Zavallı insanlar,
Bu îd-i milleti tes'îd ederken... Ârâmsûz
Bir âteşin yed-i hevlinde inliyordu eyvanlar.
Bu cüz-i ferd-i Cehennem kalıp da bir ukde,
Bir ukde-i müteelim düğümleyip de bugün
Bu îd-i milleti hep hüzn ü ye'se kalbetti.
Bütün cihâmî kesâfetli, gamlı pür-şiddet
Duman ketibesi sarmıştı... Her taraf mahsur,
Semâya doğru uçan bir bulutla mahsurdu.
Tecessüm eyledi muzlim ve kanlı pür-tenevvür
Hücum ederdi şarabî bir âteş-i mevfûr
Ederdi fırtınalar, dalgalarla dev- âsâ
Bütün bu nar-ı nühâs-ı cihâmî hep imha!...
Bu halk râh-ı felâket, felâket-i deycûr
İçinde sızlanarak şu'le-i necât arıyor:
Kiminde bir iri yastık, kiminde bir filcân,

Olur bu halka bir âteş yağın küçük meydan;
Kemal-i samt ile gâyet elim bir mesken.
Bakın şu bahçeye erkek, kadın, çocukla dolu,
Bakın şu arsaya bir mahşer-i inas u zükûr...
Yığılmış ortada eşya öbek öbek... Yanına
Zavallı bir de kadıncık oturmuş ağlayarak
Ederdi gizlice feryâd... Eliyle bağlayarak
Yanıdaki duran eşyayı: Yandık âh yandık!
Diyor... Kiminde ufak bir enîn-i pür- rikkat
Harikı anlatıyor... Hem küçükçe bir sandık
Elinde tutmuş inilder ve sandığı canına
Sokup da gizlemek ister zavallı pür-şiven!...
Diğer tarafta harik pek ziyade azgındı,
Koşardı sanki yemek maksad[ıyla] etrâfi.

Geceydi... Kalb-i felâkette inliyor efgân,
Geceydi... Sanki karanlık felâketin asabı
Haşin nüzûlü gibi ufka çöktü... Pek müz'ic
Olan lehib yine etrâfi mahv eder yeksan.
Değil şarâb bu sefer kendisinde parlak bir
Hazîn kırmızılık çarpıyordu enzâra!
Ateşleriyle bu yangın ederdi hep tetvic
Bütün cihanı, bütün âsümânı, mehtâbı.
Gelin tavırlı duran hânelerle dükkânlar,
Mesâcidi sarıyor sanki bir ateşten tül!
Ve sarmış olduğu anda erirdi eyvanlar
Bu tül nedir, ne kadar çok ki: Bitmiyor... Nâir
Bir iştiyak ile günü kucaklatırdı süyül
Süyül nâra ki: Benzer mezehheb enhâra.
Biraz ilerde melâhatlı, şûh bir kadın
Hazin sesi işitildi. Diyor ki: Rûhum, içim,
İçim sıkıldı hadin şimdi gezmeye gidelim!
Duyuldu bak gecenin zulmetinde bir nûşîn
Sadâ, sadâ-yı Kur'ânî
Önünden hep kaçıyor, durmayıp da yangın onun
Fakat kelâm-ı Rahmânî
Yetiştirdi dest-i kavîsi harîka... Tuttu metin
O nâr- ı sâili birden çevirdi etrâfi:
Kapandı şimdi harîkın cihân yutan ağzı!

Sabahtı... Herkes uyanmış çoluk çocuk uyanık
Sabah serinliği çökmüşken ortalık yine bir
Hararetin yed-i kahrında inliyor, sâbîr.
Sefâlet... İşte cehennem-likası... Zâhirdi
Sefaleti beşerin pek acıklı Bâhirdi.
O yanda bir ucu yanmış samanlı bir yastık

Bu yanda bir iri ayna sefâlete ma'kes
İlerde yatmış uyur bir yetim, bir bîkes
Öbür tarafta oturmuş da bir kadın ağlar
Beşikteki çocuğu bir eliyle hep sallar
Diğer tarafta melûl bir zavallı dinleniyor
Hesap edip duruyor kendisince söyleniyor
Diyor ki: Kalmadı yurdum, ne yapmalı bilmem!
Sokakta böyle oturmak olur mu bir âdem?
Nedense hâsılı eşyası darmadağın olmuş,
Yatar onun üzerinde bir ihtiyar bî-hûş,
Yine bitmiyor ne tükenmez bu milletin çilesi,
Kadın, çocuk müteferrik sefaletin müzesi!...
Siyah pencereler; kör gözüyle enkazın
İçinde yükselerek eyliyordu istihzâ,
Yıkık duvarları sanki sırttı bir mevtâ
Misal-i gadrine bî-şüphe çarh-ı nâ-sâzın,
Tebessüm etti cihânın bu hâl-i gafletine.
Sırttı, güldü bu insanların felâketine!...
Cihânda nerde felâket birer kine-i zulm,
Birer bulut gibi çökmüş de fevk-i re'simize
Teşekkül etti felâketten ah bir kubbe!...
Tutar bu kubbe altında yükselen bacalar,
Fakat uzun bacalar hep yıkılmaya mahkûm
Birer birer yıkılırken diyor ki bî-şüphe:
"Tahammül eyleyemem ben bu hâle!" Bir mi'sâr
İçinde inleyerek kendini fedâ eyler,
Düşer ağırca bu sath-ı felâket-âmize.
Felâket âh yed-i gadrinde mahv için beşeri:
İlerliyor, koşuyordu ve sanki bir ejder
İhânetiyle nüzûl eyliyordu şimdi yere:
Fakat Âlihe-i Ekber,

Açıldı halkın elleri.

"Sizin de kalbiniz elbet acır değil mi?..." Verin!

Verin şu gence, şu pîr-i sefâlet- encama!

"Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytama."

"Verin enînine gâyet şu bir yığın beşerin!"

16 Temmuz 1327

(*Fırtına Gazetesi, nr.1, 11 Ağustos 1327, s. 3-4*)

SA'Y ET!

-Muhterem Kardeşim Ahmet Cevdet Bey'e-⁶
Sen nâsiye-i pâk ü nezîhinle münevver
Bir şu'le-i ferdâ gibisin bence muvakkar;
Ey kalbi bütün aşk-ı vatan, millet olan er,
Ey ruh-ı musaffâ, evet, ey ruh-ı mukmir!
Âmâlini bildim seni ettim yine tebcil
Ey cevdet-i âmâl ile me'cûr ve mübeşşer!
Ey feyz-i mübeccel, çalış ey zühre-i kemal;
Ey ufk-ı vatanda gözükken, şu'leli ahter!
Sînen dolu sevdâ-yı vatanla senin ey nûr
Ey nûr-ı müşa'şâ', evet, ey cevher-i ebher!
Rûyunda olur aşk-ı vatan duygusu manzûr.
Ey râh-ı vatanda çalışan cephe-i enver!
Sa'y et ki bugün millet için aşk-ı vatanla,
Me'cûr olasın yevm-i kıyâmette bu şanla!

13 Ağustos-1327

(*Fırtına*, nr.2, 17 Ağustos 1327, s. 4)

ÇALIŞ!

-Kardeşim Sudi'ye-
Olur ummân-ı rûyunda zekâvet-i mûcizin dâim,⁷
Uyur sînende bir arslan ki aşk u şevk-ı millettir.
Mesheb-i nasîyen Sûdî! Parıldar fitnat-ı hâzım.
Teâlî-i vatandır hep emel; tenvîr-i fikrettir.

Bu ünlü, şanlı cephenle çalış sen dâimâ böyle.
Uyandır rûh-ı fikrette vatan sevdâsını uğraş!
Çalışmak feyz- i lâhûtî, çalış iska-yı feyz ile!
Bütün Osmanlılar olsun garîk-i nûr u lü'lü'-pâş.

Uyuşmuş cümle millet, bî-haber, hep hâb-ı gaflette,
Çalış telkîh-i hürriyyet edip dünyâyı bidâr et!
Karanlık her taraf, hiçbir zıyâ yok kalb-i ümmette.

Umûmî ma'kes-i nûr et, çalış da neşr-i envâr et!
Çalış ki şems-i irfanın bugüne lem'a- pâş olsun,
Çalış efkârını neşret, cihân envâr ile dolsun!...

11 Ağustos

(*Fırtına*, nr. 3, 25 Ağustos 1327, s. 4.)

⁶ İkdâm gazetesini çıkaran Ahmet Cevdet Oran kastediliyor.

⁷ Şiirin bu mısraı gazetenin 5. sayısında şu şekilde tashih edilmiştir: "Tashih - Gazetemizin 3. numarada son sahifedeki Esat Rıza Bey'in "Çalış!" manzumesinde: "Olur ummân-ı rûyunda zekâvet-i mûcizin dâim mısraı "Olur cephende envâr-i zekâvet lem'a-ver dâim" suretinde olup yanlış basılmış olduğundan berâ-yı tashih arz olunur." (*Fırtına*, nr. 5, 8 Eylül 1327, s. 4).

OSMANLI BAYRAĞI

-Alaattin Paşazâde Samih Fethi Bey'e⁸

Ey kırmızı bayrak... Ne bu vechin, niye muğber?...
Hâlâ mı bu tozlar senin envârını örter?...
Ey kırmızı sancak... Sana Osmanlılar âşık,
Seyl-i nûr-ı hilâlinde olan tozları artık!...

Ey sâdece Osmanlı değil cümle cihânın,
Re'sinde temevvüc eden ey şanlı hilâl sen!...
Rûyunda parıldardı bütün pertev-i şânın.
Parladı güneşler gibi olmuş idi rûşen!...

Bir nazlı kızın reng-i hicâbı gibi bazen
Bir kırmızı tül oluyor vechine târî,
Lâkin yine şühîyyet-i hüsnün mütemâdî
Bir seyr ile âlemleri tezhîr ediyorken:

Semâ-yı melîhindeki şanlar unutuldu,
Tozlandı yüzün reng-i hilâlin soluyordu.
Lakin ne o vechindeki sufret yeter artık.

Ey kırmızı sancak... Sana Osmanlılar âşık!...
Seyl-i nûr-ı hilâlindeki bu tozları mutlak,
Mihrâb-ı vatansın... Bu gün ey kırmızı bayrak!...

10 Temmuz 1327

(*Fırtına*, nr. 5, 8 Eylül 1327, s. 4)

OSMANLI YURDU

-Osmanlılara-

Biz ki Osmanlılarız şan verelim
Senin hıfzına peyman verelim
Dinin lütfuna şükran verelim
Vatan nâmına biz can verelim

Ya vatan uğruna kurbân olalım

Ya onun derdine dermân olalım

Kârımız: Fikr-i terakkî olsun

Kânımız: Hiss-i teâlî olsun

Kastımız: Kesb-i bülendî olsun

Ufkumuz: Vasl-ı me'ali olsun

Ya vatan uğruna kurbân olalım

Ya onun derdine dermân olalım

⁸ Alaattin Paşazâde Samih Fethi Bey, 1912-1914 arasında *Rûbâb* mecmuasında yazı ve şiirler yayımlamış sonraları ise M. Turhan Tan takma adıyla romanlar yayımlamış olan sanatçıdır. Hakkında ayrıntılı bilgi bk. (Polat 2005: 46), (Polat 2012: 133-134).

Biz Terakki diye cûşan olalım
Şu cihanda meh-i tâban olalım
Büsbütün mahv u perişan olalım
Yine biz fâik-i Kur'ân olalım
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Sa'y u gayret iledir mecd-i vatan
Saçıyor düşmanımız keyd-i vatan
Âtidir hep bütün ümmîd-i vatan
Sararıp solmamalı şimdi vatan
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Ey vatan ah yine dîden bâkî
Bakıyorsun bize çeşmin şâkî
Sen o dilberlere benzersin ki:
Seni kabil mi bu halkın terki?
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Ne de mahzun bakınız hâl-i vatan
Doldurur her yeri velvâl-i vatan
Niye sisli bugün ikbâl-i vatan
Niye düşkün yine şehbâl- i vatan
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Daha şâd olmadı mahzun mahzun
Vatanın dîdeleri bizde bütün
Muntazır gayret ile sa'ye bugün
Edelim gayret ile cehdi füzûn
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Bize Osmanlı denir şân veririz
Vatanın nâmına biz can veririz
Sanmayın ki cânı âsân veririz
On nefer düşmana, bir kan veririz
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Zevkimiz: Rûh-ı teâlî-i vatan
Derdimiz: Derd-i terakkî-i vatan
Kastımız: Kesb-i meâlî-i vatan
Sa'yimiz: Men'-i tedennî-i vatan
 Ya vatan uğruna kurbân olalım
 Ya onun derdine dermân olalım
Düşünün neydik evvelce n'olduk
Yükselip evc-i kemâli bulduk
Bir zaman zulm-i Hamîd'e kulduk
Şimdi ondan hele biz kurtulduk

Ya vatan uğruna kurbân olalım
Ya onun derdine dermân olalım
Paralansa alamazken Yunan
Ne için uğraşıyordu bi- iz'ân
Girit'in uğruna koyduk biz can
Veremez cüz'ünü mutlak Tevrât
Ya vatan uğruna kurbân olalım
Ya onun derdine dermân olalım
Ya otursun o yerinde rahat
Ya da Türkler onu eyler iskât
Acaba yetmedi mi taksîmât?...
Açar Osmanlı cihâna râyât!...
Ya vatan uğruna kurbân olalım
Ya onun derdine dermân olalım
Askeriz gösteriyor simâmız
Kahraman nâmı bizim da'vâmız
Vatanın hıfzı bizim sevdâmız
Âşıkız biz, bu vatan Leylâ'mız
Ya vatan uğruna kurbân olalım
Ya onun derdine dermân olalım
Bize Türk derler Oğuz Han babamız
Kahramânız, kahramandır atamız
Başka gâlip alamaz havsalamız
Yurdumuzdur ölüyorken tasamız
Ya vatan uğruna kurbân olalım
Ya onun derdine dermân olalım
Ne imiş süngü yeter dehşetimiz?
Fetheder kal'aları savletimiz
Gâlibiz! Cehd ü cihâd san'atımız
İşte târihe bakın hüccetimiz!...
Ya vatan uğruna kurbân olalım
Ya onun derdine dermân olalım

1325

(Fırtına, nr. 6, 16 Eylül 1327, s. 4)

Extended Abstract

In the Second Constitutionalist period, Turkish press was abundant and the collections regarding this era are scattered and these make the studies about this period difficult. It is clear that a living press is a wealth for the Turkish culture and literature. However, this situation leads to certain difficulties, in that the majority of the writers and poets of the period published their works for the first time in numerous and short-lived press organs and a complete analysis of these press organs has not been done yet, and these facts make things hard for the monographers and publishers. As the book *Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri (Esat Rıza Bey, the Poet of Balkan Wars, and All His Poems)* we have published in 2015 is based almost entirely on the media of the period, the poems published on *Mehtap Mecmuası* (name of the magazine) and *Fırtına Gazetesi* (name of the newspaper) are regrettably not included in this study.

We found new texts in magazine and newspapers that we acquired later, and thus the necessity of publishing these poems in terms of completing the poem corpus occurred. For this reason, the purpose of this study is to add poems to the poetry collections of Esat Rıza Bey, one of the poets of the Second Constitutionalist period. In the following studies, we transliterated Esat Rıza Bey's seven poems, which were published on *Mehtap Mecmuası* and *Fırtına Gazetesi* but were not mentioned in our abovementioned book into the new Turkish letters. These poems were given on the title of "Metinler" (Texts) in this study. In addition, we have mentioned various characteristics of these poems together with the period when they were published, and so evaluated and appreciated them concerning Esat Rıza's all poems. For example, in our first study, we emphasized that Esat Rıza Bey was a poet who wrote poems on individual subjects in accordance with Fecr-i Atı's understanding of poetry and then joined the National Literature Movement. The poems that we have identified recently have turned out to be the first pen experience of the poet concerning the dates. From this point of view, we have to consider these texts as the first trials of the poet. It is understood that he wrote these poems at a time when he had not established a definite path in poetry. When we analysed these seven poems, we understood that they were written in social and religious matters besides individual subjects. Five poems which were published in the Spring 1911 of *Fırtına* is on homeland and flag love, encouragement to work and famous *July 10th Fire* that happened in Istanbul. The dedication of one of these poems to Mehmet Akif and his attitude towards religion direct us to the conclusion that Mehmet Akif is influential on the poet's works which were written in the first period of his poetry. So, these poems can be said to be the products of the days when Esat Rıza Bey had not entered the environment of Fecr-i Atı yet. In addition, it is meaningful to dedicate to "Üstad (Master) Mehmet Âkif Bey". The fact that he accepts Mehmet Akif, one of the most important names of Islamic ideology of that time, as "master" reflects the mentality and religious sensitivity of the poet. Although Esat Rıza's later poems have strong religious sentiments, it is clear in the book of poetry *Kin* that he is more influenced by the Turkism movement later in his life.

We know from our work mentioned above that the first poem of Esat Rıza Bey was published in *Tiraje Mecmuası* (name of the magazine) in Kastamonu in April - May 1911. The poet published two poems with the title of *Kadın* (Woman) in the magazine named as *Kadın* (Woman) on April 11th and 18th of the same year. Interestingly, we learned that in August and October of the same year, he published two more poems named as *Kadın* (1) and *Kadın* (2), as seen above. Thus, it is determined that the poet has four poems called *Kadın*. When we evaluate all four poems, it is seen that they reflect a content, language and style completely in accordance with Edebiyat-ı Cedide and Fecr-i Ati aesthetics. A common feature of these four poems is that women are always identified with cosmic beings.

In addition to these words, a second point which attracts attention is the concept “homeland” in the autumn of 1911, when these poems were published, is in the direction of “Ottomanism ideology”. Even the names of the poems confirm what we say: *Osmanlı Bayrağı* (The Ottoman Flag), *Osmanlı Yurdu* (the Ottoman’s Home) and so forth. However, we did not find such an approach in other poems of the poet we had studied in the abovementioned work. This is true for all Turkist intellectuals until the era of separatist terrorist movements in the Balkans.

These poems written in the forms of sonnet verse and müstezat (kind of metamorphosis in Divan poetry) with aruz prosody as in his early poetry. It is also seen that language and style are in accordance with the understanding of Literature-Cedide and Fecr-i Ati. We can say that in these poems written in Ottoman Turkish, where the Persian language is emphasized, the meaning is somewhat dominated by a closed and artistic saying.

In conclusion, to re-evaluate these seven poems and prose of Esat Rıza, it is necessary to publish the second edition of our work *Balkan Savaşı Şairi Esat Rıza Bey ve Bütün Şiirleri* (Esat Rıza Bey, the Poet of Balkan Wars, and All His Poems). We hope to reach out to new information and texts and make a new and enlarged edition of our abovementioned work.

THE EMPLOYMENT OF POLISH REFUGEES DURING THE REIGN OF ABDULHAMID II*

Vedat KANAT**

ABSTRACT

In the second half of the 18th century, Poland was shared three times in gradually by its neighbours Russia, Prussia and Austria. After sharing, thousands of Polish people migrated to different places or were been banished. In this process the Ottoman Empire was the country which embraced Polish exiles and refugees heavily. During the 19th century many Polish people settled in the Ottoman lands, mainly in the cities of Rumelia and Balkans and continued their lives here as the Ottoman subjects.

The Ottoman Empire employed these refugees who converted to the Islam sometimes, mainly in the military and administrative areas due to events in the Balkans. It was possible to see the Polish refugees as a soldier, a doctor, an engineer or a craft with changed names and religion in different regions of the Ottoman Empire. In this study, it has been examined that how Polish refugees were employed and then how they were involved in social life of the Ottoman Empire in the period of Abdulhamid II.

Keywords: Polish Refugees, Abdulhamid II, Employment

* Makalenin Geliş Tarihi: 10.01. 2016 Kabul Tarihi: 09.01.2017

** Doktora Öğr., Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD vedat-kanat@hotmail.com

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE LEHLİ MÜLTECİLERİN İSTİHDAMI

ÖZ

Lehistan, 18. yüzyılın ikinci yarısında komşuları Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından aşamalı olarak üç defa paylaşılmıştır. Paylaşım sonrası binlerce Lehli farklı yerlere ya göç etmiş ya da sürgün edilmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti, Leh sürgünlerine ve mültecilerine yoğun olarak kucak açan ülke olmuştur. Pek çok Lehli 19. yüzyıl boyunca, Osmanlı topraklarına yerleşmiş ve buralarda Osmanlı tebaası olarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.

Osmanlı Devleti, kimi zaman din değiştirip Müslüman olan bu mültecileri himaye edip koruyarak bazen orduda bazen de devletin yüksek kademelerinde istihdam etmiştir. Polonyalı mültecileri din ve isimlerini değiştirmiş halleriyle asker, doktor, mühendis veya bir zanaat erbabı olarak görmek mümkündür. Bu çalışmada II. Abdülhamid döneminde Lehli mültecilerin ne şekilde istihdam edildikleri ve daha sonra Osmanlı'nın sosyal hayatına nasıl dahil edildikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lehli Mülteci, II. Abdülhamid, İstihdam

INTRODUCTION

Poland was shared in stages between 1772-1795 years by Russia, Prussia and Austria and was disappeared completely from the map of Europe. This situation of Poland ceased its existence as a political entity after partition, was never accepted by the Ottoman Empire and was treated as if there was an independent Poland in all official ceremonies. In line with this statement a rumor emphasized that idea in Poland history, was told by. Sultan always got assigned a free place in which hosted the foreign diplomats and said "Lehistan ambassador is on his way, but he is late due to difficulties on the way." With this attitude, Sultan emphasized the sympathy of Ottoman Empire for Poland (Reychman, 1964, s. 18).

After the last partition some Polishes who were discontented with the reign of the occupying states, migrated to other countries as in previous periods. The Ottoman Empire received the migrations with open arms and granted to the migrants the settlement right in the Ottoman lands (Kanat, 2011, s. 85). And the Polishes remained in their country, launched a major uprising in 1830 against the Russian government established in Poland. But when the uprising was suppressed bloodily by the Russians, a large wave of migration began again. A large part of those who migrated mainly in France spread to several European cities. Some of those who failed in the uprising took refuge

in the Ottoman Empire and continued to struggle here against the occupying states.

In Europe between 1815 and 1830 years, the political, social, economic and cultural developments, strengthening further in 1848, created a new environment and the Revolutions of 1848 that deeply affected the whole continent broke out (Uçarol, 2006, s.122). Austria which was not able to cope with the uprising broke out in Hungary under the influence of revolutions, requested help from Russia thereupon Russia which was also discomfort with the actions of revolution began in Memleketeyn (Wallachia and Moldovia), suppressed the uprising bloodily by sending an army to the Hungary. After the suppression of the uprising, Hungarian and Polish revolutionaries who helped them began to take refuge in the Ottoman Empire. The seeking back of those who took refuge by Russia and Austria, destroyed the relationship between the Ottoman Empire and these two states, and this led to the emergence of the “Problem of Refugees” which was a new political problem (Uçarol, 2006, s. 191).

First favour of the Ottoman Empire on the issue of refugees started with opening its doors to the refugees (Güngörmüş, 1999, s. 132). Later, an opportunity was given to refugees to settle in this land and gain status of subject by the conversion of some and incorporate the social structure of the Ottoman Empire in certain circles. This warm approach of the Ottoman Empire to refugees, its defense of freedom and human rights of refugees had a wide repercussions in countries like England, France and America, and these countries sympathized with the Ottoman Empire because of this attitude (Nazır, 2002, s. 823).

Refugees settled in were been employed according to their professions and fields of expertise and fulfilled their service here. They were employed in such professions like soldiers, doctors, pharmacists, engineers, mechanics, surveyors, professors, chemists and also such crafts like coachman, millers, barbers, tailors, barista, the master builder, carpenter, firemen (Gümüş, 2007, s.52). Refugees who were employed mainly in the military field with various ranks, made very important achievements. Besides that they were occasionally seen as idea men.

One of the refugees Jozef Bem (Murat Pasha) who was hero of both Poland and Hungary, came to Aleppo after the Revolutions of 1848 and played an active role for the establishment of refinery and gunpowder factory here. Michał Czaykowski changing his name as Mehmed Sadik, migrated to the Ottoman Empire promoted to the rank of pasha and served as commander of the Sultan’s Cossack Troops. Again Wladyslaw Kościelski, as Sefer Pasha, served as the mihmandar (the official host) in the Ottoman palace.

Antoni Ilinski as İskender Pasha, Zygmunt Freund as Mahmut Hamdi Pasha, Seweryn Belinski as Nihad Pasha promoted to the rank of pasha thanks to their efficient works. Feliks Breanski (Sahin Pasha) and Ludwik Bystronowski (Arslan Pasha) served in the army in the Crimean War in 1853. Also a name among the refugees who made important contributions in the sense of intellectual and structural, was Konstanty Borzecki as Mustafa Celaleddin Pasha (Latka, 1987, s. 13). The book (Les Turcs Ancient et Modernes) written by Celaleddin Pasha, contributed to the Ottoman-Turkish intellectual transformation, took part among the first major sources about Turkish nationalism.

The Ottoman Empire claimed the refugees and watched over them with a great determination despite the all threats coming from (Baykal, 1985, s. 255). Those who were placed and employed, continued to live here as Ottoman subjects for generations. The refugees came to Ottoman Empire after the Revolutions of 1830 and 1848, represent the first generation. In that study, it has been examined that where the second generation of Polish refugees were employed and how they were articulated to the Ottoman society compared to the pioneers during the reign of Abdulhamid II.

THE EMPLOYMENT OF POLISH REFUGEES DURING THE REIGN OF ABDULHAMID II

The Ottoman Empire didn't track a method of plucking the people who were dominated, from their settlements and forcing them to migrate to the other countries as it was in western countries. On the contrary, it was a country that the Muslim-nonMuslim people who hadn't endure to the pressure in other countries, migrated to.

The migration is not only a simple affair consisting of migration of an individual or community from one place to the another place and settling there. Migration is a various and difficult affair which has social, political, financial, administrative, legal, economic cultural and many other aspects for a nation or state. Nevertheless, the Ottoman Empire welcomed even the Jews fleeing from persecution in Spain in 15th century and gained a considerable experience about that affair. As a result of the changing borders and policies by the 19th century, mass migrations started and reached a large size especially after the revolutions. To carry out these migrations more coordinated way, the Ottoman Empire established a migration commission in 1860 and made policies for their settlement (Erkan, 1996, ss. 89-90).

While there was only one commission till the Ottoman-Russian War between 1877-1878 years, more than one commission was created after 1877

(Erkan, 1996: 98). The Sultan of this period Abdulhamid II was interested in migrants very closely like his predecessors and claimed, preserved them through these commissions. Because the Sultan thought that the Muslim-non-Muslim migrants would increase the population of Anatolia and Rumelia declining in the wars. Thus masses of migrants including refugees coming from Poland converted and settled in the Ottoman Empire, again led to an increase of the density of population in Anatolia (Orat and others, 2011, s. 21).

It would not be wrong to connect the close attention of the Ottoman Empire on the migrants to the population growth as well as the labor force in the social and bureaucratic life and military needs of army. Because, especially among the Polish refugees there were commanders coming to important tasks and making great success in the army, diplomats, doctors, executives and people belonging to different occupational groups.

One of them was Seweryn Belinski who got Nihad name after converting to Islam. Nihad Pasha received a high-quality and good education like other soldiers who took refuge in the Ottoman Empire and came to important positions due to his domination in English, French, German, Polish and Latin language. Nihad Pasha whose first task had been officer, worked in the Ministry of Public Works and Haydarpasha Railway Directorate and then served in border correction in Batumi and Anatolia as representative of the state.

As known, after the Ottoman-Russian War (1877-1878) treaties of Ayestafanos and Berlin were signed, in accordance with these treaties it was decided to establish a commissioner in Bulgaria (Uçarol, 2006, ss. 352-353). Thereupon, the Ottoman Empire started to needed works to send there a commissioner with his attendants. For it was needed to be sensitive about the issue of commissioner, the Sultan Abdulhamid II was directly interested in. This task was first given to Pertev Efendi, then Nihad Pasha located in Batumi was brought to Istanbul to be appointed for this task. The cause of his appointment which Abdulhamid personally dealt with, was his qualities that he had. Because he had domination over more than one foreign language and was also a quite experienced name for the jobs of government. Therefore, for a period of about six years he was the first person who stayed longest at this task (Gümüş, 2007, ss. 64-68).

Also another name from the refugees who were in the important tasks, was Wladyslaw Czajkowski named as Muzaffer after converting to Islam. Muzaffer Pasha was the son of Mehmet Sadık Pasha who had been the commander of the Cossack Troops and one of the second generation Polish refugees. From the rank of lieutenant to the rank of lieutenant-colonel, he was in different military duties of the Empire. He served in the Military

Academy respectively as the teacher of cavalry, the military teacher and the teacher of geography and was promoted to the rank of miralay. Muzaffer Pasha, who served as the director of Stables of Palace and the Minister of Palace, was the chairman of commission for composition of the Hamidian Troops (Gümüş, 2007,ss. 71-73). Later, he was appointed as the governor of Lebanon between the years 1901-1907 (Drodz, 2013).

Another one of the second generation Polish refugees Alfred Belinski was the son of Nihad Pasha. Alfred Rustem Bey began to his first duty as the clerk of the French in 1882, while his father served as the Commissioner of Bulgaria. After being appointed as the charge d'affaires to the United States in 1886, he served respectively in Athens, Belgrade, London and Bucharest embassy (Gümüş, 2007, s. 83). Again one of the refugees Langi Bey (Marian Langiewicz) was appointed as the representative responsible for arms purchases of the Ottoman Empire starting from 1877, made the purchase of weapons in Essen from the Krupp Company for the army. Monastryski-Sas who was resigned from the army in the rank of colonel, was employed as the government commissioner for the constructions of the railroad in Damascus and Beirut (Drodz, 2013).

The area in which employment of the Polish refugees was seen most, of course was the military area. Because many of the refugees had a military background and made significant gains in the army due to their ability. These achievements, in conjunction with military, provided them employment in security and safety. In the period of Abdulhamid II, it was seen that many refugees came from their country and after conversion, they were employed as policeman in police stations (BOA, BEO. 681/51003; BOA, BEO. 1136/85140; BOA, BEO. 1195/89585; BOA, DH. MKT. 594/51).

To be a policeman, these refugees had to convert and be able to read and write Ottoman Turkish. A refugee named Osman Nuri who had come and converted with his family from Podolsk in Poland, wanted to be a policeman like his brother fled before, but couldn't be employed due to not speak Turkish. Writing a petition about financial troubles what he had with his family, he requested to be employed as an officer in the gendarmerie troops. Although there was no free position in the troops, the Empire led this refugee to be employed as a guest in order to ensure the livelihood (BOA, DH. MKT. 594/51). In addition, the transitions between similar occupations were seen. A refugee who was employed as policeman after his conversion, wrote to the center a petition stated in his request for passing to gendarmerie (BOA, BEO. 1195/89585). In this period in addition to the policing profession, it was seen that many Polish refugees were employed in the army of detection which was created by Abdulhamid II to get the country into the circle of control (İrtem, 2003, s. 160).

As mentioned before, another important area in which refugees were employed, was the health. Some of those who took refuge in the Ottoman Empire, were doctor, physician and chemist. They were employed in various military and civilian hospitals in the Empire like other refugees had been employed. Bonkowski Pasha who was one of the second generation Polish refugees, took lessons from the famous teachers in Europe where he was sent together with Turkish students, educated himself in the chemical and pharmaceutical fields, had many successes. Being back from Europe, he was appointed as assistant of chemistry teacher in the Medical School (Günergün, 1992, s. 231). Bonkowski, besides teaching at the Medical School, made great contributions to the institutionalization of the pharmacy profession and various infectious diseases including cholera and versatile works like drug analysis (Gümüş, 2007, ss. 114-115). By Minister of Finance, Agop Pasha in 1886 he was tasked with carrying out the production of rose essences, made studies for accustomation of rose plants to the Anatolian climate in particular by the order of Abdulhamid II (Günergün, 1992: 237). Besides, Bonkowski was appointed as the head of chemists again by Sultan Abdulhamid and was ordered to make drugs for the family of Sultan (İrtem, 2003, s. 178).

Also August Roter who had migrated from Poland to Istanbul with his family in 1885, was promoted as the doctor of the palace. Roter who studied on various plants and made a drug with them, announced his name to many places with a drug named "Microsite" which he received its patent from Paris in 1909 (Toros, 1983, s. 28).

Another doctor who took refuge in the Ottoman Empire was Władysław Jabłonowski. Without changing his name and religion, he served as a doctor in different places in the Ottoman army and played an important role in the destruction of the epidemic of the cholera emerged in 1880. Again being employed as a doctor, J. Karlinski fought against epidemic of the cholera and promoted to the private doctor of the Sultan (Drodz, 2013). In the period of Abdulhamid II, except the doctor refugees who promoted and got the prominent positions due to their skills and knowledges, there were some who served among the people. So, they were got retired and were paid salaries by the Empire after they worked for many years (BOA. BEO. 156/11642).

There were also Polish refugees who were employed as father and son in the service of the Ottoman Empire. Mira Bey whose father served as Sehbender (Consul) in the Russian Embassy when he was alive, was employed as translator and clerk in the Municipality (BOA. Y. PRK. EŞA. 35/70). Again the son of Mustafa Celaleddin Pasha, who showed superior efficacy with his knowledge and abilities in the service of the Ottoman, Mirliva (Bri-

gadier General) Enver Bey was sent to Cuba, Austria and China as a military expert by Abdulhamid II to solve the controversial problems of interstate (Toros, 1983, s. 27). Also another example which father and son served in the Ottoman Empire, was Anton Zaporski. Zaporski, whose father had served in the Cossacks Troops, wanted to be employed in the military. Thereupon a broad investigation was made about him and no objection was found for him to be a soldier (BOA. Y. MTV. 48/54).

Except the refugees who were employed at different positions of the government, there were some who tended to various occupations in the social life. It is possible to show the Jews migrated from Poland, as an example for that situation. The some of Polish Jews dealt with the butchery profession and a few had come together and opened a slaughterhouse (BOA. DH. MKT. 1660/40). Besides, they wanted permission to construct a temple and a school for their growing population (BOA. BEO. 756/56657).

The refugees occasionally had troubles for coming in a different culture. Being foreigner to the society which they came in and not speaking the native language caused serious problems at the first time. It is possible to show the four families of the Polish refugees, who had troubles and wanted to go to Konya near their citizens for not knowing the language of community they came, as an example for that (BOA. A.MKT. MHM. 524/25). This situation created serious problems in the course of employment and delayed employment of a refugee (BOA. DH. MKT. 523/32). During this period, the Ottoman Empire tried to get settled and employed the refugees with the commissions which he set up to minimize this kind of troubles.

CONCLUSION

The Ottoman Empire opened his doors to each Polish refugees who were removed and exiled from their country by the suppressing of revolutions in the first half of 19th century, and protected them despite the all threats. In order to take a more comfortable life, the refugees who came with their families, were tried to be articulated with the Ottoman society by settling and were employed in military and or civilian life according to their skills.

While a number of refugees migrated to other countries, the others continued to stay in the Ottoman territories. The remaining refugees went in the service of the Ottoman by converting or not. As this situation continued for the next years, also it didn't change during the reign of Abdulhamid II. The refugees were employed as soldiers, policeman, diplomats, managers, engineers, doctors, pharmacists, chemist or craftsmen according to their

skills. In fact, some of them were taken to special services of the sultan by own of Abdulhamid II and they demonstrated significant efficacy. The Ottoman Empire experienced significant changes in the sense of political, social, economic and cultural with these refugees in the both military and bureaucratic life. With the pluses they had, they played an important role in modernizing the existing structure of the Ottoman Empire as qualitatively and quantitatively.

BIBLIOGRAPHY

I.Archival Documents

Prime Ministry Ottoman Archives (BOA.)

Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı

A.MKT. MHM. 524/25

Bâb-ı Âlî Evrak Odası

BEO. 681/51003

BEO. 1136/85140

BEO. 1195/89585

BEO. 156/11642

BEO. 756/56657

Dahiliye Mektubi Kalemî

DH. MKT. 594/51

DH. MKT. 1660/40

DH. MKT. 523/32

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik

Y. PRK. EŞA. 35/70

Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı

Y. MTV. 48/54

II. Research and Investigation Studies

Baykal, B. S. (1985). “Tarih boyunca Osmanlı-Polonya ilişkileri”, *Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Drodz, J. (2013). “XIX. Yüzyıl Osmanlı Ordusunda Polonyalılar”, (Translated by O. Fırat Baş), The link obtained from the website of *Embassy of Polish Republic*: <http://maviboncuk.blogspot.com/2004/06/xix-yzyl-osmanl-ordusunda-polonyallar.html#!/2004/06/xix-yzyl-osmanl-ordusunda-polonyallar.html> (Access Date: October 28, 2013)

Erkan, S. (1995) *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*. Trabzon: KATÜ Yayınları.

Gümüş, M. (2007). *1848 İhtilalleri Sonrasında Osmanlı Devleti’ne Sığınan Leh ve Macar Mültecilerinin Osmanlı Modernleşmesine Etkileri*. (Unpublished MA thesis). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Günergün, F. (1992). “XIX. Yüzyılın İkinci yarısında Osmanlı Kimyager-Eczacı Bonkowski Paşa (1841-1905)”, *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi*: Ankara, pp. 229-252.

Güngörmüş, N. (1999). 1848-1849 Macar Özgürlük Mücadelesi ve Osmanlı Macar Dayanışması. *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1 (12), pp. 127-138.

İrtem, S. K. (2003). *Bilinmeyen Abdülhamid; Hususi ve Siyasi Hayatı*, (Ed. Osman S. Kocahanoğlu). İstanbul: Temel Yayınları.

Kanat, V. (2011). *Lehistan’ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti İle İlişkileri (1772-1795)*. (Unpublished MA thesis). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Latka, J. S. (1987). *Lehistan’dan Gelen Şehit*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Nazır, B. (2002). “Macar ve Polonyalı İhtilalcilerin Osmanlı Devleti’ne İlticası ve Diplomatik Kriz”, *Türkler*, XII. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara:, pp. 813-825.

Orat, J. A. and others (2011). *Osmanlı’dan Cumhuriyete Kafkas Göçleri (1828-1943)*. Kafkas Üniversitesi: Kars.

Reychman, J. (1964). *Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü*. Polonya Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği: Ankara.

Toros, T. (1983). *Geçmişte Türkiye-Polonya İlişkileri*. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.

Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih 1789-2001*. İstanbul : Der Yayınevi.

Uzun Öz

Lehistan Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından 1772 ve 1795 yılları arasında aşamalı olarak paylaşılmış ve Avrupa haritasından tamamen silinmiştir. Paylaşım sonrası siyasi bir oluşum olarak varlığını yitiren Lehistan'ın bu durumu, Osmanlı Devleti tarafından hiç bir zaman kabul edilmemiş; bütün resmi merasimlerde bağımsız bir Lehistan varmış gibi davranılmıştır. Bu doğrultuda Lehistan tarihinde bu düşüncüyü vurgulayan bir rivayet söylenegelmiştir. Padişah, yabancı diplomatları kabul ettiği yerde her zaman bir yeri boş bırakmış ve bu yer için "Lehistan elçisi yoldadır, ancak yollardaki müşkülât yüzünden gecikmiştir." demiş ve bu tutumuyla Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a duyduğu sempatiyi vurgulamıştır (Reychman, 1964, s. 18).

Son paylaşım sonrasında, işgalci devletlerin yönetiminden hoşnut olmayan Lehliler, daha önceki dönemlerde olduğu gibi başka yerlere göç etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu göçlere en çok kucak açan ülke olmuş ve göç edenlere Osmanlı topraklarında iskân hakkı vermiştir (Kanat, 2011, s. 85). Kendi ülkelerinde kalan Lehliler ise Lehistan'da kurulan Rus yönetimine karşı 1830 yılında büyük bir ayaklanma başlatmışlardır. Ancak ayaklanma, Ruslar tarafından son derece kanlı bir şekilde bastırılınca büyük bir göç dalgası daha başlamıştır. Göç edenlerin büyük bir kısmı Fransa başta olmak üzere çeşitli Avrupa kentlerine yayılmışlardır. Ayaklanmada başarısızlığa uğrayanların bazıları da Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve mücadelelerine burada devam etmişlerdir. Avrupa'da 1815 ve 1830 yılları arasında görülen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler, daha da güçlenerek 1848'lerde yeni bir ortam yaratmış ve bütün kıtayı derinden etkileyecek olan 1848 İhtilalleri patlak vermiştir (Uçarol, 2006, s. 122). İhtilallerin etkisiyle Macaristan'da çıkan ayaklanmayla baş edemeyen Avusturya, Rusya'dan yardım istemiş bunun üzerine Memleketeyn'de (Eflak ve Boğdan) başlayan ihtilal hareketlerinden de rahatsızlık duyan Rusya, Macaristan'a ordu göndererek buradaki ihtilali kanlı bir şekilde bastırmıştır. İhtilal bastırıldıktan sonra Macarlar ve onlara yardım eden Lehli ihtilalciler Osmanlı Devleti'ne sığınmaya başlamışlardır. Bu sığınanların Rusya ve Avusturya tarafından geri istenmesi, Osmanlı Devleti ile bu iki devletin arasını açmış ve yeni bir siyasi sorun olan Mülteciler Meselesi'nin gündeme gelmesine neden olmuştur (Uçarol, 2006, s. 191). Mülteciler meselesinde Osmanlı Devleti'nin yaptığı ilk iyilik, bu mültecilere kapılarını açmasıyla başlar (Güngörmüş, 1999: 132). Daha sonra bu topraklarda iskânlarına ve kimisinin ihtida ederek teba statüsü kazanmasına ve belirli zümreler içinde Osmanlı'nın sosyal yapısına eklenmesine olanak sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin mültecilere bu sıcak yaklaşımı, hürriyet ve insan haklarını savunması İngiltere, Fransa ve Amerika gibi ülkelerde geniş yankı uyandırmış ve bu ülkeler, bu tutumundan dolayı Osmanlı Devleti'ne sempatiyle bakmışlardır (Nazır, 2002, s. 823).

Gelen mülteciler meslekleri ve uzmanlık alanlarına göre (merkezde ve diğer eyaletlerde) istihdam edilmiş ve buralarda hizmetlerini yerine getirmişlerdir. Asker, doktor, eczacı, mühendis, makinist, haritacı, müderris, kimyacı gibi önemli mesleklerin yanı sıra arabacı, değirmenci, berber, terzi, kahveci, at uşağı, inşaat ustası, marangoz, itfaiyeci gibi zanaatlar da mültecilerin istihdam edildikleri iş alanları arasında yer almıştır (Gümüş, 2007, s. 52). Ağırlıklı olarak askeri alanda istihdam edilen mülteciler, çeşitli rütbelerle çok önemli başarılarla imza atmışlardır. Bunu yanında zaman zaman birer fikir adamı olarak da ön plana çıktıkları görülmektedir.

Bunlardan hem Lehistan hem de Macar kahramanı olan Jozef Bem (Murat Paşa), 1848 İhtilalleri'nden sonra Halep'e gelerek burada rafineri ve barut fabrikasının kurulmasında etkin bir rol oynamıştır. Adını Mehmed Sadık olarak değiştiren Michał Czaykowski, Osmanlı topraklarına gelerek paşalık rütbesine kadar yükselmiş, Sultanın Kazak Alayı komutanı olarak görev yapmıştır. Yine Wladyslaw Kościelski, yani Sefer Paşa, Osmanlı sarayında mihmandar olarak görev yapmıştır. İskender Paşa ismiyle Antoni İlinski, Mahmut Hamdi Paşa ismiyle Zygmunt Freund, Nihad Paşa ismiyle Seweryn Belinski verimli çalışmaları sayesinde paşalık rütbesine yükselmişlerdir. Feliks Breanski (Şahin Paşa) ve Ludwik Bystrzonowski (Arslan Paşa) 1853'teki Kırım Savaşı'nda orduda görev almışlardır. Gelen mülteciler arasında fikri ve yapısal anlamda önmeli katkıları olan bir isim de Konstanty Borzecki, yani Mustafa Celaleddin Paşa'dır (Latka, 1987, s. 13). Paşa'nın yazdığı eser (*Les Turcs Ancient et Modernes*) Osmanlı-Türk düşünsel dönüşüme katkı sağlamış, Türk milliyetçiliğinin ilk önemli kaynakları arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti, gelen bütün tehditlere rağmen büyük bir kararlılıkla bu mültecilere sahip çıkmış onları koruyup kollamıştır (Baykal, 1985, s. 255). Yerleştirilen ve istihdam edilenler nesiller boyunca Osmanlı tebası olarak burada yaşamaya devam etmişlerdir. 1830 ve 1848 İhtilalleri'nden sonra gelenler bunların ilk kuşağını temsil etmektedir. Çalışmamızda bunların ardılı olan ikinci kuşak Lehli mültecilerin, II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca nerelerde istihdam edildikleri ve öncülleriyle kıyasla topluma nasıl eklenmişlerince incelenecektir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ilk yarısında çıkan ihtilallerin bastırılmasıyla ülkelerinden çıkarılan ve sürgün edilen Lehli mültecilerin her birine tüm kapılarını açmış ve gelen tehditlere rağmen onları koruyup kollamıştır. Aileleriyle gelen mültecilerin ülke içinde daha sağlıklı yaşam sürebilmeleri için iskan edilerek, Osmanlı toplumuyla eklenilmeye çalışılmış ve niteliklerine göre askeri ya da sivil hayatta istihdam edilmişlerdir. Mültecilerin bir kısmı başka yerlere göç etmiş bir kısmı da Osmanlı topraklarında kalmaya devam etmiştir. Kalan mülteciler, din değiştirerek ya da değiştirmeyerek Osmanlı hizmetine girmişlerdir. Bu durum, sonraki yıllar boyunca devam ettiği gibi, II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca da değişmemiştir. Gelen mülteciler vasıflarına göre; asker, polis, diplomat, yönetici, mühendis, doktor, eczacı, kimyacı veya bir meslek erbabı olarak istihdam edilmişlerdir. Hatta kimisi bizzat Abdülhamid tarafından istihdam edilerek padişahın özel hizmetine alınmış, önemli yararlılıklar göstermişlerdir.

Osmanlı Devleti, bu mültecilerle hem askeri hem bürokratik hayatta; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda önemli değişimler yaşamıştır. Sahip oldukları artılarla, Osmanlı Devleti'nin var olan yapısını niceliksel ve niteliksel olarak modernize etmekte küçük de olsa önemli bir rol oynamışlardır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA KÜLTÜREL DEĞİŞİM: ÇUKURCA ÖRNEĞİ*

Abdurrahman YILMAZ**

ÖZ

Antropolojik anlamda kültür toplumun maddi ve manevi birikimlerinin tamamını ifade etmektedir. Kültürel değişim ise çeşitli süreç ve kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi anlamına gelmektedir. Bu makalede “*kültürel değişim*” konusu, Türkiye'nin doğusunda bir sınır kasabası olan Çukurca örneğinde ele alınmıştır. Çukurca'nın son yüzyılından başlayarak ve ağırlıklı olarak son 25-30 yılda (1980 sonrasında) yaşadıklarından yola çıkarak, değişim sürecindeki köşe taşları Antropolojik bakış açısının en temel ayırt edici özelliği olan “*bütüncül yaklaşım*” çerçevesinde ortaya konulmuştur. Araştırmada ilki Aralık 2006'da, sonuncusu da Temmuz 2008'de olmak üzere farklı kesimlerden (*siyasetçi, köylü, ağa yakını, işçi, memur, doktor, din görevlisi ve esnaf*) toplam 14 kişiyle görüşülmüştür. Alan çalışmasından elde edilen bulgulara dayanılarak ilçenin bugünkü kültürüne ulaşmasına etki eden dört ayrı dönem tespit edilmiştir. Birinci dönem ilçenin şu anki nüfus yapısının oluşması yönünde temellerin atıldığı Nasturi ayaklanmasının ardından Nasturilerin bölgeyi terk etmesi ile başlar. 1964 yılında Çukurca-Hakkâri yolunun yapılması ile başlayan ikinci dönemde il merkezi ile daha fazla etkileşim yaşanmaya başlanır. 1980'den itibaren sınır güvenliğinin artırılmasıyla başlayan üçüncü dönemde (1980-1990) üretim-tüketim ilişkilerinin ağırlığı zorunlu olarak ülke içine kaymaya başlar. Dördüncü dönem 1990'ların başına rastlar. Diğer dönemlerdeki görünür belirleyici unsur üretim tüketim ilişkilerinin yönü iken bu dönemdeki esas belirleyici unsur terördür. Güvenlik endişeleri nedeniyle köylerden ilçe merkezine ve ilçe dışına doğru göçün yaşanması üretim-tüketim alışkanlıkları kadar “*aşiret*”, “*ağalık*” ve “*akrabalık sistemini*” de derinden etkiler.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürel Değişim, Hakkari, Çukurca

* Makalenin Geliş Tarihi: 30.12.2015 Kabul Tarihi: 09.11.2016

** Dr., Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji (İng.) Bölümü, ayilmazz@hotmail.com

THE CULTURAL CHANGE IN SOUTHEASTERN ANATOLIA: THE CASE OF ÇUKURCA

ABSTRACT

In anthropological sense, culture represents all of the society's material and spiritual heritages. Cultural change, as a combination of the various processes and cultural factors, means the change of society as a whole or in certain institutions. In this article “cultural change” is discussed in the example of Çukurca which is a border town located in southeast of Turkey. Starting with the beginning of the 20th century, but mostly the last 25-30 years (post-1980 period), the milestones in the process of change were tried to discovered by using the “*holistic approach*” which is the very basic distinguishing feature of the anthropological view. In the research, 14 interviews were conducted, between December 2006 and July 2008. Special attention was paid that the people interviewed were from different sectors. In that sense, among the people interviewed there were politicians, villagers, landlord relatives, blue collars, white collars, doctors, religious officials and merchants too. Based on a fieldwork data, it has been found out that there are four periods that affects Çukurca's current culture. The first period had started with Nestorian rebellion in 1924. After Nestorians had left the villages they had been inhabiting, the present population structure of the town were laid. Construction of the road between Çukurca and province of Hakkari in 1964, starts the second period increasing the relations between town and the Hakkari. After 1980's border security measures had been increased and because of this, during this third period (1980-1990), production-consumption relations compulsorily started to shift to other cities of Turkey, rather than the north of Iraq which means market for townspeople traditionally. The last period coincides with the beginning of the 1990's. While the main determining element had been the direction of production-consumption relations in the previous periods, the principal in this period was the terror. The emigration from villages to town and to the other cities because of security concerns hinders production and consumption habits as well as “*aşiret (tribe, chieftaincy)*”, “*ağalık (chieftainship)*” and kinship systems deeply.

Keywords: Culture, Cultural Change, Hakkari, Çukurca

GİRİŞ: “Her şey aynı ateş gibi, sürekli bir değişim içindedir”

Değişim, mevcut durumda meydana gelen farklılıklar olarak tanımlanabilir. Heraklitos'un değişimin kaçınılmaz olduğu şeklinde özetlenebilecek değişim yasasına göre sabit bir şey yoktur, her şey aynı ateş gibi, sürekli bir değişim içindedir. Değişimin muhakkak olduğu kadar değişimin gittikçe artan bir şekilde meydana gelmeye başladığı da günümüzün bilinenlerinden. Gürsoy, değişimin hızının geçmişten günümüze nasıl giderek arttığını şu sözlerle anlatıyor:

“Bugün tüm dünya kültürlerini şu ya da bu şekilde içine çekmiş olan endüstri devrimi ve bununla bağlantılı hızlı kentleşme bundan sadece ise 300-350 yıl kadar önce başlamıştır. En önemli devrimlerden birisi olduğu söylenen bilgi, enformatik çağının ise günümüzden sadece 30-50 yıl kadar önce başlamış olması, son derecede hızlanmış bir sosyal değişimin hem içinde, hem de eşliğinde olduğumuzun ipuçlarını veriyor. Tüm bu değişimler; insan yapısı çevreyi, bu çevrenin anlamını, fonksiyonunu ve yeniden yapılandırılmasını kaçınılmaz bir şekilde etkileyecek olan değişimlerdir. Fark etmemiz gereken önemli bir konu ise, değişimin baş döndürücü boyutlarda hızlanmış olmasıdır.” (Gürsoy, 2007).

Değişimin bu baş döndürücü hızını Giddens çok çarpıcı bir örnekle açıklıyor:

“İnsanlar varlıklarını yeryüzünde, aşağı yukarı yarım milyon yıldır sürdürüyorlar. Yerleşik düzenin zorunlu temeli olan tarım, yaklaşık yalnızca on iki bin yaşındadır. Uygarlıklar, altı bin yıl civarından öteye gitmezler. Şimdiye kadarki insan varlığının bütün süresini, bir gün olarak düşünmemiz gerekseydi, tarım gece saat 11.56’da ve uygarlıklar da 11.57’de meydana gelmiş olurlardı. Çağcıl toplumlar gelişmek için, sadece 11.59 ve 30 saniyede yola koyulmuş olurlardı! Bununla beraber, belki de çağcıl toplumlara götüren, tüm zaman içindeki kadar bu insanlık gününün, son otuz saniyesinde pek çok değişiklik meydana gelmiştir” (Giddens, 2000, s. 550).

Değişimin her alanda farklı boyutlarda ve farklı zamanlarda ortaya çıkması, bir başka deyişle değişen kültürel öğeler arasındaki uyumun zaman alması insan yaşantısını etkileyen hususların başında gelmektedir. Örneğin hukuksal değişimler çoğu zaman toplumsal yaşantıda meydana gelen değişimlere ayak uyduramamakta, genellikle sıkıntılı bir süreç yaşandıktan sonra hukuksal değişikliklere gidilmektedir. Aynı şekilde, iç ve dış güçlerle şehirlerin nüfus yapılarının hızlı değişimine yönetsel, üretim tüketim ilişkileri ve de toplumsal düzeyde uyumun hemen sağlanamaması gettolaşma, gecekondu ve köy-kent gibi sancılı durumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bir başka deyişle nüfus hareketlerinin hızına kültürün diğer öğeleri aynı hızla karşılık verememektedir (Güvenç, 2000, s. 337). Mübeccel Kiray’a göre bu durumda *“Değişmenin buhransız olmasını sağlayan, çözü-*

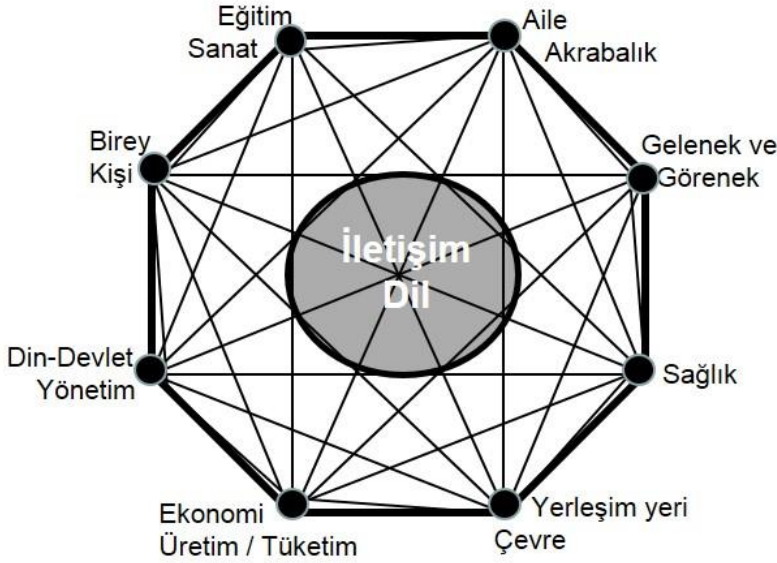
menin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan...müesseseler, ilintiler, değerler ve fonksiyonlar”dan oluşan “tampon mekanizmalar” ortaya çıkmaktadır (Kıray, 1964, s.7). Yazarın “herhangi bir araştırmada değişme boyutunuz yoksa, zaman boyutunuz yoksa sosyal bilimci olarak tefsirinizin bir anlamı yoktur” sözleri ise değişimin ana konu başlığı olarak ele alınmasa da her araştırmada, arka planda da olsa mutlaka irdelenmesi gerektiğini gösteriyor (Kıray, 1999, s. 57).

Kültürel değişim ile ilgili bir diğer önemli nokta da, değişimin nerede aranması gerektiğidir. Kültüre ilişkin konularda merkezde olan insandır. Dolayısıyla kültürel değişimin büyüklüğü, bireyin yaşantısındaki değişimin büyüklüğü kadardır. Velhasıl, değişim bireyin günlük yaşantısında aranmalıdır. Örneğin bir bölgede kişi başına düşen milli gelirin artmış (değişmiş) olması, orada yaşayan insanların refah seviyesinin arttığı (değiştirdiği) anlamına gelmeyebilir. Şüphesiz niceliksel veriler de değişim hakkında çok hayati bilgiler içermektedir ancak, bu veriler her zaman tek başına bir mana taşımaz. Bu durum kültürel değişimle ilişkin kalitatif araştırma verilerine duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

KÜLTÜR VE DEĞİŞİM

Kültür: Anlamı ve Antropoloji İçin Önemi

Antropolojik anlamda kültür “*Bireyin bir toplumun üyesi olarak, öğrendiği (kazandı/edindiği) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün*” olarak tanımlanmaktadır (Tylor, (1871) 1996, s. 26). Güvenç, kültürel muhteva da denilen söz konusu bütünü bir yumağa benzetir, yumağın merkezinde yer alan dil, kültürel öğeleri birbirine bağlar ve bu sayede tüm öğeler birbiriyle etkileşim içinde olurlar (Güvenç, 1985, s. 107, 1999, s. 106). Yumağın içinde, her biri ayrı bir bilim dalının konusu olan çevre; üretim ve tüketim; din, devlet ve yönetim; insanlar, birey, kişi; gelenek, görenek; aile, soy ve akrabalık ilişkileri; sağlık ve hastalık; sanat, bilgi ve eğitim gibi öğeler yer alır. “*Bu temel öğeler, her toplumda, her kültürde farklı biçimlerde mevcuttur ve antropoloji, bu öğelerin birbirleri arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışır*” (Gürsoy, 2007). “*Bütüncül yaklaşım (holistic approach)*” olarak anılan bu yöntemle kültürün öğeler, kurumlar, değişkenler halinde ele alınması araştırmacıya durumu küçük parçalar halinde görme şansını tanımaktadır. Bu noktadan sonra araştırmacıya düşen, bu parçalar arasındaki ilişkileri bulmak ve yorumlamaktır.

Şekil 1. Kültürel Muhteva (Güvenç, 1999, s. 106)

Değişim: Sosyal, Toplumsal ve Kültürel Değişim

Değişime ilişkin araştırmalara ve çalışmalara bakıldığında değişimin hemen önünde “sosyal”, “toplumsal” ya da “kültürel” gibi kavramlarla karşılaşırız. Değişimin bu kelimelerle ifade edilişi, başlı başına konunun içeriği ve değişimin hangi bilimsel çerçevede ele alındığını gösteren ipuçlarını içerse de kastedilenin gerçekte ne olduğu konuya biraz uzak biri tarafından hemen anlaşılmayabilir. Sosyolojideki “sosyal” ve “toplumsal” kavramları arasındaki anlam farkını anlayabilmek için “toplumbilim” ve “sosyoloji”nin etimolojik kökenlerine inilebilir (Dikeçligil, 1997, s. 651). Dikeçligil, “sosyoloji” teriminin Latince kökünün, yani “socius”un, “bir araya geliş, insanların bir araya gelişi, toplanişı” anlamına geldiğini, dolayısıyla sosyolojinin bir araya gelişin, toplulaşmanın bilimi olduğunu belirtiyor ve devam ediyor:

“Bu bir araya geliş her zaman toplum (society) formunda olmayabilir. İnsanların bir araya gelişleri ile gruplar, yığınlar, birlikler (organizasyonlar), topluluklar, toplumlar vb. çeşitli toplulaşma formları ortaya çıkabilir. Bu formların her biri bir takım ortak öğelere sahip olmakla birlikte, zira her biri toplu-

laşma tarzıdır, bir diğerinden aykırı karakteristiklere de sahiptir, ki bundan dolayı ayrı birer formdur. "Socius" bu formların hepsini içerebilecek genişlikte bir sözcüktür (Dikeçligil, 1997, s. 651).

Buna göre konuyla ilgili kavramlar arasında karmaşaya engel olmak için İngilizce ve Türkçe terimler arasında şu şekilde eşleştirme ve ayırım yapılabilir: *socius* toplum, *social* sosyal, *societal structure* toplumsal yapı, *social structure* sosyal yapı. Yukarıda ayırımın ışığında Dikeçligil, "*socius*", toplum terimi ile karşılandığı için, "*social*"ın da, yanlış bir şekilde, toplum olarak çevrildiğini, "sosyal" teriminin Türkçeleştirilerek "toplumsal" olarak nitelendirilmesinin ise zaman içerisinde Batı sosyolojisindeki "*social*" ve "*societal*" arasındaki farkın ortadan kalkmasına neden olduğunu belirtiyor (Dikeçligil, 1997, s. 651). Türkiye'de "değişmenin sosyologu" olarak anılan Mübeccel Kıray ise değişime ilişkin yazılarında hem "*sosyal değişme*" hem de "*toplumsal değişme*" kavramlarını kullanmakla beraber "*sosyal değişme derece derece değişerek tahakkuk eder. Belirli bir dereceden sonra da bunun bütünü ile bir bünye değişikliği haline geldiği görülür*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere sosyal değişimleri toplumsal değişmeye yol açan değişimler anlamında kullanmaktadır (Kıray, 1999, s. 94).

Öte yandan sosyal, toplumsal ve kültürel gibi "*değişim*"i niteleyen sıfatlar kadar, onun yerine ve onun derecesini veya nasıl meydana geldiğini vurgulamak için kullanılan kavramlar da bulunmaktadır. Evrim, devrim, gelişme, başkalaşım ve dönüşüm bunlardan ilk akla gelenler. "*Evrım*", değişimin geniş bir zaman içerisinde içselleştirilerek meydana geldiğini vurgularken, kültürel değişimin en radikal şekli olarak anılan "*devrim*" çok kısa sürede meydana gelen büyük değişimleri ifade etmektedir (Smith, 1996, s. 133).

Çeşitli süreç ve kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak, "*toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması*"na kültürel değişim denilmektedir (Güvenç, 1999, s. 122). Kültürel değişim Malinowski'ye göre "*Bir cemiyetin mevcut düzenini yani sosyal, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe dönüştüren bir süreçtir.*" Bu süreç toplumun siyasi yapısında; idari kurumlarında, toprağa yerleşme ve iskân tarzında; inanış ve bilgi birikimlerinde; eğitim ve kanunlarında; o toplumda bulunan araç ve gereçler ile bunların kullanılmasında; tüketim maddeleri ve bunların dayandığı ekonomide meydana gelen değişimleri içermektedir (Malinowski, 1961, s. 1).

Kültürel değişime ilişkin tartışmaların başında ise kültürel bütünün ne kadarının değiştiği ya da değişebileceği konusu gelmektedir. Kültürel öğelerin bir birinden bağımsız olarak değişebileceğini savunan görüşe göre, kültürün bir yönü korunarak diğer alanlarda değişimler meydana gelebilir. Ziya Gökalp de “*Biz bir taraftan harsımızı (kültürümüzü) korurken, diğer taraftan da medeniyeti Avrupa’dan alma zorundayız*” derken değişim sürecinde kültürün bir yönünün korunabileceğini iddia etmektedir (Gökalp, 1995 (1918), s. 66). Buna karşılık, kültürün bir bütün olduğunu savunan görüş ise kültürel öğelerden birindeki değişimin bütünü şöyle ya da böyle ama muhakkak değiştireceğini savunuyor. Bozkurt Güvenç “*Japon Kültürü*” çalışmasında, bugün bile birçoğumuzun “*Gelenek göreneklerini koruyarak (değişmeden) Batı’nın sadece teknolojisini aldığını*” düşündüğümüz Japonları ve kültürel değişimlerini aktarıırken bir yandan da kültürün sadece bir yanıyla değişmeyeceğini, değişime uğrayan bir parçanın bütünü de mutlaka değiştireceğini öne sürmektedir (Güvenç, 1983). Bu görüşe “*Sosyal yapı*”yı kendisini “*...meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütün*” olarak tanımlayan Kıray da katılmaktadır. Kıray’a göre “*...bu bütün her zaman aynı olmayan bir hız ve tempoyla değişir. Bu yapıyı teşkil eden unsurların birbirlerine bağlı ve tabii oluşları da değişimin rastgele olmamasına, alternatiflerin sınırlı kalmasına sebep olur. Böyle karşılıklı ilintiler bütünü halinde oluş, aynı zamanda, sosyal yapının bir tarafının değişip diğer yönlerinin değişmeden kalmasına izin vermez. Değişik derecelerde de olsa sosyal yapı dediğimiz fonksiyonel bütünün her cephesi belirli yönlerde değişikliğe uğrar.*” (Kıray, 1964, s. 6). Antropolojideki bütüncül yaklaşımın da temelini oluşturan bu görüş, aslında, sosyoloji ve antropolojinin “*bütünün değişimi*”nde hemfikir olduklarını göstermektedir. Gerçekten de insan ve topluma ait konularda kültürel öğeler arasındaki etkileşim kaçınılmazdır. Örneğin, üretim alanında ortaya çıkan bir yenilik ya da değişimin gelenekten, aile yapısına kadar birçok kültürel öğeyi farklı zaman dilimleri içerisinde değiştireceğini söyleyebiliriz.

HAKKARI VE ÇUKURCA: Tarihi, Demografik Yapı ve Genel Bilgiler

Bazı kaynaklara göre Hakkari’nin (Hekkâri olarak da anılmaktadır, Bkz. İslam Ansiklopedisi, 1987, s. 106, s. 418) tarihi M.Ö. 7000’li yıllara kadar uzanırken (Alıklıç, 2005, s. 43), bir başka kaynak “*Hakkari’deki mağara duvarlarına oyulmuş resimler*”den yola çıkarak bölgenin tarihini neoli-

tik döneme dayandırmaktadır (Yağın-Heckman, 2002, s. 52). Diğer yandan bölgede bulunan 13 adet stel, M.Ö. 2nci bin yılın ortalarında yaşamış ve “*Gücünü madencilikten ya da maden ticaretinden alan*” bir toplumun varlığına işaret etmektedir (Sevin, 2005, s. 111). Hakkari civarlarında bulunan “*eğik kenarlı kase*” ise M.Ö. 4000-3500 yıllarında Mezopotamya’ya hakim olan Urukların etkisini göstermektedir (Van De Mieroop, 2006, s. 57).

Efes’te 431 yılında toplanan I. Efes Konsili tarafından Patriklik makamından azledilen ve aforoz edilen Nastur’un öğretileri, ölümünün ardından, zamanla Hakkari bölgesine kadar yayılmış ve bu tarihten sonra bölgede Nasturi etkileri görülmeye başlanmıştır. Nasturi Kilisesi, 11 ve 12’nci yüzyıllara gelindiğinde en parlak dönemine ulaşmıştır (Yohannan, 2006, s. 71). Bölge, zaman zaman Akkoyunlular’ın, Safeviler’in ve Osmanlılar’ın idaresinde kalmış 1688 yılında tam olarak Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bu tarihten sonra mütesellimler—Tanzimattan önce beylerbeyi ve sancakbeylerinin, bölgelerindeki sancak ve ilçeleri kendi adlarına yönetmekle görevlendirdikleri kimse www.tdk.gov.tr, 28.12.2009—ya da müdürler tarafından yönetilmeye başlanmıştır (Sevgen, 1982, ss. 137-158).

18 ve 19. yüzyıllar arasında bölgedeki misyonerlik faaliyetleri artmış ve Nasturiler bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2013, s. 1002). 19. yüzyılın sonlarına doğru ise bölgede yaşayan Kürtler ve Nasturiler arasındaki ilişkiler şekil değiştirmeye başlamış ve giderek gerginlikler kanlı çatışmalara dönüşmüştür (Atiya, (1968) 2005, s. 312; Öke, 1995, s. 244; Şimşir, 2007, s. 89; Anzerlioğlu, 1996, s. 56; Doğan, 2010, s. 5). Osmanlı İmparatorluğu ve Nasturiler arasında 1915 yılına kadar bir şekilde siyasi adımlar ve diyaloglarla devam ettirilen ilişkiler, bu tarihten sonra farklı bir şekle bürünmüştür. İlk olarak Osmanlı idaresine karşı 1915 yılında, ikinci olarak da Cumhuriyet yönetimine karşı 1924 yılında ayaklanan Nasturiler, 1924 yılında düzenlenen harekâtla Irak’a sürüldüler (*Nasturilerin inancı, Kürtlerle ilişkileri, 1915 ve 1924 Nasturi Ayaklanması için bkz. Yılmaz, 2013 ve 2015*). Nasturilerin Irak tarafına sürülmelerine kadar olan dönemde Hakkâri nüfusunun büyük bir bölümünü Nasturiler oluşturmaktaydı. Cuinet’e göre Hakkâri bölgesinde 40.000’i reaya, 51.000’i de aşiretli olmak üzere toplam 91.000 Nasturi bulunmaktaydı. Aynı kaynakta Çukurca’daki Nasturi sayısı ise 960’ı reaya, 31.000’i aşiretli olmak üzere toplam 31.960 olarak verilmektedir. Aynı dönemde ilçedeki Müslüman nüfus ise 11.930’dur (Cuinet, 1891, ss. 717-760 aktaran İleri, 2000, s. 12).

Hakkâri, 1926 yılında Ankara Antlaşması ile Türkiye sınırları içerisine alınmıştır. Tarih boyunca bölgesel bir merkez olarak bilinen Hakkâri, bu

özelliğini “*Tabii koridor hizmeti gören vadiler ve geçitlerle çevreye bağlanan yolların kesiştiği noktada yer almasına*” borçludur (Alikılıç, 2005, s. 43). Gerçekten de tarihi açıdan bakıldığında Hakkâri’nin Asurlularla Urartular, Romalılarla Partlar, Romalılarla Sasanlılar, Osmanlılarla Safeviler arasında çekişmelere neden ve sahne olduğu görülmektedir. Bölgesel güçlerin zayıfladıkları zamanlarda ise yerel güçlerin sivrilmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Tüm bu tarihi olayların Hakkâri’nin coğrafi yapısının savunmaya çok müsait olmasıyla ve buradan da hareketle Hakkâri’nin tamamıyla ele geçirilmesinin oldukça zor olmasıyla çok yakından alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka deyişle tarihi gelişmelerden Hakkâri’ye tam manasıyla hâkim olmanın ve burada egemenlik kurmanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır. İlin bu coğrafi özelliği Hakkâri’ye tayin olan bir öğretmenin ağzından şu şekilde anlatılmaktadır:

“Vilayette bugün şehir görünüşünde hiçbir topluluk yoktur. Bu bölgenin tarihi de kesin olarak bilinmiyor. Çünkü bölge yüzyıllar boyunca dış çevreye kapalı yaşamış, buraya milletler kolay kolay girerek yerleşememişlerdir. Her yanını kuşatan dağların yükseklikleri 4000 metreye yaklaşır. Burada vadiler de uçurumlar halindedir. Kasaba ve köylere motorlu taşıtlar yaz aylarında dahi işlemez. Dağlarda toktağan (hiç erimeyen karlar) hatta küçük buzul kitleleri bulunmaktadır. 4000 metreye kadar yükselen dağlara çok kar düşer, yağmur çok yağar. Sular bu engel bölgede derin ve korkunç vadiler açar. Bilhassa vilayetin merkezi, yanından geçen Zap’dan 1040 metre kadar yüksektedir.” (Edgü, 2006, ss. 13-14).

Edgü’nün romanındaki öğretmenden sonra, bir köy ilkokulunu teftişe giderken Zap nehrinde kaybolan öğretmen Selahattin Şimşek’e göre Hakkâri’ye dair en kötü şey: uzak oluşu değil, ondan sonra bir yerin olmayışı, bir başka deyişle Hakkâri’nin bir çıkılmaz sokak oluşudur:

“Bir boğazdan Hakkâri’ye dönüyoruz. Aşağısı uçurum. Koca Günsuyu, bir yeşil yılan gibi kıvrılıyor taşların arasında. Bakılmıyor bu korkunçluğa. Buradan düşenin parçası bulunmaz. Gene dualar üfleniyor boşluğa. “Korkunun ecele faydası yok” dedi birisi. Gıcırdayan tahtalara iyice tutunmuştuk. Öylece girdik Hakkâri’ye. Dağların en insancıl yerine serpilmiş. Evlerin aralarından gene dola-

na dolana... Sonra koca kapının önünde durdu kamyon. Yanındakilere bakarak, çok büyük, mağrur bir yapıydı bu. Salt bizim değil, yolun da sonu bu yapıda bitiyordu. Yoktu buradan ötesi. Ancak geriye dönülürdü buradan. Kişiyi daha çok koyan buranın uzaklığı değil, bir çıkmaz sokak oluşu değil miydi?" (Şimşek, 1990, s. 16).

Hakkâri ilinin Çukurca, Şemdinli, Yüksekova ve Merkez olmak üzere dört ilçesi bulunmaktadır. 2012 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre ilin nüfusu 279.982'dir (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 08 Eylül 2013). Hakkâri'nin nüfus bakımından en küçük ilçesi olan Çukurca'nın nüfusu ise 15.294'tür. İlin toplam nüfusunun yaklaşık %55'i (156.000) il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır. Bu oran Çukurca'da %54 civarındadır. Türkiye nüfusunun yaklaşık %50'sini erkekler oluştururken bu oran Hakkâri'de %55, Çukurca'da ise %67'dir. Özellikle Çukurca'daki çok ciddi farkın ilçede konuşlu askeri birliklerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. İl, ülke ortalamasının iki katına ulaşan 7.4'lük hane halkı büyüklüğü ile Şırnak'ın ardından ikinci sırada yer almaktadır (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13662>, 08 Eylül 2013). 2012 yılı verilerine göre okuma yazma bilme oranı il genelinde % 91.5 iken, bu oran kadınlar için il genelinde % 84.7, Çukurca'da ise %87 düzeyindedir ("Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2012", www.tuik.gov.tr, 08 Eylül 2013).

Bebek ölüm oranları toplumun gelişmişlik düzeyini gösteren önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir (Kültür - Bebek ölümleri ilişkisi için bkz. Gürsoy, 1992; Gürsoy, 2007). Bu nedenle bölgeyi tanımak için bebek ölüm oranlarına da değinmek gerekmektedir. İlde son dört yılda bebek ölüm oranları ciddi bir şekilde azalsa da hala ülke ortalamasının (11.6) üstündedir: 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında bebek ölüm oranları sırasıyla 20.5, 16.9, 16.2 ve 13.3 olmuştur (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13488>, 08 Eylül 2013).

Çukurca'nın geçim kaynağı tarım (pirinç, buğday, arpa, mısır), hayvancılık ve başta Geçici Köy Koruculuğu olan kamu istihdamına dayalıdır. Çeltik, buğday, arpa, mısır başlıca tarım ürünleridir. Üretim aile ihtiyacını karşılayacak düzeyde kalmakta, pazara yönelik üretim yapılamamaktadır. İlçede herhangi bir sanayi tesisi bulunmadığı gibi ciddi anlamda esnaf ve sanatkâr kesim de mevcut değildir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kültürel değişme farklı teorik perspektif taşıyan sosyal bilimler tarafından farklı vurgular, yaklaşımlarla ele alınmış ve tanımlanmıştır. Bu araştırmada ise kültürel değişim, Malinowski'nin ifade ettiği gibi “*Bir cemiyetin mevcut düzenini yani sosyal, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe dönüştürmesi*” anlamında kullanılmıştır (Malinowski, 1961, s. 1). Buradan hareketle, bu araştırma ile Çukurca ilçesinin demografik yapısında, idari kurumlarında, üretim ve tüketim maddeleri ile bunların dayandığı ekonomide, toprağa yerleşme ve iskân tarzında, inanç ve inanışlarında, gelenek ve göreneklerinde ve eğitimde meydana gelen değişimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Kısa bir ifadeyle araştırmanın amacı ilçenin dünden bugüne yaşadıklarını anlatmak, değişim sürecindeki köşe taşlarını ortaya koyabilmektir.

Çukurca örneğinde ele alınan kültürel değişim, aslında bir yerde, sınırlı bir sürecin resmedilmeye çalışılmasıdır. Çukurca'nın nüfus yapısında tarihsel açıdan nasıl bir değişim meydana gelmiştir? Çukurca, geçmişten günümüze, ülkenin bir köşesinde her şeyden ve her yerden bağımsız bir yer midir? Osmanlı'nın son yıllarından Cumhuriyetin ilk yıllarına ve bugüne Çukurca'da neler yaşanmıştır? Aşiret yapısı ve ağalığa dayanan yönetim sistemi ne kadar ve nasıl değişmiştir? Eğitim öğretim alanında yaşanan değişimler hangi seviyede ve nasıl olmuştur? Yöresel adet ve inanışlarda ne gibi değişimler yaşanmıştır ve bu değişimlerde belirleyici unsur ne olmuştur? Sınırdaki bir kasabanın üretim ve tüketimi iç ve dış politikalara göre nasıl değişmektedir? Üretim ve tüketimde sınır ticareti ve/veya sınırdan yapılan kaçakçılığın yeri nedir? Tüm bu soruların ışığında dünden bugüne Çukurca hangi dönemselleri yaşamıştır ve bu dönemlerin ortaya çıkmasındaki ana etkenler nelerdir? Bunlara benzer soruların cevaplandırılması araştırmanın belli başlı amaçlarındandır.

Gerek iç gerekse dış dinamiklerin etkisiyle artan bir şekilde değişen Türkiye'de, özellikle son 25-30 yılda (1985-2008) yaşanan değişimleri anlamak, geleceğe yönelik yapılması gerekenleri belirlemek açısından giderek daha da fazla önem kazanmaktadır. Bu nedenle neyin, nerede, ne zaman, nasıl, neden ve ne kadar değiştiğini bir bütün olarak ele alan araştırmalara gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç duymaktayız. Bu husus kültürel değişim konusunun önemini daha da artırmaktadır. Diğer yandan araştırma alanının kendisine has özellikleri, bu araştırmayı önemli kılan unsurların başında gelmektedir. Hakkâri'nin nüfusu en az, ekonomik olarak en az gelişmiş, okuma yazma oranı en yüksek ilçesi olmanın yanında Çukurca'yı önemli ve

özgün kılan bir çok özellik mevcuttur. Bu özelliklerin başında: İlçenin sınır hattında yer alması, terör dolayısıyla köylerin boşalması ve yaşanan iç göç sürecinin ilçe merkezinin nüfus yapısını değiştirmesi, aşiret yapısının bölgedeki ve sınırın diğer tarafındaki etkileri, komşu ülkedeki siyasal değişimler gibi konular gelmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada ana veri olarak görüşmeler ve gözlemler yoluyla elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Araştırma yönetiminin tasarımı sürecinde, bir anket çalışması ile istatistiki bazı verilerin elde edilmesinin muhtemel katkıları üzerinde de durulmuştur. Ancak, anket uygulamasının insanlarda farklı yorumlara neden olabileceği (anket çalışmasının başka bir nedenle yapıldığı vb.), uygun anketör bulunmasında güçlük yaşanacağı ve güven ortamı yaratılmadan sorulacak sorulara samimi cevap verme oranının düşük olacağı düşünüldüğünden anket çalışmasının araştırmaya faydadan çok zarar vereceği kanaatine varılmıştır.

Araştırma sürecinde ilki Aralık 2006'da, sonuncusu da Temmuz 2008'de olmak üzere aralarında siyasetçi, köylü, ağa yakını, işçi, memur, doktor, din görevlisi, esnaf da bulunan farklı kesimlerden biri kadın toplam 14 kişiyle, etik ilkeler çerçevesinde *“bilgilendirilmiş rıza (informed consent)”*ları alınmak suretiyle, yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada, alanda bulunma süresi ve görüşülen kişilere doğrudan sorular yöneltilmenin sakıncaları düşünülerek enformel sohbet tarzı görüşme tekniği kullanılmıştır. Kümbetoğlu'nun da belirttiği gibi enformel sohbet tarzı görüşme tekniği *“Belirli bir zaman için bir yerde kalabilen ve gereken bilgiyi tek bir görüşmeden elde etmeye dayanmaksızın inceleme yapanlar için yararlıdır. Diğer görüşme tekniklerine göre çok daha fazla zamanın alanda geçirilmesi gerekir”*(Kümbetoğlu, 2005, ss. 73-74).

Enformel sohbet tarzı görüşme tekniğinin özellikleri de dikkate alınarak yapılan görüşmeler için yapılandırılmış soru formu hazırlanmamış, görüşmeler sohbet havası içerisinde geçmiştir. Ancak yine de araştırmacı, kendisine araştırdığı konunun ana hatlarını hatırlatacak, kültürel öğeler üst başlığında toplanabilecek, temel çalışma soruları belirlemiştir. Sohbet esnasında, görüşülen kişilerin anlatmaya hevesli oldukları konular dikkatle dinlenmiş ancak görüşmenin araştırmanın odak noktasından sapmaya başladığı düşünüldüğünde sorulan sorularla sohbete yeni bir yön verilmiştir.

Görüşmelerin çoğu görüşülen kişilerin evinde gerçekleştirilmiş, geri kalanlar da ortak alan olarak kullanılan mekânlarda yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin ses ve görüntü kaydı yapılamamış, görüşmeler deftere not edilmiştir. Araştırma alanın kendinden kaynaklanan özelliği nedeniyle ses ve görüntü kaydı yapılması yönünde bir talebin uygun görülmeceği düşünülmüş ve bu nedenle görüşülen kişilere ses ve görüntü kaydı yapılması yönünde bir talepte bulunulmamıştır. Alanda erkek araştırmacı olmak, araştırma esnasında erkek nüfusla diyalog kurmakta büyük avantaj sağlamıştır. Ancak bu avantajın yanında, kadınlara yaklaşımı oldukça fazla kısıtlamış, araştırmacının bu yönünün eksik kalmasına neden olmuştur.

Araştırma alanı olarak bakıldığında, bu bölgeye ilişkin niteliksel araştırma yöntemine dayalı sosyal araştırmaların eksiliği araştırmayı güçleştirmiş, araştırmacıyı örnek bir çalışmanın deneyimlerinden faydalanma şansından mahrum bırakmıştır. Diğer yandan bu durum araştırmacıyı, araştırma alanına yönelik kalıp bilgilerden kaynaklanan olası bir önyargıyla yaklaşma ihtimalinden de uzak tutmuştur. Bu durumun, araştırmacı için farklı bir kültürü barındıran araştırma alanının, bu özelliği ile kültür aşırı yaklaşımı yakalama imkânını da sunduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmada, görüşmelerin yanı sıra Hakkâri ve Çukurca'yı kapsayan bir arşiv araştırması da yapılmıştır. Özellikle Osmanlı Arşivleri bölgenin tarihi, Nasturilerle Kürtler arasındaki ilişkiler ve İngiltere, Rusya ve Fransa gibi ülkeler ile Ortodoks ve Protestan misyonerlerin faaliyetleri hakkında ilk elden kaynak olmaları bakımından oldukça faydalı olmuştur. Büyük bölümü Osmanlı İmparatorluğu merkezi yönetiminin vilayetlerle yaptığı yazışmalardan oluşan arşiv kaynaklarının, Osmanlı İmparatorluğun sorunlarla baş etme yolları hakkında bilgi içermesi açısından da oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Görüşmelerin ve arşiv araştırmasının dışında, Çukurca'da kamu görevlisi olarak geçirilen iki yıl boyunca tutulan antropolojik not ve günlüklerden de faydalanılmıştır. Günlük ve notlarda toplanılan gündelik olaylar ve edinilen izlenimler etik kurallar çerçevesinde makaleye yansıtılmıştır. Bu çerçevede makalede yer alan, tarihi nitelik taşıyan şahsiyetler dışındaki şahıs isimleri anonimdir.

BULGULAR

Aile, Soy ve Akrabalık İlişkileri: *Mal-sülale (ucah / kabile)-aşiret*

Çukurca'da küçükten büyüğe mal-sülale (*ucah / kabile*)-aşiret sırasıyla giden bir aşiret ve akrabalık sistemi bulunuyor. Ancak Çukurca merkezinde toplumsal olarak esas ayırım, Köylü-Çukurcalı ayırımına dayanıyor. “Çukurcalı” denildiği zaman herkes biliyor ki kastedilen kişi Çukurca merkezinde oturan (ya da Çukurca'nın merkezinden olan) ve “Ağa yakını” olan birisi. Çukurca'nın köylerinden olanlar “Çukurcalı” sıfatına dahil edilmiyorlar. Bu ayırım sadece şekil anlamında değil, küçükten büyüğe bugün bile büyük çoğunluk bu ayırımın farkında ve buna göre ilişkiler kuruluyor.

Selim: “*Önceleri köylüler Iraka tuz almaya gidiyormuş. Buradan sebze, meyve götürüp orada satıp yerine tuz alıyorlarmış. Dönüşte köylü Çukurca'yı gördükten itibaren eşek, katır neyle geliyorsa hemen üzerinden inermiş. İnmezse döve döve ilçenin içinden geçirip, kovuyorlarmış. Aslında bu kavgalar—“Çukurcalı” ve köylü iki genç kavga etmişlerdi ve bu kavganın ailelere sıçrama tehlikesi bulunuyordu—neden çıkıyor biliyor musun? Adamlar (“Günyüzülüler” ya da Ağa yakınları) dün köle olanlarla, bugün kahvede yan yana oturmayı kendilerine yediremiyorlar” diyor (Selim Bey, 05 Mayıs 2007, Çukurca). Bu sözler “Çukurcalı-Köylü” ayırımını ve bu ayırımın kökenini oldukça iyi anlatıyor.*

İlçe merkezinde, kökeni Piruz Bey'e dayanan sekiz sülale bulunuyor. Ağa bu sekiz sülalenin ileri gelenlerinden seçiliyor. Ağa'nın sülalesinin haricinde kalan diğer yedi sülaleye “Pızağa” deniyor. Ağa ve yedi sülale reisi geçmiş dönemlerde, ağalığın ve aşiretçiliğin çok daha etkili olduğu yıllarda, sık sık bir araya gelir ve gündelik konularda istişarelerde bulunurlarmış.

Köyden ilçe merkezine göçün yaşandığı 1995 yılına kadar Ağa ve Pızağaların haricinde, Çukurca merkezinde üç aile daha bulunuyormuş: Mollalar (Irak'dan gelen Mollalık (din adamlığı) ve Kadılık (hâkimlik) yapmış aile), Hakküzarlar ve Serhaniler. İlçe ile ilgili karar alınacaksa bu üç ailenin önderleri de toplantılara çağırılıyormuş. 1995 yılından sonra ise köyden gelenlerin ileri gelenleri de bu toplantılara çağrılmaya başlanmış. Bugün herhangi bir konuda (gelenek-görenek vb.) karar alınacaksa: sekiz Ağa ve Pızağalar'dan, dört Hakküzarlar'dan, bir Serhaniler'den, bir Mollalar'dan ve 11 kişi de ilçe merkezine göç eden köylerin ileri gelenlerinden olmak üzere toplam 25 kişiden oluşan bir toplantı yapılıyor ve bu toplantının sonucunda kararlar alınıyor. Köyden gelip ilçe merkezine yerleşen ailelerin hepsi aynı

aşiretten değil. Bu durum böyle küçük bir yerde, alışık olmadık şekilde, farklı aşiretlerin bir araya gelmesi gibi bir durumu ortaya çıkarıyor. Farklı ortamlarda eski karar alma sistemini överken bugünkü durumdan şikâyet edilmesinin nedeni de bu heterojen yapı olabilir.

Yukarıdaki olayda olduğu gibi bir kavga ardından yaşananlar sülale / köylü bağlarını güçlendiriyor ve belirginleştiriyor. Diğer taraftan sadece bu tarz tartışmalar değil bayram ve taziye ziyaretleri de sülalece / aynı köyden olanlarca (sülalenin ve o köyün ileri gelenleri tarafından) yapılıyor. Bayram günlerinde kalabalık gruplar halinde yapılan ziyaretler, ilçeye yabancı olan birisine, kimin hangi sülaleden veya köyden olduğunu ve bu sosyal grupların ileri gelenlerinin kimler olduğunu anlama, öğrenme fırsatı veriyor.

Sülaleden sonraki (bir küçüğü) sosyal yapı ise *mal*. *Mal*, bu bölgeye yabancı birisinin genelde “anladığını sandığı” terimlerden birisi. Çukurca’dan birine “*Mal nedir?*” Diye sorduğunuzda “*Ev manasına geliyor*” cevabını verir. Ancak *mal* evden daha farklı, hane kelimesine daha yakın bir mana taşıyor. Aşağıdaki diyalogda bu fark daha iyi anlaşılıyor:

- Diyelim ki sizin eviniz var, oğlunuz evlendi sizinkinden biraz ötede bir evde kalmaya başladı (farklı bir mekanda) ama yemekleri beraber yiyip içiyorsunuz, bu tek mal mıdır? Yoksa iki ayrı mal mıdır?*
- Yemekleri beraber yiyip içiyorsak, sadece yatmaya evine gidiyorsa bu tek maldır.*
- Peki, diğer bir soru: Sizin bir eviniz var. Oğlunuz evlendi, sizin evinizde kalıyor, aynı evde kalıyorsunuz. Ancak mutfağınız ayrı, yemekler beraber yenmiyor. Bu nedir? Tek mal mı? Ayrı iki mal mı?*
- Yemekler ayrı yeniyorsa O kendi malını ayırmış demektir. Burada bazen söylenir: “Falanca malını ayırmış, filancaın karısı istemiş malı ayırmışlar” denir.*

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi mal ne ev anlamına geliyor ne de hane. Malda esas olan üretim ile tüketimin ortak olması ya da ayrılmasıdır.

Üretim ve Tüketim: “Her şey, Irak’dan geliyordu”

Çukurca, Hakkari ile arasındaki yolun yapıldığı 1964 senesine kadar, hayvan, hayvansal ürünler ve küçük çaplı tarımsal ürünlerin komşu ülkeye götürülerek burada ihtiyaç duyulan mallarla değiştirilmesi esasına dayanan bir üretim-tüketim geçmişine sahip. Komşu ülke ile yapılan değiş-tokuş ön-

ceki yıllardaki ağırlığını yitirse de yolun tamamlanmasının ardından, yine de devam etmiştir. Yaşı ilerlemiş olan Musa Dayı geçmişte komşu ülke ile yapılan ticareti şöyle anlatıyor: “Her şey, Irak’dan geliyordu. Krallık zamandı. İngilizler Irak’ı zengin ettiler, ucuzluk vardı, her şeyi İngilizler getiriyordu, Irak’da bir şey yapılmıyordu.” Genelde getirilenler yiyecek dışındaki ihtiyaçlarmış. Ancak kuraklık, domuz, süne ve ayıların tarlaları tahrip etmesi nedeniyle kıtlık olursa o zaman hububat da Irak’dan geliyormuş: “Hububata muhtaç olduğumuzda, domuz, süne, ayı [nedeniyle], ayı her şeyin düşmanı, o zaman hububatı da Irak’dan getiriyorduk” diyor Musa Dayı (Kişiler için kullanılan sıfatlar yörede o kişiye hitap şeklinin aynısıdır (Musa Dayı, Mahir Usta vb.), özel şahıs isimleri anonimdir(08 Ekim 2007, Çukurca).

Irak’a giderken buradan ceviz, mazı (meşe palamudu gibi ancak ondan daha küçük, deri tabakalamada ve yünleri renklendirmede kullanılıyormuş), bıtım (aşılanmamış Antep fıstığı; kavrulup yenilebildiği gibi, sütle karıştırılıp kahvesi de yapılabilen, sindirimi kolaylaştıran ve yağından sabun elde edilen bir meyve) yün, yağ (hayvansal) ve diğer hayvansal ürünler götürülüyormuş. Götürülen bu ürünler karşılığında Irak’dan gazyağı, şeker, çay, elbise, lastik ayakkabı, şekerleme vb. ürünler alınıyormuş. Ayrıca bir zamanlar ilçede yaşayan Yahudi ailelerin hem dokumacılık yaptıkları hem de “Şalu şepik” denilen yöresel kıyafeti dikip çevredeki yerleşim yerlerine pazarladıkları da anlatılıyor. Bunun dışında, ilçede bir dönem ipekböceği yetiştiriciliği yapıldığı da söyleniyor (Mahir Usta, 26 Eylül 2007). Bunların yanında geçmişte oldukça yaygın bir şekilde yapılan arıcılık bugün az da olsa hala yapılıyor: “Dedemin 300 kovanı vardı. Şeker, meker kullanmasını bilmezdi—Görüşmenin yapıldığı dönemde glikoz şurubuyla sahte bal imal edildiği ve arının şekerle beslenmesiyle düşük kalitede balın piyasaya sürüldüğü yönünde haberleri yer almaktadır. Bu konuşmada buna vurgu yapılmaktadır—Zaten yoktu da. Ahmet Resul’un 400 kovan, diğerlerinde 10-50 kovan vardı. Bal her şeyden daha boldu. Eski şeyler daha güzeldi, fenni şeyler yoktu” diyor Musa Dayı (08 Ekim 2007, Çukurca).

Irak’a götürülen ve oradan alınanları anlattıktan sonra Musa Dayı ekliyor: “Hakkâri ile hiçbir irtibatımız yoktu. [Çukurca] 1953’te ilçe oldu. 1952’de Hakkâri’den yol çalışması başladı. 1965 yılında bitti. Irakla alışveriş [nispeten] kesildi. İhtiyaç için gidilmedi Irak’a”. Bu sözlerin, ömrünün önemli bir bölümündeki tüm üretim-tüketim ilişkilerini Irak üzerinden kuran birisine ait olduğunu hatırlatmakta fayda var. Hiçbir dönemde, alınan ve verilenler değişse—Örneğin: bir zamanlar hayvan ticareti ya da kaçakçılığı Türkiye’den Irak’a ve İran’a doğru olurken son 20-25 yıldır bunun ters yön-

de işlediğini belirtmek gerekiyor—veya nispeten azalsa bile sınırın diğer tarafıyla olan alış-verişin bitmediğini söyleyebiliriz.

Benzer şekilde 12 Eylül 1980 döneminde de bir süre sınır güvenliğinin iyice azaltıldığı—Bunun nedeni hakkında elde net bir bilgi olmamakla birlikte, muhtemelen yurdun diğer bölgelerinde ve şehir merkezlerinde daha fazla askere ihtiyaç duyulmasından kaynaklandığı tahminini yapmak mümkün—bu nedenle diğer taraftan mal getirmenin çok rahat olduğu söyleniyor: *“Buradakiler 12 Eylül’ü çok sevdiler, o zaman bu sınırlarda hiç kimse yoktu. Herkes istediği gibi gidip gelebiliyordu. Şeker, un, çay alan istediği kadar getirebiliyordu”* (Mahir Usta, 26 Eylül 2007).

Irak’a değiş-tokuş ya da satış amacıyla götürülen ürünlere bakıldığında hayvancılığın üretimdeki payının büyüklüğü rahatça anlaşılmaktadır. İlçede hayvancılık 1990’lı yılların başına kadar oldukça yaygınmış. Güvenlik endişeleri nedeniyle hayvanların yayla ve meralara çıkarılamaması, hayvancılığı bitme noktasına getirmiş. Baharda ve yazın hayvanları yaylada otlatmak kadar, kış için ot biçme de hayvancılığın temel gereksinimlerinden. Bir başka deyişle, yetiştirebileceğiniz hayvan sayısını geleneksel olarak sahip olunan yaylalar ve bu yaylalardan kış için biçebildiğiniz ot miktarı belirlemektedir.

Geçmiş yıllarda hayvancılık olarak koyun, keçi ve sığır yetiştiriliyor-muş. Sığır hem gübresinden faydalanmak hem de tarla bahçe işleri (gücünden faydalanmak amacıyla) için besleniyormuş. 1900’lü yılların başında ilçede dokuz sürü varmış. Her bir sürüde 200-400 arasında hayvan bulunuyormuş. Musa Dayı *“Tabi o zamanlar ilçenin arazisi daha büyüktü”* diyor. O’nun söz ettiği bu fazla arazi ülke sınırının çizilmesinin ardından Irak tarafında kalmış olan, yöre halkının geçmişten gelen kullanım hakkına dayanarak kendilerine ait olduğunu söyledikleri bir bölge. İki ülke arasında sınırın resmen belirlenmesinin ardından bir süre daha Çukurcalılar bu arazileri kullanmaya devam etmişler. Bunda sınırın diğer tarafında kalan ve bir kısmı Çukurcalıların akrabası olan Iraklıların, Çukurcalıların bu haklarına saygı duymalarının da önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bugün artık bu geçmişte kalmış, ancak yine de yeri geldiğinde *“Bizim arazimiz aslında şuraya kadar”* diye eklemeyi ihmal etmiyorlar.

Akrabalarının bir kısmı sınırın diğer tarafında kalmış olan ve yıllardır ihtiyaçlarını sınırın diğer tarafından yapılan değiş-tokuşla veya satın alma yoluyla karşılayan insanlar için, hele ki ihtiyaç duydukları mallar diğer tarafta çok daha ucuz iken, ülke sınırının çok önemli olmadığı söylenebilir. Bu

nedenledir ki Çukurcalılar sınırdan yapılan bu alış-verişe “kaçakçılık” demiyorlar, onlar için bu “Sınır ticareti”. Kaçakçılık ise daha çok sınırdan geçirilen malların niteliği ile ilgili bir şeyi ifade etmektedir. Örneğin sınırdan yasadışı olarak ve şahsi / ailevi ihtiyaçlar için geçirilen un, şeker ve çay “Kaçak” olarak tanımlanmıyor (Bazı malların 2007 ve 2008 yıllarında sınırın her iki tarafındaki fiyatları için bkz. Tablo 8). Şahsi /ailevi ihtiyaçları aşan her türlü mal ile silah, uyuşturucu ve mazot ise “Kaçak” olarak nitelendirilmektedir. Buna bir çeşit meşrulaştırma da denebilir. Bu nedenledir ki Çukurcalılar, katır üzerinde sınırdan kaçak olarak ülke içine sokulmaya çalışılan şeker, çay, pirinç gibi malların yakalanması neticesinde yasal işlem yapılmasına anlam veremiyorlar.

“Çukurca'nın [sınır kapısının açılmasından veya sınırın gevşetilmesinden] başka kurtuluşu yoktur, herkes dönmüş böyle oraya [Irak sınırına] bakıyor” diyor Bakkal Cafer Dayı (16 Şubat 2007, Çukurca). Gerçekten de Çukurca'da her kimle konuşursanız konuşun herkes ilçenin geleceğinin sınır kapısının açılmasına bağlı olduğunu ifade ediyor. Aslında bir zamanlar bir sınır kapısı da açılmış ancak faaliyete geçememiş. Mazhar Bey'in anlattığına göre ilk başvuruyu 1989 yılında Belediye Başkanı ve muhtarlar birleşip beraber yapmışlar. Başvuruları Türkiye tarafından kabul edilmiş. Hakkâri Valiliği Irak'daki komşu şehrin Valiliğine yazı yazmış, Valilik de Başkentlerine bu talebi iletmiş. Ancak Irak bu teklifi kabul etmemiş. Ardından 1990 yılında Körfez Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler Irak'a ambargo uygulamaya başlamış. Sıkıntı çeken Irak hükümeti, Çukurcalıların Irak'ta kalan akrabalarından bir heyet oluşturmuş ve Çukurca tarafına göndermiş. Mazhar Bey: “Ben annemi de aldım, 30 yıldır akrabalarını görmüyordu, görsün diye” (10 Temmuz 2008, Çukurca). Görüşmelerde Irak, bu bölgede bir sınır kapısı açılmasını talep etmiş. Bu sefer de BM kurallarına aykırı olduğu gerekçesiyle Türkiye bu teklifi geri çevirmiş.

1997 yılına gelindiğinde Çukurcalılar tekrar bir girişimde daha bulunmuşlar. Bu yıllarda sınırın diğer tarafındaki yerel hükümet de Türkiye de teklifi kabul etmiş. Ancak bu sefer de sınır kapısının yeri ile ilgili sorun çıkmış. Yerel hükümet Zap nehrinin doğusundaki bir alanda güvenliği sağlamayacağını ifade etmiş. Çukurcalılar nehrin batısında açılacak bir kapının Çukurca'ya hiçbir faydasının olmayacağını aksine Çukurca'yı iyice bitireceğini söylemişler. En son kapının nehrin batısında ama Çukurca'ya yakın bir yerde açılmasına karar verilmiş. Sınır kapıları da yollar da yapılmış ancak kapı hiç faaliyete geçmeden öylece kalmış.

Devlet ve Yönetim: “Bizim burada çok demokratik bir yönetim varmış... Buradaki ağalar sömürgeci değillermiş”

Çukurca’da ilçenin tarihine ilişkin anlatılanlar Piruz Bey’in Mir’i bölgeden kovup Çukurca’ya hakim olmasından ibaret. Bir başka deyişle, Çukurcalılar için ilçenin tarihi Piruz Bey dönemi ile beraber başlamaktadır. İlçenin en yaşlıları dahil, Piruz Bey’den öncesine ait bilgi sahibi olan birini bulmak mümkün değil. Ancak ilçenin en yaşlılarından olan Munis Dayı tarafından verilen “Çukurca İlçesinin Tarihçesidir” başlıklı, iki sayfadan oluşan notta ilçeye ilişkin ilginç bilgiler bulunuyor. Çoğunlukla sözlü anlatımın aynen yazıya döküldüğü bir üsluba sahip olan tarihçenin, yöre halkından birisinin anlatımına dayandığı anlaşılıyor. Söz konusu tarihçede ilçenin geçmiş ile ilgili şu bilgilere yer veriliyor:

“İlçe merkezi ve yöresinde Mezopotamya medeniyetine ve M.Ö.leri Sümer ve Asurların hâkimiyeti altında kaldığı birçok tarihi eserlere sahiptir. İlçenin kalesinde taştan kesilmiş merdivenli yol taştan oyulmuş tek biri 5-6 metre derinlik ve 3-4 metre genişliğinde 4 tane su Sarnıcı ve kalede bulunan taştan oyulmuş binalar şekli ve büyük taş kireçle yapılmış eski bina kalıntılarıyla ile İlçenin kuzeyinde bulunan Berakidan denilen yerde taştan kesilmiş ve kireçle yapılmış dört kanallı su arki ile birçok tarihi eser mevcuttur. Bu eserlerin Asurlar’dan kaldığı sanılmaktadır. Bunlardan sonra Medler ve Perslerin hâkimiyetine girdiği tahmin edilmektedir.

Daha sonraları Emeviler zamanında Emir Şahap adında büyük bir Komutan tarafından fetih edilir. Böylece Emevi Devleti’nin hâkimiyetine girmiştir. Daha sonraları uzun bir zaman Abbasiler devletine bağlı kaldıktan sonra Abbasi devletinin yöneticisi Mir adında Kalede bulunan evlerinde şimdiki Dört Yol köyünden Piruz Bey (Feyri) adında bir kişi Mir’in evinde danışman olarak bulunuyordu”

Çukurca, 1500’lü—Piruz Bey’in Çukurca’nın egemenliğini ele geçirdiği tarihe dayanmaktadır. Tarih belirlenirken Ağalar (13 Ağa) sondan başa doğru sıralanmış, ortalama Ağalık yılı belirlenmiş (40 yıl) ve belirli olaylar esas alınmıştır. Dolayısıyla belirtilen tarih kesin değildir—yılların başına kadar Hakkâri Beyliğine bağlı Mir tarafından yönetilmiştir. Hakkâri Beyliği’nin, dolayısıyla da Mir’in gücünü yitirmesiyle birlikte bu yıllardan itibaren egemenlik el değiştirmiştir. Bir zamanlar Mir’in yanında çalışan Piruz

Bey kendine sadık adamlarıyla bir plan yapar. Şimdi Irakda kalan Keran, Karten ve Evşen aşiretleri ile Çukurca'dan birer eşi olan Piruz Bey, bu akrabalık bağlarını da ittifak kurmak için kullanır. Tarihçeye göre bu ittifakın temel noktası şudur: *“Tabi bu saydığımız aşiretler [Piruz Bey'in eşlerinin aşireti] hep Abbasi Mir'ine bağlıydılar. Feyri (Piruz Bey) denilen kişi bu aşiret beyleriyle gizlice görüşmeler yapıp bir plan hazırladı. Planda Mir'i Çukurca'dan çıkaracağız, Evşen aşireti kendi kendine ve bulunduğu mıntikalara hüküm edecektir. Hiç kimse birbirinin içişlerine karışmamak şartıyla dış güçlere karşı hep birlikte olacağız. Bu şekilde aralarında bir anlaşma yaptılar.”* Bu anlaşmaya dayalı yapılan planın ardından Mir Çukurca'dan gönderilir ve bundan sonra Hakkari kalesinde yaşar, ilçeye Piruz Bey hakim olur (Halim Dayı, 12 Şubat 2007, Çukurca).

Tarihçede Çukurca Ağaları sırasıyla sayıldıktan sonra: *“Yukarıda yazdığım Sait oğlu Evliya bey zamanına kadar halk kendi kendini idare ediyorlardı. İdare şekliyse ağalık ve aşiretçilikti. Sait oğlu Evliya bey zamanı dahil Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Devletine kadar hükümete bağlı ve sadık kalmışlardır. Piruz Bey'den ta Sait oğlu Evliya Bey zamanına kadar aşiretçilikle idare edilmiştir.”* denilmektedir. Her ne kadar tarihçede Evliya Bey'in torunu H. Ahmet Bey'den sonra ağalık ve aşiretçiliğin sona erdiği ifade edilse de bugün (2008) bile bundan tam manasıyla söz etmek mümkün değil. Herkes ağalığın ve aşiretçiliğin eski gücünü yitirdiğinde hemfikir, ancak tamamen bittiğini söylemek için henüz erken.

2008 yılının Nisan ayında vefat eden son Ağa 1945 yılında Ağalığa seçilmiş. Ağa, Piruz Bey'in oğullarından oluşan sekiz sülaleden birinden seçiliyor. Ağalığa nasıl seçildiği ile ilgili olarak Mazhar Bey *“Piruz Bey'in sekiz oğlundan oluşan sülale büyükleri bir araya gelmişler, O mu olsun? Bu mu olsun? Konuşmuşlar. Yok şunun büyük oğlu mu olsun yoksa küçük oğlu mu? Hep konuşulmuş. Sonunda, vefat eden Ağa'nın büyük oğlunda karar kalmışlar. Daha sonra aynı aşiretten olan köylerin ileri gelenleri ile Mollalar, Hakgüzarlar ve Serhaniler (Çukurca merkezinde oturan ancak Ağa soyundan olmayan üç aile) biz böyle böyle düşündük, ne diyorsunuz? diye sormuşlar, onların fikirlerini almışlar. Son olarak da Irak'ta bulunan Şeyh Bahaeddin'e sorulmuş, fikri alınmış. O da onay verdikten sonra Ağa seçilmiş”* (Mazhar Bey, 10 Haziran 2008).

Çukurca'da geçmişte bölge ile ilgili günlük hayata ilişkin tüm kararlar ağa ve sülale (*ucah / kabile*) reislerinin bir araya geldiği toplantılarda alınır. *“Divanhane”* denilen bu toplantılarda günlük konular hakkında istişareler yapılır ve kararlar alınır. Mazhar Bey: *“Bizim burada çok demokratik*

bir yönetim varmış, öyle diğer taraflar gibi halka zulüm eden bir yönetim yokmuş” diyor ve ekliyor “Buradaki ağalar sömürgeci değillermiş, bir Urfa’daki ağalar gibi yüzlerce dönüm arazisi de yokmuş bizim ağaların, hatta ağa’nın geleni gidene çok olur, yemek yedirmesi gerekir bu gelenlere diye bazı aileler birkaç dönüm arazilerini ağa’ya bağışlamışlar” diyor (Mazhar Bey, 10 Haziran 2008).

Bugün de benzer toplantılar yapılıyor ancak alınan kararlar genellikle örf ve adete—Taziye nerede ve nasıl kabul edilmeli; düğün kaç gün olmalı ve nasıl yapılmalı, misafirler para mı? Yoksa yardım mı getirmeli vb. Söz konusu kurulun nasıl teşkil edildiği “*Aile, Soy ve Akrabalık*” bölümünde ele alınmıştır—yönelik kararlar ile hukuksal ve siyasal alanın dışında kalan ya da kalabilecek—Doğrudan soruşturma yapılmayıp, takibi şikâyete bağlı suçlar ile kanunlarla belirlenmemiş durumlar, olaylar. Örneğin iki farklı aileden gencin yaralamaya varmayan kavgasını yatıştırmak, kavganın büyümesine, aileler arasında bir husumete dönüşmesine engel olabilecek nitelikteki kararlar. Bir başka örnek de Çukurca’daki sürülere kimin çobanlık yapacağı vb.—nitelikteki kararlar. Her ne kadar bugün tüm alanlarda karar almasa da (ya da hukuki düzenlemeler nedeniyle/sayesinde karar almasına gerek kalmasa da) ağa ve sülale reislerine dayanan bu karar alma mekanizmasının geçmişten gelen bir yönetim alışkanlığına işaret ettiği görülmektedir. Tarihçede yönetim şekli olarak belirtilen “*ağalık ve aşiretçilik*” ile kastedilenin de bundan ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Geçmiş dönemlerde ağa’nın ve kabile reislerinin potansiyellerine göre farklı güç dengeleri ortaya çıkmış olabilir. Bununla ilgili net bir bilgi veya anlatım bulunmuyor. Ancak “*ağalık ve aşiretçilik*” denilen yönetim sisteminin Çukurca’daki bugünkü halinde: Otoriter bir ağanın varlığından ziyade, toplumun farklı kesimlerinden birer temsilcinin katıldığı, toplumsal düzeni sağlamaya çalışan bir kurulun ve bu kurula başkanlık eden bir ağanın yönetiminden bahsetmek daha doğru olacaktır.

Genellikle ülkenin doğusunda seçimlerde aşiretin ortak kararına göre hareket edildiği düşünülür. Bu genellemenin, (en azından) Çukurca’da geçerli olmadığını söylemek mümkün. Aynı aşirete mensup Çukurca merkezinde yerel seçimlerde rekabet sülaleler (*ucah / kabile*) arasında yaşanırken, genel seçimlerde de ilçe merkezinde ve köylerde farklı siyasi tercihlere oy verilebiliyor. Herhangi bir siyasi partiye üye olmak ya da o partiden aday olmak, söz konusu partiye uzun yıllar boyunca bağlı kalınacağı anlamına gelmiyor. Yerel seçim sonuçlarına bakıldığında: Genellikle iktidardaki partiden aday olanların belediye başkanlığını kazandığı ya da kazanması muhtemel adayların iktidardaki partiden aday olmayı tercih ettikleri yahut halkın

iktidardaki partiden aday olanlara oy verdiği yorumlarından biri yapılabilir. Kanımca bu yorumlardan en güçlüsü: güçlü sülalelerin desteğini alabilmiş, kazanması muhtemel adayların iktidardaki partiden aday olmayı tercih ettikleri. Buradan, ulusal düzeydeki siyasi tartışmaların Çukurca'da ikinci planda kaldığı sonucuna varmak mümkün.

Din: “Köpek ile heykel olan eve melaike girmez”

Günümüzde Çukurca halkının tamamı Şafi Müslüman. Çukurca'da görev yapan İmam Şakir Bey, “*Yaklaşık olarak 635 yıllarında Şam'a fethe gelen Sahabeler'den Abdurrahman isminde bir komutanın kumandasında bir kabilenin buraya yöneldiğini, 637 yılında Çukurca'nın fethedildiğini ve Emir Şaban isminde birinin İslam dinini tanıtmak için geri dönmeyerek burada kaldığını ve böylece Çukurca'nın Müslüman olduğunu*” söylüyor (İmam Şakir Bey, 03 Temmuz 2008).

İlçede bulunan ve şu an cami olarak kullanılan yapı da Fetih zamanından kalmamış ve Fetih'ten önce kilise olarak kullanılıyormuş. Söz konusu yapının gerçekten de o tarihten mi kalma olduğunu bilimsel olarak kanıtlayacak bir veri bulunmasa da binanın yapılıırken cami olarak yapılmadığı çok açık. Bina bir biri ardına gelen üç adet kemer bölmeden oluşuyor. Her bölmenin ortasında diğer bölmeye geçmeyi sağlayan bir geçiş bulunuyor. Eski cami 1985 yılına kadar bu haliyle kullanılmış. Bu tarihlerde ilçeye ikinci bir cami yapılması kararlaştırılmış. Caminin nereye yapılması gerektiği ile ilgili bir süre tartışıldıktan sonra eski caminin hemen yanına yapılmasına karar verilmiş. Bir başka deyişle şu an Çukurca'da aynı alanda iki cami bulunuyor. Bu durum ilk bakışta mantığa ters geliyor. Normal olan: ikinci caminin aynı alan içerisine değil de, ilçenin uzak köşelerinden camiye gidış gelişlerde zorlananlar için yerleşim yerinin nispeten uzak olan bir bölgesine yapılması. İmam Şakir Bey iki caminin aynı alanda yapılmasına karşı olduğunu ifade ediyor ve ekliyor: “*Tamamen yanlış, yapılmış işte, normalde Diyanet kriterlerine göre iki cami arasında 5-6 Km. olması gerekir, Şafi mezhebine göre bir yerde yan yana iki cami bulunuyorsa ve camiler dolmazsa Cuma namazının iade edilmesi gerekir*” diyor (İmam Şakir Bey, 03 Temmuz 2008). Diğer yandan Mahir Usta, ikinci caminin yapılış hikayesini ve nedenini şöyle anlatıyor: “*Bir cami daha yapılacaktı, kimisi dedi şuraya yapalım, kimisi buraya yapalım. Sonra ben, başka yere yaparsak ayrılık olacak, ikilik olacak, küs olanlar farklı camilere gidecek, kimse birbirini görmeyecek, aynı yere yapalım. Sonra karar alındı, aynı yere yapıldı*” (Mahir Usta, 14 Şubat 2008).

Şüphesiz bu örnek, caminin ya da ibadet yerinin, cemaatin ve ibadetin toplumsal rolüne işaret ediyor. Bir köyde, iki aile arasında yaşanan kavga da bu konuda bir başka örnek oldu: Aslında akraba olan iki grup, esasında liderlik çekişmesi özelde ise toprak yolun kullanılması yüzünden kavga etmişlerdi. Silah olarak taş haricinde bir şeyin kullanılmaması olayın geri dönülemez bir hal almasını engelledi. Bir iki hafta sonra olayın taraflarından biri “*Köyde durum, nasıl? Barıştınız mı?*” sorusuna “*Cuma’ya belli olur*” diye cevap vermişti. “*Neden Cuma? Cuma günü ne olacak?*” diye safiyane bir sorunun ardından: “*Camide herkes bir birini görecektir, tekrar kavga olmazsa, sorun bitmiştir*” dedi (Köylü, 27 Ağustos 2007). 1985 yılında ilçeye ikinci caminin yapılmasının ardından eski cami yaklaşık 10 yıl boyunca belediye tarafından depo olarak kullanılmış. Ardından 1993-1995 yıllarında tadilatın geçirilerek yeniden cami olarak kullanılmaya başlanmış. En son 2007 yılında tekrar tadilat yapılmış ve bu halini almış.

İlçedeki cami/ler genelde yaşlı ve bazı genç erkek müdavimlerin, Cuma ve bayram günlerinde ise erkeklerin genelinin ibadete katıldığı bir yer. Çoğunlukla vakit namazlarında (Cuma ve Bayram Namazı haricindeki beş vakit namazlar) iki camiden sadece biri kullanılıyor. İmam Şakir Bey’in söylediğine göre cemaatin kalabalık olmadığı, iki caminin doldurulmadığı bu namazlar, cemaat duvarları çok daha kalın olan ve bu özelliğiyle yazın daha serin olan eski camiyi tercih ediyormuş ve namazlar burada kılınyormuş.

Önceleri Caminin (kurumsal kişilik anlamında) kayda değer bir tarım alanının olduğu söyleniyor. Hamdi Bey’in anlattığına göre camiye ait bu alan tüm halkın yardımıyla ekilir, biçilirmiş. Elde edilen ürünün bir kısmı imama ve muhtaç olanlara dağıtılır, geri kalanı cüzi fiyata satılır gelirin bir kısmı cami ihtiyaçları için kullanılır, geri kalanı da imama nakit olarak verilir. Caminin malı olarak bilinen ancak fiiliyatta hazineye ait olan araziye 90’lı yıllarda köyden göç edenler yerleşmişler. Bu göç sadece cami veya ibadet ile ilgili konuları değil ilçenin tüm yaşantısını derinden etkilemiş. İlçenin son 15 yılına yön veren temel etkenlerin başında bu göç geliyor. Yılda bir defa caminin o zaman düz olan çatısında, “*Duat Nebi*” denilen yemek verilirmiş. Hastalıklar, kuraklık vb. gibi kıtlıklardan ve kötülüklerden korunmak için düzenlenen bu yemeğe gelirken, muhtaç durumda olanlar hariç, herkes evinden bir çeşit yemek ve kendi kullanacağı kaşığı getirirmiş. Yemekler bir yere konduktan sonra, herkes getirilen yemeklerden birer kaşık almış, böylece herkes birbirinin yemeğinden yemiş olurmuş. Yemeklerin bitmesinin ardından hep birlikte dua edilirmiş. Tüm Çukurca halkının bir araya geldiği bu vesile ile küsler de barıştırılmış.

Çukurca'da Cuma günlerine ayrı bir önem veriliyor, gündelik işler ve seyahatler Cuma namazına göre ayarlanıyor. Haliyle Cuma günleri cami önü oldukça kalabalık oluyor. Tabi bu "*Kalabalık*" Çukurca'ya ilişkin göreceli bir ifade. Çukurcalı birinin büyük bir şehre ziyareti ile ilgili şu anı bu durumu oldukça iyi yansıtıyor: Her Cuma mezarlıkta Yasin okutturan bir Çukurcalı, büyük bir şehre gider ve bir Perşembe günü cami önündeki kalabalığı görünce günlerden Cuma olduğunu düşünür ve ilçedeki akrabasına telefon açar: "*Bugün Cuma, imamları arabayla alın Yasin okutturmayı unutmayın*" der. Çukurca'daki akrabası önce bugün Perşembe mi? Cuma mı? Tartışması yaptıktan sonra, en son: "*Orada Cuma olabilir ama burada hala Perşembe*" diye cevap verir.

Çukurca'da Mezhep konusunda farklılığı dışarıdan görevleri nedeniyle gelen memurlar oluşturuyor. Çukurca'nın dini konularda ileri gelenlerinden olan Musa Dayı—Musa Dayının ailesi İmadiye'den (Amediye) buraya gelmiş (Çukurca'ya ilk gelen Abdurrahman→Abdurrahman oğlu Molla İbrahim→Molla İbrahim oğlu Molla Nur Muhammed). Dedesi "*Alim*" olarak Çukurca'ya gelmiş, camide müderris olmuş ve burada Kadılık yapmış. Amcası İstanbul'da tahsil görmüş ve Çukurca'da Molla olarak görev yapmış. Mustafa Dayı'nın anlattığına göre Molla nikah kıymak, hutbe okumak gibi dini görevleri yerine getiriyormuş; Kadı ise buranın Hakim'iymiş, kanunları uyguluyormuş—"*Şafilik*"i şöyle anlatıyor: "*Dört tane Hak mezhep var: Şafi, Hanefi, Hanberi ve Maliki...Aralarında hiç fark yoktur. Hanefi lakaptır, soy isimleridir. Dört mezhep peygamber efendimizin söyledikleri hakkında hemfikiridir. Ancak bazı açıklanmayan konularda itilafa düşmüşlerdir.*" "*Şafilik*"e has bazı inanışlara konu geliyor: "*Yaş, ıslak köpekten kaçınırlar, kuru olsa bir şey olmaz. Şafilere nezdinde ıslak köpek necistir (pis ve murdar). Peygamber efendimiz "Köpek emindir, onu sevin" demiştir*" diyor ancak hemen ardından "*Köpek ile heykel olan eve Melaike girmez*" diye ekliyor (Musa Dayı, 08 Ekim 2007).

İmam Şakir Bey de "*Hz. Muhammed'ten sonra bazı içtihat imamları çıktı. Bunlar Hanefi, Maliki, Şafi, Hanberi. Türkiye'de çoğunluk Hanefi'dir, Doğu'da Şafi çoğunluktadır. Burası tamamen Şafi'dir. Temele baktığımız zaman farziyatlarda bir değişiklik yoktur. Sünnet'de daha iyi yapıyorum düşüncesiyle bazı değişiklikler vardır*" (İmam Şakir Bey, 03 Temmuz 2008). Şafilik'in ayırt edici özelliklerinden bir diğeri de kadın ve erkeğin teması: Her kim olursa olsun bir kadın ve bir erkeğin temasının (el sıkışması vb. dahil) abdesti bozduğuna inanılıyor. Dolayısıyla misafirliklerde ya da karşılaşmalarda el sıkışarak selamlaşmak yerine mesafeli bir duruş söz konusu.

Ancak resmi tören vb. durumlarda öğretmen ve diğer kadın kamu görevlileri ile el sıkışma konusunda bir çekince gösterilmiyor.

İki mezhep arasındaki bir diğer farklılık ise abdestin bozulmasına ilişkin inanış. İmam Şakir Bey'in söylediğine göre Hanefilerde bir damla kan bile abdestin bozulmasına yol açabilecekken, Şafilere bu çok daha esnek, İmam Şakir Bey “Bizde çizme hizasına kadar kan olsa da abdest bozulmaz” diyor. Şafilik ve Hanefilik arasında namazın esasları konusunda bir ayrım bulunmasa da Sünnet namazlarında bir takım farklılıklar bulunuyor: “Kıldığımız iki rekat sünnetler Hanefî Mezhebinde dört rekat kılınıyor. Örneğin yatsı namazından sonra kılınan vitr namazı Şafi Mezhebine göre üç rekat olup, iki artı bir kılarlar. Hanefîler içinü beraber kılarlar” (İmam Şakir Bey, 03 Temmuz 2008, Çukurca). Hanefî ve Şafi mezhebi inanışları arasında dini bayramlar yönünden de bir farklılık bulunuyor: “Kurban kesilmesi, Şafi mezhebine göre ömründe bir sefer kesmek sünnet-i müekkeredir. Hanefî mezhebine göre her sene kesilmesi vaciptir. Farza yakındır. [Farzi Vacip, Sünnet sırasını hatırlatıyor].” (İmam Şakir Bey, 03 Temmuz 2008, Çukurca).

Çukurca'nın bir köyünde “Seyid”ler bulunuyor. İmam Şakir Bey'in söylediğine göre Hazreti Fatma'nın soyundan gelenlere “Seyid” deniyormuş. “Seyid”leri, başlarına yeşil poşi bağlamaları nedeniyle tanımak zor olmuyor. Yöredeki Seyidler'in tam kökeni bilinmiyor ama halk genelinde bu sıfatlarıyla anılıyorlar. Halk bu sıfatları nedeniyle ayrı bir saygı gösterse de Seyidler'in halk içinde dini önderlik gibi bir rolleri bulunmuyor. Önceleri çok daha fazla saygı gösteriliyor ve sözleri daha çok itibar görüyormuş. Ancak son yıllarda bunda nispeten bir zayıflama olmuş. İmam Şakir Bey “Şuan Seyidlikleri üzerinde durmuyorlar, vatandaştan fazla dini yönleri olmadığı için bu yönleri ön planda değil” diyor (İmam Şakir Bey, 03 Temmuz 2008, Çukurca).

Çukurca'da 1950'li yıllara kadar bir grup Yahudi'nin yaşadığı biliniyor. Sadece Çukurca merkezinde yaşamış olan Yahudiler, başlı başına ayrı bir hayat yaşamaktansa Ağa ve Ağa yakını ailelerin yanında hizmet ederek onlara bağlı ve bağımlı olarak yaşam sürmüşler. “Herkesin bir Yahudisi vardı” diyor Beyza teyze. Munis Dayı da “Bizim Yahudi her yıl babama bir takım şelşepik elbise diker getirirdi” diye devam ediyor (Munis Dayı, 07 Ocak 2008, Çukurca). İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından Yahudilerin tamamı İsrail'e göç etmişler. Ancak iki aile tam olarak bilinmeyen bir tarihte Müslümanlığa geçmiş ve burada kalmışlar. Cevahir Ailesi atalarının Yahudilikten Müslümanlığa geçtiğini biliyor ve bunu başkalarıyla da paylaşıyorlar. Bu paylaşımında, din değiştirmeye ulvi bir nitelik katılıyor. Cevahir ailesinden

olan Adan usta bugün dini yönü çok güçlü kişilerin başında geliyor. Bir Çukurcalı “*Millet hasta olunca önce Adnan Ustaya gidiyor...[Neden? Sorusuna] (dua) okutmak için*” diyor (Hamdi Bey, 18 Haziran 2008, Çukurca). Adnan Cevahir ustanın anlatımına göre: dedesi İbrahim 14 yaşına kadar Irak'ın bir köyünde Yahudi olarak yaşamış, İbrahim bir gece rüyasında Müslüman olacağını görmüş ve bir gece anne babasından habersiz Çukurca'ya gelmiş, “*Mala Haydar*” isminde, dini kişiliği bu civarda yaygın olan nüfuzlu bir imamın “*Eli üstünde Müslüman olmuş*” (Adnan Usta, 05 Şubat 2007, Çukurca).

Birey, Günlük Yaşam ve Akrabalıklar: “Buradaki insanlar size güvenmezlerse kendilerini saklıyorlar, tanıyamıyorsunuz.”

Çukurca'da mal, sülale, aşiret sırasıyla giden bir akrabalık sistemi mevcut—“*Aile, Soy ve Akrabalık*” bölümünde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır—Bu akrabalık sistemi, bireyin toplumdaki yerini ve kime karşı, kimin yanında olması gerektiğini belirlemede ana etken. Ancak farklı seviyelerdeki sosyal organizasyonlar (*mal, sülale, aşiret*) içerisinde en belirgin olanı, sülale düzeyinde olan, Çukurcalı (Ağa soyundan olan)-Köylü ayrımı. Dolayısıyla bireyin, kimsin? Sorusuna verdiği cevap da bu ayrıma dayanıyor.

Çukurca'da insanların günlük hayatını işsizlik belirliyor. Ne sanayi, ne tarım ne de hayvancılık anlamında bir iş imkanı bulunuyor. İşsizlik, özellikle genç nüfus ve çalışabilecek yaştaki yetişkinlerde çalışmanın değil de çalışmamanın normal olduğu gibi bir anlayışın yerleşmesine neden olabiliyor. Baharda küçük çaplı tarla işleri, baharın sonunda sahip olduğu birkaç hayvan varsa onlar için kışlık ot biçme, sonbaharda odun toplama ve tarlasına ektiği, anca kendi ihtiyacını karşılayacak olan, ekini toplama Çukurcalı bireyin yıllık faaliyetlerini oluşturuyor. Geçici Köy Korucuları ise çoğunlukla yol emniyetlerinde ve ilçenin/köylerin güvenliğini sağlamaya yönelik nöbetlerde görevlendiriliyorlar.

Bu faaliyetlerden odun toplama ve ot biçme genelde erkekler tarafından yapılıyor. Kadınlar ev işleri ve çocuklarla ilgilenmenin yanında televizyon dizilerini izleyerek zaman geçiriyor. Erkekler ise kahvehanelerde okey, 51, domino ve Ramazan ayında sahura kadar devam eden tombala oyunu ile vakit geçiriyor. Bu oyunlarda, karşılıklı rekabetle gittikçe artan müdavimlik gençlerden yetişkinlere herkesi iyice sarmış durumda. Ramazan ayında, sigara dumanından göz gözü görmeyen kahvehanelerde, iftardan hemen sonra para karşılığı oynanan tombalada kaybetmek de bir hırs kaynağı, kazanmak da. Tombalada kimin ne kazandığı ya da ne kaybettiği, Ramazan ayı boyunca dilden dile anlatılıp duruyor, bu aktarımlar oyunlara hırs katan bir diğer faktör.

Çukurca'da tüketimin en fazla olduğu şeylerin başında *tütün* ve *sigara* geliyor. Yetişkin bireylerde sigara içmeyen sayısı yok denecek kadar az. *Tütün* ve *sigara* derken: *tütün* ile kastedilen genelde orta yaşın üstü ve yaşlıların tercih ettiği sarma *tütün*; *sigara* ile kastedilen ise çoğunlukla yurda kaçak olarak sokulmuş, fiyat olarak oldukça uygun olan ancak insan sağlığına daha fazla zarar verdiği söylenen kaçak sigara. Gözlemlemek her zaman mümkün olmasa da *tütün* ve *sigara* kullanımı kadınlarda da bir hayli yaygın. *Tütün* neredeyse Çukurcalı orta yaş üstü bireylerin kıyafetlerinin bir parçası haline gelmiş. *Tütün* ve kağıdı, hava alabilecek tarzda tülbent benzeri kumaştan yapılmış kese içerisinde taşınıyor. Kesenin büzgü yapılan baş tarafı, bele sarılan kuşağın bir kenarına sokuluyor, *tütün* bulunduğu alt tarafı ise yumruk büyüklüğünde kuşaktan dışarıya sarkıyor. *Tütün* ile birlikte iki şey daha var Çukurcalı için vazgeçilmez olan, (bir yandan *tütün*ü saran Şeref anlatıyor): “*Bize üç şey olsa yeter: biri aha bu (tütünü göstererek), diğeri (şarkı söyler gibi yaparak) türkü, sonra da silah (tüfek)*” (Şeref, 30 Ağustos, Çukurca). Gerçekten bu 3T’den (*Tütün, Türkü, Tüfek*) biri olan silah, geçmişten beri bu bölgede yaşayan insanların vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş.

Uzun yıllar Çukurca’da çalışmış, onlarla içli dışlı olmuş bir memur Çukurcalıların otoriter bir ailede yetiştiklerini bu nedenle otoriteye daha doğrusu güce boyun eğdiklerini ifade ediyor. Ardından aile içindeki bu kültürleşme sürecinin toplumsal hayata yansımada, devletin de güçlü olması gerektiğini, devletin otoritesindeki zayıflığın hukuka karşı gelmeye neden olabildiğini belirtiyor (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca).

Çukurcalılarda “*Batıdakilere*” ilişkin önyargılar bulunuyor. Çukurcalıya göre: Batıdakiler “*Doğu insanını—yani kendilerini—küçük görüyorlar*”; “*Batıda maddi sıkıntı çeken yok ve herkes iş güç sahibi*”; “*Batı ile Doğu gelenekleri arasında çok büyük farklar var*”; “*Batıdakiler namus değerlerine kendileri kadar önem vermiyorlar*”. Batı’ya ilişkin bu yanlış ve önyargılı algılamamanın temelinde Batı’yı sadece televizyonlardan ve başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere çalışmaya gidenlerin anlatımlarından tanımak yatıyor. Bunun dışında özellikle Batının zenginliğine ilişkin kanaatlerin oluşmasında ana etkenlerden biri farklı illerden, firma ya da şahısların, gayet iyi niyetlerle, koliler halinde gönderdiği yardımlar. Bir aşamadan sonra hem bu yardımların hangi kritere göre dağıtıldığı (yetkililer aileler arasında ayırım yapmakla suçlanabiliyor) hem de yardımın niteliği ve niceliği sorgulanır hale geliyor. En önemlisi ise yardımın gönderildiği yerde yani “*Batıda gönderilen malzemelerden daha nicelerinin olduğu*”na yönelik bir düşünce oluşuyor.

2008 Yazının başında bir memurun Batı'da farklı iki ilde yapılan düğününe 30 kadar Çukurcalı katılmıştı. Düğün sonrasında Çukurcalılar düğündeki adetlerin ne kadar kendilerinininkine benzediğini gördüklerinde oldukça şaşırıldıklarını, karşılıklı yaş grupları arasında çok güzel dostlukların oluştuğunu ifade ediyorlardı. Yeni evlenen memur ise düğüne gelen Çukurcalıların halaylarıyla ve varlıklarıyla düğüne renk kattıklarını, karşılıklı iki tarafın da aslında aralarında o kadar da fark olmadığı kanaatinde hemfikir olduklarını gözlemlendiğini ifade etmişti.

Batıya karşı oluşmuş olan önyargılar, Çukurcalıların özellikle Batılı memurlarla olan ilişkilerinde belirgin hale geliyor. Sizin samimiyetinize inanana kadar arada adı konmamış bir duvar bulunuyor. İlişkiler bir şekilde kuruluyor, oturup konuşuluyor ama kafalarında size dair şüphe bulunduğunu, bir şekilde sezmek, anlamak mümkün. Güven Hoca bu yöndeki gözlemini şu şekilde anlatıyor: *“Buradaki insanlar size güvenmezlerse kendilerini saklıyorlar, tanıyamıyorsunuz. Bir de size güvenmiyorlarsa yaptığınız her şeyde art niyet arayabiliyorlar. Tıpkı aşıda—Güven Hoca, yöre halkı içerisinde yayılan çocuklara ve kadınlara yapılan aşının kısırlaştırma amacıyla yapıldığı yönündeki dedikoduya vurgu yapıyor—olduğu gibi.”* (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca). Ancak bu aşılamaz bir duvar değil. Sizin onlara ve onların adetlerine gösterdiğiniz saygıyla doğru orantılı bir zaman dilimi içerisinde aradaki duvar da ortadan kalkabiliyor. Bu tür önyargıların oluşmasının ve bu önyargılardan daha kısa sürede kurtulamamanın en büyük nedenlerinin başında Çukurca'da görev yapan memurların *bekar* ya da *evli-bekar*—Evli ancak çeşitli gerekçelerle ailesini Çukurca'ya getirmemiş/getirememiş olanlar—olmaları yatıyor. Bu durum farklı kültürden kadınlar, aileler arasında bir ilişki kurulamamasına, dolayısıyla ilişkilerin kuvvetli bir yönünün eksik kalmasına neden oluyor.

Çukurca'daki genç erkekler yazları başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere ve turistik yerlere çalışmaya gidiyorlar. Bu Onlar için, aynı zamanda, Çukurca'dan çıkış, Çukurca'dan farklı bir yerleşim yerini görmek amacını da taşıyor. Çukurca'daki sosyal gruplar arasında en sıkışmış durumda olanı ise genç kızlar. Onlar için, üniversiteyi kazanmak dışında, Çukurca'dan farklı bir yer görme şansı pek bulunmuyor. İlçede bulunan *Mehmetçik Dershanesi*—Garnizon Komutanlığı tarafından işletilen ve toplumsal gelişimi destekleme amacıyla açılan, ücretsiz üniversite hazırlık kursunun verildiği dershane. 2007-2008 dönemi itibarıyla 100'e yakın öğrencisi vardı—bu anlamda özellikle genç kızlar için büyük avantaj. Ancak yine de, her ne kadar umut vaat eden öğrenciler olsa da, lise düzeyindeki eğitimin arzu edilen seviyede olamamasının da etkisiyle üniversiteye gitme oranı oldukça düşük.

Gelenek Görenek

Taziye: Mazereti olmayan bir gelenek

Çukurca'ya dışarıdan gelen ve bir süre Çukurca'da yaşamış birisinin gelenek görenekler anlamında en çok ve ilk bakışta dikkatini çeken, ona farklı geleni, taziye veya taziye ziyaretleridir demek fazla abartı olmaz. Şüphesiz hemen her bölgede, ölenin ardından yakınlarının acılarını hafifletecek gelenek görenekler ve farklı dini uygulama ve inanışlar vardır. Çukurca'yı (ya da benzer şekilde yurdun bu bölgesini) bu anlamda farklı kılan şey: Taziye ziyaretlerine oldukça fazla önem verilmesi, uzak-yakın, tanıdık-tanımadık hemen herkesin taziyeye mutlaka ve mutlaka gitmeleri. Taziye'nin nerede, ne zaman olduğu ya da vefat edenin yakınlığı çok önemli değil. Vefat edeni ya da onun yakınlarını bir şekilde tanıyor, tanışıyorsanız, bir gün bir yerde birer çay içmişseniz bu taziyeye gitmeniz gerektiği anlamına gelir. Kısaca söylenecek olursa taziyenin hiçbir mazereti yoktur ve taziye ziyaretine gitmek için, çok uzak da olsa, şahsı ya da yakınlarından birini tanıyor olmanız yeterli.

Taziyeye verilen önem Çukurca'daki evlerin mimarisinden de anlaşılıyor. Evlerin genel alanı ne kadar olursa olsun, evin bir odası mutlaka diğerlerinden oldukça büyük yapılıyor. Çoğu evde bu odalarda koltuk vb. eşya da bulunmuyor. Bu durumu, ilk bakışta maddi yetersizlik ile açıklama yanlısına düşülebiliyor. Ancak zamanla anlaşılıyor ki esasında bu oda başta taziye ziyaretleri olmak üzere diğer önemli günlerde çok sayıda misafiri ağırlamak için büyük yapılıyor ve koltuk vb. yerine yer minder ve yastıklarının bulunması da odaya mümkün olan en fazla misafirin sığabilmesi amacını güdüyor. Evleri devlet tarafından yaptırılan köylülerden biri yeni evlerinden memnun olduklarını söyledikten hemen sonra "ama" diyor ve devam ediyor "*Bizim geleneklerimize uygun değildir, odaları çok küçük, taziye filan olduğu zaman odaya kimse sığmıyor, bizim için zor oluyor*" (Reşit Bey, 01 Haziran 2008, Bağlar Köyü).

İlçedeki kabile reisleri Ocak ayında toplanarak, kadınların daha önce olduğu gibi evlerde, erkeklerin ise belirlenecek ortak bir mekanda taziyeleri kabul etmesi yönünde bir karar aldılar. Şubat ayından itibaren de erkekler taziyeleri ilçe merkezindeki bir binanın iki odası birleştirilerek oluşturulmuş bölümünde kabul etmeye başladılar. Taziye ister ortak bir mekanda kabul edilsin, isterse evlerde vefat edenin ailesi beş-altı gün kadar kendi evine gitmiyor. Hamdi Bey bundaki amacın, ölenin yakınlarını onlara vefat eden kişiyi hatırlatacak her türlü nesneden mümkün olduğunca uzak tutarak fazla

acı çekmelerine engel olmak olarak açıklıyor. Bu süre içerisinde her gün başka bir yakın akrabasının evinde kalınıyor, yemekler o evde yeniyor ve her gün taziye ziyareti o gün kalınacak evde (şu anki haliyle erkekler için “*Taziye odası*”nda) kabul ediliyor.

Taziyeye gelenin statüsü taziye odasındakilerden daha büyük ise herkes ayağa kalkıyor, misafir vefat edenin yakınlarına başsağlığı diliyor, herkesle tokalaştıktan sonra statüsüne uygun bir yere oturuyor ya da statüsüne göre kendisine gösterilen (verilen) yere oturması isteniyor. Dolayısıyla o esnada odada bulunun statüsü en yüksek kişi odanın en prestijli mekanına oturuyor. Bu yer kapıdan girişte tam karşıda, odadaki ve odaya giren çıkan herkesi görebilecek nitelikte bir konum. Bu öyle bir nokta ki hiçbir işareti olmasa da herkesçe neresi olduğu gayet iyi biliniyor. Oturma şekli olarak bağdaş kurmak vb. gibi fazla yer kaplayan oturma şekillerinden ziyade diz üstü oturma şekli tercih ediliyor ya da zaten daha fazlası için yer bulmak da mümkün olamıyor.

Herkes yerini aldıktan sonra “*Nasılsınız? İyi misiniz?*” sorusuna “*Allah razı olsun, iyiyiz*” şeklinde cevap verilirken, bu esnada bu bölgeye has bir şekilde sol el kalp üzerine getirilir, yerden neredeyse tamamen kalkarcasına doğrulunuyor. Tüm bu tarz ziyaretlerde, ister yerde otursun isterse koltuk veya sandalyede selamlamak için eli kalbe götürüp doğrulma hareketi mutlaka yapılıyor. Yolda, karşıdan gelen biriyle selamlaşırken de baş hafif eğilip, el kalbe doğru getiriliyor. Herkesin yerini almasının ve selamlaşmanın ardından, kısaca hal hatır da sorulduktan sonra odada bulunan bir kişi tarafından (varsa imam, yoksa dini bilgisi olan birisi, taziye odasında bu tarz birinin mutlaka bulunması gerekiyor) misafirler fatiha suresi okumaya davet ediliyor. Bunun ardından ikili sohbetler ya da genel bir sohbet gelebiliyor. Taziyeye gelenlere çay bardağında soğuk (yaz kış aynı) oralet ikram ediliyor (Oralet, tüm toplanmalarda pratik bir ikram olmasıyla tercih ediliyor. Daha önceleri şekerli sudan ibaret olan şerbet ikram ediliyormuş). Oralet içilmesinin ardından bir beş dakika kadar daha oturuluyor ve müsaade istenip kalkılıyor. Taziyeye yeni gelecek olanlara yer açmak için toplam ziyaret süresi 15 dakikayı geçmiyor. Toplam taziye süresi beş-altı gün, en fazla bir hafta kadar sürüyor. Ancak Çukurca Ağa'sının vefatının ardından taziye gelenlerin çokluğu hatta Irak'dan gelenlerin de olması nedeniyle taziye 10-15 gün kadar sürmüştü.

Düğünler: “Bu saz çıktı, eski halaylar kalmadı, üç beş halay çeşidi kaldı şimdi”

Düğünler, Türkiye genelinde olduğu gibi genellikle Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında yapılıyor. Kına gecesi ile beraber iki gece bir gündüz süren düğünler Cuma akşamı başlayıp, Cumartesi gecesi sona eriyor. Düğün merasimi yaklaşık bir tam gün sürüyor. Daha önceleri sadece sonbaharda yapılan düğünler için bir yıl kadar hazırlık yapılması gerekirmiş. *“Halk fakirdir, pirinci kaldırmadan düğün yapmak imkansızdır, şimdiki gibi değil, [önceden] hiç dükkân yoktu. Şimdi [düğün hazırlıklarını yapmak için] altı ay bekleniyor. Çukurca’da böyledir, ama Yüksekova’da bir ayda düğün olur”* (Adnan Usta, 05 Şubat 2007, Çukurca).

İlçede bir vefat varsa, taziye ziyaretleri devam ediyorsa düğün yapılmıyor. Vefatın ardından bir iki ay geçmesi bekleniyor. Ancak bunda asıl etken ölenin kim olduğu, ölümün nasıl meydana geldiği. Bir başka deyişle yaşlı birinin vefatının ardından çok fazla beklenmiyor ama beklenmedik ve trajik ölümlerde bu süre uzuyor. Buraya özgü makul bir sürenin ardından vefat edenin yakınlarından izin alınıyor, alınan izin ileri gelenlerle paylaşılıyor, onların da usulen de olsa fikri alınıyor ve düğün ancak bundan sonra yapılabilir.

Geçmişten bugüne düğünlerle ilgili en bariz ve ilginç değişim düğün sürelerinde yaşanmış. İlçenin ileri gelenlerinden ve bir sülalenin reisi olan Akif Bey ile yaptığımız sohbette *“1978 yılına kadar düğünler üç gün sürüyordu, sonra bir karar aldı, o zamanki bizim büyüklerimiz, dediler üç gün çok uzundur, düğünler iki gün olsa yeter. Bu tarihten sonra süre iki güne düştü. 1995 yılına kadar böyle devam etti. 1995 yılında bizler (sülale reisleri ve köylerin ileri gelenleri) bir araya geldik ve düğün süresini bir güne düşürdük”* diyor. Ardından bunun nedenini de açıkladı. Zamanla ilçe nüfusunun artması nedeniyle dışarıdan gelenleri barındırmak ve üç gün dört gece boyunca misafir etmek düğün sahibine büyük yük olmaya başlamış, bu nedenle iki güne düşürülmüş. 1995 yılında değişikliğin nedeni de yine benzer bir düşünce. 1995 yılında köylerden ilçe merkezine yaşanan göç nedeniyle ilçe merkezinin nüfusu neredeyse iki katına çıkmış. Buna maddi imkansızlıklar da eklenince düğün yapanlar çok zorlanmaya başlamışlar. Sülale reisleri ve köylerin ileri gelenler duruma çare olarak düğün süresini bir gün kısaltmışlar.

Düğünlerle ilgili sülale reislerinin aldıkları kararlar sadece süreyle kısıtlı değil. Sülale reisleri ve ileri gelenler düğünlerde çekilen halayların kız-

erkek karışık mı yoksa ayrı mı olması gerektiği; düğüne gelen davetlilerin düğün sahibine para mı yoksa başka bir şey mi getirmesi ve bunu nasıl sunması gerektiği konularında da kararlar almışlar. Önceleri düğünlerde kız ve erkekler ayrı ayrı halay çekiyormuş. *“Bizde hiç beraber halay çekme olmadı, hep ayrı ayrı, o bir tek Günberi’de var, orada hep kız erkek karışık halay çekerler, zaten Çukurca’nın hepsi akrabadır, köyden gelenler olunca, buranın adetleri, düzeni bozuldu”* diyor Musa Dayı’nın oğlu. Bir ara kız-erkek karışık halay çekmeye başlamışlar, köyden ilçe merkezine göçle beraber artık düğünlere *“Yabancılar”* da gelmeye başlamış, bunun ardından sülale reisleri kızların ve erkeklerin ayrı ayrı halay çekmesine karar vermişler. Aslında bu kararın yapıldığı, niyetin beyanı ve buna karşı yapılacak bir uygulamanın tepki göreceğinin belirtilmesinden ibaret.

Sülale reislerinin aldıkları bir diğer karar da düğün sahiplerine sunulacak hediye niteliği ve sunuş şekli. Önceleri her davetli düğüne gelirken maddi imkanına göre bir veya birkaç çeşit yemek yapıp getirirmiş. Ancak yukarıda anıldığı üzere nüfusun farklı nedenlerle artması, çok fazla yemek yapılmasını zorunlu hale getirmiş, buna bir evden diğerine yemek taşımanın güçlüğü de eklenince bunun yerine düğün sahiplerine maddi imkanlar çerçevesinde zarf içinde para sunulması kararlaştırılmış. Ardından sonraki yıllarda, bazı zarflar boş çıkmaya başlayınca, bu paranın zarfın üstüne kişinin adı yazılmak suretiyle sunulmasına karar verilmiş. Bu adet bugün de aynı şekilde uygulanıyor ve *“Zarf atmak”* deniyor. Düğün yerinde, düğün sahiplerinin bulunduğu masanın yan tarafına bir kutu içerisine zarf bırakılıyor. Zarfın üstünde verenin ismi yazdığı için düğün sahibi kimin ne kadar para getirdiğini öğrenmiş oluyor ve zamanı geldiğinde aynı miktarda karşılıklıda bulunuyor. Zarf içinde toplanan paralar damadın babasına kalıyor. Damadın babası bu parayla varsa düğün için borçlandığı yerele borcunu ödüyor. Borcu yoksa da isterse hepsini damada veriyor veya bir kısmıyla yeni çifte hediye alıyor, gerisini kendisi kullanıyor.

Mazhar Bey’in söylediğine göre düğün törenlerine ilişkin başka değişiklikler de olmuş:

“Önceleri düğünün ilk gecesini gerdeğe giriliyordu, ertesi sabah damat ne yapmış? O işi yapabilmiş mi? Damat aslan mı çıkmış? Tilki mi? diye konuşulurdu, bizde kadınların giydiği elbisenin kolları uzundur, levendi denir, kadınlar oyun oynarken mendil gibi sallarlardı, çokta güzel görüntüsü olur, bazen de böyle arkadan bağlarlardı, önceleri erkeklerin elbiselerinde de olurdu, işte gerdeğin ertesi günü eğer levendi

bilekten bağlanmışsa bu o iş tamam anlamına gelirdi, yok kolun üstünden bağlanırsa “Damat yapamamış” diye konuşulurdu, bu çok kötü bir adetti, hepimiz insanız hastalık olur, insanın rahatsızlığı olur belli olmaz, bu yüzden köylerden birkaç kişi intihar da etti. Dedik biz bunu değiştirelim, nasıl yapalım? Düğünün son gecesini gerdeği girilsin, ertesi gün de kimse kimseyi görmez zaten, kalabalık dağılmış olur” (Mazhar Bey, 10 Haziran 2008, Çukurca).

Mazhar Bey’in bu sözlerinin ardından konu bu değişikliklerin neden ve nasıl yapıldığına geldi. Düğünlerde yıllar içerisinde meydana gelen değişiklikleri öğrenmek önemli, ancak bundan daha da önemlisi bu değişikliklerin nasıl ve neden yapıldığını öğrenmek. 1978 yılında gençler (Mazhar Bey ve birkaç arkadaşının önderliğinde) kendi aralarında konuşurken düğünlerle ilgili adetlerden yakınmışlar, bunu diğer arkadaşlarıyla paylaşmışlar, daha sonra aralarında karar alıp, bu sıkıntıları büyükleriyle paylaşmaya karar vermişler. Büyüklere düğün süresinin bir gün kısaltılması, gerdek gecesinin düğünün son gecesine alınması ve yemek yerine zarf içinde para getirilmesinin daha iyi olacağını düşündüklerini söylemişler. Sülale reisleri toplanmışlar ve bu değişikliklerin yapılmasına karar vermişler. Gençlerden böyle bir teklifin gelmesi ilginçti:

—Bana biraz farklı geldi, gençlerin böyle bir araya gelerek bir teklifte bulunması, neden yetişkinler değil de gençler bu teklifi yapmışlar?

—Benim gibi dışarıda lise okuyup gelen baya vardık, bizim arkadaşlardan filan lise okuyan çoktu, büyüklerimizden okul bitirmiş kimse pek yoktu.

Düğünlerde “Sağdıç” ve “Sağdıçlık” kavramı oldukça önemli. Önceki yıllarda bu çok daha fazla önemliymiş. Çünkü düğünün asıl yükü sağdıçın üzerinde imiş. Bunun karşılığında davetlilerin getirdiği para vb. hediye de sağdıç alıyormuş. Adnan Usta “Cuma’dan Pazar akşamına kadar düğün yapılıyordu, Cuma’dan Pazar akşamına kadar damat sağdıçın evinde kalıyordu. Bütün para, zarf, hediyeler sağdıca gidiyordu. Üç-dört senedir sağdıçlar sadece kahvaltı veriyor. Cumartesi sabahları damadın ailesine ve komşularına kahvaltı veriyor sonra damat tekrar kendi evine dönüyor. Hediyeye, zarf ve paralar damadın ailesine kalıyor” (Adnan Usta, 05 Şubat 2007, Çukurca).

Düğünlerde müzik aleti olarak saz ve org kullanılıyor ve şarkıya sözle eşlik ediliyor, bireysel oyunlar oynanmıyor, yöreye has farklı halay şekilleri

var. *Şihani, Basu, Bobleko, Hirke, Yargüzel, Zerine, Talane, Gutke, Sepe, Milone, Hızroke, Ali Ante, Alo Dinho, Popure* gibi halaylar alan çalışması esnasında tespit edilebilenler. Hangi tür halayın çekileceği ise halayın özelliğine ve düğündeki coşkuya, düğünün başında mı yoksa sonunda mı olduğuna göre kendiliğinden ortaya çıkıyor. Örneğin “*Milone*” denilen halay türü bir nevi “*Mola*” anlamını taşıyor: “*Milone*” deyince omuz omuza bağlanarak sözle şarkılar söylenir. Bu oyunun özelliği yavaş oynanması nedeniyle hızlı oynanan oyunların arasında dinlenme imkanı vermesidir. Oyun esnasında çay, sigara ve çerez gibi yiyecek ve içecekler rahatlıkla yenilip, içilebilir. Çok yavaş oynanır.

Önceleri çok daha fazla halay çeşidi varmış: “*Bu saz çıktı, eski halaylar kalmadı, üç beş halay çeşidi kaldı şimdi*” diyor Musa Dayı'nın oğlu. Nedeni sorulduğunda ise “*Sazla bizim şarkılar çalınmıyor, önceden biz düdüğ deriz, şöyle küçük bir şey vardı, bir de davul onunla her şey çalınırdı. Halay çekenler yorulunca ona göre yavaş parça çalarlardı, hatta öyle yavaş oyunlar vardı, millet hayal çekerken bir yandan tütününü sarardı*”.

Yöresel Adetler ve İnanışlar: “Zipe Bayramı” (Baharın gelişi)

Zipe—Kâğıttan yapılan rüzgar gülüne verilen isim—bayramı “*Eski takvime göre*” —Çukurca'da doğaya ilişkin inanışlar ve öngörüler bu takvime göre söyleniyor ve miladi takvimden 14 gün çıkarılarak hesaplanıyor—Şubat'ın son Çarşambası ile Mart'ın ilk Çarşambası arasında baharın gelişini kutlamak için yapılan bir bayrammış. Şubat'ın son Çarşambası olan “*Birinci Zipe*”ye “*Zipe Ürko (işkembe)*” denirmiş ve bu günün özelliği işkembeye pirinç doldurularak yapılan bir yemeğin topluca yenmesiymiş. Mart'ın ilk haftası olan “*İkinci Zipe*”de ise hep beraber kıra çıkılmış. Kırdaki piknik yapılır topluca eğlenilirmiş. *Zipe* bayramına adını veren rüzgârgülü yapılması ise çocukların en çok hoşuna giden şeylerdenmiş. Her çocuk, renkli bir rüzgârgülü yapıp onun dönmesini izler ve bundan büyük zevk almış. *Zipe* bayramında büyüklerin en çok hoşuna giden şey ise “*Aşık oyunu*” imiş. *Aşık*, koyunun diz kapağı bölgesindeki bir kemiğin adımı ve bu kemiğin zar gibi atılmasıyla oynanmış. Gerek Anadolu'nun farklı yörelerinde, gerekse de Ortaasya'da da oynanan bu oyun, Çukruca'da para veya yumurta karşılığında oynanıyormuş (Onur ve Güney, 2002, s. 14; Kaya, 2009, 2-3).

Bugün artık *Zipe* bayramı kutlanmıyor. Zamanı geldiğinde birinci *Zipe*'ye has yemeğin hala yapıldığı söylene de *Zipe* bayramı artık neredeyse eskide kalmış, unutulmuş bir adet. Ancak baharın gelişinin kutlanmasıyla ilgili ilginç olan nokta şu: Bugün (2008) baharın gelişini kutlama manasına

gelen Nevruz'un Çukurca'da eskiden (1990'ların ortasından önce) hiç bilinmemesi, hatta hiç duyulmamış olması. Gerek Hamdi Bey, gerek Mazhar Bey, gerekse Şadi Bey önceleri Nevruz nedir bilmediklerini, burada baharın gelişini Zipe bayramı adı altında ve yukarıda anlatılan şekilde kutladıklarını, Nevruz'un DEP'in kurulmasının ardından (1990'lı yılların ortalarında) bugünkü şekliyle kutlanmaya başladığını söylediler.

Yöresel Adetler ve İnanışlar: Ağaca Bez Bağlama

“Emir Şaban razı değil, kurban adayalım, dua edelim, anlatalım durumu”

Anadolu'nun birçok farklı bölgelerinde olduğu gibi Çukurca'da de ulvi bir niteliği olduğuna inanılan bir ağaca farklı renklerde bez bağlanarak dilekte bulunuyor. Çukurca'da bu tür ağaçların bulunduğu üç yer var: birincisi Şeyh İsmail'e ve Emir Şaban'a ait olduğu söylenen türbelerin etrafındaki ağaçlar ile Nasturiler tarafından şehit edilen Çukurcalıların bulunduğu mezarlıkların etrafındaki ağaçlar. Diğer yerlerde olduğu gibi burada da dilekte bulunulan şeyler: çocuk, işlerin rast gitmesi, hastalıklardan korunma ve kurtulma ile evlilik. Dilekte bulunacak kişi ağaca rengi önemli olmayan bir bez ve/veya beyaz yorgan ipi bağlıyor. Sonraki günlerde hastası olanlar buraya gelip önceden bağlanmış olan beyaz ipten bir miktar koparıyor ve hastanın bileğine veya boynuna bağlıyor. Bu şekilde hastanın hastalıktan kurtulacağına inanılıyor. Bu dileklerin bulunduğu öncelikli mekân Emir Şaban'ın türbesi. Bu türbeyle ilgili iki ulvi olay anlatılıyor. Bir zamanlar türbenin yanındaki bir kamu binasının çatısında ışık görülmeye başlanmış, uzaktan bakınca sanki binanın çatısı yanıyormuş gibi görünüyormuş. Gidip baktıklarında ise hiçbir şeyi göremiyorlarmış. Hiç kimse olana anlam verememiş. Sonra bir kişi türbenin bahçesinde bira şişeleri bulunduğunu ve bahçenin çok pis olduğunu, bunun Emir Şaban'a saygısızlık anlamına geldiğini görülen ışığın O'nun kerameti olabileceğini söylemiş. Hemen bahçeyi temizlemişler, ardından çatıda görülen ışık kaybolmuş.

Bir diğer ilginç olay da türbedeki ağacın kesilmesi ile ilgili. Mazhar Bey Belediye Başkanı iken türbenin orada kurumuş iki *bıtım* ağacını kestirmek istemiş. Bir tane oldukça yeni bir ağaç motoru bulmuşlar. Ancak ne var ki motor bir türlü çalışmamış. Anlayan biri söküp takmış, bakmış bir sorun yok ama motor yine çalışmamış. Başka bir motor bulup getirmişler. O motor da aynı şekilde çalışmamış. Ne yaptılarsa olmamış. Derken birisi *“Emir Şaban razı değil, kurban adayalım, dua edelim, anlatalım durumu”* demiş ve bir kurban kesip dua etmişler, ağaçları çevreyi düzenlemek için keseceklerini

söylemişler. Ardından her iki motor da sorunsuz çalışmış (Mazhar Bey, 10 Temmuz 2008, Çukurca).

Yöresel Adetler ve İnanışlar: Taş Dizme

“Keremeti açık bir veli”

“Taş dizme” ilçe merkezinin biraz dışında bulunan ve *“Keremeti açık bir veli”* olan Şeyh İsmail’e ait türbenin orada yapılıyor. Türbenin hemen yanında üç tane yumurta büyüklüğünde Zap nehrinden alınma taş varmış (bazen bu yedi de olabiliyormuş), dilekte bulunacak kişi taşları üst üste diziyor ve dilekte bulunuyormuş ve dileğini hiç kimseye söylemiyormuş. Bir hafta sonra gelip baktığında taşlar hala dizili ise bu dileğin kabul olacağı, taşlar yere düşmüşse bu dileğin kabul olmayacağı anlamına geliyormuş.

Dilekte bulunacak kişi, taşların yanına geldiğinde şayet taşlar dizili ise bu, daha önce dilekte bulunan birisi olduğu manasına geliyormuş ve dilekte bulunacak kişi taşları yere düşmüş halde görene kadar her gün gidip geliyormuş. Önceleri buraya çok sık gidilip geliniyormuş, bugün nadir de olsa hala gidenler varmış. Genellikle çocuğu olmayanlar, erkek çocuk sahibi olmak isteyenler gidiyormuş. Bunun yanında hastalıklara çare olur umuduyla gidenler olduğu gibi herhangi bir konuda aklında şüphe bulunanlar—Mazhar Bey bununla ilgili şöyle bir örnek veriyor: *“Diyelim birinin herhangi bir şeyi çalındı, birinden şüphe ediyor, acaba O mu yaptı diye taş diziyor, taşlar bir hafta sonra hala diziliyse O yaptı diye düşünüyor”*—da taş dizmeye gidiyormuş.

Yöresel Adetler ve İnanışlar: Kandil veya Mum Yakma

“Burada da bir Veli yatıyor, belki bana da bir hayrı dokunur”

İlçe merkezinde bir yerde önceleri şehitlik varmış. Şehitliğin bulunduğu yerde çıra denilen gaz yağı ile yanan dibi yuvarlak, huni şeklinde bir kandil bulunuyormuş. Her hafta Cuma akşamı bir Çukurcalı çıranın yağını dolduruyormuş ve o çıra sabaha kadar yanıyormuş. Hamdi Bey’in söylediğine göre *“Yağmur da yağsa, kar da yağsa ateş sönmüyor”*muş. Kandil yakma, bir dilekte bulunmaktan çok *“Burada da bir Veli yatıyor, belki bana da bir hayrı dokunur”* ümidiyle yapılıyor. Dilekte bulunanların öncelikle gittikleri yer Emir Şaban’ın ve Şeyh İsmail’in türbesi. Bir bilgiye göre mumun yaygınlaşmasının ardından kandilin yerini mum almış ve bir süre daha bu şekilde devam etmiş. Kandil yakma adetini bugün tamamen unutulmuş, hatta yıllardan beri yapılmıyor bugün 50’li yaşlarda olanlar hayal meyal hatırlıyorlar. Burayla ilgili bir diğer inanış da geceleri buradan geçen birine şehitliğin olduğu yerden, anlaşılmasa bir şekilde taş atıldığı söylentisi. Hamdi Bey bunu

anlatırken gözleri korkulu bir hal aldı. Söylediğine göre kendisi de bunu yaşamış. Mazhar Bey ise bu konuyla ilgili şu söylentiye anlatıyor: “Burada iki kardeş yatıyormuş, biri yaramazmış, gelene geçene taş atıyormuş, bu nedenle onun mezarını daha sonra başka bir yere kaldırmışlar. O tarihten sonra bu taş atmalar kesilmiş” (Mazhar Bey, 10 Temmuz 2008, Çukurca).

Sağlık ve Hastalık: “Günahı benim boynuma”

Çukurca’da halen (2008) bir tane sağlık ocağı var. 2006 yılında sağlık ocağında hiç doktor yoktu. Çıkarılan yeni yasayla doktorlara mecburi hizmet yükümlülüğü getirilmesinin ardından geçen yıl (2007) sayı üçe, hatta dörde kadar çıktı, ancak bugün tek pratisyen doktor bulunuyor. Sağlık ocağında röntgen bulunmuyor, basit tahliller de yapılamıyor. Genellikle meydana gelen olaylarda ilk müdahaleler ve basit bazı tedaviler yapılıyor. Dolayısıyla, çoğunlukla hastalar Hakkâri’ye ya da bir üst seviyede sağlık kuruluşlarının daha çok olduğu, bölgenin sanayi ve sağlık açısından merkezi konumunda olan Van’a gidiyorlar.

Daha üst seviyede bir tedavi gerektiğinde ya da Hakkâri ve Van’da bir sonuç alınmazsa, İstanbul ve Ankara’ya da gidiliyor. Ancak kanser vb. tedavisi her zaman mümkün olmayan hastalıklarda komşu ülkeler olan Irak’a veya İran’a da gidiliyor. Bu tür tedavi arayışları bazen oradaki sağlık kuruluşlarında, bazen de hastalıkları bir şekilde iyileştirdiği söylenen kişilere ziyaret şeklinde oluyor. Bunun dışında, daha ucuz olduğu için İran’a özellikle diş protezi veya porselen kaplama işlemleri için gidenlerin de olduğu söylene de Çukurca’da tanıştığım kişilerden ya da onların yakınlarından bu yolla dışını yaptıran birine rastlamadım. Bu tür tedaviye, ziyadesiyle, İran sınırında yer alan, faal bir sınır kapısı bulunan ve sınırın diğer tarafındakilerle akrabalık bağları bulunan Şemdinlilerin başvurması daha olası görünüyor.

Öte yandan, aynı şekilde, Irak’da akrabalarının olması, doktorların kendileri ile aynı dili (Kürtçe’nin Sorani lehçesi) konuşması ve ilaçların daha ucuz olması Çukurcalılar için Irak’ı cazip kılan etkenlerin başında geliyor. Genellikle, Türkiye’ye en yakın merkez olan Zaho’ya gidiyorlar. Bunun yanında Doktor Bey’in söylediğine göre Irak’daki doktorlar genellikle “*Streoid*” türevi ilaçlar kullanıyorlarmış ve bu tür ilaçlar her ne kadar ağrıları hemen kesse de uzun süreli kullanımda “*Cushing*” hastalığına (*Böbrek üstü bezlerinden salgılanan glukokortikoid hormonların kanda aşırı miktarlarda bulunmasıyla ortaya çıkar. Böbrek üstü bezlerinin aşırı çalışması (adrenal hiperfonksiyon) da denilen bu duruma, hastalığı ilk ortaya çıkaran Amerikalı cerrah Harvey Cushing’ in adına ithafen Cushing Sendromu denir.*) yol

açabiliyorlarmış. Çukurcalılar ağrıları hemen kestiği için “*Daha etkili*” diye bu tür ilaçlara daha fazla değer veriyorlarmış (Doktor Bey, 21 Haziran 2008, Çukurca).

Yaklaşık bir yıldır burada görev yapan Çukurca'nın tek doktoru: “*Rahatsızlanınca önce geçer diye bir süre bekliyorlar, geçmezse bize geliyorlar, verdiğimiz ilaçları tedavi bitinceye kadar kullanmıyorlar, ağrular geçince ilaç kullanımını bırakıyorlar*” diyor (Doktor Bey, 21 Haziran 2008, Çukurca). Doktor, Çukurca dışındaki sağlık kuruluşlarına gitme konusunun, daha çok kişinin maddi gelirine bağlı olduğunu söylüyor: “*Maddi durumu çok iyi olanlar doğrudan Ankara'ya gidiyorlar, durumu biraz iyi olanlar doğrudan Van'a gidiyorlar, diğerleri hastalığın durumuna ve Kaymakamlıktan aldığı yardıma göre ya Hakkâri'ye ya da Van'a gidiyorlar*” (Doktor Bey, 21 Haziran 2008, Çukurca). Çukurca'dan Hakkâri ve Van'a göç etmiş akrabaların çokluğu sağlık sorunları nedeniyle bu illere gidişlerde bir avantaj teşkil ediyor.

Çukurcalıların büyük çoğunluğu bir sağlık sigortasına sahip değil. Neredeyse ilçenin tamamı yeşil kart uygulamasıyla sağlık kuruluşlarından faydalanıyor ve ilaç alabiliyor. Çukurca dışında yapılan sağlık harcamaları için dilekçe ile Kaymakamlığa başvurularak durumunun bu harcamayı karşılamaya yetmediği ifade ediliyor ve maddi yardım talep ediliyor.

Çukurca'da önceleri de sağlık kuruluşu ve doktor bakımından Çukurcalılar aradıklarını bulamıyorlarmış. “*Önceleri yolu bile yoktu buranın, doktor nerede?*” diyor Beyza teyze. Bunun yerine bazı yaşlı kadınların yöredeki otlarla hazırladığı bitkisel tedaviler uygulanıyormuş. Çukurcalılarla yapılan sohbetlerden, bu tarz bitkisel tedavilerin yaygın olmasa da halen kullanılmakta olduğu anlaşılıyor. Doktor Bey de bazı hastalarının kendisine, özellikle mide rahatsızlıklarına iyi gelen çiğnenerek veya kaynatılarak içilmek suretiyle alınan bir bitkiden bahsettiklerini ifade ediyor.

Çukurca'da neyin hastalık, neyin sağlık olarak algılandığı hususuyla ilgili olarak bazı farklılıklar var. Örneğin: hamilelik bir hastalık olarak tanımlanıyor. “*Eşim hasta doktora gideceğiz*” diyen kocanın bir hastalıktan mı yoksa hamilelikten mi bahsettiğini anlamak güç. Bunu bir ihtimal, kocanın yüzündeki ciddiyet ile baba olacak olmanın verdiği gurur ve daha önce de yaşanmış bir olayın rahatlığı arasındaki farktan anlamak mümkün olabilir. Ancak dışarıdan gelen birinin bu farkı hemen anlaması pek mümkün değil. Aynı şekilde hamilelik ve doğumla ilgili konular erkekler arasında konuşulmuyor. Hatta iki erkek kardeş arasında bile konuşulmuyor. Bir keresinde

abisinin eşi doğum yapmak için Van'a giden bir Çukurcalı "*Çocuğun cinsiyeti belli mi?*" sorusuna (utanarak) "*Bilmiyorum, bellidir herhalde.... bizde böyle şeyler konuşulmaz*" şeklinde cevap vermişti.

Çukurca'da bebek ve çocuk ölümleri ile ilgili net bir istatistiki veri bulunmuyor. Bir başka deyişle eldeki verilerin doğruluğu konusunda şüpheler var. Doktor Bey'in de belirttiği gibi bu konudaki en büyük sorun hamileliklerin tamamının kontrol edilememesi. Kayıt dışı hamilelikler ve evde yapılan doğumlar nedeniyle resmi verilerin gerçek durumu yansıtmadığını söylemek gerekiyor. Gerçi Çukurca'da yaklaşık dört yıldır ebelik yapan, Ebe Hanım'ın söylediğine göre geçen yıl bir köyde, köydeki yaşlı kadınların yardımıyla doğum yapmaya çalışan bir kadının ölmesinin ardından bu haber etrafa yayılmış ve artık evde yapılan doğumların oranı %10'lara kadar inmiş. Bunun yanında sağlık ocağı tarafından sunulan ambulans hizmeti de bu oranın aşağıya çekilmesinde oldukça etkili olmuş: Bir iki yıldır sağlık ocağının imkânlarının artmasıyla birlikte doğumlarda istendiğinde ebe ile birlikte ambulans gönderilmeye başlanmış. Doktor Bey ve Ebe Hanım, üç ve dördüncü çocuğa hamileliklerin hem risk teşkil etmesi, hem de doğumun sezaryen yöntemi ile yaptırılarak aynı zamanda tüplerin bağlanabilmesi ve bu şekilde etkin doğum kontrolü sağlanması amacıyla bu tarz doğumların Hakkâri'ye gönderildiğini belirtiyorlar.

Doğum kontrolü ile ilgili sağlık ocağı görevlileri köy köy gezerek özellikle kadınları bilgilendirmeye çalışıyorlar. Doktor Bey ve Ebe Hanım doğum kontrol yöntemleri arasında kondom ve günlük hapların öncelikli olarak tercih edildiğini, bunların yanında az da olsa tüpligasyon ve rahim içi araç (RİA) kullananların da bulunduğunu ifade ediyorlar. Öte yandan altı çocuk sahibi Reşit Bey'in anlattıkları doğum kontrolünün o kadar da kolay olmadığını gösteriyor. Reşit Bey ve eşi altıncı çocuktan sonra bir daha çocuk sahibi olmamak için önlem almışlar (eşinin tüplerini bağlatmışlar). Ancak bir süre sonra eşi bu şekilde günaha girdiklerini ve tekrar çocuk sahibi olabilmeyi istediğini söylemiş, Reşit Bey "*Günahı benim boynuma*" dese de eşinin ısrar etmesi üzerine doktora gitmişler. Reşit Bey o esnada bir fırsatını bularak doktora başka çocuğa bakamayacaklarını söylemiş ve doktorun eşini ikna etmesini istemiş, ancak doktorun ikna etmesinden sonra eşi çocuk yapmaktan vazgeçmiş (Reşit Bey, 01 Haziran 2008, Çukurca).

Kadınlara yönelik yapılan aşılarda bu bölgeye has olan tedirginlik Çukurca'da da var. Doktor Bey 15-49 yaş arası kadınlara tetanos aşısının yaptırılmasında güçlük yaşadıklarını söylüyor. Kadınların aşıya giden sağlık ekibine: Bu aşının kendilerini kısırlaştırmak amacıyla yapılmak istendiği, sağlık

ekiplerinin yapılan her aşıdan para aldıkları için bu kadar istekli ve ısrarcı olduklarını düşündüklerini söylüyorlarmış. Bunun yanında sağlık görevlileri, çocuklara yönelik yapılan aşılarda hiçbir sorun yaşamadıklarını belirtiyorlar.

Sanat, Bilgi ve Eğitim: “Arı” diyordum, bana boş boş bakıyordu hepsi. İnsan çok çaresiz kalıyor.”

Çukurca'da eğitim öğretimin geçmişten bugüne kadar bir hayli yol aldığı söylemek gerekiyor. “Ben 4 yaşında okula gittim. O zaman beni kucakta getirir götürürlerdi, şimdiki gibi okul da yoktu, bir yıl kilim üzerinde ders yaptık. Daha sonra birkaç sıra geldi.” diyor ilçenin yaşça ve statü bakımından ileri gelenlerinden olan Şadi Bey (02 Temmuz 2008, Çukurca). Şadi Bey'in bahsettiği yıllar 1954'lere denk geliyor. O yıllarda ilçede sadece küçük bir odada faaliyet gösteren bir ilkokul varmış. Ortaokul için il merkezine gidilirmiş. Karayolu bulunmadığından gidiş gelişler ilçenin kuzeyinden, eskiden Tiyari ve Tuhub Nasturi aşiretlerinin bulunduğu bölgeden yapılıyormuş (Tiyar-Tuhub-Han Yaylası-Tal-Hakkâri). Bazen iki bazen de üç gün kadar sürüyormuş ve Han yaylasında (*Hakkâri Valisi'nin Nasturiler tarafından esir edildiği ve İl Jandarma Komutanının şehit edildiği yer*) bulunan handa bir gece konaklanılmış.

O yıllarda (1950-60) ilçede ortaokul mezunu olan beş altı kişi varmış, Şadi Bey Çukurca'nın ilk lise mezununun kendisi olduğunu söylüyor. Sonraki yıllarda Hakkari karayolunun tamamlanmasının ardından ilçeye orta okul ve lise yapılması ile birlikte mezun sayıları artmış. Şadi Bey lisenin ardından üniversite sınavlarına da girmiş. Hukuk, veterinerlik ve ziraat fakülteleri gibi yedi sekiz bölümü de kazanmış. Hatta üç ay kadar Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuş. Babasının bir defa para konusu açması nedeniyle okulu bırakmış ve zar zor Çukurca'ya geri dönmüş.

Çukurca, farklı illerden buraya öğretmen olarak atanmaların, atanma haberlerini aldıklarında sevinemedikleri yerlerden. Bunda Çukurca'ya ulaşımın zorluğu kadar Çukurca'nın toplumdaki negatif imajının da etkisi büyük. Ancak burada görev yapan çoğu kamu görevlisi, buraya gelip bir süre görev yaptıktan sonra “Çukurca hiçte bizim düşündüğümüz gibi değilmiş” düşüncesinde hemfikirler. Bundan dolayı yeni atanmalara mutlaka şu cümle sarf ediliyor: “Gel, bir gör, sonra beğenmezsen yine gidersin”. Bu söz atan her memura söylene de en son atan bir doktor hanım bu söze pek itimat etmedi.

İlçede uzun yıllar öğretmenlik ve okullarda idarecilik yapmış olan ve Çukurcalılar tarafından sevilip sayılan Güven Hoca, Çukurca'ya atanma

haberini alma, bunun ardından Çukurca'ya ulaşma ve görev başlamakla ilgili şunları söylüyor:

“Tercihlerimizi yaptık. Ben Yozgat, Kahramanmaraş ve Urfa'ya yazmıştım. Arkadaşlarımın yaptığı tercihlere göre en kötü ihtimalle mutlaka üçünden biri olur diyordum. Bunları yazmamın da sebebi bu illerin kalkınmada öncelikli iller olması, eğer buraları şimdi yaparsam sonra bir daha Doğu'ya gelmem diye düşünüyordum. Hatta annem sordu neresi diye, ben de Hakkâri'ye gidiyordum diye şaka yaptım. Ardından atamaların açıklanacağı gün listeye bakmaya giden arkadaş “Abi kusura bakma ama Hakkâri'ye çıkmış” deyince başımdan kaynar sular döküldü...

Önce Hakkâri'ye geldim, bir yere gittiğinizde ilk intiba çok önemli, ben buraya ilk atanan öğretmen arkadaşlara bu yüzden mümkün olduğunca yardımcı olmaya çalışıyorum. Nasıl gidip geleceklerini anlatıyorum, kalacak yer ayarlıyorum, evimde ağırlıyorum birkaç gün. Çünkü öğretmen Hakkâri'ye atanıyor 1-0 oluyor, atandığı okul iyi değilse 2-0, e bir de amiriyle sorun yaşıyorsa 3-0, kalacak yer de yoksa 4-0 oluyor... Hakkâri'de atandığım okula gittim, ne kimse karşıladı, ne de hoş geldin diyen oldu, kalacak yer yok, her gün otelde kalıyoruz, otel kalabalık, cebimizde para kalmadı. Çukurca'da görev yapmış bir arkadaşım burası hakkında güzel şeyler söylemişti, ben kendi kendime en iyisi Çukurca'ya gideyim dedim. İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne gittim. Dedim ben Çukurca'ya gitmek istiyorum, bana baktılar şaka mı yapıyorum, yoksa ciddi miyim diye. “Tamam” dediler, “Sen hemen git, biz yazını arkandan göndeririz”. Vazgeçerim diye korktular galiba. Otelde beraber kaldığımız bir öğretmen arkadaş daha vardı, “Ben de senle geliyorum” dedi. Biz yola çıktık ama kendi kendimize “Biz ne yaptık” diyoruz, sağımız solumuz kayalık, vadinin içinden gittikçe sanki arzın merkezine indiğimizi düşünüyoruz. Çukurca'ya vardık ama bakıyoruz binalar delik deşik, neredeyse tüm kamu binaları yıpranmış, bakımsız bir görüntüsü var. Ama şu var Allaha çok şükür her şey gelinceye, başlayınca kadarmış, sonra bir şey kalmıyor” (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca).

Güven Hoca 1998 yılında Çukurca'ya gelmiş her ne kadar Çukurca'nın çehresi iyi karşılamasa da buradaki öğretmenler, halk ve diğer görev-

liler oldukça sıcak karşılaşmışlar. Kendisi de bu durumdan oldukça memnun kalmış. Yukarıda bahsettiği ilk intibanın önemi de burada anlaşılır. O yıllarda lisede toplam 46 öğrenci varmış “*Hatta şaka yollu, öğretmen sayısı öğrenci sayısından fazla diye kendi kendimize konuşurduk*” diyor Güven Hoca. 1998 yılında Çukurca’da bir ilköğretim okulu, bir YİBO (Yatılı İlköğretim Bölge Okulu) ve bir de lise varmış. Güven Hoca’nın vurguladığı bir diğer önemli noktada öğretmenlerin niteliği ile ilgili: O yıllarda Çukurca’da Eğitim Fakültesi mezunu öğretmen sadece kendisi varmış:

“Ziraat mezunu vardı, veteriner vardı. Hatta hiç unutmam öğle arası okula inek getirirdi vatandaşlar, bizim arkadaş baksın diye, bir arkadaş da seraya bakardı. İlçe Tarım’da da kimse yoktu ki... İlk yıllarda çok zorluk çektim, sınıfta çocuklardan Türkçe bilen iki-üç kişi vardı (sınıfta 31 öğrenci varmış). Dersi nasıl işleyeceğimi, konuları nasıl anlatacağımı bilemedim. “Arı” diyordum, bana boş boş bakıyordu hepsi. İnsan çok çaresiz kalıyor. Baktım böyle olmayacak aileleri topladım. Buradaki insanlar size güvenmezlerse kendilerini saklıyorlar, tanıyamıyorsunuz. Bir de size güvenmiyorsa yaptığınız her şeyde art niyet arayabiliyorlar. Tıpkı aşıda olduğu gibi. Ama ben anlattım, “Bakın dedim çocuğunuzun gelecekte iyi bir yere gelmesini, iş gücü sahibi olmasını istiyorsanız mümkün olduğunca evde onlarla Türkçe konuşun” dedim. Tabi bu zaman alıyor. Benim Çukurca’da gitmediğim ev ziyaret etmediğim kimse kalmamıştır. Onların düğünlerine gittim, taziyelerine gittim... Şimdi ilkokul birinci sınıfta Türkçe bilmeyen öğrenci sayısı iki-üç civarında. Onlar da sorun olmuyor zaten.” (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca).

Çocukların Türkçe öğrenmesinde ailelerin okula ve eğitime bakış açısının değişmesi kadar, anne babaların eğitim seviyelerinin nispeten artmasının, anaokulların yaygınlaşmasının—Güven Hoca’nın söylediğine göre bugün (2008) ilkokula başlayan öğrencilerin % 80’i anaokulundan geliyormuş ve anaokuluna başlayan öğrencilerin yarısı Türkçe biliyormuş—öğretmen açığının kapanmasının, eğitim fakültesi mezunu öğretmen sayısının artmasının ve televizyonların önemli etkisi olmuş. “*Geçen gün küçük, daha okula gitmeyen iki çocuk gördüm. Baktım oyun oynuyorlar, oyun oynarken kendi aralarında Türkçe konuşuyorlar, bu çok önemli*” (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca).

Güven Hoca geçtiğimiz günlerde Turkcell ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen “Gönül Köprüsü Projesi”nin (Proje ile “İlköğretim 7 ve 8’inci sınıflar ile ortaöğretim 1 ve 2’nci sınıfta okuyan ve Türkiye’nin tüm illerinden seçilen 100.000 öğrencinin farklı illeri ziyaret ederek, ülkelerini tanımalarının, kendine güvenen, sorumluluk sahibi bireyler olmalarının amaçlandığı” ifade ediliyor www.turkcell.com.tr 04 Temmuz 2008.) çok önemli olduğunu bunun gibi projelerin daha da fazla olması gerektiğini söylüyor. “Buradaki insanlar sınır yakın olduğu için İran’a, Irak’a gidip gelebiliyorlar ve oradaki şehirleri görünce o ülkeler gözünde büyüyor, o ülkelere karşı bir sempati duyuyorlar, adam İstanbul’a, Ankara’ya gidemiyor ki, o yüzden bu “Gönül Köprüsü Projesi” çok güzel. Ben de buradan gidince gücüm yettiğince birkaç öğrenciyi alıp bir hafta misafir etmeyi düşünüyorum” (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca).

YİBO’lar Çukurca’ya ya da daha doğrusu bu bölgeye has bir okul. İlköğretim seviyesinde eğitim veren YİBO’larda öğrenciler pansiyonlarda kalabiliyor, yemek ve diğer ihtiyaçları devlet tarafından karşılanıyor. Öğrenciler hafta sonlarını ve tatilleri ailelerinin yanlarında geçiriyorlar. Çukurca’da biri ilçe merkezinde olmak üzere iki adet YİBO bulunuyor. YİBO’ların en büyük özelliği ise yatılı olmaları nedeniyle öğretmen-öğrenci ilişkisinin ders dışı saatlerde de devam etmesi ve bu sayede eğitimin pekiştirilmesini sağlaması. “Ben şimdi öğretmen olsam YİBO’da çalışmak isterim, YİBO’larda öğrenciyi şekillendirmek daha kolay, sürekli berabersiniz, öğrenci sizi kabulleniyor artık... eğitim çok önemli, öğretim nasıl olsa yapılır, eğitimi insan ömür boyu kullanır” diyor Güven Hoca (Güven Hoca, 01 Temmuz 2008, Çukurca).

Çukurca’da lise çağındaki gençlerde, belki yetiştikleri dönemde Çukurca’nın terör nedeniyle oldukça karışık olmasından da kaynaklanan nedenlerden dolayı farklı duygular hakim. Siyasi konulara girmeye daha çok meyilliler, önlerinde geleceklerine dair farklı güzel örnekler olmadığı için hayata biraz daha karamsar bakıyorlar, “İleride ne olmak istersin?” sorusuna genellikle “öğretmen” cevabını veriyorlar, bunda çevrelerinde öğretmenler haricinde örnek alabilecekleri meslek dallarının bulunmaması ana etken diyebiliriz.

Lisedeki gençlerin öğretimle ilgili temel gereksinimleri karşılanırsa da eğitim konusunda sıkıntılar yaşandığını söyleyebiliriz. Ders dışı faaliyetler neredeyse hiç yok. Okulda herhangi bir eğitsel kol ya da spor takımı bulunmuyor. Sadece, beden eğitimi öğretmenin şahsi gayretiyle kurulmuş, bir futbol takımı var ama o da dönemsel ve çok küçük bir öğrenci grubuna hitap

edebiliyor. Erkek öğrenciler bazen balığa gitme, bazen de kendi aralarında futbol maçı yapma şansı bulabiliyorlar, bu nedenle spor ve eğitsel kol faaliyetleri konusundaki imkansızlıktan en çok etkilenen grup kız öğrenciler. Gençlerin enerjilerini bir spor ya da hobi ile atamamaları onları hem farklı heyecanlar aramaya itebiliyor hem de derse odaklanmalarına engel olabiliyor.

SONUÇ

Çukurca ve Değişim

Araştırmada elde edilen bulgulardan Çukurca'daki değişim sürecinin dört dönemde ele alınabileceği sonucuna varılmıştır. Dönemler ilçenin genel gidişatında nispeten daha keskin değişimlere yol açan faktörlere göre belirlenmiştir. Birinci dönem, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan etnik-dini (Nasturi-Kürt ya da Hıristiyan-Müslüman) olayların ardından yaşanan ve Cumhuriyet tarihinin ilk ayaklanması olarak da bilinen 1924 Nasturi Ayaklanması ile başlamaktadır. Döneme ilişkin bilgilerin büyük çoğunluğu Osmanlı Arşivlerinden elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Bu dönem Nasturilerin bölgeyi terk etmesinin ardından, onların terk ettiği yerlere doğru yaşanan göçlerle Çukurca'nın bugünkü etnik yapısının ortaya çıkması bakımından önemlidir. Bir başka deyişle Çukurca'nın günümüzdeki demografik yapısının temelleri bu dönemde atılmıştır. Birinci dönemde ilçe resmi olarak Türkiye'ye bağlı olsa da aslında üretim tüketim ilişkileri bakımından Irak ile daha sıkı bir ilişki ağı içerisindeydi. Irak tarafı ile olan akrabalık ve aşiret bağları da söz konusu ilişki ağlarını güçlendirmektedir.

İkinci dönemin asıl belirleyicisi çevresel faktörler içerisinde sayılabilecek olan ulaşımıdır. 1964 yılında Çukurca-Hakkâri yolunun yapılmasının ardından ilçenin il merkezi ile olan ilişkileri güçlenmeye başlamıştır. Yolun yapılması resmi düzeyde zaten bir şekilde yürütülen ilişkilerin üretim-tüketim ilişkileri temelinde, halk düzeyinde de gelişmesine imkân vermiştir. Yine de yolun yapılması, Irak ile yapılan ticareti ortadan kaldırmamış, Irak'tan değiş-tokuş esasına göre yapılan ticaret önceki yıllardaki ağırlığını yitirse de devam etmiştir. Bu noktada Hakkari-Çukurca arasındaki yolun yapılmasının kültürel değişimi hızlandırıcı bir nitelik taşımasının yanı sıra, aynı zamanda, ilçeyi merkezi yönetime tarihinde hiç olmadığı kadar yaklaştırma işlevi de görmüştür. Yakın bir zamanda Yüksekova'da faaliyete geçen havaalanı ve Hakkari-Van illeri ile Çukurca-Yüksekova ilçeleri arasındaki mesafeyi kısaltacak yeni yolların hizmete açılmasının kültürel değişimi hızlandıracak, bölgenin ülkenin diğer kesimleriyle bağını güçlendirecek çok önemli gelişmeler olacağı değerlendirilmektedir.

12 Eylül 1980 döneminde sınırdaki güvenlik önlemleri bir süreliğine zayıflamış, ancak ardından sınır güvenlik tedbirleri eskisine nazaran daha sıkı bir şekilde alınmaya başlamıştır. 1980'lerin ortasından itibaren ortaya çıkan terör, bu önlemlerin daha da artırılmasına neden olmuştur. Bu durum, ikinci dönemin sona erip üçüncü dönemin başlamasının da önünü açmıştır. Sınır güvenliğinin artırılmasıyla birlikte bölgedeki asker sayısı artmış, sınırın diğer tarafıyla olan ilişkilerde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Yaşanan terör, karşılıklı güven ortamını sarsılmasına, insanların bir birine daha fazla şüphayle yaklaşmasına neden olmuştur. Üçüncü dönemde (1984-1995) üretim-tüketim ilişkilerinin ağırlığı zorunlu olarak ülke içine kaymaya başlamıştır.

Son dönem (dördüncü dönem) 1990'ların ortasına rastlamaktadır. Bu dönemdeki esas belirleyici terör ve terör nedeniyle yaşanan içgöçlerdir. Güvenlik endişeleri nedeniyle köylerden ilçe merkezine ve ilçe dışına doğru göçün yaşanması aşiret, ağalık ve akrabalık sistemini de etkilemiştir. Ağa/ağa yakını ve köylü arasındaki “mesafe” kelimesinin her iki anlamında da ortadan kalkmıştır. Ağalık esasına dayanan yönetim sistemi bozulmuş ve şekilsel bir hal almıştır. Aşiret yapısı ise eski belirginliğini yitirmekle beraber özellikle taziye, düğün, bayramlaşma ve kavga gibi durumlarda yeniden ortaya çıkmakta, geçici de olsa belirgin bir hal almaktadır. İç göç süreci, hayvancılığı da olumsuz etkilemiştir. Terör, otlak/yayla, hayvancılık ve ağalık sistemi arasında bir ilişkiler silsilesi olduğu anlaşılmaktadır. Hayvan sayısı sahip olunan otlakın alanı ile doğru orantılıdır. Bir başka deyişle otlakın besleyebildiği kadar hayvana sahip olunabilmektedir. Hayvan sayısı arttıkça sahip olunan güç de artmaktadır. Dolayısıyla arazi ve güç arasında doğrusal bir ilişki vardır. Terör nedeniyle otlakların kullanılmaması “Ağalık vermekle olur” sözüyle de dilimize yansıyan güç ilişkisinin sarsılmasına neden olmuştur. Yok denecek kadar az olan hayvancılık ve tarım nedeniyle bu döneme “Üretmeden tüketme” dönemi demek de mümkündür. Değişen üretim-tüketim ilişkileri kültürel değişimin hızlanmasına yol açmıştır. Bu dönemde tüketimin kaynağını kamudan (koruculuk, belediye görevlisi ve diğer memurluklar gibi) maaş veya yardım (Kaymakamlıklarca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan yapılan yardımlar) şeklinde elde edilen gelir oluşturmuştur. Bu dönemi kısaca özetleyecek olursak, Çukurca kasaba merkezinin köylerden göç sonrası aldığı nüfusu hem mekânsal hem de sosyal anlamda sindirememiş olduğunu söylemek mümkündür.

Çukurca'da yaşayanlar için ilçe değişmiyor gibi görünse de dışarıdan gelen ve iki yılını orada geçirmiş birisi açısından bakıldığında ilçenin oldukça hızlı bir şekilde değiştiğini söylemek mümkün. Küçük bir kasabada devasa değişimler beklemek zaten doğaya aykırı. Araştırmanın başında (Temmuz 2006) ilçede iki manav, iki üç tane marketimsi bakkal, bir giyim dükkanı vardı. Yemek yiyecek lokanta vb. bir yer yoktu. Araştırmanın sonuna doğru

ise (Temmuz 2008) ilçede bir pastane, bir lokanta, bir döner büfesi faaldi. Bir bakkal artık market haline dönüşmüş, Pınar—Bu tür ulusal markalar belli bir potansiyelin altındaki işletmelere ürün vermezler—ürünlerinin bayiliğini almış ve daha büyük bir alana taşınmayı planlıyordu. İlk yılımda köhne bir yer olan Bakkal Cafer Dayının dükkanı, iki yıl sonra ayrılırken tepeden tırnağa tüm rafları dolu bir market havasına bürünmüştü.

Sosyal Araştırmalar

Araştırma, özellikle yapıldığı yer bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu durum aynı zamanda araştırmayı zorlu kılan etkenlerden biri olmuştur. Terör nedeniyle değişen sosyal yapı, insanlar arasındaki ilişkiyi de etkilemiş, daha güvensiz ve karşısındakini sorgulayan kişilik yapılarının ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Böyle bir ortamda insanların güvenini kazanmak ve gerçek dünyalarını keşfetmeye çalışmak araştırmada karşılaşılan güçlüklerin başında gelmektedir. Bu nedenle, ileride Çukurca'da yapılacak bir araştırmada gerçek verilere ulaşmak için (araştırmacının kişiliğine de bağlı olarak) araştırmacının uzunca bir süre alanda, sadece ve sadece güven kazanmaya çalışmasının ya da kendini tanıtmalarının gerekeceği değerlendirilmektedir. Araştırmadaki en büyük eksiklik kadınlarla görüşme sayısının yetersizliği olmuştur. Bu durumun erkek araştırmacı olmanın, hemen hemen her zaman karşılaşılan, dezavantajlarından biri olduğu bilinmektedir. Araştırmanın kadın ve erkeklerden oluşan bir araştırma grubuyla yapılması bu sorunu aşmanın yollarından biri olabilir. Aynı şekilde, araştırmacıların fayda ve mahsurları bir arada değerlendirerek, mümkünse anket çalışmasını da yöntemlerine dahil etmesi şüphesiz faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Alikılıç, D. (2005). *Abbasi Devleti'nden Hakkari Beyliği'ne İrisan Beyleri*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

Altuntek, S. (1989). *Van Yöresinde Amca Kızı-Amca Oğlu Evliliği: Yapısal İşlevsel Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Anzerlioğlu, Y. (1996). *Nasturiler ve 1924 Ayaklanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Atiya, S. A. (2005 (1968)). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*. İstanbul: Doz Yayınları.

Crehan, K. (2002). *Gramsci Kültür Antrpoloji*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Dikeçligil, B.(1997). “Bir Analiz Modeli Denemesi: ‘Sosyal Yapı’ ve ‘Toplumsal Yapı’”, *Yeni Türkiye*, 1997/15.

Doğan, C. (2010). 1843-1846 Nasturi Olayları ve Bedirhan Bey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 1-18.

Edgü, F. (2006). *Hakkari’de Bir Mevsim*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayrac Yayınevi.

Gökalp, Z. (1995 (1918)). *Hars ve Medeniyet*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gürsoy, A. (2007). Antropoloji, İnsan Yerleşimleri ve Etik”, Mimarlık ve Felsefe Paneli, www.antropoloji.net, 14 Şubat 2008

Güvenç, B. (1983). *Japon Kültürü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güvenç, B. (1985). *Kültür Konusu*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Güvenç, B. (1999). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Güvenç, B. (2000). *Sosyal Kültürel Değişme*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

İbrahim, A. (2000). *Gönülsüz Bir Gezginin Hakkari Günlüğü*. İstanbul: Tohum Yayınları.

İleri, C. (2000). *Türkiye’de Nasturi Sorunu (1830-1926)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İslam Ansiklopedisi (Komisyon). (1987). *İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Bibliyografya Lugatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kaya, D. (2009). “Sivas’ta Çocuk Oyunları” ,11-13 Aralık 2009 günlerinde Kocaeli’nde yapılan Halk Kültüründe Eğlence Uluslararası Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

Kaymaz, İ. Ş. (2010). Memleket, *Siyaset/Yönetim*, 5(14), 104-149.

Kıray, M. B. (1964). *Ereğli: Ağır Sanayinden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: Devlet Karayolları Matbaası.

Kıray, M. B. (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Malinowski, B. (1961). *The Dynamic of Cultural Change*. London:

Yale University Pres.

Mcgee, R. Jon ve Richard L Warms. (1996). *Anthropological Theory: An Introductory History*, içinde, Mayfield Publishing Company: California

Onur, Bekir ve Neslihan Güney. 2002. *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 10

Öke, M. K. (1995). *Musul-Kürdistan Sorunu:1918-1926*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özbudun, S. ve Balkı Ş. (2005). *Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Romsan, A. ve Paula G. R. (1998). *The Tapestry of Culture: An Introduction to Cultural Anthropology*. Boston: McGraw Hill.

Sevgen, N. (1982). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Smith, A. D. (1996). *Toplumsal Değişme Anlayışı*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Şimşek, S. (1990). *Hakkari Dedikleri*. İstanbul: Martı Yayınları.

Şimşir, B. N. (2007). *Kürtçülük: 1787-1923*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tylor, E. B. (1996). *Anthropological Theory: An Introductory History*, içinde, "The Science of Culture", Mayfield Publishing Company: California

Van De Mieroop, Marc. (2006). *Antik Yakındoğu'nun Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.

White, L. (1996 (1943)). *Anthropological Theory: An Introductory History*, içinde, "Energy and Evolution of Culture", Mayfield Publishing Company: California.

Yalçın-Heckman, L. (2002). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, A. (2013). XX. Yüzyılın Başında Nasturiler: Kültürleri, Kürtler ve Merkezi Otorite İle İlişkileri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Vol. 8(5), p. 995-1012.

Yılmaz, A. (2015). Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları. *Tarih Okulu Dergisi*, 21, 107-129.

Yohannan, A. (2006). *Mezopotamya'nın Kayıp Halkı Nasturiler*. Ankara: Beybun Yayınları.

Extended Abstract

According to Tylor's definition culture means "complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society" (Tylor, (1871) 1996:26). In anthropological sense, culture represents all of the society's material and spiritual heritages. *Cultural change*, as a combination of the various processes and cultural factors, means the change of society as a whole or in certain institutions. In this article *cultural change* is discussed in the example of Çukurca which is a border town located in southeast of Turkey. This research is especially very important in terms of the region it covers: Çukurca is associated with security problems, illiteracy and unemployment.

Starting with the beginning of the 20th century, but mostly the last 25-30 years (post-1980 period), the milestones in the process of change were tried to be discovered by using the *holistic approach* which is the very basic distinguishing feature of the anthropological view. In the research, 14 interviews were conducted between December 2006 and July 2008. Special attention was paid that the people interviewed were from different sectors. In that sense, among the people interviewed there were politicians, villagers, landlord relatives, blue collars, white collars, doctors, religious officials and merchants too. Besides the interviews, the anthropological observation notes and diary which had been kept during the two years period in the region were also vital for the research. In addition to the interviews and the observation notes, the archive documents from Ottoman and Republican period were also investigated. This was very helpful especially in order to understand the state's point of view, its concerns and attitudes which focus on keeping the Nestorians within the borders of the Ottoman Empire. From the documents, it was also understood that Orthodox and Protestant missionaries' had intense activities in Hakkari to gain the Nestorians' trust to include them to their own religious communities.

Based on fieldwork data, it has been found out that there are four periods that affect Çukurca's current culture. The first period had started with Nestorian rebellion in 1924. After Nestorians left the villages they had been inhabiting, the present population structure of the town was laid. Construction of the road between Çukurca and province of Hakkari in 1964, starts the second period increasing the relations between town and Hakkari. Before the road was constructed, people of Çukurca had been buying almost all of their needs from the north of Iraq where some of their relatives were living. The road not only had started the production-consumption relations between Çukurca and Hakkari, with other cities of Turkey, but it also enabled people's interaction with these cities. After 1980's border security measures had

been increased and because of this, during this third period (1980-1990), production-consumption relations compulsorily shifted to other cities of Turkey, rather than the north of Iraq which means traditionally major market for townspeople. The last period coincides with the beginning of the 1990's. These years are associated with the rise of the PKK terror in Turkey, mainly in the eastern and southeastern part of Turkey. Villagers felt insecure because of the PKK threats which forced them to support it both with manpower, by sending one member from each family, and by logistical means. The other reason for migrating from villages had originated from the state or the army. The idea behind this was to cut the logistic ties of PKK. While the main determining element had been the direction of production-consumption relations in the previous periods, the principal element in this period was terror. The emigration from villages to town and to the other cities because of security concerns hinders production and consumption habits as well as *aşiret* (tribe, chieftaincy), *ağalık* (chieftainship) and *kinship systems* deeply. The distance between *Ağa/Ağayakını* (Those related to Ağa, the feudal leader of the town) and the villagers disappeared in all meanings of the word. The ruling mechanism which depends on the system of *Ağalık* lost its power and exists only in a formal manner. The tribal structure which lost its traditional effect is temporarily effective during wedding ceremonies, *taziye* (condolence visit), feasts and quarrels between other tribe members. Due to low animal husbandry and agricultural activities, it is also possible to name this period *the period of consumption without production*. During this period, source of incomes of the families in a great extent is salary from state related jobs or social assistance fund. For the people of Çukurca it may seem that the town is not changing. But at the end of the research period which covered two years, it was very clear that the town changed in a considerable manner.

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ KURULUŞ SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

Osman AĞIR**
Ömer AĞIR***

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla şekillenen yeni dünya düzeni tek kutuplu hale gelmiş, Batı Bloğu'nun Rusya Federasyonu'nun eski paveykerlerinden önemli bir kısmını AB ve NATO'ya üye yapması Rusya'nın bölgesel etkinliğini azaltmıştır. Bu durum ve tek kutuplu dünya düzeni Rusya tarafından hiçbir zaman kabullenilememiştir. Yeni dönemde çok kutupluluğu savunan Rusya, bu amaçla bölgesel kuruluşlar oluşturmak yoluyla yeni arayışlara yönelmiştir. Başlangıçta ekonomik bir birlik olarak kurulan ve siyasi hedeflere de yönelen Avrupa Birliği'nin başarısı, Rusya'yı ekonomik temelli bir birlik oluşturarak Avrasya coğrafyasında yeni bir güç oluşturmak noktasında cesaretlendirmiştir. Bu amaçla üye ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonu amaçladığı vurgulanan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) Rusya, Kazakistan ve Belarus öncülüğünde kurulmuştur. AEB'nin çeşitli yönleriyle Avrupa Birliği'ne benzer bir yapılanmaya sahip olduğu tartışılmaktadır. Betimsel araştırma yöntemiyle hazırlanan bu çalışmada; AB ile AEB kuruluş süreçleri temelinde karşılaştırılmış ve AEB'nin geleceğine dair öngörülerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Rusya, Avrupa Birliği, Avrasya Ekonomik Birliği, Uluslararası Örgüt

* Makalenin Geliş Tarihi: 30.05.2016 Kabul Tarihi: 02.01.2017

** Yrd. Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, osmanagir@hotmail.com.

*** Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü kadrosunda Okul Müdürü ve Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, omeragir@hotmail.com

COMPARISON OF FOUNDATION PROCESS EUROPEAN UNION AND EURASIAN ECONOMIC UNION

ABSTRACT

After the dissolution of the Soviet Union, the new world order has become unipolar and Russia's regional activity has reduced. Unipolar world order could never be accepted by Russia. Russia advocates multipolarity in the new era, for this purpose Russia has been creating regional organizations. After the success of the European Union, Russia has been encouraged to become a new power on the Eurasian region by creating an economic union. For this purpose, the Eurasian Economic Union was established under the leadership of Russia, Kazakhstan and Belarus and aimed at economic integration. This article discusses that the Eurasian Economic Union is of a similar structure in various aspects to the European Union. This study compares the European Union with the Eurasian Economic Union in terms of their establishment processes and offers predictions about the future of the Eurasian Economic Union.

Keywords: Eurasia, Russia, European Union, the Eurasian Economic Union, International Organization

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Dünya iki kutuplu hale gelmiş, Batı ve Doğu Blokları olarak adlandırılan taraflar arasında adı konulmamış bir savaş başlatılmıştır. Bu süreçte Batı Bloku'nda yer alan Batı Avrupa uzun yıllar yaptığı savaşların tekerrür etmemesi ve birleşik bir Avrupa hayalini gerçekleştirmek amacıyla kökleri uzun yıllar öncesine dayanan Avrupa Birliği'ni yaşama geçirmeye başlamıştır. Fikri temelleri çok eskilere dayandırılrsa da 1951 Paris Anlaşması ile kurulan AKÇT (Avrupa Kömür Çelik Topluluğu) AB'nin oluşum sürecindeki ilk somut adımdır. Bu anlaşma ile Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında kömür-çelik sektöründe entegrasyona gidilmesi amaçlanmıştır. Bu anlaşmayı takip eden yıllarda üye sayısını artıran oluşum, çeşitli anlaşmalar ve genişleme süreci sonucunda bugünkü 28 devletten oluşan Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmüştür. Geleneksel noktada AB ekonomik birlik olmanın yanında siyasi bir birlik olmanın adımlarını da atmaya başlamıştır. Kuruluş sürecinde kimilerine göre Avrupa'da yıkıcı savaşların bir daha tekrarlanmaması, kimilerine göre ise bir Hıristiyan birliği oluşturulmasının amaçlandığı ileri sürülmüştür. Aradan geçen süreç içerisinde AB önemli gelişmeler sağlamış, birlik üyesi ülkeler arasında kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanmış, ortak

para birimine* (EURO) geçilmiş, gümrük birliği gerçekleştirilmiş, ortak savunma ve güvenlik politikası oluşturulması noktasında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Birlik bu haliyle bile bölgesel bir kuruluş olmasına karşın küresel bir güç haline dönüşmüştür.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi beraberinde yeni ümitlerle birlikte endişeleri de getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya siyasetini şekillendiren iki kutuplu dünya düzeni 1989'dan itibaren Sovyetler Birliği'nin süper güçler arasındaki rekabetten çekilmesi ile beraber sona ermiş, bu tarihten kısa süre sonra ise Sovyetler Birliği dağılmıştır. Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki komünist rejimler çökmüş, Yugoslavya bölünmüş ve iki Almanya yeniden birleşmiştir. Bu süreçte ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan ve dehşet dengesi diye tanımlanan, hemen her alanda rekabetin yaşandığı, silahlanma yarışının olduğu, tarafların birbirlerine zarar verecek adımlar atmaktan kaçınmadığı, düşmanlık temelinde ve ideolojik bir cepheleşme üzerinde yürüyen büyük gerilim sona ermiştir. Özellikle üçüncü demokrasi dalgası diye adlandırılan bir süreç sonunda "Doğu Avrupa" ülkelerinin tamamı barışçıl denilebilecek değişim ve dönüşümler sonucunda liberal demokrasi ve piyasa ekonomisine geçerek kısa süre içerisinde AB'ye üye olarak Batı ile bütünleşmişlerdir. Fakat aynı dönemde Ortadoğu'da Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi ile beraber bu bölgede ve Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Balkanlar'da ciddi çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çatışmalar sırasında ABD ve Rusya Federasyonu işbirliği yaparak uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde beraber hareket etmeye başlamışlardır (Baharççek ve Ağır, 2015, s. 2). Ancak; ABD ve Avrupa'nın Rusya'ya karşı negatif tutumları, NATO ve AB gibi oluşumların eski SSCB ülkelerini bünyelerine dahil etmeleri, Rusya'nın yeniden bir süper devlet olma arzusu ile hareket etmesi ve Suriye'de yaşanan çıkar çatışmaları yaşanan bu bahar havasının daha fazla devam etmeyeceğini ispatlamıştır. Rus uçaklarının Suriye'de Esed güçleri yanında fiilen savaşa katılarak Batı tarafından desteklenen ılımlı muhalifleri bombalaması iki taraf arasında sıkı bir çatışma yaşanması olasılığını dahi gündeme getirmiştir.

Rusya, 1991 sonrası oluşan tek kutuplu dünya düzenini hazmedemediğini çeşitli vesilelerle dile getirmeye devam etmekte, Rus aydınları da tek kutuplu bir dünyanın adil olmayacağını, dünyanın mutlaka çok kutuplu bir yapıya kavuşması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Bu amaçla Rusya, ABD'ye karşı güç oluşturabilecek bölgesel oluşumlar kurulması yönünde çeşitli somut adımlar atmıştır. BDT, Şangay İşbirliği Örgütü ve Avrasya

* Avrupa ortak para birimi olan Euro, 1 Ocak 2002 tarihinde resmen tedavüle girmiş ve 12 ülkede kullanılmaya başlanmıştır (<http://www.ab.gov.tr>).

Ekonomik Birliği bu oluşumlardan en önemlileridir. Rusya, Kazakistan ve Belarus tarafından oluşturulan Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) ekonomik gerekçelerle kurulmuş olduğu, Birliğin kurucuları tarafından belirtilmesine karşın, Birliğin ileriki dönemlerde siyasi amaçlara da yönelebileceği çeşitli kesimler tarafından dillendirilmektedir.

AB'nin de başlangıçta tamamen ekonomik gerekçelerle yaşama geçirilmiş, hatta ilk şekliyle sadece kömür-çelik sektöründe bir entegrasyon hedeflediğini ilan etmesine karşın, ileriki aşamalarında siyasi amaçlara da yöneldiği bilinmektedir. AEB'nin ise esas amacının AB benzeri bir bölgesel oluşumu Avrasya coğrafyasında oluşturmak istediği bilinmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada, tarihi çok eskilere dayanan AB ve henüz yeni kurulmuş olan AEB çeşitli yönleriyle karşılaştırılmış ve AEB'nin geleceğine dair öngörülebilir bulunulmuştur.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ

Birleşmiş Avrupa ülküsü, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden önce, sadece filozoflarla önsüzeli kimselerin düşüncelerinde var olmuş ve barışçı bir hayalin parçası olarak görülmüştür (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015).Dante, Comenius, Erasmus, Kant ve Victor Hugo bu filozoflardan bazılarıdır (Horvath, 2007, s. 25). AB ile ilgili olarak ünlü Fransız yazar Victor Hugo “ABD nasıl yeni bir dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir. İster benimsensin ister ret edilsin, Birlik fikri hiç durmadan yakılıp yıkılan, kasıp kavurulan bir kıtanın bin yıllık hülyası olarak her zaman varlığını sürdürmektedir” demiştir (Karlık, 2002,s. 1). Bütünleşmiş bir Avrupa'nın oluşturulması yönündeki fikir ve projeleri Eski Yunan'a ve Roma'ya kadar götürmek mümkündür(Erhan ve Akdemir, 2008, s. 15).Yalçıntaş (2006, s 12), Avrupa'nın tek bir ulus adı altında birleştirilme çabalarının bundan 16 asır önce Türklerin Avrupa'ya geçişiyle başladığını, bu çabaların sonucunda bazen kralların bazende din adamlarının öncülüğünde birleşen Avrupa milletlerinin “Haçlı Seferleri” denilen askeri saldırılarla Türkleri Avrupa'dan ve Anadolu'dan atmak amacıyla biraraya geldiklerini vurgulamaktadır.

Siyasi, askeri ve ekonomik açıdan birleşmiş bir Avrupa düşüncesi ilk olarak 1894-1972 yılları arasında yaşamış olan Avusturyalı diplomat Kaleri'nin 15 Kasım 1922 yılında bir Alman gazetesinde yayımlanan “Pan Avrupa-Bir Öneri” başlıklı makalesi ile dile getirilmiştir (Erhan vd. 2013, ss. 3-4). Avrupa yüzyıllarca, sık sık yaşanan kanlı savaflara sahne olmuş, sadece1870-1945 yılları arasında Fransa ve Almanya üç kez savaşmışlardır. Bu savaşlarda birçok insan yaşamını kaybetmiştir. Bu felaketler üzerine bazı Avrupalı lider ve düşünürler, barışın sürdürülebilmesinin tek yolunun, ülke-

lerinin ekonomik ve siyasi yönlerden birleşmesi olduğu fikrine varmışlardır (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da barış için birleşme çabalarının başında 1919'da Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nin kurulması gelmiştir. 1930'lu yıllar ise Avrupa kıtası açısından son derece tehlikeli gelişmelerin patlak verdiği yıllar olmuştur. İtalya ve Almanya'da iktidarı ele geçiren faşistlerin ve özellikle Nazilerin saldırgan politikaları Avrupa bütünlüşme çabalarını gölgelediği gibi, dünyayı ikinci bir büyük savaşın kucacağına itmiştir (Erhan ve Akdemir, 2008, s. 18). Avrupa'da bir birlik oluşturma düşüncesi, ciddi olarak ancak İkinci Dünya Savaşı içinde ortaya çıkmıştır. 19 Eylül 1946'da bir konuşma yapan W. Churchill, ağır işler gören yüz milyonlarca insana hayatı yaşanmaya değer yapan basit sevinç ve umutlarını yeniden kazandırma amacıyla, bir Avrupa Birleşik Devletleri kurulmasını önermiştir (Karluk, 2002, 2). 1945 yılından sonra Birlik fikri, Sovyet hâkimiyeti altında bulunan Avrupa ülkeleri dışındaki Avrupa ülkelerinde popüler hale gelmiştir (Horvath, 2007, s. 26).

Avrupa'da ulusal uzlaşmazlıkları aşabilecek bir örgütlenmenin kuruluşu İkinci Dünya Savaşı sırasında totaliter yönetimlere karşı savaşan direniş hareketlerinden kaynaklanmış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupalı devlet adamlarının Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma çabaları hız kazanmıştır. Robert Schuman*, Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak, 9 Mayıs 1950 tarihinde, Avrupa Devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslararası bir kuruma devretmeye davet etmiştir. Schuman Planında; Avrupa'da bir barışın kurulabilmesi için Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardır süregelen çekişmenin son bulması gerektiği, bunun yolunun ise, söz konusu kurumun gözetiminde ortak kömür ve çelik üretiminin sağlanmasından ve bu örgütlenmenin tüm Avrupa devletlerinin katılımına açık tutulmasından geçtiği belirtilmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı). Schuman planı başlangıçta Alman kömürü ve Fransız demirini ortak bir pazarda buluşturup ekonomik kar oluşturarak sürdürülebilir barışı sağlamayı amaçlamıştır. Bu öneri Almanya tarafından da olumlu karşılanmış ancak İngiltere başlangıçta böyle bir uluslararası oluşuma karşı çıkmıştır (Horvath, 2007, s.31).

Sonunda, 18 Nisan 1951 de Belçika, Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda, 25 Temmuz 1952 de yürürlüğe girmek üzere, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran (AKÇT) Paris Anlaşması'nı imzalamışlardır (Horvath, 2007, s. 31). AKÇT'nin amaçları, üye ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunmak, tam istihdamı ger-

* Zamanın Fransa Dışişleri Bakanı

çekleştirerek işsizliği önlemek ve hayat seviyesinin yükseltilmesini sağlamak olarak belirtilmiştir (Karluk, 2002, s. 7). Altı üye devlet 1957'de, işgücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar vermişlerdir. Böylece, kömür ve çeliğin yanısıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla, 1957'de Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET'nin amacı, malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması, ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesiydi. Ayrıca, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Topluluğun amacı, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek olarak belirlenmiştir (Avrupa Birliği Bakanlığı, 2015).

AKÇT'nin kurulmasının ardından kömür ve çelik politikaları konusunda oluşturulan üst otoritenin benzerinin savunma, güvenlik ve siyasi alanlarda da kurulması yönündeki çalışmalar yapılmıştır. 1970'de dış politika konularında bir siyasi danışma mekanizması olarak oluşturulan Avrupa Politik İşbirliği (APİ) 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması'yla Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) adı altında ortak politika alanlarından birine dönüştürülerek yeniden güvenlik ve siyasi alanda işbirliğini kurumsal bir çerçevede güçlendirmeye yönelmiştir (İnat, 2005, s. 5).

Avrupa Topluluklarının kuruluşundan itibaren göstermiş oldukları başarılı gelişim başlangıçta AT'na girmek istemeyen ülkelerin daha sonra topluluğa katılmak istemelerine yol açmıştır. Birinci genişleme, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üye olmalarıyla; ikinci genişleme 1981'de Yunanistan'ın üyeliği ile; üçüncü genişleme 1986'da İspanya ve Portekiz ile; dördüncü genişleme 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya ile; gerçekleştirilmiştir (Karluk, 2002, s. 27). Beşinci genişleme 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Malta ve Slovakya ile, altıncı genişleme 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya ile, son genişleme ise 2013 yılında Hırvatistan'ın Birliğe üye olmasıyla gerçekleştirilmiştir (Can, 2013, s. 39).

Avrupa Toplulukları 1991 yılında gerçekleştirilen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile iç bütünleşme yolunda tarihi bir dönüm noktasından geçmişlerdir. Anlaşma üç önemli yenilik içermiştir. Bunlar; ekonomik ve parasal birlik, Avrupa vatandaşlığı ve ortak güvenlik ve dış politika belirlenmesinden oluşmaktadır (Karluk, 2002, ss. 63-64). Birliğin güvenlik ve dış politika konularına yönelmesi siyasi bir birlik olma yolunda atılmış bir adım olarak tarihe geçmiştir.

Avrupa tek para birimi EURO, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan uzun bir sürecin sonucunda 1 Ocak 1999'da yaşama geçirilmiştir. Bu süreç içerisinde AB ülkeleri ortak Pazar ve ortak tarım politikalarının sorunsuz ve sağlıklı işleyebilmesi için çaba sarfetmişlerdir. Arzulanan ortak bir pazarın oluşturulması ise parasal entegrasyonun gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu doğrultuda AB ülkeleri çeşitli aşamalardan geçerek Avrupa için tek para birimi olan EURO'yu kullanmaya başlamışlardır (Aygören, 2005, s. 114). Bugün itibarıyla 19 AB üyesi ülke ortak para birimi olan EURO'yu kullanmaktadır.

Avrupa toplulukları kurucu anlaşmaları ile kendilerine tanınan yetkileri kullanmak amacıyla kurumsal yapılar oluşturmuşlardır. Bu yapılar ana organlar ve yardımcı organlar olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Avrupa Parlamentosu, Adalet Divanı, Konsey, Komisyon ve Sayıştay ana organları; Merkez Bankası, Yatırım Bankası, Bölgeler Komitesi, Ekonomik ve Sosyal Komite ise yardımcı organlar olarak faaliyetlerini yürütmektedirler (Reçber, 2013, s. 135). Birliğin esas yüklenici organları ise Konsey, Komisyon ve Parlamento'dur.

Konsey; üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları ile komisyon başkanının katılımıyla yılda üç kez toplanmaktadır. Birliğin genel politik eğiliminin belirlenmesi ve birliğin motivasyonunun sağlanmasıyla görevlendirilmiş bir organdır. Konsey, önemli görevlere atama yapabilmekte, yasama organına ve komisyona önerilerde bulunabilmektedir (Reçber, 2013, ss. 141-142). Avrupa Komisyonu; bütçe ve yasa önerilerini hazırlamak, uluslararası anlaşmalarda arabuluculuk yapmak ve Bakanlar Konseyi'nde oylanan kararların uygulanışını kontrol etmek gibi temel görevlere sahiptir (Karluk, 2002, s. 126). Avrupa Parlamentosu; birliğin oluşum sürecinde yalnızca bir danışma organı olmasına karşın zaman içerisinde bu rolü değiştirmiştir. 1986 yılındaki Tek Senet, 1992 AB Antlaşması ve 1997 Amsterdam Anlaşması ile Parlamentosunun sorumluluklarının kapsamı genişletilmiştir. Günümüzde Birliğe yeni üyelerin kabulünde, diğer ülkelerle ortaklık anlaşmalarının imzalanmasında bütçenin kabulünde ve benzeri konularda Avrupa Parlamentosunun onayı aranmaktadır. Avrupa Parlamentosu, AB üyesi ülkelerde yapılan seçimlerde seçilen milletvekillerinden oluşmaktadır. Her ülke beş yılda bir nüfusu ile bağlantılı sayıda milletvekili seçmektedir. Toplam 750 milletvekilinin 99 ile en fazla sayıda Almanya seçmekte iken en az sayıda milletvekili 5 ile Malta'ya aittir (Güler, 2007, s. 160). Bu ana yüklenici organların dışında Sayıştay; Birliğin gelir ve giderlerini denetleyebilmekte, Adalet Divanı; uyuşmazlıkları karara başlamakta, merkez bankası finansal işlemleri yürütmektedir.

AB, "biraraya gelen ülkelerin karşılıklı yardım ve dayanışma anlayışıyla uyum içinde kalkınma amacı"ni kuruluş felsefesi olarak benimsemiş ve bu ilkeyi kurucu anlaşmalarının ilk maddeleri arasına yerleştirmiştir (Bilici,

2008, s. 95). Bugün itibarıyla üyesi ülkeler arasında malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını hayata geçirmiş olan AB'nin demokratik devletlerden oluşması ve bir uzlaşma kültürüne sahip olması birliği bir arada tutan en önemli özelliğidir. Avrasya Ekonomik Birliği ile karşılaştırma yapılırken bu özelliğe ayrıntılı olarak değinilecektir.

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ' NİN KURULUŞ SÜRECİ

Avrasya terimi ilk kez, Prusyalı doğabilimci Alexander von Humboldt tarafından 1849 yılında yayımlanan, Kosmos adlı eserinde kullanılmış ve çok geçmeden jeopolitik teorilere konu olmuş, 1900 yılının başlarında Mackinder tarafından geliştirilen "Kalpgah Kuramı"yla ise uluslararası ilişkiler disiplinine girmiştir (İşyar, 2013: V). Avrasya kelime olarak Avrupa ile Asya kelimelerinden, yani "Avr" ile "Asya" sözcüklerinin birleşmesinden oluşur. Avrasya, büyük bir alanın adıdır ve siyasi tarihi uzun bir geçmişe dayanır. Avrasya, tarih boyunca toplumların hâkimiyet mücadelesine şahit olan ve döneminin güçlü devletleri tarafından öncelikle ele geçirilmeye çalışılan bir coğrafyadır. Ayrıca, eski dünyanın merkezi olan Avrasya, tüm büyük dinlerin ve kadim felsefelerin ortaya çıktığı bir bölgedir. Avrasya, sadece Rusya ve Kafkasları içine alan bir toprak parçasını içermez, aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan bölgeyi de kapsayan çok geniş bir kıtadır (Özer, 2013, s. 66). Portekiz'den Bering Boğazına, Letonya'dan Malezya'ya kadar uzanan bir alanı ifade eder (Brezinski, 2010, s. 52). Dünya nüfusunun yaklaşık %60'lık kısmı bu bölgede yaşamaktadır. Ancak günlük hayatta daha çok Kafkasya'nın batısından Çin'e kadar uzanan ve Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Azerbaycan'ı çevreleyen bölgenin ismi olarak kullanılmaktadır (Armağan, 2011, s. 2). Avrasya kavramı daha çok bölgesel bir adlandırmadan öte siyasi bir anlam taşımaktadır. Her ne kadar bir bölgeye verilen isim olsa da taşıdığı anlam siyasi bir güç unsurunu ifade etmektedir.

Avrasya; Avrupa ve Asya kıtalarının birleşiminden oluşan belirli bir coğrafi bölgeyi tanımlamak üzere kullanılan bir kavram olmanın ötesinde Doğu ile Batı'nın güç mücadelesinin gerçekleştiği jeopolitik bir alanı oluşturmaktadır (Aktaş, ve Tüfekçi, 2013, s. 26). Avrasya, jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayıdır ki geçmişten günümüze gelinceye kadar uluslararası siyaset ve ekonomide belirleyici bir güce ulaşmış olan ve ulaşmak isteyen devletlerin ortak ilgi alanı olmuştur. Bu sebeple Avrasya bir coğrafi adlandırmadan çok daha fazlasını ifade etmektedir (Özder, 2013, s. 85). Batının gözünde Avrasya dünya politikasının önemli unsurlarını içinde barındıran büyük bir bölgedir. Bölgede yaşayanlar ise aidiyet hissiyle sosyo-kültürel kompleks olarak bakmışlardır (İşyar, 2013, s. 5). Avrasya ile ilgili coğrafi ve politik çok boyutlu tanım, yorum ve anlayış bulunmaktadır. Av-

rasya kelimesine yüklenen politik anlam ise “Avrasyacılık” kelimesinde kendini bulmuştur.

Avrasyacılık kelimesinden genel olarak anlaşılan Rusya'nın öncülüğünde Avrasya coğrafyasında stratejik entegrasyon hedefidir. Bu Avrasyacılık stratejisi Rusya sınırları dışında kalan Türkiye ve diğer ülkeleri de yakından ilgilendirmektedir (Bilgiç, 2016, s. 9). Avrasyacılık politikasının temelleri Rus İmparatorluğu döneminde Büyük Petro'ya kadar uzanmakta olup, 1917 Bolşevik Devrimi'ne muhalefet olmuş Rus aydınlar tarafından geliştirilmiş, fakat 1920'lerde sistematik bir akım olarak karşımıza çıkmıştır (Sönmez, 2010, 73-74). Avrasyacılık çok medeniyetli, çok kutuplu, çok-kültürlü bir dünya tasavvur etmekte; bu medeniyet ve kültürlerin birbirlerinden ileri, gelişkin ve üstün olduğunun hiçbir objektif kriterle ölçülemeyeceğini, bilimsel anlamda savunulamayacağını öngörmektedir (Imanov, 2007, s. 23).

1990'lardan itibaren dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm, başta Sovyet hakimiyet sahası olmak üzere Avrupa, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'daki politik, ekonomik, askeri ve kültürel bütün değer hükümlerini ve dengeleri altüst etmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 39). Sovyetler Birliği'nin dağılması dünya güç dengesinin de köklü bir şekilde değişmesine yol açmıştır. Yeni sistem iki kutupluluktan tek kutupluluğa geçecek ve bu yeni dönemde ABD dünyadaki tek hakim güç olarak belirecek idi (Baharçiçek, 1996, s. 101). Bu düşünce Rus entelijiyasında travmalara neden olmuş ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir bakış açısı olarak algılanmıştır. Batı'nın Rusya'yı yok sayarak tek kutuplu bir dünya sistemini hemen benimsemesi Rusya'daki Batı karşıtlığını tekrardan hortlatmıştır.

Bunlara ilave olarak, Rusya'yı batı karşıtı ve hâkimiyet kurucu politika izlemeye sevkeden nedenler; Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki askerî ve dolayısıyla siyasî gücünü kaybetmek istememesi; 1991 yılında Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve ekibince uygulamaya konulan " İktisadi Şok Terapi" programının başarısızlığa uğraması ve bu durumun aşırı milliyetçi ve komünist grupların siyasî güç kazanmasına sebep olması; Orta Asya ve Kafkas bölgelerinde "büyük ivme kazanan İslamî Akımları," kendi toprak bütünlüğü açısından bir tehdit olarak algılaması; Ekonomik gelişimi için bölge petrol ve doğal gaz kaynaklarına aşın derecede ihtiyaç duyması (Efeğil, 2001, s. 2) gibi nedenler gösterilebilir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması, eski Sovyet coğrafyasında yer alan ülkeler arasında kurulmuş olan sosyal, siyasal ve ekonomik yapının işlerliğini tamamen kaybetmesine sebep olmuştur. Bu durum eski Sovyet coğrafyasında büyük bir boşluk oluşturmuş ve beraberinde ekonomik, toplumsal, siyasal birçok sorun meydana getirmiş (Öztürk, 2013, s. 229); ortaya çıkan bu boşluğu doldurmak ve ortak sorunlara çözüm aramak maksadıyla uluslararası

bölgesel kuruluşlar oluşturma çabası 1991'den bu yana devam edegelmiştir. Bu kapsamda Birleşik Devletler Topluluğu ve Şangay İşbirliği Örgütü öne çıkmaktadırlar.

Dugin (1999, 250), Avrasya adasının kalbi sıfatıyla Rusya'nın, Atlantikçi jeopolitikçilere diğer tüm bölgelere nazaran en iyi şekilde karşı durabileceğini, alternatif alanın merkezi olabileceğini, bu nedenle tek dünyacı projeyi reddeden devletler ve halkların Rusya'nın etrafında birleşmeden bir şey yapamayacaklarını vurgulamaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kurulmuş olan bağımsız devletleri etki alanında tutma arzusuna olan SSCB'nin mirasçısı Rusya Federasyonu vakit kaybetmeden bölgesel bir örgüt oluşturma yollarını aramıştır.

Bu amaçla; 1991 yılında Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna, daha sonra da diğer Sovyet Ülkeleri'nin de katılımıyla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kurulmuştur. BDT, daha çok siyasi bir örgüt olduğu için söz konusu ülkeler arasındaki iktisadi işbirliği konularını pek ele almamıştır (Pirimbayev ve Ganiyev, 2010, s. 82). Oysaki SSCB döneminde on beş adet olan Cumhuriyetler arasında ekonomik alanda karşılıklı bağımlılık oluşturulmaya çalışılmıştı. Değişik işbirliği anlaşmaları ve örgütleri bulunmasına karşın, bu bölgede ciddi manada ekonomik işbirliği olanakları oluşturulamamış; ancak böyle bir ihtiyacın varlığı önemli bir kesim tarafından dillendirilmiştir. Aradan geçen zaman içerisinde BDT projesinin başarısız olduğu ortaya çıkmış; ancak özellikle Rusya bölgesel bir oluşumla küresel bir aktör olma hayalinden vazgeçememiştir. Bunun altında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu ortamda Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kurulması yönünde bir irade ortaya çıkmıştır. Kuruluş nedeni olarak çeşitli gerekçeler öne sürülse de sonuç olarak AB benzeri bir ekonomik birlik kurulması iradesi üç ülke tarafından ilan edilmiştir.

Avrasya Birliği fikri, ilk kez 1994 yılında Moskova Devlet Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmada Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından gündeme getirilmiş (Falyahov, 2014); aynı tarihi paylaşmış, ekonomik ve kültürel bağları olan ulusların ilişkilerini geliştirebileceklerine vurgu yapılmıştır. Ancak bu dönemde Rusya tarafından çok fazla önemsenmeyen bu düşünce zamanla popüler hale gelmiştir (Haroon, 2014). Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında imzalanan Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması köken olarak 2000 yılında Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında imzalanan "Avrasya Ekonomik Topluluğu" Anlaşmasına kadar gitmektedir. Belirtildiği gibi bu anlaşmadan hemen sonra Ukrayna'nın da Topluluğa üye olması yönünde girişimler başlamış, 2003 yılında bu yönde diğer bir ortak karar adı geçen ülkelerce alınmıştır. Sürecin

somut aşamasını 2010 yılında Kazakistan, Rusya ve Belarus arasında gümrük birliğinin kurulması oluşturmuştur. Burada da zamanla Ukrayna, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da gümrük birliği alanına dahil edilmesi planlanmıştır. Üç ülke 2010 yılında ortak gümrük tarifesi uygulamasına geçmiş, 18 Kasım 2011 yılında ise ülkeler arasında gümrük kontrolleri kaldırılmış (Alkan, 2014), 2012 yılında tek ekonomik bölgeye geçilmiş ve yine 2012 yılında Avrasya Ekonomik Birliği Komisyonu oluşturulmuştur. Genişleme fikri Birliğin öncelikleri arasında yer almıştır (Roberts vd. 2014, s. 4).

29 Mayıs 2014'te Rusya, Kazakistan ve Belarus merkezi Astana olacak şekilde "Avrasya Ekonomik Birliği" Anlaşmasını imzalamışlardır. Ermenistan ve Kırgızistan ise birliğe katılacaklarına yönelik irade beyanında bulunmuşlardır. Avrasya Ekonomik Birliği'nin gelecek planlamaları içerisinde Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan gibi Orta Asya ülkeleri ile Azerbaycan ve Ukrayna da bulunmaktadır. Ancak 27 Haziran 2014 itibarıyla Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği'nin muhtemel üyeleri olarak gördüğü Moldova, Gürcistan ve Ukrayna, Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşmalarına imza atarak gelecek tercihlerini Rusya'dan farklı bir düzlemde şekillendirmek istediklerini açıkça ortaya koymuşlardır (Tüysüzoğlu, 2014). Rusya'nın Kırım'ı ilhaki ile ise Ukrayna Rus politik ekseninden tamamen uzaklaşmıştır.

2014'ün Aralık ayında Ermenistan'ın ve 2015'in başında Kırgızistan'ın dahil olmasıyla birlik *beş üyeli* bir örgüte dönüşmüştür. AEB üyesi beş ülke 20 milyon km² lik alan ile dünyanın toplam karasal alanlarının % 14' üne sahip olup, 182.5 milyonluk bir nüfusu barındırmaktadır (Eurasian Economic Commission, 2016).

AEB Anlaşmasının imza töreninde Rusya devlet başkanı Viladimir V. Putin, Kazakistan devlet başkanı NursultanNazarbaev ve Belarus devlet başkanı Alexander Lukashenko'nun yapmış oldukları konuşmaları, ülkelerin Birlikten beklentilerini açıklamak amacıyla aşağıda özetlenmiştir.

Putin, Rusya'da AEB ile ilgili bir consensus oluşturulmuş olmasının kendisini mutlu ettiğini, üç ülkenin ekonominin anahtar sektörleri olan enerji, tarım, sanayi ve ulaştırma alanlarında işbirliğine gideceğini, bu yapılanmanın kolay olmayacağını; ancak birlikte çaba sarfederek zorlukların üstesinden gelebileceklerini, büyük ekonomilerin yakında AEB bölgesiyle ilgillemelerinin sürpriz olmayacağını, ekonomik alandaki kazanımların şimdiden kendini göstermeye başladığını, son üç yıl içerisinde birlik içerisindeki ticaretin % 50 oranında arttığını, adım adım para politikalarının uyumlaştırılmasının gerçekleştirileceğini ve üç ülke halklarının da bu birliktelikten kazançlı çıkacaklarını belirtmiştir (Putin, 2015).

Nazarbaev, halkların refahı için ekonomik potansiyellerini birleştirdiklerini, öncelikli olarak AB olmak üzere diğer ekonomik birliklerin deneyimlerinden yararlanacaklarını, Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın bölgede tamamen yeni bir ortaklık biçimi oluşturduklarını, bu ortaklıkta, malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımının gerçekleşeceğini, üç ülkenin 170 milyon nüfusa ve bugünkü değeri 40 trilyon dolar olan dünya doğal kaynaklarının çeyreğine sahip olduğunu, AEB'nin yeni fırsatlar ve ortaya çıkacak olan yeni krizlerin birlikte çözümü demek olduğunu vurgulayarak, halklar arasındaki güçlü dostluk ve komşuluk ilişkilerinin devamına katkı sağlayacağını belirtmiştir (Nazarbaev, 2015).

Lukashenko, Ukrayna'ya gönderme yaparak, Ukrayna ile birlikte bu zorlu yola çıktıklarını; Ukrayna liderliğinin de sonunda kendisi için kazancın nerede olduğunu fark edeceğini, bu anlaşmanın küresel bir anlam taşıdığını, ayrıca bu anlaşmanın bir başlangıç olduğunu, AEB'nin politik, askeri ve insani ilişkilere de temel oluşturacağına inandığını vurgulamıştır (Lukashenko, 2015).

Ocak 2015'ten itibaren malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımını sağlayan (Stack, 2014) Birliğin amaçları; resmi web sayfasında, küresel bir krizin olumsuz etkilerini birlikte çalışarak bertaraf etmek, üye ülkelerin dış pazarlardaki ortak ilgilerinin gerçekleşmesini sağlamak, gümrük birliği ve ortak bir ekonomik pazar oluşturmak olarak belirtilmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği'nde kararların oyçokluğu ile alınması, önergelerin çoğulcu şekilde karara bağlanması öngörülmüş olup, her ülkeye önergeleri veto etme hakkı tanınmıştır (www.eurasiancommission.org).

Avrasya Ekonomik Birliği Sözleşmesi'nin sekizinci maddesinde Birliğin organları sayılmıştır. Bunlar; Avrasya Ekonomik Birliği Yüksek Konseyi, Hükümetlerarası Konsey, Avrasya Ekonomik Komisyonu ve Avrasya Ekonomik Birliği Mahkemesinden oluşmaktadır (Dagavor o Avraziyskom Ekonomiçeskom Soyuze, 2014, Statya 8).

Yüksek Konsey; Birliğin en üst organıdır. Üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşur ve yılda en az bir kez toplanır. Birliğin stratejisini belirleme, AEB mahkemesinin üst düzey yargı mensuplarını ve Birliğin diğer üst düzey yetkililerini belirleme, diğer organlar tarafından çözüme kavuşturulamayan meselelerin çözümü gibi üst düzey yetkilere sahiptir. Kararlarını oybirliği ile alır (Dagavor o Avraziyskom Ekonomiçeskom Soyuze, 2014, Statya11).

Hükümetlerarası Konsey; üye ülkelerin hükümet başkanlarından oluşur ve yılda en az iki kez olmak üzere toplanır. Sözleşmenin yürürlüğü ile ilgili iş ve işlemlerin takibini yapmak, bütçeyi onaylamak ve komisyonun çalışmalarına yön vermek gibi görevleri bulunmaktadır (Dagavor o Avraziyskom Ekonomiçeskom Soyuze, 2014, Statya 14).

Avrasya Ekonomik Komisyonu, gümrük birliği ve tek ekonomik alan oluşturmak amacıyla Şubat 2012 den beri faaliyette bulunan uluslararası düzenleyici bir kuruluştur. Her üye ülkeden (Rusya, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan ve Ermenistan) üçer üye olmak üzere toplam onbeş üyeden oluşmaktadır. Komisyon kararlarını oy çokluğuyla alır ve her bir üye bir oy hakkına sahiptir. Komisyonun başkanı yüksek konsey tarafından 4 yıl için atanır. Komisyonunda çeşitli konularla ilgili 23 birim bulunmakta olup, komisyonun merkezi Moskova'da bulunmaktadır (<http://www.eurasiancommission.org>).

Birlik Mahkemesi; sürekli görev yapan yargı organı olup Mahkemenin merkezi Minsk'te bulunmaktadır (Dagavor o Avraziyskom Ekonomiçeskom Soyuz, 2014, Statya 19). Birliğin organları AB'yi anımsatmaktadır. Organların her birinin farklı bir üye ülkede faaliyet gösteriyor olması AB ile paralellik göstermektedir. Birliğin sürekli görev yapacak ve politikalarına yön verecek organı olan Komisyon'un merkezinin Moskova'da bulunuyor olması Birlik merkezinin aslında Moskova olarak planlandığını göstermektedir. Birliğin organlarının oluşum ve görevleri genel hatlarıyla değerlendirildiğinde AB'yi andırmaktadır. AB'de bulunan ve önemli bir ana organ olan parlamentonun yokluğunu belirtmek gerekir.

Kuşkusuz Birliğin ulusal olduğu kadar uluslararası etkileri de olacaktır. Rusya ve Kazakistan dünyanın en büyük enerji tüketicisi olan Çin'in önemli enerji sağlayıcılarıdır. Bu durum birliğin Çin'in stratejik ortağı haline gelmesine neden olabilir (Draitser, 2014). AEB tipik bir bölgesel ekonomik bütünleşme organizasyonu olup, politik, ekonomik ve kültürel çeşitli avantajlar sağlayacak, Şangay İşbirliği Örgütü gibi diğer oluşumların rakibi değil destekleyicisi olacaktır (Shu ve Shusen, 2014). AB deneyimi göstermiştir ki, pazarın büyümesi şirketlere ve tüketicilere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bazı ürünler düşük fiyattan tüketiciye ulaştırılabilmekte, yabancı pazarlarda rekabet gücü artmaktadır (Blockmans vd. 2012, 5). AEB ile Doların varlığının bölgede asgariye indirilerek üye ülke para birimleriyle ticaretin geliştirilmesi planlanmaktadır. Putin, Birliğin hedeflerinden birisinin dünyada yeni bir kutup oluşturmak olacağını belirtmiştir. Bu durum yeni bir ABD-RF rekabetinin ortaya çıkması ihtimalini akıllara getirmektedir. Yine buyanın ilerde ortak savunma stratejileri geliştirecek olması, Birliğin sadece ekonomik bir çerçevede varlığını sürdürmeyeceğini askeri ortaklıkta oluşturacağını göstermektedir. Bu da bu ortaklığın bölgede ABD'nin politikalarına karşı bir güç oluşturabilme düşüncesini de akıllara getirmektedir (Öztürk, 2013, 235). Rusya'nın Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte yeniden bir küresel aktör olabilme çabasında olduğu gizlenir bir durum değildir. AEB'de bu kapsamdaki bir proje olarak değerlendirilebilir; ancak kuşkusuz ki ilham kaynağı Avrupa Birliği'dir. Bu nedenle bu iki uluslararası örgüt karşılaştırılmaya değerdir.

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ KURULUŞ SÜREÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Sovyetler Birliği'nin (1991) yıkılmasıyla birlikte, Rusya Federasyonu içerisinde Avrasyacı olarak adlandırılan grup, çeşitli kademelerde Rusya Federasyonu'nun dünya siyasetinde önemli rol oynamasını; " Yakın Çevre (Near Abroad)" olarak adlandırılan eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki siyasi gücünü devam ettirebilmesi için bölgeye yerleştirilmiş mevcut askerlerin geri çekilmemesini; BDT'nin Rusya Federasyonu'nun hegemonyası altında güçlendirilmesini; Orta Asya'da kısa sürede yükselme trendi gösteren İslâmî Akımların önlenmesini ve bu nedenle Rus yönetiminin BDT aracılığıyla yakın çevre üzerindeki diplomatik ve askerî etkisini arttıracak girişimlerde bulunmasını; ve son olarak da eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde yaşayan Rus kökenli insanların güvenliğinin sağlanmasını istemişlerdir (Efegil, 2001, s. 4).

Ünlü Rus jeopolitikçisi ve Avrasyacısı Aleksandr Dugin, 1999 yılında yayınlanmış olan "Rus Jeopolitiği" isimli kitabında; NATO'nun eski SSCB ülkelerini bünyesine dahil etmesini bir küresel blokun (Atlantikçi) kıtasal denetim alanını diğer bir blokun (Avrasyacı) aleyhine azami genişletmesi olarak yorumlayarak; Rusya'nın da benzer bir jeopolitik konsepti öne sürerek gerek eski SSCB cumhuriyetlerini (Baltık Cumhuriyetlerinin bu oluşumun dışında bırakılabileceğini söylüyor), gerekse bazı Doğu Avrupa devletlerini (Romanya, Bulgaristan, Sırbistan) ve bundan başka çeşitli Asya ülkelerini (İran, Hindistan) bünyesinde bulunduran Asya Birliği'ni kurmaya girişmesinin gayet normal bir şey olacağını ve rekabete muktedir jeopolitik bir proje olacağını, bu projenin jeopolitik konseptin coğrafi ve tarihi gerçeklerine doğrudan bir ilavesi olacağını (Dugin, 1999, s. 324) belirterek, oluşturulabilecek Avrasya Ekonomik Birliği'nin Batı karşısında bir blok olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dugin için Türkiye de Avrasya'nın bir parçasıdır. 15 Temmuz'da Türkiye'de gerçekleştirilen darbe teşebbüsüne Batılı ülkelerden tepki gelmemesi Türkiye'de ciddi manada rahatsızlık oluşturmuş ve Batılı ülkelerle ilişkiler sorgulanır hale gelmiştir. Bu ortamda Eylül 2016'da Türkiye'yi ziyaret eden Dugin*, bu gergin ortamdan da yararlanarak Türkiye'nin çıkarının Avrasya'da olduğunu vurgulamıştır.

Dugin'in fikirlerinin Rusya'da önemli bir kesimi etkilediği bilinmektedir. Bu minvalde değerlendirildiğinde; Rusya'nın AEB'nin siyasi bir oluşuma evrilmesi yönünde beklentiye sahip olduğu değerlendirilmektedir. Bu beklentinin altında yatan temel etken ise SSCB'nin dağılmasıyla siyasi ve ekonomik mirasını devralan Rusya'nın bugünkü dünya sistemindeki tek kutuplu durumu kabullenemeyerek yeni bir kutup oluşturmak gayesidir. Rus aydınları da çeşitli vesilelerle dünyanın çok kutuplu bir yapıda olmasının

* Dugin aynı zamanda Putin'in önemli dış politika danışmanlarından birisidir.

dünya barışı için vazgeçilmez olduğunu sıklıkla dillendirmektedirler. Bugünkü Avrupa Birliği'nin çekirdeğini oluşturan ve Paris Anlaşması'yla altı Avrupa ülkesi* tarafından 1957 yılında kurulmuş olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ise ilk kuruluşunda üye ülkeler arasında kömür-çelik sektörlerinin entegrasyonunu amaçlamıştır. En azından bilindiği kadarıyla bugünkü şekliyle bir Avrupa'nın hayal edilmediği bilinmektedir.

18 Nisan 1951 tarihli Paris Anlaşması ile kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa fikrine yönelik olarak atılan en önemli ve ilk kurumsal adımdır (Alkan, 2005, s. 65). AB ile Avrupa kıtasında işbirliği alanlarının yaygınlaşmasıyla birlikte milliyetlerin ve sınırların önemini yitirdiği yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır. Kimi uzmanlar tarafından bu dönem "Üçüncü Roma" olarak adlandırılmaktadır (Ülger, 2005, s. 57). Avrupa bütünleşmesi ekonomik alandan başlayarak yavaş yavaş siyasi alana doğru olmuştur. AB, çeşitli yönleriyle dünyadaki diğer bölgelerde kurulmuş olan bölgesel örgütlenmeler için adeta bir model teşkil etmektedir (Ateş, 2014, s. 58). Putin AEB'yi AB ve diğer büyük uluslararası oluşumlar gibi oluşturma düşüncesindedir. Birliğin dünyada güçlü bir blok oluşturması öngörülmüştür. Ancak Ukrayna'da yaşanan olaylar birliği daha başlangıçta başarısızlığa uğratmıştır (Vitkine, 2014). Ukrayna hem jeopolitik konum hem de potansiyel olarak AEB için önemli bir ülke olarak planlanmıştı. Ancak; Ukrayna'nın gelecek tercihini Batı'dan yana yapması ve akabinde Rusya'nın Kırım'ı ilhakı Ukrayna'nın birliğe üye olma olasılığını oldukça zayıflatmıştır. Bu açıdan bir karşılaştırma yaparsak,

- AEB'de AB' gibi ekonomik saiklerle oluşturulmuş bölgesel bir örgüttür,
- AB gibi AEB'de bölgesel bir örgüt olmasına karşın küresel bir güç haline dönüşebilir,
- AEB'nin de AB gibi üye sayısını artırması ihtimal dahilindedir,

Brezinsky (2010, s. 159), AB ile AEB mukayesesinin kusurlu olduğunu, açık ve görece gelişmiş Batı ekonomilerinin bütünleşme için zaten hazır olduklarını, böyle bir bütünleşmede somut ekonomik ve siyasi faydalar gördüklerini, oysa yeni bağımsız devletler Rusya'yı siyasi olarak istikrarsız, halen baskıcı isteklerini sürdürür, ekonomik olarak da küresel ekonomiye katılımlarına ve fazlasıyla gerekli yabancı yatırıma ulaşmalarına engel olarak gördüklerini belirterek Rusya'nın önderliğindeki oluşumlara kuşku ile yaklaşıldığını vurgulamıştır.

AEB'in kurumsal anlamda ne tarz bir yol izleyeceği hususunda ciddi bir kafa karışıklığı bulunmaktadır. Nitekim Avrasya Ekonomik Birliği'nin

* Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Luksemburg.

birçok alanda AB'ye benzer bir kurumsallaşmaya gideceği, ancak, AB tarzı bir siyasal entegrasyon hedefi olmadığına yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, AEB'in yeni bir SSCB yaratma girişimi olmadığını, siyasal yönünün bulunmadığını ve esas hedefinin ticari/ekonomik entegrasyon olduğunu ifade etmektedir (Tüy-süzöğlü, 2014). Nazarbaev ayrıca, AEB ile 21. yüzyılın jeoekonomik realitesinin doğmuş olduğunu vurgulamaktadır. ABD eski Dışişleri Bakanı Hilary Clinton ise Birliğin Rusya'nın hegemonyasında SSCB'yi yeniden canlandırmak amacını taşıdığını belirtmiştir (Hauslohner, 2014). Belarus Cumhurbaşkanı Aleksander Lukaşenko, Sovyetler Birliği zamanında varolan ekonomik bağların yeniden tesis edilmesine ihtiyaç olduğunu, anlaşmada üye her ülkenin çıkarının gözetildiğini, birliğe üye ülkelerin birbirleriyle rekabet etmeyeceğini, bilakis birbirlerini tamamlayacaklarını ifade etmiştir (Yeni-çağ, 2014). Birlik organlarının faaliyete başlamasıyla ülkelerin egemenliklerini kaybedecekleri söylemleri en fazla Nazarbayev'i rahatsız etmektedir (Falyahov, 2014). AB, bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutulursa, AB'ye üye devletlerin bazı konulardaki egemenlik yetkilerini AB organlarına devrettikleri görülmektedir. Buna en iyi örnek ortak ticaret politikasının uygulanması bağlamında birlik genelinde gümrük tarifelerini belirleme yetkisinin AB organlarına bırakılmış olması gösterilebilir. Bu ve diğer politikaların uygulanması alanında da AB üyesi devletler bazı yetkilerinden vazgeçmişlerdir. AB sisteminde anlaşmalarla birlik organlarına verilen yetkilerin birlik organları tarafından kullanılacağı, çatışma durumunda birlik hukukunun üstün sayılacağı temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. AEB sisteminde de kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını yürütürken, üye ülkelerin bazı yetkilerini AEB organlarına devrettikleri görülmektedir.

BDT ülkelerinin hepsinde Rusya'ya karşı uzun süreli Sovyet imparatorluğundan kaynaklanan bir güvensizlik bulunmakta olduğundan ekonomik entegrasyonun kaçınılmaz olarak siyasi egemenliklerin kaybına neden olacağı ileri sürülmektedir (Ziyadullaev, 2014). Yeliseyeu (2014, 4-5), AEB'nin bölgesel ekonomik entegrasyon sağlaması sonucu üyesi ülkelere önemli kazanımlar sağlayacağını vurguladıktan sonra AB ile bir karşılaştırma yaparak, AB'nin demokrasiyi temel değer olarak aldığını; ancak AEB üyesi ülkelerin liderinin seçimle işbaşına gelmiş olmalarına karşın otoriter özellik taşıdıklarını, bölgede bulunan kültürel çeşitliliğin Rusya tarafından önemsenmeyeceğini, Birlik politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında Rusya'nın daha etkin olacağını belirtmiştir.

AB'nin benzer kültürel özelliklere sahip ülkeler arasında kurulmuş olduğu, AEB'nin ise kültürel açıdan farklılıkları bulunan ülkeler arasında oluşturulmuş olması nedeniyle zorluklar yaşayıp yaşamayacağı sorularına karşılık ilk konuşmayı yapan Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbaev,

aynı tarihi paylaşmış, ekonomik ve kültürel bağları olan ulusların ilişkilerini geliştirebileceklerine vurgu yapmıştır. Bu ülkelerin SSCB zamanında ortak bir yaşam tarzını ve bakış açısını benimsemiş oldukları kabul edilmelidir. Dolayısıyla bir arada yaşamış olmaktan kaynaklanan bir kültürel yakınlığın bu ülkeler arasında var olduğunu söyleyebiliriz. Belarus ve Rus kültürü hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. Kazakistan, önemli oranda Rus etnisiteye mensup nüfusa (%25) sahip olması nedeniyle bu iki ülkenin kültürüne çok yabancı değildir. Ermenistan hem ölçek olarak çok küçük hem de nüfusunun çoğunluğu Hıristiyan olması nedeniyle kültürel açıdan çok fazla sorun yaşamayacak özellikte bir ülke konumundadır. Kültürel açıdan uyum sağlamakta zorlanacak tek ülke ise nüfusunun önemli çoğunluğu Müslüman olan Kırgızistan olacaktır.

Avrupa Birliği, Fransa-Almanya savaşları Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi büyük yıkımlar yaşamış Avrupa Kıtası'nın savaşların yıkıcı etkilerinin bir daha yaşanmaması için ekonomide karşılıklı bağımlılık oluşturulması fikrine dayalı olarak kurulmuştur. Avrasya Ekonomik Birliği'nin ise ekonomik saiklerden ziyade siyasi amaçları ön plana çıkardığını söylemek mümkündür. Her ne kadar gümrük birliği ve diğer bazı uygulamaların üyesi ülkelere ekonomik kazanımlar sağlayabileceği söylenebilecek ise de; esas kaygının Sovyetler Birliği sonrası bölgede ortaya çıkan politik boşluğu ortadan kaldırarak Batı'nın karşısına küresel bir aktör olarak çıkma amacı taşındığını söyleyebiliriz. Ancak tüm bunlar AEB'nin AB gibi başarılı bir ekonomik örgüt olamayacağı anlamına gelmemektedir.

Rusya, Kazakistan ve Belarus arasında gümrük birliğini öngören insiyatif açıklandığı zaman, SSCB coğrafyasında kurulmuş olan etkisiz projelerden farklı olacağına dair çok az belirti bulunmakta iken, zamanla bu insiyatifte bir şeylerin farklı olduğu anlaşılmıştır. (Dragnave ve Wolzcuk, 2014, s. 8). 2010 yılında gümrük birliği oluşturma sürecinin başlamış olması Birliğin önceki projelerden farklı gelişeceğinin en önemli göstergesi olmuştur. Her ne kadar Birliğin ekonomik bir birlik olarak kalacağı vurgulanıyor olsa da; bu durumun sürdürülebilir olması mümkün değildir. AB örneği de göstermiştir ki ne siyasi birlikler ekonomik ilişkiler geliştirilmeksizin varlıklarını sürdürülebilirler ne de ekonomik birlikler siyasi ilişkiler geliştirmeksizin yaşayabilirler. AEB Anlaşması imza törenindeki konuşmalarında üye ülke liderlerinin Birliğin ekonomik yönünü öne çıkarmalarına karşın, konuşmalarının satır aralarından siyasi sonuçlar da bekledikleri hissedilmektedir.

Rusya'nın birliğin oluşturulmasındaki asıl yararı ekonomiden ziyade politik alanda olacaktır (Panin, 2014). Diğer ülkeler ise 143 milyonluk dev Rus pazarına girecek olmanın avantajlarıyla ve ekonomilerinin rekabet edebilirliklerini artırarak olası global krizlere karşı dayanıklı olmakla ilgilenmektedirler (Roberts vd. 2014, 7). Birlik içerisinde Rusya'nın, hem coğrafi alan,

hem ekonomik, hem de nüfus büyüklüğü olarak tartışmasız üstünlüğü söz konusudur. 1957’de AB kurulurken Almanya’nın nüfusunun Birliğin toplam nüfusuna oranı % 32, Gayrisafı Yurt İçi Hasılası % 40 iken; AEB içerisinde Rusya’nın toplam nüfusa oranı % 84, Gayrisafı Yurt İçi Hasılası ise % 88 dir. AB’de Almanya’yı dengeleyecek İtalya ve Fransa gibi büyük devletler var iken, AEB’de Rusya’yı dengeleyecek ölçekte büyük ülke yoktur (Blockmans vd. 2012, s. 5). Ermenistan ve Kırgızistan ise hem nüfus* olarak hem de ekonomik büyüklük olarak birlik içerisinde etkili olabilecek ölçüğe sahip değildir. Bu durum Birlik politikalarının oluşturulmasında Rusya’nın etkisinde kalınacağı eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Alınacak kararlarda ölçüğünün büyüklüğü nedeniyle Rusya’nın etkisi fazla olacaktır, hatta dayatma bazı kararları da aldirabilecektir; ancak buradan diğer ülkelerin egemenliklerini Rusya’ya devredecekleri sonucuna ulaşamayız. Üye ülkelerin her biri bağımsız bir ülke olarak birlik içerisinde çıkarlarının peşinde olacaktır.

AEB’nin zayıf yönlerinden birisinin de üye ülkeler arasında ticaret mevzuatındaki önemli farklılıklar olduğu belirtilmektedir. Ancak unutulmalıdır ki bu tür farklılıkların giderilmesi için ciddi zamana gereksinim duyulmaktadır. AB’ de ilk kurulduğu yıllarda üye ülkeler arasındaki mevzuat farklılıklarını gidermek için önemli çabalar harcamıştır. Bugün için bile AB’ye üye olacak ülkeler öncelikle mevzuat uyumlaştırmaya çalışmaktadırlar.

Tablo 1. AB ve AEB’nin Temel Bazı Yönleriyle Karşılaştırılması[†]

S. NO	KARŞILAŞTIRMA ALANI	AVRUPA BİRLİĞİ (1951 AKÇT)	AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ
1	Kuruluş Gereçesi	Üye ülkeler arasında kömür çelik alanında entegrasyon sağlanması.	Üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği sağlanması.
2	Kurucu Üyeleri	Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg	Rusya, Kazakistan, Belarus, (Kırgızistan ve Ermenistan 2015 ‘te üye)
3	Ekonomik Yaklaşımları	Sanayileşmiş, Liberal ekonomiler	Liberal ekonomiye eklenme çabaları (geçiş ekonomileri)

* Ermenistan’ın üç milyon civarında, Kırgızistan ise beş milyon civarında bir nüfusa sahiptir.

[†]Burada Avrupa birliğinin ilk kuruluş aşamasındaki verileri kullanılmıştır.

4	Din	Büyük çoğunluğu Hıristiyan	Ortodoks Hıristiyan ve Müslüman
5	Kültür	Çok farklı olmayan yakın kültür	Farklı kültürler olarak görülse de Sovyet döneminden kalma ortak yaşama kültürü bu toplumları kültürel açıdan yakınlaştırmıştır.
6	Homojenlik	Büyük ülkeler birbirini dengeliyor. Bu ülkelerin hem nüfus hem ekonomik büyüklük hemde askeri açıdan birbirine kesin üstünlükleri söz konusu değil (Almanya-Fransa-İtalya)	Rusya'nın her konuda kesin üstünlüğü söz konusu. Hem nüfus, hem ekonomik büyüklük hem askeri büyüklük olarak Rusya'nın tartışmasız üstünlüğü.
7	Siyasal Yapı ve Siyasal Kültür	Demokratik değerlere bağlı siyasal sistemler.	Demokrasiye geçiş aşamasında, güçlendirilmiş başkanlık sistemleri.
8	Ölçeği	Bölgesel Bir Örgüt	Bölgesel Bir Örgüt
9	Organları	Parlamento, AB Konseyi, Konsey, Komisyon, Mahkeme, Adalet Divanı, Sayıştay, Ekonomik ve Sosyal Konsey,	Yüksek Konsey, Konsey, Komisyon, Mahkeme

*Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

AB; Parlamento, AB Konseyi, Konsey, Komisyon, Mahkeme, Adalet Divanı, Sayıştay, Ekonomik ve Sosyal Konsey, AEB ise Yüksek Konsey, Konsey, Komisyon, Mahkeme gibi organlara sahiptir. Oluşun ve görevleri itibarıyla değerlendirildiğinde AEB'nin AB'den esinlendiği anlaşılmaktadır. Buna karşın AB kurumsallaşmasını tamamlamış durumdadır. Organlar arasındaki en temel farklılık ise AB'nin meşruiyet kaynağı olarak bir parlamentoya sahip olmasına karşın, AEB'de bu tarz bir organın bulunmuyor olması gösterilebilir. Diğer alanlarda olduğu gibi organlar konusunda da iki oluşumun karşılaştırılmasında birisini başarılı diğerini başarısız olarak konumlandırmak gerçekçi olmayacaktır. Çünkü AEB; AB' ye göre henüz çok yeni bir uluslarüstü oluşumdur.

AEB'nin geleceğinin nasıl olabileceğini tam olarak bugünden kestirmek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak AB ile bir karşılaştırma yapıldığında; iki örgütün kurulmuş oldukları dönem coğrafya, siyasi kültür, toplumlarının sosyo-ekonomik yapıları ve tarihleri bakımından aralarında birtakım farklılıklar olduğu açıktır. Bu farklılıklar sınıflandırma yapılmadan yurarda açıklanmıştır. Tüm bu farklılıklara dayalı olarak AEB'nin de Sovyet coğrafyasında kurulmuş olan diğer uluslarüstü kuruluşlar gibi başarısız olacağı sonucuna ulaşamayız. Birliğin başarılı olarak AB benzeri bir küresel güce dönüşebilmesi Rusya'nın tutumunun yanında büyük ülkelerin de* birliğe katılıp katılmayacaklarına bağlıdır.

SONUÇ

Doğu Bloku'nun öncü devleti olan Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla 15 yeni Bağımsız devlet uluslararası sisteme dahil olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını uluslararası sistemde yeni bir dönemin başlangıcı olarak ta kabul etmek mümkündür. Bu yeni dönemde sadece Sovyetler Birliği ülkeleri değil eski Doğu Bloku ülkeleri de Sovyet etkisinden kurtularak bağımsız politika oluşturmaya başlamışlardır. Bu yeni dönemde AB ve NATO gibi Batılı uluslararası kuruluşlar eski Doğu Bloku ülkelerini üye yaparak genişlemişlerdir. Sovyetler Birliği'nin siyasi mirasını devralan Rusya Federasyonu Eski pavyeklerinin AB ve NATO'ya üyeliklerine kuşkuyla yaklaşmış ve bu kuruluşların burnunun dibine kadar sokulmalarını çeşitli politik argümanları kullanarak engellemeye çalışmıştır.

AB'nin bütünleşme sürecine bakıldığında, birliğe üye ülkelerin coğrafi yakınlık, politik ve ekonomik gelişme düzeylerindeki benzerlik, ekonomik sistemlerinin ve din bağlarının benzerliği dikkat çekmektedir. Bunların içerisinde en önemlisi ise ülkelerin birbirlerine yakın ve gelişmişlik derecelerinin benzer oluşlarıdır (Şen ve Akal, 2005, s. 121). AEB ülkeleri de coğrafi açıdan yakın olmakla birlikte; politik yapıları, ekonomik gelişmişlik düzeyleri ve toplumsal yapıları farklılık göstermektedir. Rusya Federasyonu ve Belarus'ta Ortodoks Hıristiyanlar çoğunlukta olmasına karşın Kazakistan ve Kırgızistan'da Müslümanlar çoğunlukta. Ekonomik açıdan kıyaslandığında; Rusya Federasyonu hem doğal kaynakları bakımından zengin hem de sanayi altyapısına sahiptir. Kazakistan doğal kaynak zengini olmasına karşın sanayisi gelişmemiştir. Belarus, Kırgızistan ve Ermenistan ise hem sanayi hem de doğal kaynağa sahip değillerdir. İlginçtir; ancak bu ülkelerin politik sistemleri büyük oranda benzeşmektedir. Bu ülkelerin hiçbirisi demokratik bir

* Konu ile ilgilenenler Hindistan, İran, Pakistan, hatta Çin'in bile birlik üyesi olabileceğini ihtimal dâhilinde değerlendirilmektedirler.

anlayışla idare edilmemektedirler. Bu minvalde AB ile AEB'nin bir karşılaştırmasına gidilecek olursa; AB'nin başarılı olmasının en önemli nedenlerinden birisi üye ülkelerdeki demokratik yönetim anlayışıdır. Bu anlayış beraberinde uzlaşmayı ve sorunların çözümünde demokratik ilkelerin uygulanmasını getirmektedir. Ancak Rusya'nın başını çektiği AEB ülkelerinde uzlaşma kültürünün bulunmaması birliğin önündeki en büyük risklerden bir tanesidir.

Bunun yanında ekonomik ve toplumsal yönden homejen bir yapının bulunmaması da birliğin başarılı olamayacağı öngörülerinin temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Ancak burada Birliğin geleceğinin bulunmadığını söylemek te haksızlık olacaktır. Çin, Hindistan ve İran gibi Rusya'yı dengeleyebilecek ülkelerin birliğe katılmaları durumunda dünyanın en büyük ekonomik birliğinin ortaya çıkması da olasılıklar arasındadır. AB'nin ilk kurulduğu yıllarda da bu noktalara ulaşabileceği kestirilememekte, hatta İngiltere' de dahil olmak üzere Avrupa ülkelerinin birçoğu birliğin başarılı olabileceğine inanmamışlardır.

Gelinen noktada, AEB başarılı olarak AB benzeri bir oluşuma dönüşür mü? Bu günden kestirmek oldukça zor; ancak konunun uzmanları Rusya'nın bir uluslararası oluşuma dahil olmak için büyük ölçekli, kendi başına bir güç merkezi oluşturmak için ise küçük ölçekli olduğunu ifade etmektedirler. Tek kutuplu dünya sistemi Rusya tarafından 1991' den bu yana geçen 25 yıllık zaman diliminin hiçbir döneminde kabullenilmemiştir. ABD'nin başını çektiği Bloka karşı bir blok oluşturma çabası halen devam etmektedir. AEB'nin kendisine örnek aldığı AB benzeri bir oluşuma, hatta daha fazlasına, dönüşmeyeceğini söylemek veya İran, Hindistan ve Çin'inde katıldığı küresel bir güce dönüşebileceğini şimdiden söylemenin erken olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

Aktaş H. ve Tüfekçi, Ö. (2013). Kafkaslar Kuşağında Trabzon"Un Jeopolitiği. *Ekoavasya Dergisi*, 22-30.

Alkan, M. N. (2005). "Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci Ve Sonrası", S:61-78, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ed. Oğuz Kaymakçı, Ankara: Nobel Yayınları.

Armağan, Z. (2011). "Avrasya Birliği", Pusula Dergisi, İZTO Yayınları.

Ateş, D. (2014). *Uluslararası Örgütler, Devletlerin Örgütlenme Mantığı*, Bursa: Dora Yayınları.

Avrupa Birliği Bakanlığı, "Avrupa Birliğinin Tarihçesi", [Http://Www.Ab.Gov.Tr/ Index.Php?P=105&L=1](http://www.ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1), Erişim Tarihi: 10.01.2016.

Aygören, H. (2005). “Avrupa Tek Para Birimi: EURO”, S:79-1118, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ed. Oğuz Kaymakçı, Ankara: Nobel Yayınları.

Baharççek, A. ve AĞIR, O. (2015). Kırım’ın Rusya Federasyonu’na Bağlanmasının Rusya’ya Komşu Ükelere Olası Etkileri. *Kırgızistan. Akademik Bakış Dergisi*, 52.

Baharççek, A. (1996). Yeni Dünya Düzeni: Barış Ve İşbirliği Mi, Çatışma Ve Düzensizlik Mi?. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1.

Bilgiç M. S. (2016). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım Ve Türkiye’ye Etkileri, BİLGESAM, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Blockmans, S. Hrant Kostanyan And Ievgenorobiov, (2012). “Towards A Eurasian Economic Union: The Challenge Of Integration And Unity, Centre For European Policy Studies, 2012/75.

Brzezinski, Z. (2010). *Büyük Satranç Tahtası*. (Çev: Yelda Türedi), İstanbul: İnkılap Yayınları.

Bilici, N. (2008). “Bölgesel Farklılıklar Sorunu Ve Çözüm Çabaları”, S.93-106, Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları Ve Gelişmeler, Ed. Belgin Akçay Vd. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Can, H. (2013). *Avrupa Birliği Hukuku*. İstanbul: Surat Yayınları.

Dagavor O Avraziyskomekonomiçeskom Soyuze, (Mayıs, 2014).

Draitser, E. (2014). “The Geopolitics Of The Eurasian Economic Union” [Http://Www. Bilaterals.Org/?The-Geopolitics-Of-The-Eurasian&Lang=En#Sthash.Qcinje.Dpuf](http://Www.Bilaterals.Org/?The-Geopolitics-Of-The-Eurasian&Lang=En#Sthash.Qcinje.Dpuf), Erişim Tarihi: 23.10.2015.

Dugin, A. (1999). *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. Vügarimanov). İstanbul: Küre Yayınları.

Efegil, E. (2001). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1).

Erhan, Ç. vd. (2013), Avrupa Birliği, Ed. Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, yayın No: 2684.

Erhan, Ç. ve Erhan Akdemir, (2008), “Avrupa Bütünleşmesi”, s.15-50, Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler, Ed. Belgin Akçay vd. Ankara: Seçkin Yayıncılık,

Eurasian Economic Commission, (2016),“About the EEC”, <http://www.eurasiancommission.org/en/Pages/default.aspx>, Erişim: 20.01.2016

FaylahoV, R. (2014). “Soyuz v Polzu Bednih”, <http://www.gazeta.ru/business/2014/04/25/6009205.shtml>, Erişim Tarihi: 06.09.2015.

Güler, A. (2007), Sorun Olan Avrupa Birliği, Ankara: TURKAR Yayını, 2. Baskı.

Haroon, A. I. (2014). “Eurasian Economic Union Gives the Strength to Central Asia and Eastern Europe by Integrating Trade, Investment and Humanitarian Cooperation”, <http://www.dispatchnewsdesk.com/eurasian-economic-union/>, Erişim Tarihi: 23.10.2015,

Horvath, Z. (2007). Handbook on The European Union, Hungarian National Assembly.

Imanov, Vugar, (2007). Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

İnat, K. (2005). “Avrupa Politik İşbirliği'nin Doğuşu”, s:3-22, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ed. Oğuz Kaymakçı, Ankara: Nobel Yayınları.

İşyar, Ö. G. (2013). Avrasya ve Avrasyacılık, Bursa: Dora Yayınları.

Karlık, R. (2002). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Beta Basım.

Kocaoğlu, M. (1996). Rusya'nın Tarihe Düşen Emperyalist Gölgesi. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.

Lukashenko, A. (2015). “Press Statements Following the Supreme Eurasian Economic Council Meeting”, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/22404>, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

Nazarbayev, N. (2015). “Press Statements Following the Supreme Eurasian Economic Council Meeting”, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/22404>, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

Özder, A. (2013). Avrasya Kavramı ve Önemi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, II/2 65-88

Öztürk, Y. (2013). Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 223-244.

Panin, A. (2014). “Eurasian Union Reunites Ex-Soviet States” The St. Petersburg Times, 4 Haziran 2014.

Pirimbayev, C.; Cunus Ganiyev, (2010). “Avrasya Ekonomik Topluluğu: Bir İktisadi İşbirliği Alternatifi”, International Conference on Eurasian Economies 2010, ss.82-85.

Putin, V.V. (2015). “Press Statements Following the Supreme Eurasian Economic Council Meeting”, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/22404>, Erişim Tarihi: 28.10.2015.

Reçber, K. (2013). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*. Bursa: Dora Yayınları.

Roberts, S. Marin, A., Moshes, A. ve Pynnöniemi, K. (2014). “The Eurasian Economic Union-Breaking the Pattern Of Post-Soviet Integration? The Finnish Institute Of International Affairs, FIIA Analysis– 3.

Shu, Y. Wangshusen, (2014), “Development And Impacts Of The customs Union Of Russia, Belarus And Kazakhstan”, China Institute Of International Studies (CIIS) (23 Eylül 2014), [Http://Www.Ciis.Org.Cn/English/2014-09/23/Content_7254454.Htm](http://www.ciis.org.cn/english/2014-09/23/content_7254454.htm), Erişim Tarihi:28.10.2014.

Sönmez, S. (2010). Yeni Batıcılık Ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi“Nin Doğu Batı Politikaları“Nın Analizi. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*.

Stack, G. (2014), “Russian Duma First Toratify Eurasian Economic Union treaty”, [Http://Www.Bne.Eu/Content/Story/Russian-Duma-First-Ratify-Eurasian-Economic-Union-Treaty](http://www.bne.eu/content/story/russian-duma-first-ratify-eurasian-economic-union-treaty), Erişim Tarihi: 30.09.2015.

Şen, R. ve Akal, M. (2005). “Avrupa Birliği Üyelerinde İhracat Ve İthalatın Gelişimi”, S:120-152, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ed. Oğuz Kaymakçı, Ankara: Nobel Yayınları.

Tüysüzöğlü, G. (2014). “Bölgesel Bir Hegemonya Girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği”, [Http://Www.Aljazeera.Com.Tr/Gorus/Bolgesel-Bir-Hegemonya-Girisimi-Avrasya-Ekonomik-Birligi](http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bolgesel-bir-hegemonya-girisimi-avrasya-ekonomik-birligi), Erişim Tarihi:29.09.2015.

Ülger, İ. K. (2005). “Avrupa Dış Politikası Ve AB Genişlemesi”, S:25-57, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Ed. Oğuz Kaymakçı, Ankara: Nobel Yayınları.

Vitkine, B. (2014), “Vladimir Putin’s Eurasian Economic Union Gets Ready To Take On The World”, Guardian Weekly, 28 Ekim 2014.

Yalçıntaş, N. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Nokta Kitap.

Yeliseyeu, A. (2014), “Eurasianreview” NO:1, [Www.Belinstitute.Eu](http://www.belinstitute.eu), Erişim Tarihi: 23.10.2014.

Ziyadullaev, N. “Evraziyskiyekonomiçeskiy Soyuz: İstoriyauspeha İli Milniypuzır”, Nezavisimaya, 15.09.2014.

[Http://Www.Eurasiancommission.Org/En/Pages/About.Aspx](http://www.eurasiancommission.org/en/pages/about.aspx), Erişim Tarihi: 20.01.2016.

Extended Abstract

Significant changes have occurred in International System since the WWII. The World has become bipolar and the main actors have been called the Eastern Bloc and the Western Bloc, an unnamed war has launched between them. In this process, the Western European countries didn't want to fight against each other again, because they had fought many years ago and also in order to make their dream come true, namely United Europe, they have created the European Union and the idea of this Project, EU was long-standing. Even though this idea of EU Project was based on an old idea, the ESCS (European Coal and Steel Community) was formally established in 1951 by the treaty of Paris and it was the first concrete step in the EU's formation process. The treaty aimed to integrate the coal-steel industry among Germany, Italy, France, Belgium, Netherlands and Luxembourg. In the next years, the settlement by the formation increased in the number of members, and as a result of various agreements and enlargement processes, EU has come to consist of 28 countries today. Nowadays EU, besides being an economic union, has also begun to take steps to become a political unity. During the establishment process, some people asserted that the purpose of EU is to stop the destructive wars and the others claimed that the purpose is to form a Christian Union. In the meantime, EU has made considerable improvements as free passage of citizens, goods, services and capital has been ensured, common currency (Euro) has been used, customs union has been activated and also significant progress has been achieved at the point of establishing a common defense and security policy. Even though the union is a regional organization, it has become a global power. While these were happening in Europe, the other pole of the bipolar world, the Soviet Union had economic relations with peripheral countries but couldn't create an organization like EU.

After the WWII, the bipolar world order shaped the world politics and in 1989, with the withdrawal of the Soviet Union from the competition between super powers, bipolar world order ended and, shortly after this date, the Soviet Union collapsed. The ending of the Cold War brought new hopes along with concerns. Communist regimes collapsed in Eastern Europe and Balkans, Yugoslavia was divided and the East and West Germany got reunited. In this process, Cold War, defined as the horror balance between the USA and the Soviet Union, almost every area of competition was affected and also there was a race of arms, as parties did not refrain from taking steps that would harm each other, great tension on the basis of hostility and on an ideological facade ended. Particularly at the end of a process called the third wave of democracy, all of the "Eastern Europe" countries became liberal democracies and market economies as a result of the changes that could be called peaceful, and soon they got integrated with the west as members of the EU. But in the same period, with the invasion of Kuwait by Iraq in the Middle East and with the disintegration of Yugoslavia in Balkans, serious conflicts began to emerge. During these conflicts, the US and the Russian Federation cooperated and they began to act together in the resolution of international security problems. But; due to the negative

attitudes of the US and the European countries towards Russia, organizations such as NATO and EU along with the former Soviet Union countries, Russia's desire was to become a super-state again and act like that, and conflicts of interest in Syria proved that this spring weather between the US and the Soviet Union would not last any longer. Russian planes actually joined the war in Syria with the Assad forces and bombed the moderate opponents which were backed by the West, brought even the possibility of a hot conflict between two sides. With the disintegration of the Soviet Union, the leading state of Eastern Bloc in 1991, 15 new independent states were included in the international system and it is possible to accept this as the beginning of a new era. In this new period, not just the Soviet Union countries began to form independent policies but also the former Eastern Bloc countries did that. Western International Organizations such as NATO and EU were expanded by making the former Soviet union countries their members. The Russian Federation, which took over the political heritage of the Soviet Union, had become sceptical about the old members of the Soviet Union becoming members of NATO and EU. As these organizations confronted Russia with their policies, Russia tried to block this with various political arguments.

After 1991, the unipolar world order shaped the world, but Russia, continued to sustain its voice in various ways that system could not digest and Russian intellectuals argued that a unipolar world is not fair and they emphasize that the world must have a multipolar structure. For this purpose Russia took various concrete steps by establishing regional formations to change the balance of power against the USA. The CIS, the Shanghai Cooperation Organization, and the Eurasian Economic Union are the most important ones of these formations. The Eurasian Economic Union (EAEC), which was formed by Russia, Kazakhstan and Belarus, was established for economic reasons, although, as the founders of EEA specified it, various sectors mentioned that the union might lead to political aims in the future.

When the EU integration process was examined, similarity of geographical proximity, similarity in the levels of political and economic development and also similarity of economical system and religions can easily be seen among all countries of EU. The most important thing is that the countries are close to each other and have similar developing grades. EAEC's countries are also close to each other, but have differences in political structure, social structure and levels of economic development. Most people in Russia and Belarus are Orthodox Christians, despite that Muslims are majority in Kazakhstan and Kyrgyzstan. When compared economically, the Russian Federation is both rich in natural resources and has industrial infrastructure. Although Kazakhstan has a wealth of natural resources, the industry has not developed. Belarus, Kyrgyzstan and Armenia have not industrial and natural sources. But the political systems of these countries are very similar. None of these countries are governed by a democratic understanding. In this way, if the EU and EAEC are compared, one the most important reasons of EU's success is the democratic governance in the member states. This understanding bring application of

compromise along with democratic principles in solving problems. But in the EAEC countries, spearheaded by Russia, the lack of consensus is one of the greatest risks in the union. Besides this, the lack of a homogeneous structure in the economic and social direction constitutes the basic focal points for the union not to succeed. But it would be unfair to say here that the future of the Union will not be clear. If China, India and Iran join the union, then the world's largest economic union will be likely to emerge, because these countries are strong as much as Russia. It has not been predicted that the EU will be able to reach this point in the first years of its existence, and even most of the European countries, including the Great Britain, have not believed that the union can succeed.

At this point, can the EAEC become successful like the formation of EU? It is quite difficult to say it nowadays, but the experts of this subject state that, Russia has tried a lot to be involved in an international formation, the unipolar world system has never been accepted at any time by Russia since 1991. Russia is still trying to create a block against the block led by the United States. It is already assessed that it is early to say that EAEC can not turn into a formation like EU or even have more powers or with the joining of China, India and Iran this organization can turn into a global power.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE ELEŞTİREL KÜLTÜR ÇALIŞMALARININ KESİŞİM NOKTALARI*

Gül Özateşler ÜLKÜCAN**

ÖZ

Bu makale, toplumsal tabakalaşma teorilerinin eleştirel kültür çalışmaları ile paralel bir şekilde nasıl ele alınabileceğini değerlendirmektedir. Bu değerlendirme, günümüzde kültürel alanı ve kimlik tartışmalarını değerlendirmeden eksik kalacak olan toplumsal tabakalaşma literatürüne bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, ilişki iki yönlüdür. Kültürel alan çalışmaları da güç ilişkilerini analiz etmeden ve toplumsal tabakalaşma literatüründen faydalanmadan kapsamlı bir analizden yoksun kalacaktır. Bu amaçla, öncelikle toplumsal tabakalaşma kuramlarından temel yaklaşımlar ve kültürün ele alınış biçimleri değerlendirilecektir. Daha sonra, Pierre Bourdieu'nun kültürel alan kavramsallaştırması sunulacak ve son olarak Eleştirel Kültürel Çalışmalar ekseninde kültürel olarak tanımlanan alan ile toplumsal tabakalaşma kuramının kesişim noktaları belirtilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Tabakalaşma, Kültürel Çalışmalar, Toplumsal Cinsiyet, Habitus, Kültür, Kültürel Sermaye

* Makalenin Geliş Tarihi: 20.06. 2016 Kabul Tarihi: 04.01.2017

** Yard. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gul.ozatesler @deu.edu.tr

INTERSECTIONS BETWEEN SOCIAL STRATIFICATION AND CRITICAL CULTURAL STUDIES

ABSTRACT

This article evaluates how social stratification theories can be approached in parallel with critical cultural studies. This evaluation aims to contribute to social stratification literature that would be lacking without considering the debates on cultural space and identity nowadays. In addition to this, the relation is bilateral. Cultural studies would also be lacking in an extensive analysis without analyzing power relations and benefiting from social stratification literature. With this aim, firstly, fundamental approaches in social stratification theories are discussed in this article. Then, Pierre Bourdieu's conceptualization of cultural space is represented and lastly, the intersections between culturally defined space and social stratification theory are underlined.

Keywords: Social Stratification, Cultural Studies, Gender, Ethnicity, Culture, Identity

GİRİŞ

Sosyolojinin temel alanlarından biri olan toplumsal tabakalaşma, halen sadece iktisadi analizler, gelir dağılımları ve mesleki hiyerarşiler üzerinden ele alınabilmektedir. Sosyolojik kuramın geldiği noktada sadece maddi koşullara ve hatta nicel verilere dayalı yapılan analizler oldukça sınırlı kalmaktadır. Günümüzde sosyoloji disiplini içerisindeki tartışmalarla beraber disiplinin dönüşmesini sağlayan kuramların geliştirilmesi, güncel toplumsal ve politik koşullarla beraber de düşünüldüğünde çok boyutlu ve daha kapsamlı bir analizi gerektirmektedir. Bu analiz, tabakalaşmanın dinamiklerini sadece iktisadi açıdan değil kültürel alanda da beliren farklı boyutlarının analizi, tahakküm mekanizmaları, farklı varoluş biçimleri arasındaki eşitsizlikler ve hiyerarşiler olmadan düşünülemez. Tabakalaşma biçimlerinin bu çok boyutluluğu, kültürel alan ile beraber değerlendirilebilecek olan toplumsal cinsiyet ve feminist teori, kimlik çalışmaları, etnisite, vatandaşlık ve milliyetçilik gibi alanlarda yapılan çalışmaları da tabakalaşma literatürü ile ilişki içerisinde düşünmemizi gerektirmektedir.

Bu çalışmaların bir kısmı, modernist yaklaşım ve politikaların ilerlemeci ve eşitlikçi ideallerini gözden geçirip eleştirilir ve özellikle farklı özdeşim, kategoriler ve gruplaşmalar arasındaki güç ilişkilerinin sorgulanmadığını belirtir (Pultar, 2003, s. 29). Bir yandan da kimliklerin çoğulluğu, esnekliği ve akışkanlığının yanı sıra küreselleşmenin büyük etkileşimlere sahne

olduğu günümüzde yerellikleri aşan ortaklıklar vurgulanabilir (Kandiyoti, 2003, s. 18). Tüm bunlara ek olarak, kimlik politikaları ve kimliğe dayalı kurulan/sunulan çatışma ve hatta savaşlar tüm güncelliğini korumaya devam ediyor.

Modernizm, evrensel bir eşitlik iddiasına rağmen özellikle erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliklerin devam etmesi üzerinden öncelikle feminist teorisyenler tarafından eleştiriliyor (Pultar, 2003, s. 30). Post-kolonyalist teori ise, kolonilerin tarihsel bağlamda göreceli bağımsızlıklarını kazanmasıyla modernist evrensellik ve eşitlik iddiaları ile eski-kolonyalist ülkelerin politikalarını mercek altına alıyor. Bununla beraber, modernist ulus-devlet, farklı özdeşimlerle bir araya gelen topluluklar ve kimlik grupları tarafından eleştirilmeye başlanıyor. Bu çerçevede, modernist ideallerin izinde hiyerarşilerin ve eşitsizliklerin üretildiği ve meşrulaştırıldığı eleştirileri sosyoloji teorileri arasında özellikle toplumsal çatışma yaklaşımı içerisinde yer alıyor. Tüm bu tartışmalar, sosyoloji disiplininin önemli alanlarından biri olan toplumsal tabakalaşma ve güç ilişkilerinin eleştirel kültür çalışmaları ile bağlantılı olarak tekrar düşünülmesini gündeme getiriyor.

Bu makalenin amacı, toplumsal tabakalaşma teorilerinin eleştirel kültür çalışmaları ile paralel bir şekilde nasıl ele alınabileceğini değerlendirmektir. Bu değerlendirme, günümüzde kültürel alanı ve kimlik tartışmalarını değerlendirmeden eksik kalacak olan toplumsal tabakalaşma literatürüne bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, ilişki iki yönlüdür. Kaynakların dağılımı ve gelir eşitsizlikleri üzerinde yoğunlaşan ekonomik alan, kültürel alanda tanımlanan değerler, meşrulaştırılmış roller, konumlar ve bunlara bağlı hiyerarşiler ve eşitsizlikler üzerinden gerçekleştirilip anlam bulmaktadır. Kültürel alan çalışmaları da güç ilişkilerini analiz etmeden ve toplumsal tabakalaşma literatüründen faydalanmadan kapsamlı bir analizden yoksun kalacaktır. Bu amaçla, öncelikle toplumsal tabakalaşma kuramlarından temel yaklaşımlar ve kültürün ele alınış biçimleri değerlendirilecektir. Daha sonra, Pierre Bourdieu'nun kültürel alan kavramsallaştırması sunulacak ve son olarak Eleştirel Kültürel Çalışmalar ekseninde kültürel olarak tanımlanan alan ile toplumsal tabakalaşma kuramının kesişim noktaları belirtilecektir.

TEMEL TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KURAMLARI

Toplumsal tabakalaşmayı basit bir şekilde belirli kriterlere göre insanlar arası sınıflandırma olarak tanımlayabiliriz. Tabakalaşma, bireyleri ya da grupları belli kurallara göre derecelendirme ve bu derecelendirmeyi meşrulaştırma sistemi iken tabakalaşma literatürü bu sistemi ortaya çıkartmayı ve anlamayı hedefler (Kerbo, 2007, s. 228). Bu hedef doğrultusunda, toplumsal tabakalaşma biçimlerini anlamak için, kaynakların, hizmetlerin ve prestijin

eşitsiz dağılımının yanı sıra bu eşitsizliği meşrulaştıracak bir inançlar ve değerler sisteminin analizi de gereklidir.

Eşitsizlik üzerine bir eleştirinin kuramsallaşmaya başlaması, Aydınlanma dönemine kadar götürülebilir. Aydınlanma düşünürleri eşit bir toplum düzenine ve insan aklına dayalı bir ideali savunurken bireyin özgürlüğünü ve varolan eşitsizlikleri vurgulamışlardır (Grusky, 1994, s. 11; Kerbo, 2007, s. 228). Ancak, sosyolojik açıdan sistematik olarak değerlendirebileceğimiz bir analiz için Durkheim, Marx ve Weber'in analizlerinin ortaya çıkacağı 19. Yüzyılı beklememiz gerekecektir. Bu analizler tabakalaşma literatüründeki 3 ana yaklaşımı temellendirmiştir: 1-Yapısal İşlevselciler; 2- Marxistler/ Toplumsal Çatışma Kuramcıları ve 3- Weberyenler/Sembolik Etkileşimciler.

Tabakalaşma literatüründe kültürel alana bağlı çalışmaların yerini değerlendirebilmek için kısaca bu yaklaşımları konumlandırmak faydalı olacaktır. Bu 3 ana yaklaşım bazı temel analizlerde buluşabilse de vurgu alanları oldukça farklıdır (Aydın, 2014; Kundakçı, 2008). Hem Durkheim hem Marx hem de Weber, feodal toplum düzeninden modern toplum düzenine geçişi anlamaya çalışmaktadır. Bu açıdan ekonomik dönüşümü hiç biri gözden kaçırmamaktadır.

Yapısal işlevselciler

Emile Durkheim görevlerin paylaşım şeklinin, insanların toplumda yerine getirdiği farklı işlevlerin yani işbölümünün geleneksel ve modern toplumlarda ne şekilde dönüştüğüne ve bunun toplum yapısı için önemine dikkat çeker. Kültür, kural koyucu olup paylaşıldığı ölçüde toplumsal uyum ve bütünleşme için işlevseldir (Billington vd., 1991, s. 4). Alexander (2009, ss 29-31), Durkheim'in işlevselcilikle birlikte değerlendirilmesini indirgemeci bulur. Bu bağlantının Durkheim'in ilk dönem eserlerine has olabileceğini düşünür. Son dönem eserlerinde ise Durkheim'in toplumsal dayanışma ve ritüellere yaptığı vurgu ile kültüre daha özerk bir yer verdiğini belirtir. Ancak, toplumsal tabakalaşma, yapısal işlevselciler tarafından, Durkheim'dan da esinlenerek toplumsal işlevler üzerinden ele alınır. Yaklaşımın Weber'den de etkilenen 20. Yüzyıl takipçileri olan Parsons, Davis ve Moore'un geliştirdiği gibi tabakalaşma, toplum düzeninin devamı için kaçınılmaz ve evrensel olup beceri ve eğitime göre düzenlenmiş bir ödül sistemi olarak görülür (Aydın, 2014; Davis ve Moore, 1945; Lewis 2008, s. 44; Parsons, 1970) . Bu yaklaşımda, özellikle Parsons, değerler sistemine göre tabakalaşmada öncelikli becerilerin ve özelliklerin değişebileceğini söylemesiyle kültürel arka planın tabakalaşma sistemine etkisini belirtir. Böylelikle, baskın kültürel değerlere göre toplumda saygınlık duyulan işler ve ödüllendirme şekilleri değişebilecektir.(Alexander, 2009, s. 13; Aydın, 2014; Ünal, 2011, s. 53) Ancak, işlevselci yaklaşımda yorum sadece kurumsallaştırılabilen anlamlar

üzerinden olabilir; kültür sadece ödüllendirilen ya da statü getiren değerlerle bağlantılı olarak ele alınır (Alexander, 2009, ss. 14-15)

Marxistler/ Toplumsal çatışma kuramcıları

Karl Marx ise tabakalaşmayı kapitalist üretim şekline geçişin ve üretim araçlarının üzerindeki özel mülkiyetin modern toplumda yarattığı eşitsiz ilişkiler üzerinden değerlendirerek ekonominin merkezi rolünü vurgular. (Giddens, 1999; Öngen, 2011) Buradaki can alıcı nokta bir önceki yaklaşımda ya da bir sonra değinilecek olan Weber'in yaklaşımında da ekonominin önemi yadsınmasa da Marx'ın analizinin ekonominin belirleyiciliğine dayanmasıdır. Diğer toplumsal kurumlar ve baskın düşünceler, ekonomik dönüşüme bağlı olarak biçimlenmiş ilişkilere göre düzenlenir. Marx ekonomiye verdiği bu öncelikli yer nedeniyle bireylerin eyleycilik/özne konumuna çok fazla yer vermemesi dolayısıyla ve ekonomik determinist olarak halen eleştirilmektedir. Örneğin, Giddens (1999, s. 49), Marx'ın sınıfı maddi çıkarlara dayalı ekonomiden ibaret görmesinden dolayı topluluk kimliğini göz ardı ettiğini belirtmektedir. Ancak özellikle güncel kültürel çalışmalar için Marx'ın analizi, ortaya koyduğu eşitsizlik dinamikleri ve toplumsal değişim için sınıfa dayalı bir eyleycilik potansiyeli öngörüsü ile halen önemini korumaktadır (Öngen, 2011, ss. 26-27).

Weberyenler/Sembolik Etkileşimciler

Weber'in analizi ise modern toplumlara geçişte akıl yürütme-zihniyet biçimlerinin dönüşümüne dikkat çeker (Sunar, 2012). Ekonominin önemini yadsınmasa da insanların üretim araçlarına sahipliğinin ötesinde de iktidar ve saygınlık kazanma yollarını değerlendirir. Onun vurgusu, modern toplumlarda dünyaya bakışın nasıl dönüştüğü; rasyonalizmin merkezileşmesi, bürokratikleşmenin artması ve siyasi statü ve prestijin nasıl konumlandığı üzerinedir. Sınıf üretime dayalı biçimlenirken statüler hayat tarzları ile beraber tüketim biçimlerinin önemini ortaya koyar (Giddens, 1999, s. 52). Ekonominin yanı sıra politik alanın ve değerler dünyasının bir vurgusudur bu. Weber ekonomik ayrışmanın sınıfa dayalı mülkiyet üzerinden ve mesleki yeteneklere dayalı ayrışma olmak üzere iki biçimini tanımlamıştır (Kerbo, 2007, s. 231). İnsanların bağlandıkları değer sistemine ve siyasi ya da örgütsel iktidara göre onur, statü ve prestij üzerinden ayrıştıklarını belirtmiştir. Böylece, Weber'in toplumsal tabakalaşma bakışı mesleki farklılaşmaların ve tüketime dayalı hayat tarzı ve statü algısının geliştiği 21. Yüzyılın sosyologları arasında fazlaca rağbet görmüştür. (Kerbo, 2007, s. 231). Statü farklılıkları hayat tarzındaki farklılıklara yol açarak değişik statü gruplarının kendilerine özgüllüklerinin ve kapalılıklarının oluşmasında katkı sağlar. Weber'in analizi, anlam dünyalarının dönüşümünü çözümlenmeye yaptığı katkıyla kültür teorilerine ilham kaynağı olmaktadır (Alexander, 2009, ss. 26-28; Lewis, 2008, s. 41).

Tabakalaşma kuramlarının coğrafik olarak hakim politik yaklaşımlarla da belirlendiğini görebiliyoruz. Bu temel yaklaşımlardan etkilenecek genel eğilimle, sanayi toplumlarında ekonomik sınıfların rolünün analizi kıta Avrupası'nda gelişirken, Amerikan sosyologları arasında mesleki hiyerarşilere ve gelir dağılımına göre analizler ön plana çıkmıştır (Ünal, 2011, ss. 49-52). Toplumsal ilişkilerin analizinde yeni bakış açıları ise sosyoloji disiplininin tamamını etkilediği kadar tabakalaşma literatürüne de katkı sunmaktadır. Bu açıdan temel yaklaşımlarla kurduğu bağlantıyla beraber Pierre Bourdieu'nun çalışmaları tabakalaşma kuramı ile eleştirel kültürel çalışmalar arasında bir köprü vazifesi görebilmektedir. Bu amaçla, Bourdieu'nun kurama katkılarını değerlendirip kültürel alan kavramsallaştırmasını tabakalaşma ile ilişki içerisinde nasıl okuyabiliriz tartışmasına geçmek doğru olacaktır.

TABAKALAŞMAYI YENİDEN OKUMAK:

PIERRE BOURDIEU VE KÜLTÜREL ALAN

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, Michel Foucault ve Michel de Certeau ile birlikte kültürel çalışmaları en çok etkileyen Fransız kuramcıları arasındadır (During, 1999, s. 2). Toplumsal sınıf ve kimlik bağlantısını açık bir şekilde kurması nedeniyle günümüzde de etkisi halen güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Bourdieu, toplumsal sınıfın kültürel alanla nasıl bir ilişkisi olabileceği tartışmasını, analizinin can alıcı noktalarından biri kılar.

Bourdieu'nun 1970'ler ve 1980'ler boyunca geliştirdiği kuramının diğer ülkelerde yayılımı bir hayli geç olmuştur. Türkiye'de Bourdieu, ancak 2000'lerden sonra tanınmaya başlanmıştır. Ekonomik ve kültürel alan arasında zihin açıcı bir bağlantı kurmuştur. Bourdieu, sermayenin önemini göz ardı etmez, ancak farklı boyutlarına dikkat çeker. Sermayeyi 4 ana boyutuyla değerlendirir: 1-Ekonomik sermaye 2- Kültürel sermaye 3- Sosyal Sermaye 4- Sembolik Sermaye. Bir anlamda hem Marx'ın hem de Weber'in kuramlarından etkilendiği söylenilebilir (Palabıyık, 2011, s. 127; Ünal, 2014, s. 169).

Bourdieu'nun analizinde, tabakalaşma literatürü için özellikle önemli olan, insanların sermaye biçimlerine göre farklı özellikler, beceriler, beğeniler, tarzlar ve bunlara bağlı yatkınlıklar geliştirerek ayrışmasıdır. Yani maddi kaynakların yanı sıra insanların yapıp etme biçimleri, birbirleriyle kurdukları bağlılıkları, özdeşimleri ve bunlara bağlı algı biçimleri de sermaye içerisinde ele alınmıştır. Bu çaba, aynı zamanda yapı ile eyleycilik arasında, nesnel ile öznel arasında ve bağlam ile deneyim arasında ikilikler üzerinden düşünmenin ötesinde bir bağlantı kurma çabasıdır (Koytak, 2012, s. 88-89). Bourdieu, sosyolojinin sadece yapı üzerinden değil bireysel eylemler ve özneler arası

anlamlar üzerinden de ilişkiisel bir analize gereksinim duyduğunu ortaya koyar (Meder ve Çeğin, 2011, s. 242).

Kültürel sermaye ile beraber habitus kavramı tam da toplumsal aktörleri içeriden yöneten yapı olarak bu bağlantıyı kurmaya çalışır (Palabıyık, 2011, s. 128). Habitus, bağlantılı olduğumuz sermaye biçimleri ile toplumsallaşarak içselleştirdiğimiz ve öznellediğimiz yapısal etkilerdir; konuşma tarzımızdan, sevdiğimiz romanlara, davranış, tavır ve yürüyüş biçimimize kadar toplumsal ve kişilik özelliklerimizi şekillendirir. Yani, biz bu yapısal koşullara, bağlama ve toplumsallaşma biçimimize göre belli şeylerden hoşlanma, belli şekilde davranma ve belli şekilde olmaya yatkınlık gösteririz. Ancak kişisel deneyimlerimiz ve öznel değerlendirmelerimiz, eyleyici/özne pozisyonumuzun da kapsamını genişletir. Bourdieu, bu eyleyiciliği kapsayan ve kendi tanımıyla “*anlamlandırılmış pratiklerin ve böylelikle geliştirilen pratikleri anlamlandırmaya muktedir algılamaların üretici yatkınlığına dönüşmüş ve bedene işlemiş bir zorunluluk olan habitus*” (Bourdieu, 2014, s. 255) kavramının içerisinden kuramsal yerine pratik bir sınıf kavramı sunar. Ekonomik kriterlere göre sınıflandırılan özneler, kendilerini ve birbirlerini beğenileri ve değerlendirmeleri üzerinden de ayırırırılar.

Toplumsal aktörler, sosyal bağlantıları ve grup aidiyetleri üzerinden bir sermaye oluştururlar ve sermayeleri sadece neyi satın alıp alamayacaklarını değil aynı zamanda eğitimleri, dili kullanışları, yemek tercihleri ve beğenilerini de etkilemiş olur (Göker, 2014, s. 279). Bu şekilde oluşmuş sermayeleri, toplumdaki diğer öznelerle ilişkiisel olarak tahakküm dinamiklerini oluşturur. Bourdieu, bu ilişkiiselliği ve alan çalışmalarının önemini vurgularak kuramsal sınıf ile pratik sınıf arasında bir farkındalık yaratır. Kuramsal sınıf teorileri gerçeklikte, etnik, ırksal, milliyete dayalı ya da mesleki, toplumsal, yerel ayrışmaların ve rekabetlerin deneyimleriyle belirlenmiş prensiplerle yarışmak durumunda kalırlar. Böylelikle, öznelerin toplumsal dünyaya ve bu dünyadaki kendi yerlerine dair edindikleri izlenim sınıfsaldan çok farklı kategorilere de dayanabilir. (Bourdieu, 1987, ss. 7-8). Bourdieu, E.P. Thompson’un (1968) kültürel çalışmalar alanına önemli bir katkı olarak değerlendirilen İngiliz işçi sınıfının inşası üzerine olan çalışmasına da değinerek toplumsal sınıfın bu şekilde ancak tarihsel olarak, ilişkiisel ve deneyime dayalı bir biçimde inşa edilerek oluştuğunu vurgular (Bourdieu, 1987, s. 9). Bu ilişkiisellik, sermaye tüm boyutlarıyla düşünöldüğünde gözler önüne serilecektir. Bourdieu, kültürel üretim alanındaki meşruiyet kurma mücadelesinin baskın sınıflar içerisindeki mücadeleden ayrı düşünölemeyeceğini belirtir (Bourdieu, 1993, s. 41). Bu çok boyutlulukla, Bourdieu’nun analizinin etkisi, toplumsal hayatı anlamlandırmaya çalışan pek çok akademisyenin ve araştırmacının yeni okumalarla anlam dünyalarını biçimlendirebilmektedir (Pileggi ve Patton, 2003, ss. 313-316).

Kültürel çalışmalara da etkisini düşünecek olursak Bourdieu, eleştirel kültürel çalışmalara hem katkı sağlamış hem de tabakalaşma kuramı ile dolaysız bir bağlantı kurmuştur. Kültürel alanı tarihsel ve politik bağlamları içerisinde düşünmeye çalışan, güç ilişkilerini, toplumsal hiyerarşi, kategori ve bunlara bağlı eşitsizlikleri sorgulayan bağlantıların kurulmasında da ilham vererek kültürel çalışmaların esasen nasıl da iktidar ve mücadele kapsamında kurularak tabakalaşma kuramlarından ayrı düşünülmemeyeceğini de ortaya koyar.

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE ELEŞTİREL KÜLTÜREL ÇALIŞMALARIN KESİŞİMİ

Eleştirel yaklaşımıyla kültürel çalışmaları, 1920’lerde ve 1930’larda Almanya’da Frankfurt Okulu adı altında çalışmalarını sunan başlıca Walter Benjamin, Max Horkheimer ve Theodor Adorno’nun etkileriyle birlikte değerlendirmek gerekir. Bu kuramcılar, aydınlanma aklı ile birlikte modernitenin vaatlerini gözden geçirerek iktidar ve eşitsizlikler kapsamında kültür üretimini değerlendirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı döneminden başlayarak kitle kültürü, sınıf mücadelesi ve iktidar analizi üzerine düşünmüşlerdir. “*Kültür endüstrisi*”nin ürünlerinin kapitalist düzeni nasıl meşrulaştırdığını anlamaya çalışmışlardır. (Dağtaş, 1999, s. 336) Frankfurt Okulu, özellikle kitlelerin faşizmden etkilenmesini ve kendi sınıf çıkarlarına ters olabilecek değer ve düşüncelerle hareket edebilmesini anlama çabası ile beraber kitle kültürü ve popüler kültür incelemelerine yaklaşır.

1950’lerde İngiltere’de bir çalışma alanı olarak doğan kültürel çalışmalar günümüzde yaygınlığını gittikçe arttırmaktadır (During, 1999, ss. 1-2). Alan, Amerika’da farklı yaklaşımlarla beraber büyük etki yaratmıştır. (Pileggi & Patton, 2003, s. 315). İletişim, Edebiyat, Medya ve Film çalışmaları gibi alanlarda özellikle kültürel üretimin bir parçası olarak dilin kullanımı ve anlam oluşturma dinamikleri üzerinden analizlerde öncelikli yerini bulmaktadır. Ancak, bu çalışma alanının vurucu noktası, tam da tabakalaşma literatürüyle kesiştiği noktadaki yaklaşımında yatmaktadır. Kültürel çalışmalar tabakalaşma literatürüyle birlikte ele alındığında toplumsal ilişkilerde ve anlam üretme dünyalarında iktidarın ve hiyerarşilerin yerini açığa çıkaracak analizler sunar. Türkiye’de de bu alandaki çalışmalar son yıllarda artmakla beraber akademik birimler de 2000’li yıllarda üniversitelere girmiştir.

Kültürel çalışmalar, F.R. Leavis’i takiben 1950’lerde öncelikle edebi çalışmaların bir biçimi olarak ortaya çıkmıştı (During, 1999, s. 2). Bu açıdan Pierre Bourdieu’nün kültürel sermaye diye nitelendirebileceği alanın değerlendirilmesine katkı sunmayı hedefliyordu. Richard Hoggart ve Raymond Williams kültürel çalışmaları geliştirerek edebi eserlerle sınırlı kalmayıp

kitle kültürü ve buna bağlı sınıfsal hiyerarşileri anlamaya çalışacaklardı. Böylelikle, sınıf analizi kültürel boyutlarıyla da düşünülürken, E.P. Thompson'un işçi sınıfının kimliğinin oluşumuna ve deneyimine yaptığı vurgudaki gibi kültürel alan ve kimlik de iktidar ilişkilerine bağlı olarak değerlendirilebilecekti. 1964'te İngiltere'de Hoggart tarafından kurulan Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin çatısı altındaki ve onu aşan pek çok çalışma, Frankfurt Okulu'nun başlattığı geleneğin izini sürerek farklı tahakküm kurma ve mücadele analizlerini sunmaya başlayacaktı (Aydın, 2007, s. 122; Doring, 1999, ss. 5-7).

Bu açıdan, kültürel çalışmalar anlamın nasıl yaratıldığına, güç ilişkilerine ve güç ilişkileri ile bilginin üretimi, farklı grupların tanınması ve meşruluk düzeyleri, değer ve inanç sistemlerinin nasıl oluştuğu üzerine düşünmektedir. Esasen güç ilişkilerine yaptığı vurgu ve insanlar arası anlam dünyalarının iktidarın meşrulaştırma dinamiklerine bağlı olarak nasıl oluştuğunu incelemesi üzerinden toplumsal tabakalaşma literatürüne dolaysız bir bağ ile bağlı olmak durumundadır. Ancak belki Marx'ın kendisinin dahi yadırgayabileceği düzeydeki ekonomi temelli analizlerin baskınlığı kültürel alanın daha ikincil pozisyonda, yeteri kadar önemli olmayan, ya da eleştirel bir pozisyon sunamayacağı üzerine kemikleşmiş bir bakış bulunmaktadır. Bununla beraber, kültürel alanda yapılan çalışmalar uzunca süre ve halen iktisadi analizlere göre daha önemsiz olarak algılanıp akademik alanda da yeterli prestiji henüz sağlayamamıştır.

Oysa, en başlarında bile kültürel çalışmalar kuramcıları, 1920'ler ve 1930'larda Antonio Gramsci'nin Marxist bakışa katkı sunarak geliştirdiği kültürel hegemonya kavramını benimseyerek kültürü hegemonya biçimi olarak düşünmeye başlamıştı (Doring, 1999, s. 4). Gramsci'nin Marxist bakışa katkı sunarak geliştirdiği kültürel hegemonya kavramı, ekonomik alanın anlamlandırılışının ve iktidar ilişkilerinin çözümlenişinin kültürel alana bakmadan çok sağlıklı yapılamayacağını ortaya koyar. Gramsci, bu kavramıyla ekonomik hakimiyetin kültürel alandaki hakimiyeti de belirleyebileceğini ancak bu hakimiyetin sadece zor kullanarak değil insanları ikna ederek rıza göstermelerini sağlayarak bir anlamda kapitalist sistemin egemenler için önemli olan değerlerini içselleştirmeleri sonucu ayakta kaldığının altını çizer. Bu, Marx'ın yanlış bilinç yaklaşımını çağrışırsa da Gramsci'nin rıza vurgusu Marx'ın analizinden daha kapsamlı bir toplumsal aktörlük/eyleyicilik durumuna imkan tanır. Aynı zamanda tabakalaşmanın da dinamiklerini çözümlenmede ekonomik alanın yanı sıra kültürel alana yaptığı vurgu ile önemlidir. Ancak, Alexander (2009), kültüre özerk bir alan vermediği için Gramsci'yi eleştirir: İşlevselciler kültürü sadece kurumsallaşmış değerler üzerinden ele alırken Gramsci'de görüldüğü gibi "*kültürel*

Marxizm” de kültürü sadece sınıf bilinci kavramı üzerinden değerlendirir (Alexander, 2009, s. 17).

Gramsci'nin yaklaşımı kültürel çalışmaların temelini atan İngiliz Marxistleri için önemlidir. Kültürel alanın incelenmesine yaptıkları vurguyla yeteri kadar Marxist gözükmeyen yaklaşımları esasen daha kapsamlı bir Marxist analiz sunmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde feminist teori ve postkolonyal teorinin de katkılarıyla modernist eşitlik ve ilerleme iddiasının temelleri sarsılarak iktidar ilişkileri farklı grupların kendilerini görünür kılmalarıyla farklı bakış açılarını da barındırarak çözümlenmeye başlar. Bu çalışmalar, Foucault, Althusser, Derri-da, Strauss, Said gibi pek çok kuramcıdan etkilenmelerinin yanı sıra postkolonyalist ve toplumsal cinsiyet gibi merkez-çevre, 1. Dünya ülkeleri-3. Dünya ülkeleri, ezen-ezilen, erkek-kadın, çoğunluk-azınlık gibi ikilikleri sorun-sallaştıran pek çok alandan beslenirler.

Kültürel çalışmaların eleştirel yorumunda, kültür artık genel anlamıyla toplumsalın yerine geçebilecek bir kavram olmak yerine tahakküm ve mücadele mekanizmalarını sorgulayan bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle, kültür, tabakalaşma kuramının anlamaya çalıştığı ekonomik ve politik alandan dışlanamaz. Kültürel çalışmalar yaklaşımını Türkiye’de ortaya koyan güzel bir derleme hazırlayan Pultar ve Erman (2005) kültürün giderek alanını genişletmesini şöyle anlatmakta: “*Artık, kültür özel alanda, siyaset ise kamusal alanda olmalıdır görüşü gitgide anlamını yitirmektedir. (...) Kültür, siyasal mücadelede gitgide artan bir role sahiptir.*” (Pultar ve Erman, 2005, s. 1) Böylelikle, bu eleştirel pozisyon tahakküm biçimlerini kapsayarak genişleyecek, bu tahakküm biçimlerindeki ekonomik, politik ve kültürel kesimleri görerek bu alanları birbirinden ayırt etmenin o kadar kolay olmadığı daha kapsamlı ve çok boyutlu bir analiz imkanı olacaktır.

1960’ların sonu ve 1970’lerin başında kadın hareketi ve yurttaşlık hakları hareketi, baskı ve itaat biçimlerinin kuruluşunda toplumsal cinsiyet ve “ırk”ın öneminin tanınmasını zorlayarak yeni bir analizi ortaya çıkardı (Rajan & Munns, 1995). Kültürel çalışmalar, 1980’lerde uluslar arasılaşmaya başlarken tarihsel bağlamın ve neoliberal politikalarla biçimlenecek olan yeni sağın etkileriyle de sınıf analizlerinden çok ırkçılık, cinsiyetçilik ve kültür endüstrisi daha fazla ilgi toplayacaktı. (During, 1999, s. 13) Bu aşamada ise, tahakkümün farklı boyutları farklı gruplar ve özdeşim kurma biçimleri ile paralel oluşan hiyerarşi ve eşitsizliklerin bir analizi gerekli görülmektedir. Sınıf, ırk-etnisite ve toplumsal cinsiyet bu açılardan kutsal üçlü olarak bazı analizlerde yerini almıştır (Hall, 1980, s. 269; Knapp, 2005, s. 258; Rajan & Munns, 1995, s. 4).

Toplumsal cinsiyet kuramının en önemli düşünürlerinden olan Butler, en ünlü kitabı Cinsiyet Belası'nı tekrar değerlendirdiğinde bir kültürel çalışma yaptığının farkına varır (Butler, 2005, s. 13). Nitekim kapsamlı bir kültürel çalışma tam da Butler'ın yaptığı gibi anlam dünyasının iktidar mekanizmaları ile ilişki içinde nasıl kurulduğunu gözler önüne serer. Kimlik ve sınıf arasındaki bariyerler bu noktada anlamsızlaşarak tahakküm kurmanın nasıl da hem kaynakların dağıtılma kurallarının biçildiği maddi dünyayla hem de inançların, değerlerin, anlamın ve meşruluğun kurulduğu manevi dünyayla bağlı olduğunu görmemizi sağlar.

Tabakalaşma kuramları, tam da bu yüzden sadece maddi temelli düşünülemez. Daha kapsamlı ve çok boyutlu bir analiz, günümüz sosyolojisi için elzemdir. Bu analiz, sadece bir ünite olarak cinsiyete ya da etnisiteye dayalı eşitsizliklerin içerilmesiyle değil tabakalaşmaya bakışın tam da bu manevi ve maddi dünyanın bütünüyle anlaşılmasıyla mümkün olacaktır. Toplumsal cinsiyet kategorisinin analiz gücünü vurgulayan Scott (2013) sadece yeni bir konu başlığı değil mevcut akademik çalışmaların önermelerini ve standartlarını eleştiren ve yeniden değerlendirmeye zorlayan bir yaklaşımı gerekli görür. (Scott, 2013, s. 63) Nitekim, “*iktidarın dağılımını tesis etmesi (maddi ve simgesel kaynaklara farklı ölçülerde erişim sağlama, ve bu kaynaklar üzerinde farklılaşan ölçülerde denetim kurma) ölçüsünde, iktidarın kavranması ve inşa edilmesi süreçleri toplumsal cinsiyeti içerir hale gelir* (Bourdieu, 1980'e referans ile Scott, 2013, s. 88).”

Bu bakımdan örneğin kadınların bir konu olarak dahil edilmesi değil; güç ilişkilerinin toplumsal kategoriler, algılama biçimleri, rol dağılımları, varoluş hiyerarşileri açısından ne şekilde oluşturulduğunu açığa çıkarmaya çalışacak bir epistemolojik dönüşüm gereklidir. Son dönemlerde, Türkiye'de sadece iktisadi olarak değil; iktidarın kurulması açısından kültürel alanda kurulan anlamı da analiz ederek ev içi emeğini inceleyen Memiş ve Özay (2011)'in çalışması bu açıdan güzel bir örnek teşkil etmektedir. Memiş ve Özay, ev içi karşılıksız emeğin kadınların rollerinin bir parçasını oluştururken nasıl görünmezleştirilip, doğallaştırılıp ve duygusal ilişkilere bağlandığını bir yandan da değersizleştirilip iktisadi alana dahil edilmediğini ortaya koymaktadır.

Ek olarak, tabakalaşma kuramlarında daha kolay yer bulabilen vatandaşlık tartışmasının (Güllüpınar, 2012) yanı sıra milliyetçilik ve etnisiteye dayalı güç ilişkileri ve eşitsizlikler de kuram içerisinde değerlendirilmelidir. Özkırmılı'nın (2013) milliyetçilik söylemlerini ve kuramlarını analiz ettiği çalışması, milliyetçiliğin anlam dünyalarımızı kurmadaki rolünü göstermesi ve “*toplulu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimi*” (Özkırmılı, 2013, s. 14) olarak değerlendirilmesini önermesi açısından bu

alandaki önemli bir toparlayıcılık sağlamaktadır. Bourdieu, Foucault, Agamben ve De Certeau'dan yola çıkarak milliyetçiliği değerlendiren Kentel vd. (2007) de milliyetçiliğin, kültürel ve tarihsel bağlar içerisinde oluşan bireyler arası ortaklıklar, mitler ve duyguların yanı sıra sınıflararası güç ilişkileri, devlet ve toplum ilişkileri ve hegemonik yapıyı yansıtmalarının altını çizmektedir (Kentel vd., 2007, s. 16). Yani, milliyetçilik ve bu anlam dünyasına bağlı oluşan toplumsal kategoriler, etnik, siyasi ve ırkçılığa dayalı ayrımlar da iktidar ve hegemonya dahilinde düşünölmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı çalışmalar da gruplar arası gerginliklerin sadece kimliğe bağlı çatışmalar olarak değil; tarihsel ilişkiler, toplumsal bağlam, iktidar ve ekonomik dönüşümlerle bağlantılı değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur (Olzak, 1994; Özateşler, 2014; Steinberg, 1989).

Bu analizler, tam da İngiliz kültürel çalışmalarının temsilcilerinden Stuart Hall'un kimliğe yaklaşımın iktidar ve hiyerarşiden bağımsız olamayacağını vurgusuyla çakışıyor. (Hall, 1996, s. 5) Kuşkusuz, bahsi geçen analizler dışında da benzer yaklaşımlarla yapılan çalışmalar mevcuttur ve bu alana katkı sağlamaktadır. Bahsi geçenler, belirtilen tartışmanın örnekleyicileri olarak seçilmiştir. Benzer analizlerin artması, tabakalaşmanın farklı boyutlarının çalışılması ve toplumsal hayatın bütünlüklü değerlendirilmesinde büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Kültürel alan, sadece semboller dünyasına ait, değerler, inançlar ve kurallar olarak okunmasının üstünden haylice yol aldı. Ekonomik temelli analizlerin yapılmadığı iddiası ile suya sabuna dokunmayan konular olarak nitelendirilip neredeyse akademi dışına itilmeye çalışılması da günümüzde iyice aşılmaya başlandı. Kültürel alanın güç ilişkilerinden muaf olarak anlaşılamayacağı artık uluslararası akademide genel kabul görür niteliktedir. Bu kabul, aynı zamanda ekonomik alanın da kültürel alana ait görölen değerler, inançlar ve anlamlar dünyası ile bağlantılı olarak biçimlendiği görüşüne dayanmaktadır.

Bu açıdan toplumsal tabakalaşma, ekonomik ve kültürel alanın birlikte düşünölmeleri ile daha kapsamlı ve çok boyutlu bir analizle anlaşılabilir. Bu analiz, özellikle modernist ideallerin tekrar gözden geçirilmesi ile farklı iktidar ve eşitsizlik mekanizmalarının değerlendirilmesini sağlayan kuramcılar, eleştirel kültürel çalışmalar alanındaki araştırmalar, özellikle toplumsal cinsiyet kuramını ortaya koyan ve eleştirel bir şekilde kanonik kuramların sorgulanmasını sağlayan feminist kuramcılar ve eleştirel sosyoloji yaklaşımıyla yapılan etnisite ve milliyetçilik çalışmaları ile gelişimine devam etmektedir. Pierre Bourdieu'nün kültürel sermaye ve habitus kavramları, bu analizde sermayenin çoğul biçimlerini ve farklı ayrıştırma yollarını

ortaya koyarken, İngiliz Marxistlerinin izinden eleştirel kültür çalışmaları, güç ilişkilerini, tahakküm ve mücadele mekanizmalarını, meşrulaştırıcı söylemleri ve anlam dünyalarımızı irdeleyerek toplumsal tabakalaşmanın dinamiklerine ve çok boyutluluğuna katkı sunmaktadır.

Sadece bir parantez açmanın ya da bir alt başlık atmanın ötesinde toplumsal tabakalaşma kuramının temel analizlerini geliştiren, iktidar ile bilgi, anlam, tanınma ve meşru kılma arasındaki bağları sorgulayan, güç ilişkilerinin ve mücadele biçimlerinin dinamiklerini açığa çıkarmayı hedefleyen bir yaklaşım bu analizi güçlendirecektir. Daha kapsamlı ve çok boyutlu bir analiz için farklı alanlar gibi gözükten tabakalaşma ve kültürel çalışmalar arası köprüleri oluşturmak önemlidir. Böylelikle sadece tabakalaşma kuramı gelişmekle kalmayacak kültürel alanın da tabakalaşma dinamikleri ile düşünülmesi ve değerlendirilmesi yaygınlık kazanacaktır.

KAYNAKLAR

Aydın, K. (2014). Yapısal İşlevselci Teori Ve Toplumsal Tabakalaşma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 213-239. doi: 10.17828/yasbed.22507.

Aydın, O. Ş. (2007). Alımlama Araştırmaları Ve Kültürel Çalışmalar Geleceğinin Katkısı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 119-131.

Billington, R.; Strawbridge, S.; Greensides, L. Ve Fitzsimons, A. (1991). *Culture And Society*. London: Macmillan Press.

Bourdieu, P. (1980) *Le Sens Pratique*, Paris: Les Editions De Minuit.

Bourdieu, P. (1987). What Makes A Social Class? On The Theoretical And Practical Existence Of Groups. *Berkeley Journal Of Sociology*, 32, 1-17.

Bourdieu, P. (2014). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat & G. Berkkurt, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, P. (1993). *The Field Of Cultural Production: Essays On Art And Literature*. Cambridge: Polity Press.

Butler, J. (2005). *Cinsiyet Belası: Feminizmin Ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Dağtaş, B. (1999). İngiliz Kültürel Çalışmaları'nda İdeoloji. *Kurgu Dergisi*, 16, 333-357.

Davis, K. & Moore, W. E. (1945). Some Principles Of Stratification. *American Sociological Review, 1944 Annual Meeting Papers*, 10 (2), 242-249.

During, S. (1999). Introduction. S. During (Ed.) *The Cultural Studies Reader* (Ss. 1-28). New York & London: Routledge Publications.

Giddens, A. (1999). *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*. (Ö. Baldık, Çev.). İstanbul: Birey Yayıncılık.

Göker, E. (2014). "Ekonomik İndirgemeci" Mi Dediniz? G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı & Ü. Tatlıcan (Ed.) *Ocak Ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (Ss. 277-302). İstanbul: İletişim Yayınları.

Grusky, D. (1994). The Contours Of Social Stratification. D. Grusky (Ed.) *Social Stratification: Class, Race&Gender İn Sociological Perspective*(Ss. 3-35). Colorado: Westview Press.

Güllüpmar, F. (2012). Eşitsizlik Ve Toplumsal Tabakalaşma Açısından Vatanlaşlık Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi sbf dergisi*, 67 (1), 81-109.

Hall, S. (1980). Cultural Studies: Two Paradigms. *Media, Culture & Society*, 2, 57-72.

Hall, S. (1992). Introduction Who Needs Identity. S. Hall & P. D. Gay (Ed.) *Cultural Identity*(Ss. 252-260). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Kandiyoti, D. (2003). Parçaları Yorumlamak. D. Kandiyoti & A. Saktanber (Ed.) *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat*(Ss. 15-36). İstanbul: Metis Yayınları.

Kerbo, H. R. (2007). Social stratification. C. D. Byrant & D. L. Peck (Ed.) *21st century sociology: A reference handbook*(ss. 228-236). Thousand Oaks: Sage Publications.

Kentel, F.; Ahıska, M. & Genç, F. (2007). *Milletin Bölünmez Bütünlüğü: Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(Ler)*. İstanbul: Tesev Yayınları.

Knapp, G. (2005). Race, Class, Gender: Reclaimin Baggage İn Fast Traveling Theories. *European Journal Of Women's Studies*, 12 (3), 249-265. Doi: 10.1177/1350506805054267

Koytak, E. (2012). Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum Ve Bilim İlişkisi. *Sosyoloji Dergisi*, 25 (2), 85-101.

Kundakçı, D. (2008). Weber'deki Marksizm: Genel Ekonomi Tarihi Üzerine Mukayeseli Bir Giriş, *Toplum Ve Bilim*, 112, 205-226.

Lewis, J. (2008). *Cultural Studies: The Basics*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

Meder, M. Ve Çeğin, G. (2011). Bourdieu'yu Okumak: Post-Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 233-256.

Memiş, E. & Özay, Ö. (2011). Eviçi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar İlişkin Bir Değerlendirme. S. Sancar (Ed.) *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar* (Ss. 249-280). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ölzak, S. (1994) *The Dynamics Of Ethnic Competition And Conflicts*. Stanford: Stanford University Press:.

Öngen, T. (2011). Marx ve Sınıf. *Praksis*, 8, 9-28.

Özateşler, G. (2014). *Gypsy Stigma And Exclusion In Turkey, 1970: The Social Dynamics Of Exclusionary Violence*. New York: Palgrave Macmillan.

Özkırmırlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Doğubati.

Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus', 'Sermaye' Ve 'Alan' Üzerine. *Liberal Düşünce*, 16(61-62), 121-141.

Parsons, T. (1994) Equality And Inequality In Modern Society Or Social Stratification Revisited. D. Grusky (Ed.) *Social Stratification: Class, Race&Gender In Sociological Perspective* (Ss. 670-685). Colorado: Westview Press.

Pileggi, M. & Patton, C. (2003). “Introduction: Bourdieu And Cultural Studies,” *Cultural Studies*, 17 (3-4), 313-325. Doi:10.1080/0950238032000083863

Pultar, G. (2003). Moderniteyi Sorgularken. G. Pultar, E. O. İncirlioğlu & B. Akşit (Ed.) *Kültür Ve Modernite*(Ss. 25-62). İstanbul: Tetragon Yayınları.

Pultar, G. & Erman, T. (2005). *Türk(İye) Kültürleri*. Ankara: Tetragon Yayınları.

Rajan, G. & Munns, J. (1995). *A Cultural Studies Reader. History, Theory, Practice*. Essex: Longman Group Limited.

Scott, J. (2013). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi, Feminist Tarihin Peşinde*. İstanbul: Bgst Yayınları.

Steinberg, S. (1989). *The Ethnic Myth: Race, Ethnicity And Class In America*, Boston: Beacon Press.

Sunar, L. (2012). Weber’in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet. *Sosyoloji Konferansları*, 45, 19-42.

Thompson, E. P. (1968). *The Making Of The English Working Class*. Harmondworth: Penguin Books.

Ünal, A. Z. (2014). Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı & Ü. Tatlıcan (Ed.) *Ocak Ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (Ss. 161-186). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ünal, A. Z. (2011). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.

Extended Abstract

Social stratification theories transform along with recent debates in sociology and requires a multidimensional and extensive analysis in consideration with social and political conditions. This analysis asks for an understanding of different forms of dominance, inequalities and hierarchies in not only the economic space but also the cultural one. This multidimensional and extensive understanding of social stratification forces us to include gender studies; feminist theory; identity debates; and studies in ethnicity, citizenship and nationalism within the scope of social stratification research.

This article evaluates how social stratification theories can be approached in parallel with critical cultural studies. This evaluation aims to contribute to social stratification literature that would be lacking without considering the debates on cultural space and identity. In addition to this, the relation is bilateral. Cultural studies would also be insubstantial in an extensive analysis without analyzing power relations and benefiting from social stratification literature. With this aim, firstly, fundamental approaches in social stratification theories are discussed in this article. Then, Pierre Bourdieu's conceptualization of cultural space is represented and lastly, the intersections between culturally defined space and social stratification theory are underlined.

This article calls for a multidimensional and extensive analysis in social stratification studies. This analysis approaches economic space that underlines allocation of resources and inequalities in income, along with the values, ways of legitimization, roles, positions and hierarchies that gain meaning in cultural space. Similarly, cultural studies would lack an extensive analysis without considering power relations based on economic sources, and social stratification theories that have already contributed to the understanding of power and inequalities. Following this approach, in this article, fundamental theories in social stratification and understanding of culture are evaluated in their comparative standings. Furthermore, Pierre Bourdieu's conceptualization of culture and capital is represented in terms of its contributions to a multidimensional analysis in this area of study and critical cultural studies. Thus, a comparative analysis is used to elaborate on the convergences between critical thinking of culture and social stratification. Cultural space has already gained a new understanding in social studies beyond its limited linkages to symbols, beliefs and norms. It is no longer considered to be exempted from power relations and hierarchies in the worldwide academia. This consideration also preserves the constitution of economic space along with the values, beliefs and meanings that are shaped more in the cultural space. These two spaces are not easily separated in this multidimensional and extensive analysis. Thus, social stratification can only be understood within the interplay and overlappings of economic and cultural spaces. This analysis especially calls for a reconsideration of the one-sided and close-ended modernist ideals, and includes different mechanisms and dynamics of power and inequalities. Feminist theorists, post-colonialist literature, critical cultural studies and studies on ethnicity and nationalism in critical approaches contributed a lot to more critical and egalitarian understandings. Pierre Bourdieu's concepts of cultural capital and habitus are fruitful to analyze different ways of capital and stratification. In his analysis, he

discusses how people are stratified through the workings of different capital types; economic, cultural, social and symbolic. They develop different features, skills, tastes, styles and tendencies in accordance with their capital. This means not only their material resources but also what they like, how they behave, relate, identify and perceive are considered along with capital types. His struggle was also to build a linkage between structure and agency, objective and subjective, context and experience, theory and practice and ultimately to transcend these binaries. He aims to build a relational analysis that relies on combining social structure with individual/communal practices. The concept of habitus stands for this struggle as it stands for the internalization and subjectification of structure that lead social actors. Habitus works along the types of capital in which people find themselves, and constitutes their social and individual features; behaviors, attitudes and even their ways of talking, walking and favourite books. Thus, social actors develop their social interactions and group identification over their capitals and this influences not only what kinds of product they can consume but also their ways of communication, choices of diet, and tastes. All these differences contribute to the ways of stratification and dynamics of dominance. Cultural Studies especially in its critical approach initiated by British Marxists, on the other hand, handles economic forms of stratification along with the production of meaning in societies. These studies focus on mass culture, class hierarchies, power relations and identity constructions as well as ways of dominance and struggle. With their emphasis on power relations and legitimization of power, they are directly linked to social stratification literature. In the same line of discussion, gender analysis and critical understanding of identity as some studies on ethnicity and nationalism undertake how meaning is constituted along with power mechanisms and overlapping of different types of capital.

Finally, along with these contributions and their call for a new understanding, it becomes obvious that cultural space cannot be only mentioned within parentheses in social stratification analysis anymore. This analysis should recognize the cooperations between power and knowledge, meaning, legitimization and marginalization and their effects on stratification. This is why building bridges between fundamental theories in social stratification and critical cultural studies is significant for a multi-dimensional and extensive analysis in this area.

TARİHİ İPEK YOLU VE TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BU YOL HAKKINDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Hasan IŞIK**

ÖZ

Tarih öncesi dönemlerde hayata geçerek 16. yüzyıla kadar önemini ve canlılığını koruyan İpek Yolu'nun günümüzde çeşitli sebeplerden dolayı yeniden canlandırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması ile ilişkili olarak son zamanlarda gerek Avrupa'da gerekse ABD de ve bölgemizde bu yol üzerine çeşitli sempozyumlar, sergiler, projeler, dersler gibi çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Benzer çalışmaların yapıldığı Türkiye'de ayrıca İpek Yolu'nun ünite ismi olarak da 2005 yılından itibaren ortaokul 2. sınıf sosyal bilgiler dersinde yer aldığı görülmektedir. Bu yolun yeniden dünyada gündeme gelmesi ve Türk tarihindeki önemi göz önüne alındığında İpek Yolu konusunun Türkiye'deki üniversitelerde ilgili bölümlerde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle İpek Yolu'nun ekonomik, siyasi/tarihi ve kültürel alanlar ile ilgili Türkiye'deki tarih öğrencilerinin bilgi düzeylerinin tespitine yönelik bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması sonucunda bu üç alan altında elde edilen içerik göz önüne alınarak hazırlanan ölçek, öğrencilerin İpek Yolu konusunda bilgi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla tarih bölümü öğrencilerine uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilecek verilerin Türkiye ölçeğinde İpek Yolu ile ilgili gerçekleştirilecek eğitim, proje vb çalışmalara katkıda bulunması amaçlanmıştır. Bilgi testi ölçeğinin sonucuna göre uygulamanın yapıldığı üç üniversitenin öğrencilerinin İpek Yolu konusunda en iyi kültür alanında başarılı oldukları daha sonra ise sırasıyla ekonomik ve siyasi/tarihi şeklinde başarı gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Ekonomi, Siyasi, Kültür, Bilgi Testi

* Makalenin Geliş Tarihi: 18.01.2017 Kabul Tarihi:09.02.2017

** Yrd. Doç. Dr. Hasan IŞIK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, hasantarih@yahoo.com

HISTORICAL SILK ROAD AND THE EVALUATION OF THE LEVELS OF INFORMATION OF THE HISTORY DEPARTMENT STUDENTS'S ABOUT THIS ROAD

ABSTRACT

The Silk Road which preserved its significance and vitality until the 16th century is now being revitalized for various reasons. In relation to the revitalization of the Silk Road, various symposiums, exhibitions, projects, lectures, etc. have been carried out on this road in recent times, both in Europe and in the USA and in our region. In Turkey, where similar studies have been carried out, it is also seen that the Silk Road was included into the second grade social studies class as a unit name since 2005. Considering that this route is coming again into the fore in the world and its prominence in Turkish history, it is thought that the subject of Silk Road should be discussed in the relevant sections in the universities in Turkey. With this in mind, this study was carried out to determine the knowledge levels of the historical students in Turkey regarding the economic, political/historical and cultural areas of the Silk Road. As a result of the literature review, the scale prepared considering the content obtained under these three fields was applied to the students of the history department in order to determine the knowledge level of the students on the Silk Road. It is aimed to contribute to the data to be obtained in the study for the education, project, etc. studies related to the Silk Road on Turkish scale. As a result of the information test scale, it was observed that the students of the three universities succeeded best in the culture field of Silk Road, and successively they succeeded in economic and political/historical fields, respectively.

Keywords: Silk Road, Economy, Political, Culture, Information Test

GİRİŞ

İnsanlık ve ekonomi tarihinin en eski kurumsal yapılarından biri ve belki de en önemlisi İpek Yolu'dur (Yereli, 2014, s. 301). XIX. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanan İpek Yolu ifadesi ilk defa Alman Baron F. Von Richthofen'in 1877 yılında yazdığı Çin adlı eserinde Çin'den batı ülkelere gönderilen ipeğin bu yoldan sevk edilmesinden dolayı dile getirmiştir (Uhlig, 2000, s. 11; Vaissiere, 2005: 70; Foltz; 2006, s. 13). İpeğin ve ipek dokuma sanatının keşfi sonucunda ipek, başlangıçta Çin topraklarında, zaman içersinde ise Doğu Asya ve Roma arasındaki bütün Antik Dünya'da toplumsal konum ile dâhil edildiğiniz sınıfın imzasını taşımakta olan en eski sembollerden biri hâline gelmiştir. İpeğe sahip olanlar, toplumda statü sahibi olduğundan ipeğin önemini kat kat artmaktaydı. (Demirler, 2015, s. 4; Toprak, 2008, 3, 40).Çin Han Hanedanlığı devrinde büyük önem kazanmış ipek mamulü, sadece endüstri alanında kullanılan bir materyal olmaktan çıkarak ekonomik değer kazanmıştır. İpek, MÖ 206'dan itibaren Çin ekonomisinin

temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Altın gibi saklanıyor, ticarete para yerine kullanılıyor, imparatorluğun emrindeki memur ve görevlilere, imparatorluğa hizmet karşılığı çalışanlara emekleri ve çabaları karşılığında ödemede kullanılan ekonomik bir araç olmuştur. (Yıldızdağ, 2005, s. 11; Toprak; 2008, s. 43; Kırpık, 2012, s. 174).

İpekten ismini alan bu yol milattan önceki devirlerden itibaren Çin'den başlayıp Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ve Avrupa'ya kadar uzanan tarihin en önemli, en eski ve en büyük yollarından birisi haline gelmiştir (Kırpık, 2012, s. 173; Işık ve Gökçe, 2016, s. 254). İpek Yolu'nun başlangıç noktası Kuzey Çin'in Wei ırmağının güneyinde kurulmuş olan Ch'ang-an (bugün ki Si-an) şehridir (Bedirhan, 1994, s. 9; Toprak, 2008, s. 2) Eski çağlarda yol buradan başlar, Yeşim Kapısı olarak bilinen bir noktada üç kola ayrılır ve bu kolların her biri Doğu Türkistan'dan geçerek batıya doğru ilerlemeye devam ederdi. Tarihi İpek yolu sanıldığı gibi aksine hiçbir zaman tek bir hattan ibaret değildir (Uhlig, 2000, s.58). Elde edilen bilgilere göre Hun devleti zamanında Çin'den Batıya doğru giden üç ana yol bulunmaktaydı. Bunlar Kuzey İpek Yolu, Orta İpek Yolu ve Güney İpek Yolu'ydu (Bedirhan, 1994, s. 9; Tok, 2000, s. 66; Demirler, 2015, s. 113). Ticari ilişkiler, daha ziyade doğu-batı eksenindeki belirli yollar ve ticaret merkezleri etrafında gelişmiştir (Tok, 2000, s. 66).

Türklerin yaşadığı alanlarda, Türk tarihinde, Türk kültürünün asıl öğelerinde, İpek Yolu'nun apayrı bir yeri olmuştur. Bu yol, Türklerin yaşadığı geniş coğrafi bölgelerin ve Türk devletlerinin başta ticari faaliyetler vasıtasıyla olmak üzere birbiri ile bütünlük içerisinde olmasına katkı sağlayan tek ulaşım yolu olmuştur. İpek Yolu, Türk yurtlarını birbirine bağlarken, ticari ilişkilerini arttırmış, zenginleşmelerini sağlamış, birlik ve beraberliklerine neden olmuştur (Demirler, 2015, s.6; Çakmak ve Hamarat, 2016, s. 422). İpek Yolu güzergâhının içinde Anadolu da mevcuttu. Bugün olduğu gibi Anadolu toprakları tarihi geçmişinde İpek Yolu için de önemli bir konumda bulunmaktaydı. Anadolu Yarımadası, evvelden beri doğu ve batı ticaret yolları üzerinde bulunduğu için önemli bir konumdaydı. Ticari kervanlar güneyden kuzeye ve doğudan batıya her noktadan Küçük Asya'yı kat ediyordu (Uzunçarşılı 1984, s. 245; Çakmak ve Hamarat, 2016, s. 421).

Bu ticari ve kültürel yol 15. Yüzyıl'ın ortalarından sonra bölgede önemini yitirmeye başlamıştır. Avrupalıların doğu ticaretini ellerine alabilme uğrunda, 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılda gerçekleşen coğrafi keşifler ile birlikte deniz yollarının işlevselliğinin artması dünya ticaretinin yönünü değiştirmiştir. Avrupalılar büyük coğrafya keşifleriyle yeni yollar elde etmeyi başardılar ve bu sonuç yolları karadan daha çok denize çekti. Sonuçta daha kolay ve ucuz olan deniz ticaret yollarının benimsenmesi İpek Yolu'nun yüzyıllardır süren rolünü ve değerini düşürmüştür (Taşağıl, 2008, s.178;

Kırpık, 2012, s. 195; Demirler, 2015, s. 7; Çakmak ve Hamarat, 2016, s. 422; Mohammadi, 2016, s. 80; Momynkulov, 2016, s. 183). Bunun yanında İpek Yolu'nun önemini kaybetmesinin bir diğer nedeni de; 1405 yılında Timur'un ölümüyle bölgede siyasi istikrarsızlığın baş göstermesidir (Mohammadi, 2016, s. 80). İpek Yolu'nun kaybolması Orta Asya'nın dünya tarihi sahnesinden çekilerek, bir arka bölgeye dönüşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla denize kapalı Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri dünyanın en az entegre ve kapalı bölgelerinden birine dönüşmüştür. Türk Dünyası'nda meydana gelen kopukluk ve farklılaşmalar bu sebeplerle meydana gelmiştir denilebilir (Momynkulov, 2016, s. 183).

İpek yolu ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda bu konunun ekonomik, siyasi/tarihi ve kültürel alanlar altında kümelendiği düşünülmüş ve bu çerçevede çalışmada konu bu üç alan altında şekillendirilmiştir.

İpek Yolu'nun ekonomi alanı ile ilgili içeriğine değinilecek olursak; İpek ticareti kapitalist sistemin ilk yöntemlerinden ve ilk örneklerindedir. İpek zenginliğin dışa vurulmasını ifade ettiği gibi, aynı zamanda sermayeyi de temsil etmektedir. İpek, yalnızca ticarî mal değildi ve aynı anda da bir ödeme aracı, Doğu ve Batı arasındaki ilk döviz, ilk değiştirilebilir değerd. İpeğin para yerine kullanılması yöntemi ortaçağın sonlarına kadar süregelmiştir. (Uhlig, 2000, s. 27; Gumilev, 2002, s. 62; Yıldızdağ, 2005, s.21).

Ekonomi tarihinin en eski kurumsal yapılarından biri ve belki de en önemlisi İpek Yolu'dur (Yereli, 2014, s. 301). İpek Yolu üzerinde bulunan tüm deliller, bu yol üzerinde kuvvetli bir ticari akımın oluştuğunu göstermektedir (Tok, 2000,s. 66) .Ticari ürün olarak da ipeğin yanında batının ihtiyaç duyduğu birçok ürün bu güzergâhlar üzerinden gönderilmiştir. İpek Yolu'nda taşınan malların çeşidi defalarca değişmiş olsa da (Toprak, 2008), genel olarak ticareti yapılan ürünlere örnek verecek olursak; Çin porseleni ve seramikleri, Batıda bulunmayan kuşlar, kürkler, deriler, Keşmir yünüleri, misk, parfümeri, inciler, yüzükler, değerli taşlar, baharat ve ilaç kapları, zencefil ve kabı, Hindistan cevizi, çivit değerli tahta, kağıt, süs eşyası, balta, kama gibi ürünler İran'a, Bizans'a ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ihraç edilen ürünler arasındaydı (Tok, 2000,s. 66; Yıldızdağ, 2005, s. 68; Toprak, 2008, s. 61; Küçük yıldız, 2012, s.60; Demirler, 2015, s. 5).

İpek Yolu'ndan sadece büyük kervanlarla uzak doğu ve Çin malları değil, bozkır coğrafyasında yaşayan Türk topluluklarının da ürünleri ihraç edilmekteydi. Hiç şüphesiz İpek Yolu'nun büyük bir kısmı Türkistan sahasından geçtiği görülmektedir. Doğu ile Batı arasındaki köprü olarak kabul edilen bu coğrafya Doğu Türkistan'dan Karadeniz'deki Kırım'a ya da güneydeki İran'a kadar olan geniş bir sahayı kapsamaktadır (Gökçe, 2016, s.201). Türk devletleri bu yolun güvenliğini sağladığı gibi, Türkler bu yol

aracılığıyla gerçekleşen ticarete aktif olarak rol almışlardır (Işık ve Gökçe, 2016, s. 254). İpek yolunda yapılan ticaretten tüccarların yanında kervan yollarının geçtiği ülkeler ve Merv, Belh, Buhara, Semerkant, Kaşgar, Turfan, Khoton gibi yerleşim yerleri de kazanmaktaydı. Buralarda tüccarların veya gezginlerin yorgunluğunu giderebileceği, eşya alabileceği ve insanlara ithal eşya satabileceği alanlar mevcuttu (Foltz, 2006, s. 2). Maverünnehir ve Doğu Türkistan'daki şehirler, Hindistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş coğrafyada adeta birer kervansaray görevi görmektedirler. Farklı ekolojik koşullarda yetişen/imal edilen ürünler bu şehirler aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır (Christian, 2000, s. 13; Taşağıl, 2015, s. 19).

Tarihteki bu ekonomik öneminin yanında İpek Yolu güzergahı bugün de ekonomik anlamda önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle enerji nakil hatları ve demir yolu ulaşımı gibi konular ile bu yolun yeniden canlanmaya başladığı görülmektedir. Çin'den başlayarak Türkiye ve Avrupa'ya kadar uzanacak bir ulaşım ve etkileşim hattına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca binaen İpek Yolu'na ilgi arttı ve bu çerçevede yeni çalışmalar başlamıştır (Atasoy, 2010, s. 1).

20. Yüzyıl'ın sonunda Sovyet Rusya İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte İpek Yolu yeniden canlanmaya başlamıştır. Avrupa Birliği'nden Çin'e, ABD'ye kadar birçok uluslararası aktörün aktif olarak yer aldığı çeşitli projelerle İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması hedeflenmektedir. Karayolu, demir yolu gibi ulaşım yapıları yatırımların yanı sıra İpek Yolu'nu gündeme getiren bir diğer husus enerji nakil hatlarıdır. Son iki asrın en temel enerji kaynakları olan hidrokarbon enerji kaynakları belki de Yeni İpek Yolu'nda taşınan en önemli ticaret maddesi olacaktır (Gökçe ve Işık, 2016, s. 201). Modern anlamdaki İpek Yolu, "İpek Yolu hattının tren ağlarıyla, ulaşım yollarıyla, enerji koridorlarıyla, enerji boru hatlarıyla örülmesi" demektir. İpek Yolu üzerinde ekonomik ve ticari bağların canlandırılması ise Türk Dünyası için ekonomik ve stratejik açılardan büyük önem arz etmektedir. İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması inisiyatifi öncelikle Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomilerine hizmet edecektir. Yani, enerji ve malların taşınmasına yönelik Çin-Orta Asya-Türkiye-Avrupa eksenindeki ulaşım ve lojistik projeler Doğu-Batı yönündeki İpek Yolu'nun gelişiminde merkezi rol üstlenebilir (Momykulov, 2016, s. 283). Günlük üretim hızını sürekli olarak arttıran Çin, İpek Yolu'nun doğu ucunda yer almakta, batı ucunda ise büyük bir pazar olan Avrupa Birliği bulunmaktadır. Son dönemlerde küreselleşmenin de etkisiyle Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması ve böylece bu yol üzerinde yer alan ülkelerin küresel ekonomiyle entegre olması kaçınılmaz bir hal almıştır (Demirler, 2015; Küçükyıldız, 2012).

İpek Yolu'nun canlanması ile birlikte Türkiye, Türkistan Cumhuriyetleri'nden hammadde ihtiyaçlarını daha ucuza karşılama imkânı bulurken,

avantajlı fiyatlarla mamul maddeleri de bölgeye ihraç edebilecektir. Güvenli ve sürprizlerden uzak bir taşımacılık sektörü dış ticaret yapmaya, karşılıklı yatırımlara girişmeye hedefleyen bir girişimci kitleyi de beraberinde getirecektir. Bu ülkelerin kalkınmaları için bir zorunlu olan yabancı sermayeden de bu şekilde yararlanılabilecektir (Demirler, 2015, s. 109).İpek Yolu, Türk Dünyası'nın ekonomik refahının ve siyasal etkinliğinin yeni bir anahtarı olabilir. Yeni İpek Yolu projesi, küreselleşen dünyada ve aktif dönüşüm sürecine giren Avrasya'da yeni ekonomik ilişkiler modelinin oluşturulmasında belirleyici faktörlerden biri olabilir (Momyunkulov, 2016, s. 286).

Dünyanın enerjiye ihtiyaç duyması dünya ve bölge ülkelerinin gözleminin buraya çevirmesine neden olmuştur. Ve bölgedeki enerjinin taşınması ve özellikle Çin'den birçok ürünün ticaretinin yapılması, Çin'den Avrupa'ya ulaşımın Türkistan bölgesinden geçerek sağlanması için Türkiye'nin de içinde olduğu İpek Yolu'nun canlandırılmasına ilişkin çeşitli projeler (NABUCCO, TRACECA, Bakü-Tiflis-Kars Kesintisiz Demiryolu Hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Yeni İpek Yolu, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Yeni İpek Yolu İnisiyatifleri vb.) planlanıp uygulanmaya başlanmıştır (Akkaymak, 2009; Küçükyıldız, 2012; Demirler, 2015; Momyunkulov, 2016). Asya-Kafkasya-Avrupa Ulaştırma Koridoru'nu şekillendirmek ve geliştirmek amacıyla TRACECA ve Trans Asya Demiryolu Ulaşım Koridorları projeleri ortaya çıkmış ve bu projeler ticari mallarının dolaşımı kadar kültürel aktarımı da sağlayan Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması şeklinde yorumlanmıştır (Akbulut, 2016, s. 37). Asya ile Avrupa arasındaki Tarihi İpek Yolu güzergâhını yeniden canlandırmak için çeşitli girişimler arasında en önemlilerinden birisi, İpek Yolu'nun Otobanlaştırılması Projesi'dir. Bu proje (Asya Otoyolu) 32 Asya ülkesini içine alan ve Avrupa'ya bağlayan 141 000 km standartlaştırılmış karayolu ağını içerir. 18 Kasım 2003 tarihinde Bangkok'ta gerçekleştirilen hükümetler arası bir toplantıda Asya Otoyolu Projesi'ne üye 32 ülkeden 28'i Asya Otoyolu için hazırlanan Hükümetler Arası Anlaşma imzalamıştır (Bekdemi, 2016, s. 85) .

İpek Yolu konusunun içeriğini oluşturan diğer bir alan ise siyasi/tarihi alandır. Ekonomik açıdan değerli olan İpek Yolu coğrafyadaki devletlerin iştahını kabarttığı için tarihin çeşitli dönemlerinde bu yola hakim olabilme mücadeleleri verilmiştir. Ticaretten pay almak için arzuları arttıran karşı konulamaz bir isteğe yol açan İpek Yolu'na hâkim olma mücadelesinde birçok kan dökülmüş, çoğu zaman büyük savaşlar olmuştur. Bu yol için mücadele edecek rakip sayısı hiç de az değildi. Bu sebeplerdendir; İpek Yolu, başlangıcından itibaren dünyanın en güvensiz, en tehlikeli transit yolu olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Yıldızdağ, 2005, ss. 1, 22).

İpek Yolunun geçtiği bölgede güç sahibi olan milletlerin izledikleri bir İpek Yolu siyaseti olmuştur ve bu siyasetleri doğrultusunda güç mücadelesi-

ne girmişlerdir(Düğen, 2011, s. 47). Bu yolun bir bölümünü kontrol altına alabilen milletler çok hızlı bir şekilde büyüyüp güçlenerek İmparatorluklar düzeyinde devletler kurabilmiştir. Söz konusu bölge üzerinde XI. yüzyıla kadar birbiriyle rekabet halinde olan başlıca altı devletten söz edilebilir. Bunlar Çinliler, Türkler, Hintliler, İranlılar, Romalılar ve Araplardır (Held, 2000, s. 28). Ama genel olarak bakıldığında ise; İpek Yolu'ndaki güç mücadelesinin belirleyici tarafları Çinliler, Türkler, Moğollardır. Farslar ve Araplar da bölge üzerinde etki kurmak istemişse de diğerleri gibi kalıcı ve belirleyici olamamışlardır (Düğen, 2011, s. 48). İpek Yolu'nun transit güzergâhı olan Orta Asya bölgesi, Hunlardan başlayarak Uygurların sonuna kadar yaklaşık bin yıl Türkler ve Çinliler arasında amansız hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur (Kafesoğlu 1995, s. 17; Çakmak, Hamarat, 2016, s. 423; Mohammadi, 2016, s. 80). Fakat bu mücadeleye rağmen Türkler 1000 yıla yakın İpek Yolu'nun kontrolünü ellerinde buldurmayı başarmışlardır (Mohammadi, 2016, s. 80). Çünkü Dünya hâkimiyeti dâhilinde eski Türk devlet geleneği politikasına göre bu sahada tam bir üstünlük kurabilmek için İpek Yolu'nu da hâkimiyete sokmak gerekiyordu (Yıldızdağ, 2005, s.142). Bu nedenle Türklerle komşuları arasında şiddetli rekabetlere sebep olan büyük kazanç vasıtalarının başında meşhur İpek Yolu kervancılığı geliyordu (Kafesoğlu, 1995, s. 313).

Genel olarak baktığımızda uluslararası İpek Yolu eski ve orta asırlar döneminde bu yol üzerinde üstünlüğü elinde tutan ülkelerin hazinelerinin esas hissesini oluşturmaktadır. Milattan önce 119'a kadar Türkistan sahasındaki ticaret yollarının hâkimiyeti Hunlarda iken bu tarihten itibaren Çin, özellikle Doğu Türkistan sahasını kontrol altına almayı başarır (Taşağıl, 2015, s. 19). Özellikle İpek Yolu işlerlik kazandıktan sonra kuzey güney şeklinde meydana gelen Hun ve Çin Han hanedanları arasındaki mücadele artık doğu batı şeklinde meydana gelmeye başlamıştır. Bunda en büyük etken Batıya doğru Türkistan üzerinden açılan İpek yolunun hâkimiyetinin elde edilmesiydi. Hunlardan sonra ise Türkistan sahasındaki yolların kontrolü Juan Juan ve özellikle Ak Hunların hâkimiyetindedir. Bu durum Göktürk Devleti'nin kuruluşuyla değişir. İpek yolu en parlak dönemlerinden birini Göktürk hâkimiyeti zamanında yaşar. Bunda en büyük etkenin bölgede siyasi istikrarın sağlanmasının yanı sıra İstemi Yabgu gibi Göktürk yöneticilerinin politikalarının olduğunu ifade edebiliriz. İpek Yolu'nda ticaretin gerçekleşmesinde en önemli faktör Türkistan sahasında siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Hun, Göktürk ve Moğol hakanlıklarının İpek Yolu'na en önemli katkıları arasında yolun güvenliğini sağlamaları yer almaktadır. Göktürk dönemi bu nedenle İpek Yolu'nun altın çağlarından biridir. Türk yöneticiler, ticaretin canlı kalması için her türlü çabayı sarf ettiler. Sorunların çözümünde aktif rol aldılar (Gökçe, 2016, ss. 201- 202). İpek Yolu dâhilindeki ticarî faaliyetlere hâkim olma savaşlarına Göktürkleri tâkiben Uygurlar katılmışlardır.

Uygurlarda İpek Yolu konusunda Köktürklerin uyguladıkları politikaları izlemeye devam etmişlerdir (Yıldızdağ, 2005, s. 144).

Daha sonra İpek Yolu'na hâkim olma ve idare etme görevini Karahanlılar ve Selçuklular devralmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin altın çağında (1176-1237) Anadolu'da İpek Yolu bir ağ gibiydi ve ticaret altın çağını yaşıyordu (Kırpık, 2012, s. 181). Ayrıca Selçuklular İpek Yolu'nun batı ucunu Haçlılara karşı da savunmuşlardır. Haçlıların Anadolu'yu istilâ ederken gittikleri güzergâhın aynı zamanda İpek Yolu güzergâhı olması (Kırpık, 2012, s.183) dikkat çekmektedir. Avrupalı güçlerde İpek Yolu mücadelesine Haçlılar vasıtası ile aktif olarak dâhil olmuşlardır. Selçuklu Dönemi'nin durumu XIII. yy.'ın ilk çeyreğinde Moğol istilası ile tamamen değişti. Cengiz Han idaresindeki Moğollar yeni bir istilâ dalgası hâlinde batıya doğru harekete geçtiler. XIII. yüzyılın ilk yarısındaki Moğol fırtınası siyasî düzeni alt üst etmiş ve İpek Yolu ticaretini durdurmuştu (Kırpık, 2012, s. 191). Başlangıçta çok büyük bir kargaşa ortamı yaşansa da yüzyılın ortalarından itibaren başlayıp XIV. yy.'nin ikinci yarısına kadar devam eden ve "Pax Mongolica" (Moğol Barışı) tabir edilen bu dönemde İran engeli tamamen ortadan kalktı. Tek bir yönetim anlayışı, tek bir vergi sistemi, ticaretin ve tüccarların güvenliğini sağlamak için devletin aldığı yeni ve katı tedbirler sayesinde karadan yapılan kervan ticareti yeniden işlerlik kazandı (Tezcan, 2014, s. 118). 1240 ile 1340 yılları arasında Moğol İmparatorluğu güçlü olduğu sırada, Çin'e kadar giden ticaret yolunu kullanmak pratik ve kolaydı (Heyd, 2000, s. 166).

Osmanlılar için de İpek Yolu önemli olmuştur. İpek Yolu, Osmanlı fetihlerinin istikametini etkileyen sebeplerden biri olarak görülebilir. İpek Yolu'nun kalbi sayılabilecek Doğu Akdeniz bölgesi tarih boyunca kendisine hâkim olan ülkeyi zenginleştirmiştir. Osmanlılar ticaret yollarının kalbi olan Doğu Akdeniz'i ellerinde tutmuşlardır (Kırpık, 2012, s. 194-195). Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin yükselişiyle beraber İpek Yolu üzerinde Anadolu'nun ve özellikle Bursa'nın önemi son derece artmıştır (İnalçık, 2000).

İpek Yolu konusunda yapılan literatür araştırmasında konu içeriğini oluşturan bir diğer alan da kültür konularıdır. Uygarlığın gelişmesinde İpek Yolu'nun oluşumu büyük yer tutmaktadır (Bulduk, 2014, s. 40). Kültürler arasında bir köprü vazifesi üstlenmiş olan bu yol dünyaya kültürleri ve medeniyetleri açan ve büyük bir etkileşim meydana getiren bir yoldur (Atasoy, 2010, s.11; Bik, 2012, s. 7; Demirler, 2015, s. 113).

İpek Yolu'nun en büyük etkenlerinden bir tanesi de birçok inanç yapısının ve dinin bu yol vasıtası ile yayılması olmuştur. Taoizm, Konfüçyanizm, Budizm, Maniheizm, Nesturilik, Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet gibi birçok din bu yol aracılığı ile yayılmıştır (Bedirhan, 1994; Tok, 2000; Uhlig, 2000; Koca, 2002; Yıldızdağ, 2005; Toprak, 2008; Bik, 2012; Demirler,

2015). İpek Yolu din gibi, yazı ve dillerin yayılmasında da etkili olmuştur. Örneğin Runik yazının ve Soğdca dilinin yaygınlaşması buna örnek olarak gösterilebilir. Runik yazının yayılması ve Soğdca'nın coğrafi ve siyasî sınırların çok ötesinde, bütün İpek Yolu güzergâhında konuşulan uluslararası bir dil halini almasında İpek Yolu'nun etkisi vardır (Toprak, 2008; Taşağıl, 2002). Türk tarihinin ve dilinin en eski yazılı belgelerinden Orhun yazıtları da İpek Yolu'nun kollarından biri üzerinde bulunmaktadır (Alyılmaz, 2014, s. 181; Alizade, 2016, s. 121). Din ve yazının yanında özellikle doğu ve batı arasındaki bu İpek Yolu vasıtasıyla gidip gelen ve kültürel etkileşime bir diğer somut örnekte masallardır. Bugün gerek Avrupa'da gerek Anadolu'da ve gerekse de Orta Asya'da anlatılan bazı masallar arasında benzerliklerin barındırıyor olmasında İpek Yolu'ndan gidip gelenlerin birbirlerine anlattıkları masalların iki kültür arasında yayılmasından dolayı olduğu düşünülebilir. İpek Yolu'nda Türk dünyasının ortak mirası olarak bilinen sözlü kültür ürünleri arasında masalların önemli bir yeri, vardır (Yakıcı, 2014, s. 175).

Bugün İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasının gündeme gelmesi bu yolun kültürel yönden özellikle Orta Asya'da SSCB nin yıkılması ile bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Devletleri'nin kendi aralarında ve Türkiye Cumhuriyeti arasında yeniden kültürel bir bağ olması için fırsat doğurmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını ilan etmelerinden hemen sonra, İpek Yolu'nun tarihsel ve kültürel bir değer olarak yeniden hayat bulması gündeme gelmiş, bu yol üzerinde inşa edilmiş ve artık kullanılmayan mekânların, yeni işlevler kazandırılarak korunmaları ve yaşatılmaları için bir takım çalışmalar başlamıştır (Demirler, 2015, s. 113). Bunların arasında Orta Asya'daki akraba toplulukların egemen olduğu devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye de önemli bir aktör konumundadır. Bu ülkelerin bağımsızlık ilanlarında ilk sıralarda tanıma özeni gösteren Türkiye zaten İpek Yolu'nun ve tarihi mirasın doğrudan içindedir. Bu anlamda yapılan bütün projeler İpek Yolu kapsamında yorumlanabilir (Atasoy, 2010, s. 8).

UNESCO diyalog yolları programı kapsamında 1987 yılında "Büyük İpek Yolu" projesini başlatmış ve bu çerçevede önemli adımlar atılmıştır. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra bu projeye hız verilmiş ve yoğun bir çalışma yapılmıştır. Bu proje kapsamında birçok çalıştay, bilimsel ve kültürel yayın yapılmış, İpek Yolu hakkında geniş bilgilerin yer aldığı web sayfası hazırlanmış, Semerkant şehrinde UNESCO bünyesinde Uluslararası Orta Asya Çalışmaları Enstitüsü kurulmuştur. 2002 yılından itibaren Çin'de İpek Yolu anıtlarını Dünya Mirası Listesi'ne sunma çalışmaları başladı. Ve bir anıtlar listesi hazırlandı (Atasoy, 2010; Mustafayev, 2014).

YÖNTEM

Araştırma tarama modeli esas alınarak yapılandırılmıştır. Tarama modeli mevcut durumu olduğu gibi yansıtmaya çalışan, araştırmada incelenen birey veya nesnelere kendi koşulları içerisinde değerlendirmeye çalışan bir bilimsel araştırma türüdür (Karasar, 2008). Araştırmada tarama modeli araştırmanın amacına uygunluğu, var olan durumu ortaya koyması, büyük örneklem üzerinde çalışma olanağı sunması, bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşleriyle ilgili fikirler vermesi gibi özellikleri nedeniyle kullanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2008). Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey, topluluk veya nesneyi değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan var olanı değiştirmeye kalkmadan gözlemleyebilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2011, s. 46).

Araştırmanın Önemi

Araştırma İpek Yolu'na gerek ilgili derslerde yer vererek gerekse de "İpek Yolu" adı altında seçmeli bir ders olarak tarih ya da uluslararası bölümlerinde açılarak öğretilmesinin gerekliliğini ve önemini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu çerçevede çalışmada mevcut üniversitelerin tarih öğrencilerinin bilgi düzeyinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

İpek Yolu'nun tarihsel sürecinin öğretilmesi konusunda Çakmak ve Hamarat şu noktaları dile getirmişlerdir (2016, s. 421, ss. 422- 425):

"Buluşların ve birikimlerin aktarımının süreç içerisinde Doğu'dan Batı'ya yahut Batı'dan Doğu'ya olması konusunda büyük bir hizmet veren İpek Yolu'nun tarihsel sürecinin öğretilmesi büyük önem arz etmektedir. İpek Yolu tarihinin öğretimi günümüzde üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biridir. Bir köprü vazifesi görmüş olan İpek Yolu, Doğu ile Batı arasında ekonomik, sosyal, siyasi, askeri, dini ve kültürel açılardan etkileşimin gerçekleşmesine de imkân sağlamıştır. Günümüzde genel olarak bu bağların incelenmesi ve İpek Yolu tarihinin öğretiminin hem Doğu hem de Batı için büyük önem arz ederken, özeldir ise bireylere belli kazanımlar sağlayacağı anlaşılmaktadır. Böylesine mühim bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun tarihinin öğretimi de gerek Batı gerekse Doğu dünyası açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle özellikle İpek Yolu tarihinin öğretimi için geliştirilmiş yeni yaklaşımlar Sosyal Bilgiler ve Tarih öğretiminin daha etkili olabilmesi için de elzemdir"

Günümüzde İpek Yolu'nun yeniden canlanmaya başlamasından dolayı özellikle üniversitelerin ilgili bölümlerinde ilgili derslerde gündeme getirilmesi, konunun ilişkilendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin hemen hemen Türkiye'deki bütün tarih bölümlerinde birinci sınıflarda okutulan İslamiyet Öncesi Türk Devletleri tarihi dersinin içeriğinin İpek yolu konusu

ile yeri geldikçe ilişkilendirerek işlenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Günümüzde bu yolun tekrardan canlanması ve gündeme gelmesinden dolayı tarih öğrencilerinin bu yolun tarihi arka planını, serüvenini öğrenmeleri gerekmektedir. Bu açıdan araştırmanın bahsi geçen dersi alan öğrencilerin bilgi düzeylerini ölçmesi mevcut durumu tespit etmesi açısından önemli olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

İlk, orta ve lise tarih konularında İpek Yolu'nun öğretilmesinin önemi vurgulanırken bu konuda bu eğitimi verecek üniversitelerin tarih bölümünde okuyan öğrencilerin İpek Yolu ile ilgili bilgi düzeylerinin ne şekilde olduğu belirlenmek istenmiştir. Bu amaçla da belirlenen üç üniversitenin Orta Asya Türk Tarihi dersi almış öğrencilerine yönelik 21 maddeden oluşan İpek Yolu'nun ekonomik, siyasi/tarihi ve kültürel konuları ile ilgili gruplandırılmış maddelerden oluşan bilgi testi uygulanmıştır. Böylece ilgili üniversitelerde okuyan öğrencilerinin İpek Yolu'nun ekonomik, siyasi/tarihi ve kültürel konularındaki bilgi düzeyleri hem toplamda hem de üniversiteler bazında karşılaştırılarak verilmeye çalışılmıştır.

Bu amacın dışında çalışmada İpek Yolu'nun her geçen gün önemini arttırır bir şekilde yeniden canlandığını vurgulamak, İpek Yolu konu içeriğinin genel çerçevesini çizmek de amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu yolun sahip olduğu ekonomik, siyasi, tarihi ve kültürel özelliklerinden dolayı tarih bölümlerinde ilgili derslerde bu konunun gündeme gelmesi bir gereklilik olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Ya da “İpek Yolu” başlığı altında tarih bölümlerinde ve hatta uluslararası ilişkiler bölümlerinde burada genel çerçevesi çizilmeye çalışılan içerik doğrultusunda seçmeli bir ders olarak açılabilceğinin belirtilmesi amaçlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yer alan devlet üniversitesinde öğrenim gören tarih öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarının genel lenmek istendiği elemanlar bütünü olarak tanımlanan evren, araştırmada toplanacak verilerin analizi ile elde edilecek sonuçların geçerli olacağı, yorumlanacağı grup olarak da tanımlanabilir (Büyüköztürk vd., 2008, s. 78; Karasar, 2008, s. 109). Örneklem olarak da, araştırmanın evrenini oluşturan Türkiye’deki devlet üniversitelerinden Ankara Yıldırım Beyazıt, Gazi ve Aksaray Üniversiteleri alınmıştır. Örneklem, özellikleri hakkında bilgi toplamak için çalışılan evrenden seçilen onun sınırlı bir parçasıdır ve örneklem üzerinde çalışmak, araştırmacıya, büyük zaman, enerji ve para tasarrufu sağlar (Büyüköztürk vd., 2008, s. 79; Karasar, 2008, s. 111). Bu açıdan araştırmacı çalışmasını kendi imkânları ile önce yaşadığı Ankara şehrinde iki üniversitede sonrasında taşrada yer alan bir örneği de çalışmaya dahil etme

amacıyla da Aksaray Üniversitesi'nde uygulamıştır. Bu üniversiteyi tercih etmesinde ekonomik ve zaman şartlarının etkisiyle yaşadığı şehre yakın olması etkili olmuştur.

Araştırma, örneklem olarak seçilen üç devlet üniversitesinde 2015-2016 eğitim öğretim yılı bahar döneminde öğrenim gören ve basit seçkisiz örneklem yoluyla ulaşılan 211 tarih öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Seçkisiz örnekleme yöntemlerinin temel özelliği, örneklemin evreni temsil etme gücünün yüksek olmasıdır. Evrendeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları ya da her bir örnekleme birimine eşit seçilme olasılığı vererek (seçilen birim yerine konularak) seçilen birimlerin örnekleme alındığı yonteme de basit seçkisiz örnekleme (oransız eleman örnekleme) adı verilir (Büyüköztürk vd.,2008, s. 84; Karasar, 2008, s. 113; Senol, 2012). Diğer bir deyişle tüm bireylerin seçilme olasılığı aynıdır ve bir bireyin seçimi diğer bireylerin seçimini etkilememektedir. Temsil edici bir örneklemin seçiminin geçerli ve en iyi yolu basit seçkisiz örneklemedir (Büyüköztürk vd., 2008, s. 84). Bu çerçevede her üç üniversitede öğrenim gören 211 öğrenci basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Literatür taraması sonucunda İpek Yolu'nun genel olarak ekonomik, siyasi/tarihi ve kültürel yönleri ile ilgili konu alanlarını kapsayan başlıklar altında bir içeriğinin olduğu tespit edilmiştir. Bu içerikte en yoğun geçen konular belirlenerek bu yönde 50 maddelik bir havuz oluşturulmuştur. 50 maddeden oluşan bu madde havuzunun geliştirilmesi aşamasında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde görevli 1 tane alan uzmanı ve Gazi Üniversitesi'nde 1 tane alan, 1 tane de dil uzmanından, ODTÜ Üniversitesi'nden ise istatistik konularında uzman bir kişiden olmak üzere 4 uzmandan destek alınmıştır. 50 maddelik bilgi havuzu 2 alan uzmanına gönderilerek bu havuzdan İpek Yolu'nu en çok ilgilendiren ve tarih öğrencilerinin bilmesinin gerekli olduğunu düşündükleri maddeleri seçmeleri istenmiştir. İki alan uzmanından gelen dönüte göre bilgi testinde kullanılacak madde sayısı 25 e indirilmiştir. Daha sonra Türk dili uzmanı olan bir akademisyenin incelemesi sonucunda, anlam olarak hedeflenen amaç dışında yanlış anlamalara neden olacağı belirtildiği için iki maddenin daha çıkarılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Türk dili uzmanından gelen öneriler doğrultusunda ifadelerdeki imla hataları ve cümle düşüklükleri de düzeltilmiştir. ODTÜ istatistik uzmanına görüş alınmak için sunulan maddelerle ilgili görüş belirtmesi üzerine 2 madde daha testten çıkarılmış ve test maddesi 21 olarak belirlenmiştir. Bilgi testinde yer alan 21 soru ilgili oldukları alanlara göre gruplandırıldığında soru1-soru6 arasındaki 6 soru ekonomi, soru7-soru15 arasındaki 9 soru siyasi/tarihi, soru16-soru21 arasındaki 6 soru kültür ile ilgili konu soruları olarak gruplanmıştır.

ODTÜ istatistik uzmanının önerisi alınarak ölçeğin tutarlılığını ölçmek için birbiri ile ilişkili iki madde oluşturulmuştur. Buna göre bilgi testi ölçeğinin verilerin çözümlenmesinde bilgi düzeyindeki tutarlılığı ölçmek amacıyla Soru 2 ve Soru 6'da iki maddeye yer verilmiştir. Bu açıdan 2. sorunun doğru cevabı “Hayır”, 6. sorunun cevabı ise “Evet” olarak ayarlanmış bu şekilde bu iki madde arasındaki ilişkiden dolayı ilkinde doğru olarak “Hayır” cevabını veren öğrencilerin aynı şekilde 6. soruya’da “Evet” demeleri gerekmektedir. Bu bilgi testinde her bir madde “Doğru, Kararsızım, Yanlış” şeklinde ifade edilmiştir. Her bir maddenin “Doğru” ya da “Yanlış” şeklinde tek bir cevabı bulunmaktadır.

Sonuç olarak, gelen eleştiri, görüş ve öneriler dikkate alınarak tarih öğrencilerinin İpek Yolu konusunda bilgi düzeylerinin belirlenmesine yönelik araştırmacı tarafından hazırlanan 21 maddeden oluşan ölçeğin uygulama için hazır olduğu kanısına varılmıştır. Daha sonra uygulanan bu 21 maddelik ölçeğin verilerinin SPSS 15,0 for Windows programında faktör analizinin yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Anket formunun tek boyutlu olup olmadığını belirlemek üzere temel bileşenler analizi yapılmıştır. Anket formunun birbirinden ilişkisiz faktörlere ayrışıp ayrışmadığını görmek için de Varimax dik döndürme tekniği uygulanmış ve faktör yükleri incelenmiştir. Bu doğrultuda özdeğerler ve faktörler tarafından açıklanan varyans oranları incelendiğinde, % olarak oransal varyans değerlerinin 1,3 ile 9 arasında değişkenlik göstermesinden dolayı, değişken sayısından daha az sayıda boyut küçültecek şekilde faktörler içerisinde gruplanmasını gerektirecek bir tablo gözlenmemiştir. Bu sebeple analizlerden değişken çıkarılmasına gerek görülmemiştir. Ayrıca yapılan uygulamanın bilgi testi olması da bu kararı destekleyen bir uygulamadır. Hazırlanan anket incelendiğinde doğru veya yanlış yanıtları olan bir sınav niteliği taşıdığı saptanmıştır. Dolayısıyla ankete katılanların öznel görüşlerinden ziyade, bilgi seviyesini ölçmeye yönelik bir araçtır.

Kline’a (1994) göre faktör yük değeri, maddelerin faktörle olan ilişkisini açıklayan bir katsayıdır. Maddelerin yer aldıkları faktördeki yük değerlerinin yüksek olması beklenir. Bir faktörle yüksek düzeyde ilişki veren maddelerin oluşturduğu bir küme varsa bu bulgu, o maddelerin birlikte söz konusu yapıyı ölçtüğü anlamına gelmektedir (Akt; Çokluk vd., 2010). Bilgi testi formundaki 21 maddenin Varimax dik döndürme tekniği uygulandıktan sonra rotasyona tabi tutulmuş haliyle bu yüklerin 0,058 ile 0,985 arasında farklılaştığı görülmüştür. Soru formundan soru çıkarılmadığı için kapsama alınan maddelerin ve faktörlerin toplam varyansın tamamını açıkladığı belirlenmiştir. Anket formundaki maddelerin madde yükleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler toplanırken araştırmanın amacı, niteliği (bilimsel bir çalışma olması) ve gizliliği (kimlik bilgilerinin saklı tutulacağı) gibi konular hususunda katılımcılar bilgilendirilmiştir. Anket formu araştırmacı tarafından uygulamanın yapıldığı Ankara Yıldırım Beyazıt, Gazi ve Aksaray üniversitelerinde sınıflara gidilerek katılımcılara dağıtılmıştır. Araştırmacı tarafından her üç üniversitede girilen sınıflarda toplam 211 anket dağıtılmış ve geriye tekrar 211 anket toplanmıştır. Verilerin toplanmasında ve analizinde Churchill (1979)'in ortaya koyduğu aşamalardan “Veri Toplama” aşaması ve sonrası dikkate alınmıştır. Araştırmada toplanan veriler SPSS 15.0 for Windows programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde doğrudan çözümleme bağlamında katılımcı görüşlerinin betimsel istatistiklerine yer verilmiştir.

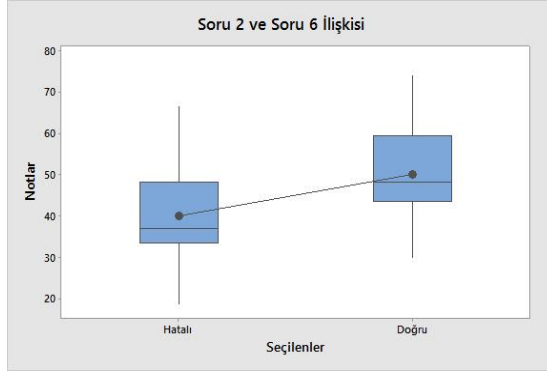
BULGULAR VE YORUM

Verilerin çözümlenmesinde bilgi düzeyindeki tutarlılığı ölçmek amacıyla Soru 2’de verilen “İpek Yolu ticareti en canlı dönemlerinden birisini Coğrafi Keşifler sonucunda yaşamıştır.” yargısını doğru seçenek olan “Hayır”ı işaretleyen öğrencilerin, Soru 6’da “Deniz Yolu taşımacılığının yaygınlaşması İpek Yolu’nun önemini yitirmesinde etkili olmuştur.” yargısına “Evet” yanıtını vermesi beklenmektedir. Buna göre İpek Yolu’nun önemini kaybetmesinde coğrafi keşiflerin ve deniz yolu ticaretin olumsuz etkisi ile ilgili tutarlı bilgiye sahip olduklarını ve ankete bilinçli yanıt verdikleri söylenebilir. Bu tutarlılığı gösteren öğrenciler ile gösteremeyen öğrencilerin başarı durumlarını karşılaştırmak üzere iki bağımsız örneklem ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılan tek örneklem t testi uygulanmıştır.

Bu iki grubu karşılaştırmak için 2 örneklem t testi kullanılmıştır. Her iki grubun başarı ortalamalarının eşit olduğunu varsayan yokluk hipotezi p-değeri ($0,00 < 0,05$) olduğu için reddedilmiştir. Buna göre bu iki soruya doğru yanıt veren öğrencilerin diğerlerinden daha başarılı olduğu %95 güvenle söylenebilir. Diğer grafiklerde bu öğrencilerin okullara göre dağılımında da başarıların belirgin şekilde diğerlerinden yüksek olduğu gözlenmiştir. 2. soruya “Hayır” ve 6. soruya “Evet” yanıtı veren öğrencilerin başarı durumlarına ilişkin analiz aşağıda tablo 1’de gösterilmiştir.

Grafik 1.

İkinci Soruya Hayır ve Altıncı Soruya Evet Yanıtı Veren Öğrencilerin Not Dağılımlarını Gösteren Kutu Grafiği

Tablo 1.

İkinci Soruya Hayır ve Altıncı Soruya Evet Yanıtı Veren Öğrencilerin Başarı Durumlarına İlişkin Anal

	n	\bar{X}	S	SE
Yanlış yanıtlayanlar	93	39,86	9,68	1
Doğru yanıtlayanlar	118	50,1	10,2	0,94

Tarih öğrencilerinin ipek yolu konusunda bilgi düzeyleriyle ilgili ölçekten elde edilen bulgular ve yorumlar

Aşağıda tarih öğrencilerinin katıldığı ölçeğin bütün maddelerine ilişkin elde edilen bulgulara, yorumlara ve öğrencilerin cevaplarının analizlerine hem üniversite ölçeğinde hem de toplam olarak yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada gereksiz yer işgal etmeme adına anket formundaki maddelerin madde yükleri de Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2.

İpek Yolu Bilgi Testine İlişkin Betimsel İstatistik Sonuçları ve Maddelerin Faktör Analizi

MADDELER	N/%	TOPLAM Maddelerin Faktör Analizi			Faktör Yükleri
		Doğru	Kararsız	Yanlış	
1. İpek Yolu'na adını veren ipek ilk çağda altın ve paranın ikame (yerine kullanım) ürünü olmuştur.	N (%)	141 67	46 22	24 11	,09
2. İpek Yolu ticareti en canlı dönemlerinden birisini Coğrafi Keşifler sonucunda yaşamıştır.	N (%)	58 27	13 7	140 66	,94
3. İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması durumunda Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi olumlu etkilenir.	N (%)	142 67	37 18	32 15	,084
4. İpek Yolu, güzergâh üzerinde bulunan devletlerin halen en büyük gelir kaynaklarından.	N (%)	58 27	61 29	92 44	,126
5. İpek Yolu küreselleşmenin ilk evrelerindedir.	N (%)	135 64	57 27	19 9	,982
6. Deniz Yolu taşımacılığının yaygınlaşması İpek Yolu'nun önemini yitirmesinde etkili olmuştur.	N (%)	166 79	25 12	20 9	,98
7. Hunlar'ın "Kürk Yolu"nu ellerinde tutmalarına karşılık "İpek Yolu" başlangıçta alternatif bir yol olarak çıkmıştır.	N (%)	86 41	91 43	34 16	,14
8. İpek Yolu üzerinde etkisi olan devletlerarasında Moğollar da bulunur.	N (%)	89 43	79 37	43 20	,972
9. İpek Yolu'nun önemini yitirmesinin nedenlerinden birisi de Çin'de baş gösteren siyasi istikrarsızlık olmuştur.	N (%)	59 28	71 34	81 38	,058
10. Göktürkler İpek Yolu ile ilgilenen ilk Türk devletidir.	N (%)	57 27	105 50	49 23	,079
11. Amerikan Senatosunda İpek Yolu'nun canlandırılmasına ilişkin 1999 yılında bir yasa çıkarılmıştır.	N (%)	21 10	142 67	48 23	,068
12. Çin Halk Cumhuriyeti, günümüzde İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasını milli menfaatlerine zararlı bir proje olarak değerlendirmektedir.	N (%)	35 17	105 50	71 34	,059

13. Kazakistan, İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması projesinin milli menfaatlerine zararlı olduğu düşüncesi ile bu projeye muhalif ülkeler arasında yer almaktadır.	N	27	133	51	,058
	(%)	13	63	24	
14. Anadolu topraklarına yerleşme gayesi güden Selçuklular için İpek Yolu bir önem ifade eder.	N	174	26	11	,08
	(%)	82	12	5	
15. İpek Yolu ticaretinin canlılık kazanmasında etkili olan devletlerden birisi de Çarlık Rusya'dır.	N	33	89	89	,942
	(%)	16	42	42	
16. Mani dininin Türkler arasında yayılmasında İpek Yolu'nun önemli bir etkisi olmuştur.	N	97	69	45	,097
	(%)	46	33	21	
17. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasında İpek Yolu'nun önemli bir etkisi olmuştur.	N	98	67	46	,975
	(%)	46	32	22	
18. Budizm'in yayılmasında İpek Yolu etkili olmuştur.	N	64	97	50	,087
	(%)	30	46	24	
19. İpek Yolu güzergâhında bulunan şehirlerde kültür sanat alanında etkileşimler olmuştur.	N	196	13	2	,977
	(%)	93	6	1	
20. Kağıt ve matbaanın yayılmasında İpek Yolu'nun etkisi olmuştur.	N	156	37	18	,109
	(%)	74	17	9	
21. "İpek Yolu" tabirini tarihte ilk defa XIX. yüzyılın son çeyreğinde kullanılmıştır.	N	27	130	54	,059
	(%)	13	62	25	

Tablo 2'de yer alan bilgi testinde yer alan 21 sorunun ilk 6 sorusu İpek Yolu'nun ekonomi alanı ile ilgili sorulardır. Öğrencilerin bu alanla ilgili verdikleri cevaplar incelendiğinde öğrencilerinin oransal olarak çoğunun bu alanda başarılı oldukları bilgi düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür.

Aslında bu durum Tablo 6'da da görülmektedir. Tablo 6 da görüldüğü gibi ekonomi alanı öğrencilerin verdiği cevap sırasında ikinci sırada yer almaktadır. Bu alanda en dikkat çeken cevap öğrencilerin 2. (%66 başarılı) ve 6. (%79 başarılı) soruya verdikleri cevaptır. Bu her iki soruya verilen cevap ayrıca öğrencilerin testi cevaplar iken bilinçli olarak cevap verdiklerini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Bu 2. Soruya verilen cevaplar ile ilgili analiz tablo 1 ve grafik 1'de de gösterilmeye çalışılmıştır.

Bilgi testinin 7. Sorusu ile 15 sorusu arasında yer alan maddeler İpek Yolu'nun siyasi/tarihi alanı ile ilgili sorulardır. Bu alanda öğrencilerin verdiği cevaplara bakıldığında öğrencilerin en zayıf alan olduğu görülmüştür. Bu nedenle İpek Yolu ile ilgili hazırlanacak eğitim modüllerinde içeriğe yer

verirken konunun siyasi veya tarihi boyutunun dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu alanda başarı oranı olarak Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi öğrencilerinin %41,64; Aksaray Üniversitesi'nin 42,80; Gazi Üniversitesi öğrencilerinin başarı oranının ise %44,80 olduğu görülmüştür (Tablo 6). Bu alanla ilgili "Göktürkler İpek Yolu ile ilgilenen ilk Türk devletidir." şeklinde yer alan 10. maddeyi göz önüne alacak olursak özellikle bu öğrencilerin birinci sınıfta aldıkları İslam öncesi Türk Devletleri tarihi dersinin içeri bağlamında sonuçlar dikkat çekici bulunmuştur. Çünkü teste katılan öğrenciler Hunlar ile ilgili içerik ile birinci sınıfta karşılaşmaktalar ve bu konularda gerek Hun ile Çin arasında yapılan anlaşmalarda gerek konunun genelinde İpek Yolu ile ilk ilgilenen Türk devleti'nin Hunlar olduğunu bilmeleri beklenir. Hal böyle iken bu maddede öğrencilerin İpek Yolu ile ilgilenen ilk Türk Devleti'nin Göktürk Devleti olduğunun sorgulandığı soruda öğrencilerin %27 sinin hatalı cevap vermesi %50'sinin ise kararsız kalması dikkat çekici bulunmuştur (Tablo 2).

16. soru ile tetin son sorusu olan 21. soru arasında İpek Yolu'nun kültür alanı ile ilgili soruların kümelendiği görülmektedir (Tablo 2). Bu alan teste katılan her üç üniversite öğrencisinin de en iyi olduğu alan görülmektedir (Tablo 6). Öğrenciler genelde %50'nin üzerinde bu alandaki sorularda başarı göstermişlerdir. Bu bölümle ilgili soruyu doğru cevaplamada en yüksek oranın 19. Soruda (%93); en düşük oranın ise 21. (%13) soruda olduğu görülmektedir.

Testin uygulandığı okulların başarı durumları da karşılaştırılmış ve bu kapsamda sorulara verilen yanıtlar eş puanlı olacak şekilde puanlandırılmış, 100 puan üzerinden değerlendirilen bir sınav olarak değerlendirilmiştir. Bu yapılırken 21 soru için doğru yanıt verilen her bir soru $100 \times (1/21) = 3,703$ dönüşümü yapılarak puanlandırılmış, yanlış, eksik veya kararsız kalınan sorulara puan verilmemiştir.

3 farklı okula uygulanan anketin başarı karşılaştırmalarını yapabilmek için tek yönlü varyans analizi (One way ANOVA) yöntemi seçilmiştir. Bu yöntem, ikiden daha fazla sayıda popülasyonun ortalamalarının birbirine eşit olup olmadığı yokluk hipotezini, en az bir popülasyon ortalamasının diğerlerinden farklı olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı test etmektedir. Öngörülen hata seviyesi genel kabul görmüş değer olan $\alpha=0,05$ olarak alınmıştır.

Tüm analizler SPSS 15 programında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.
Varyans Analizi (ANOVA)

Kaynak	DF	SS	MS	F	P
Okul	2	231,8	115,9	0,93	0,397
Hata	208	25987,1	124,9		
Total	210	26218,9			

ANOVA uygulandığında bir F test istatistiği hesaplanmakta ve bu test istatistiğine ilişkin p-değeri incelenmektedir. P-değerinin 0,397 olması ve öngörülen hata seviyesi $\alpha=0,05$ 'den büyük olması nedeniyle ($p > \alpha=0,05$) değişik okullarda öğrenim gören öğrencilerin uygulanan anket sınavdaki başarı ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu söylenemez. Varyans analizinin bir sınıflandırma (classification) analizi olduğu gerçeğiyle Tukey metodu ile yapılan sınıflandırmada okulların başarı ortalamalarının ve grup isimlerinin verildiği tablodan da anlaşılacağı üzere tüm okullar aynı grupta sınıflandırılmıştır. Bu da okullar arasında başarı farklılığı olmadığını destekleyen bir sonuçtur.

Okulların başarı seviyeleri ikiyeşerli olarak birbirleri ile karşılaştırıldığında tüm karşılaştırmalarda anlamlı bir fark olmadığı aşağıdaki tablolardan okunabilmektedir.

Tukey ikili karşılaştırmalar

Tukey Metodu kullanılarak yapılan gruplamada istatistiksel olarak %95 güvenle tüm okulların aynı başarı grubunda sınıflandırılabilceği bulunmuştur.

Tablo 4.
Okulların başarı seviyeleri

Okul	N	Ortalama	Grup
Gazi	75	47,01	A
Aksaray	75	44,89	A
AYBU	61	44,75	A

Tablo 5.
Ortalamaların İkili olarak Karşılaştırıldığı Tukey Tablosu ve Test Değerleri

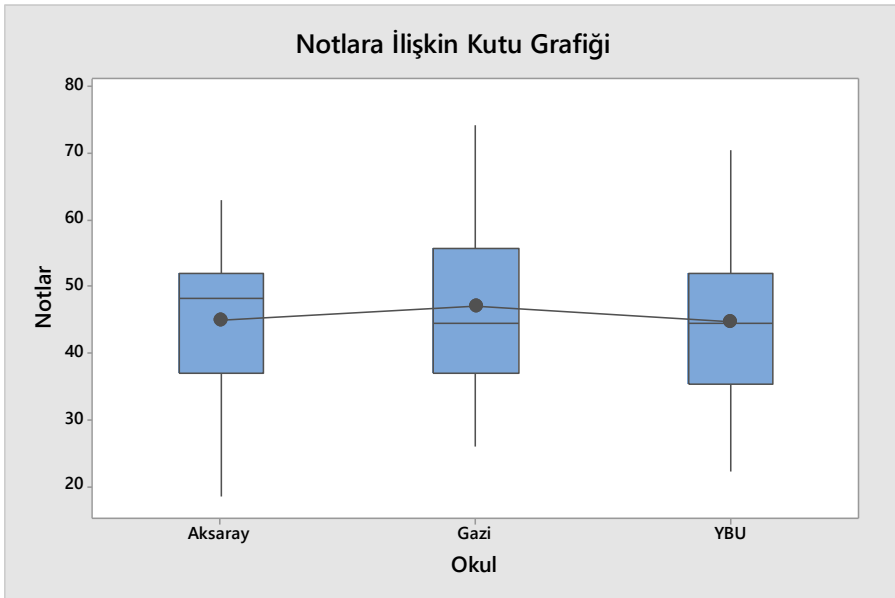
	Başarı Ortalaması Farkı	Farka ilişkin SE	%95 Güven Aralığı	t-değeri	p-değeri
Gazi-Aksaray	2,12	1,83	(-2,19;6,43)	1,16	0,476
AYBU-Aksaray	-0,14	1,93	(-4,69;4,41)	-0,07	0,997
AYBU-Gazi	-2,26	1,93	(-6,82;2,29)	-1,17	0,469

Bireysel Güven düzeyi = %98,09

Yukarıdaki tabloda p-değerleri $>0,05$ olduğu için Gazi-Aksaray, AYBU-Aksaray, YBU-Gazi başarı ortalamaları arasındaki farkların da istatistiksel olarak %95 güvenle anlamlı olmadığı söylenebilir.

Grafik 2.

Okullara göre öğrencilerin notlarının dağılımı

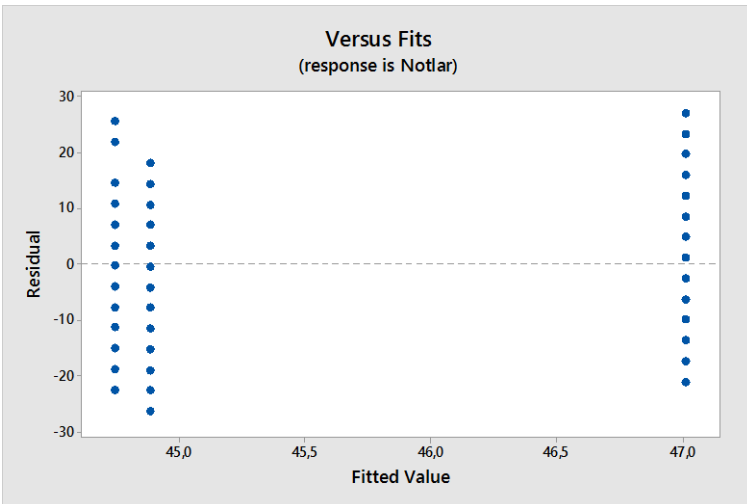

Okullara göre öğrencilerin notlarının dağılımını gösteren grafik 2'ye bakıldığında dağılımların genelde simetrik eğilimde olduğu ortanca ve ortalama değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Her ne kadar Gazi Üniversitesi öğrencilerinin başarı ortalamasının diğerlerinden yüksek olduğu grafikte gözükse de bu yükseklik istatistiksel olarak anlamlı değildir. Anket sınavın farklı öğrenci grupları üzerinde tekrar uygulanması durumunda %95 güvenle diğer okulların başarı ortalamalarına yakın değerler elde edileceği istatistiksel olarak ortaya konmuştur.

Varyans analizindeki F istatistiği örneklem büyüklüğünün yeterince büyük olduğu durumlarda verilerdeki anomalilere ve testin varsayımlarının sağlanmaması durumlarına karşı robust (duyarsız, sağlam) olduğu bilinmektedir. ANOVA'nın 3 temel varsayımı vardır. Kitle (popülasyon) ortalamalarının birbirine eşit olduğu yokluk hipotezi altında hata terimleri normal dağılıma sahip, kitle varyansları birbirine eşit ve örneklem rasgele örnekleme yöntemi ile örneklenmiş olması gerekmektedir. Yani anket sınav sorularının yanıtlayan öğrencilerin birbirlerinden etkilenmediği ve kopya çekmedikleri varsayılmıştır. Okullardaki öğrencilerin başarı ortalamalarının dağılımının normal dağılıma uygunluğu, hata terimi tahminleri (residuals) değerlerinin normallik analizine bakılarak doğrulanmaktadır. Buna göre hata terimlerinin normal olasılık grafiğine bakıldığında, analizde tahmin edilen değerlerin teorik normal dağılım değerlerine çok yakın olduğu yukarıdaki grafikte görülmektedir. Bu durum okullardaki notların normal dağıldığı ve ANOVA normallik varsayımı sağlandığı için sonuçların güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 3.

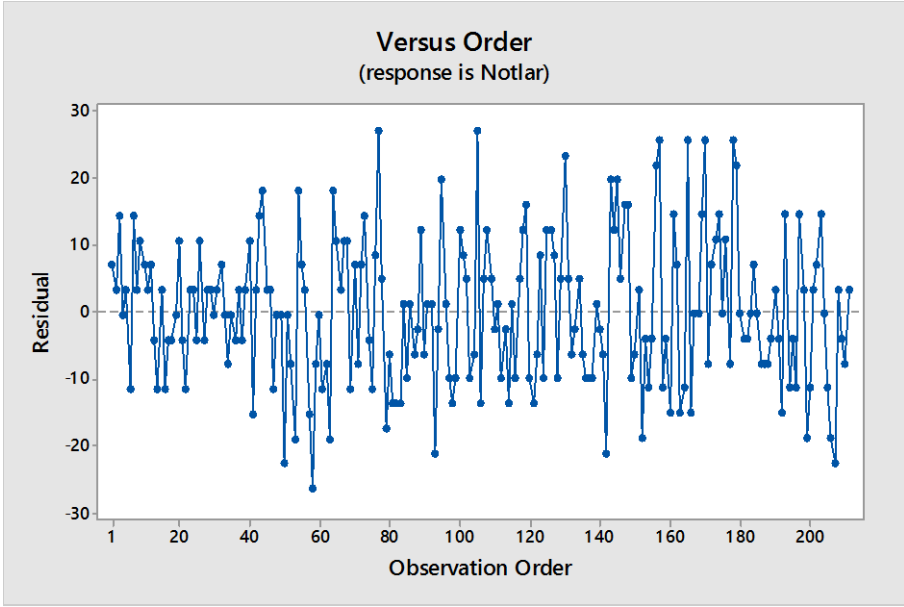
Okullardaki başarı ortalamalarına ilişkin değişkenlik ölçütü

İkinci varsayım olan, okullardaki başarı ortalamalarına ilişkin değişkenlik ölçütü olan varyansların eşitliği ise hata terimi tahminleri ile not ortalamalarına ilişkin tahminlerin birlikte gösterildiği residual-fits grafiği 3 dür. Bu grafik yandaki gibi elde edilmiştir. Başarı tahminlerinin değişik hata terimi tahmin değerleri için açıklıklarına bakıldığında anlamlı farklılıklar olmadığı açıkça görülmektedir. Bu da F istatistiği hesaplanırken kullanılan standart sapma tahmininin yansız olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 4.

Ölçeğe Verilen Yanıtların Birbirinden Bağımsızlığı

Son olarak grafik 4'e bakıldığında, ölçeğe verilen yanıtların birbirinden bağımsızlığı incelendiğinde, anket kâğıtlarının toplanma sırasına göre hata terimi tahminlerinin dağılımına bakıldığında tamamen rassal ve bir desen içermeyen değerler gözlemlenmiştir. Bu sayede yapılan analizin varsayımları doğrulanmış ve yapılan analizin güvenilirliği ile ilgili şüphe kalmamıştır.

Bilgi testinde yer alan 21 soru ilgili oldukları alanlara göre gruplandırıldığında soru1-soru6 arasındaki 6 soru ekonomi, soru7-soru15 arasındaki 9

soru siyasi/tarihi, soru16-soru21 arasındaki 6 soru kültür soruları olarak gruplanmıştır. Her soru eşit puanlı olarak değerlendirildiği için öğrencilerin değişik alanlardan aldıkları toplam puanlar da birbirinden farklı toplamlara sahiptir. Dolayısıyla alan türlerine göre puanları birbirleri ile doğrudan karşılaştırmak doğru değildir. Bunun için her alan türündeki sorulara verilen yanıtlar kendi içinde değerlendirilmiş ve alanlara göre okulların başarı durumları incelenmiştir.

Alanlara göre okullardaki başarı ortalamaları 100'lük not sistemine göre normalize edilmiş ve alanlara göre 100 üzerinden not ortalamalarını gösteren tablo 6 aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

Tablo 6.

Alanlara Göre Okulların Not Ortalamaları

	KÜLTÜR (6 Soru)	EKONOMİ (6 Soru)	SİYASİ (9Soru)
Aksaray	57,87	54,22	42,80
Gazi	55,73	62,44	44,80
AYBU	60,66	56,56	41,64

Tablo 6'ya göre öğrencilerin sırasıyla kültür, ekonomi ve siyasi/tarihi alanlarında başarı gösterebildikleri ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda hem üniversite öğrencilerine hem de bu üniversite öğrencilerinin eğitim vereceği orta öğretim ve hatta ilköğretim öğrencilerine yönelik verilecek eğitim modüllerinde burada yapılan tespitin göz önüne alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu ölçümde dikkat çeken hususun ise her üç üniversitede de alanlara göre sıralamanın benzer olmasıdır. Bu da Türkiye'de öğretilen İpek Yolu ile ilgili içeriğin benzer yaklaşımda olduğu siyasi ya da tarihi içeriğin ötelendiği düşüncesine götürmektedir. Bu konuda Orta Okul 6. Sınıfta yer alan sosyal bilgiler dersinin öğretim programının da etkisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü 2005 yılında yürürlüğe konulan sosyal bilgiler öğretim programında bir ünite ismi İpek Yolu'nda Türkler şeklinde yer almaktadır (MEB, 2016). Merkezinde İpek Yolu'nun yer aldığı bu ünitenin daha çok kültür ve ekonomi ağırlıklı bir içeriğe sahip olduğu konunun siyasi ya da tarihi kısmının daha da ötelendiği düşünülebilir.

Alanlara ilişkin olarak okullar arasında başarı düzeyleri açısından bir farklılık olup olmadığını karşılaştırmak üzere aynı alandaki notlar gruplanarak okulların başarı ortalamaları tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yalnızca ekonomi alanında okulların başarı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre ekonomi alanında en başarılı üniversitenin Gazi Üniversitesi olduğu söylenebilir. Aksaray Üniversitesi ise bu alanda diğerlerinden daha geridedir. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi öğrencilerinin notlarındaki değişkenliğin diğerlerine nazaran çok olduğu, başarılı öğrencilerle daha düşük not alan öğrencilerin notlarının birbirinden diğer üniversitelerden daha çok farklılaşması nedeniyle bu üniversiteyi diğerlerinden belirgin şekilde başarılı ya da başarısız olduğunu söyleyecek istatistikî anlamlılık tespit edilememiştir. Ancak varyans analizi varsayımını test etmek için yapılan Varyansların homojenliği testinde ise bu farkın istatistiksel olarak diğerlerinden fazla olduğunu da söylemek güçtür. Tukey ikili karşılaştırmalar tablosundaki gruplama ve güven aralıkları bu yönde sonuçlar üretmiştir.

Tablo 7.

Ekonomi alanında okulların başarı ortalamalarının birbirine eşit olduğu yokluk hipotezi,

Kaynak	DF	Adj-SS	Adj-MS	F-Value	P-Value
Okul	2	131,9	65,97	3,2	0,043
Error	208	4292,6	20,64		
Total	210	4424,6			

Yukarıdaki ANOVA tablosunda, ekonomi alanında okulların başarı ortalamalarının birbirine eşit olduğu yokluk hipotezi, en az bir okulun başarı ortalamasının diğerlerinden farklı olduğu alternatif hipotezine karşı test edilmiştir. Elde edilen p-değeri ($0,043 < \alpha = 0,05$) hata seviyesinden küçük olduğu için ekonomi alanındaki başarı ortalamalarında en az bir okulun diğerlerinden farklı olduğu söylenebilir. Okulların başarı ortalamaları ile ilgili Tukey çoklu karşılaştırmaları incelendiğinde ise aşağıdaki tablo 8 elde edilmiştir.

Tablo 8.

%95 Güven Düzeyinde Oluşturulmuş Ortalama ve Güven Aralıkları Tablosu

Okul	Sayı	Ortalama	StDev	0,95 CI
Aksaray	75	12,049	4,352	(11,015;13,084)
Gazi	75	13,877	4,478	(12,842;14,911)
AYBU	61	12,568	4,842	(11,422;13,715)

Tablo 9.

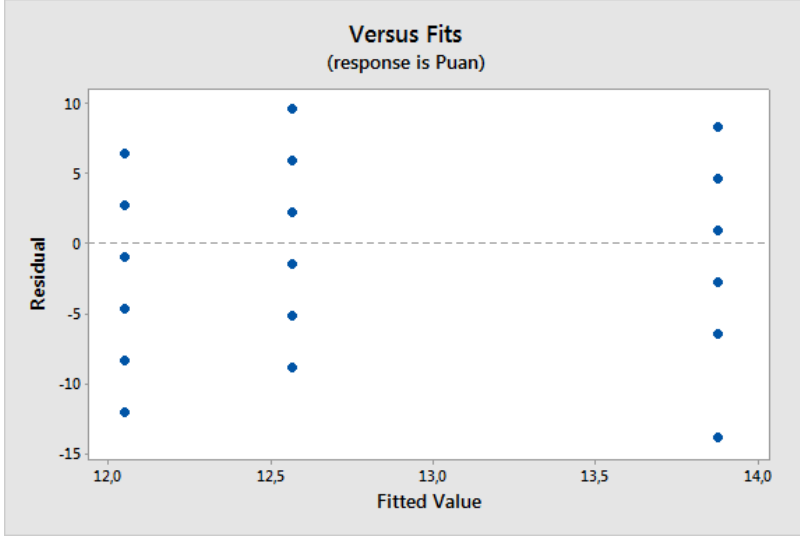
%95 Güven Düzeyinde Oluşturulmuş Tukey Gruplama Tablosu

Okul	Sayı	Ortalama	Grup
Gazi	75	13,877	A
AYBU	61	12,568	AB
Aksaray	75	12,049	B

Okulların ekonomi alanındaki başarı ortalamalarına ilişkin farkların güven aralıkları grafikte gösterildiğinde aşağıdaki grafik elde edilmiştir. İlk satırda Gazi Üniversitesi ortalamasının Aksaray Üniversitesi ortalaması arasındaki farka bakıldığında farkın ortalama 2 puan düzeyinde olduğu (6 soru toplamı olan 22,22 puan üzerinden) bunun ise değişik örneklemelere aynı test tekrar uygulandığında 0,2 puanın altına %95 güvenle düşmeyeceği ve dolayısıyla Gazi Üniversitesi başarı ortalamasının her durumda Aksaray Üniversitesi'nden yüksek olacağı hesaplanmıştır. Diğer farklar için de grafiklere bakılarak benzer yorumlar tekrarlanabilir. Burada belirsizlik gösteren Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi öğrencilerinin başarı ortalamasıdır.

Grafik 5.

Okullardaki Notların Değişkenliğine İlişkin Hata Terimleri İle Tahmin Değerleri

Okullardaki notların değişkenliğine ilişkin hata terimleri ile tahmin değerleri arasında çizilen grafik 5 notlardaki değişkenliğin okuldan okula belirgin şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Dolayısıyla varyansların homojenliği varsayımı da grafiksel olarak da test edilmiştir.

Ekonomi dışındaki diğer alanlara ilişkin olarak da benzer karşılaştırma ve testler yapılmıştır ancak bu alanlara ilişkin okulların başarı düzeylerinde belirgin fark olmadığı görülmüştür. Tekrarı azaltmak adına bu detaylara yer verilmemiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

İpek Yolu ile ilgili geniş kapsamlı olarak Türkiye’de yapılan literatür taraması sonucunda konu içeriğinin ekonomi, siyasi/tarihi ve kültür şeklinde üç alanda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. İpek Yolu’nun günümüzde yeniden canlanması, küresel ölçekte ele alınan bir konu olması, Türk tarihindeki önemli yeri ve günümüzde Orta Asya Türk Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında barındırdığı bağ gibi sebeplerden dolayı ciddi bir şekilde öğretimin yapılması gerektiğine inanılmaktadır. Bu çerçevede İpek Yolu ile ilgili bir eğitimin ilkokuldan lise sona hatta üniversitelerin tarih ve uluslara-

rası gibi bölümlerinde bu içeriği aktarması gereken kişilerin tarihçiler olduğu da düşünülmüştür.

Bu üç alanı içine alan bir İpek Yolu öğretiminin gerekliliğine inanılmaktadır. Bu bağlamda İpek Yolu ile ilgili bir içeriği vermesi gerekenlerin tarihçiler olduğu düşünüldüğü içinde Türkiye de tarih eğitimi alan öğrencilerin İpek Yolu konusunun bu üç içeriği ile ilgili mevcut bilgi düzeylerinin tespitine yönelik bir uygulama yapılmıştır. Bu şekilde elde edilecek verilerin ileride İpek Yolu eğitimini planlayacaklara, bu konuyu üniversitelerde ders içerisinde gündeme getireceklere veya İpek Yolu başlığı ile seçmeli bir ders açacaklara fikir vermesi açısından önemli olduğu düşünülmüştür.

Uygulanan bilgi testin sonucunda üniversite öğrencilerinin öncelikle İpek Yolu'nun kültür alanında daha iyi oldukları bunun arkasından da sırasıyla ekonomi ve siyasi/tarihi alan şeklinde sıralamanın olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde kültür ve ekonomi konusunda öğrencilerin bilgi testine verdikleri cevapların yeterli düzeye yakın olduğu fakat İpek Yolu'nun siyasi/tarihi alanı için ise bunu söylemenin zor olduğu görülmüştür. Bu konuda öğrencilerin başarı oranının %50'nin altında olduğu görülmektedir. İpek yolunu siyasi/tarihi yönünün ağırlıklı olarak tarihi süreç olduğu göz önüne alındığında bu konuda ileride yapılacak çalışmalarda önem verilmesi gerektiği diğer iki alanda ise başarının daha da artırılmasına yönelik içeriğin hazırlanması gerektiği belirtilebilir.

Konuyla ilgili özellikle de Türkiye deki tarih bölümlerinde İpek Yolu'nun içeriğine yönelik ders verilmesi ya da İpek Yolu başlığı ile en azından seçmeli bir dersin açılmasının gerekliliği düşünülmektedir. Bu konuda da en uygun dersin İslam Öncesi Türk Devletleri Tarihi olduğu düşünülmektedir. İpek Yolu konusunda bir içeriğe yer vermenin yanında bu içeriğin hangi metotlar ile verilmesi gerektiği de önemli bir konudur.

İpek Yolu tarihinin öğretiminde ABD'de kullanılan yöntemleri çalışmalarında inceleyen Çakmak ve Hamarat (2016) konuyla ilgili kullanılan farklı yaklaşımların olduğunu ama en öne çıkan teknoloji, proje ve müze temelli öğretimi esas alan üç yaklaşım olduğunu örnekleri ile ortaya koymuşlardır. Çakmak ve Hamarat çalışmalarında, Kaliforniya Üniversitesi'nde orta dönem Çin tarihi, coğrafya ve dijital haritalama konusunda uzman olan Doç. Dr. Ruth Mostern tarafından bireysel olarak okutulan 108 kodlu İpek Yolu Tarihi dersi kapsamında gerçekleştirilen ve teknoloji temelli bir uygulama olarak ortaya koydukları İpek Yolu Tarihinin Google Earth ile öğretimini ele almışlardır. Aynı şekilde Çakmak ve Hamarat konuyla ilgili Pensilvanya Üniversitesi Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi'nde İpek Yolu ile ilgili yapılan çalışmaya değinilerek konunun müze yolu ile ne şekilde aktarıldığını belirtmişlerdir. Burada İpek Yolu'nun Sırları adlı bir bölümün yer

aldığını ve bu bölüm vasıtası ile Orta Asya tarihine ait arkeolojik ve antropolojik buluntuların öğretmen ve öğrenciler için öğretim aracı olarak burada sergilendiğini aktarmışlardır. Ayrıca Pensilvanya Üniversitesi bünyesinde bulunan Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi nezaretinde etkinlik örnekleri tasarlanmış ve öğrencilerin seviyesine uygun bir şekilde bir yayın olarak sunulduğu da aktarılmaktadır.

Aynı şekilde İpek Yolu benzer çalışmalarla Türkiye’de de öğrencilerde tarih bilinci oluşturmak ve dünya tarihinde Türklerin yerini vurgulamak için en güzel örneklerden birisi olarak kullanılabilir. Hun, Göktürk ve Uygur gibi İslamiyet’in kabulünden önceki Türk devletleri kadar Karahanlı, Selçuklu ve hatta Osmanlı dönemi bu yolla ilgili materyaller kullanılarak işlenebilir (Işık ve Gökçe, 2016, s. 254). Gençlerimize tarihten aldığımız mirası aktarabileceğimiz en önemli birikim olarak konuya yaklaşmak ve aynı hassasiyetle politika geliştirmek durumunda olduğumuz hiçbir zaman unutulmamalıdır (Yereli, 2014, s. 307). Bu çerçevede Türkiye’de İpek Yolu ile ilgili öğretilmesi planlanan içeriğin de hangi metotlar ile öğretilebileceğinin ortaya konulması bu konuda da çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Uygun metotlar belirlenirken burada yapılan çalışma ile ortaya konulan Türkiye’deki üniversite tarih öğrencilerine yönelik bilgi testi ile elde edilen veriler de göz önüne alınarak konuyla ilgili bir içerik çalışmasının yapılması gerekmektedir.

Amerika’da yukarıda örneği verildiği gibi İpek Yolu’nun ders olarak öğretilmesi gibi Türkiye’de de özellikle de tarih bölümlerinde İpek yolu başlıklı bir ders açılabilir. ABD’nin kendi Orta Asya çıkarları doğrultusunda bu konuya eğilmesi ve hatta bunu üniversitelerde ders olarak yer vermesi gibi Türkiye de bu konuya önemle eğilmelidir. Ya da en azından Türkiye’de tarih bölümlerinde okutulan Orta Asya Türk tarihi dersi içerisinde bir tema olarak veya bir dosya olarak dersi veren öğretim üyesi tarafından işlenmesi bu konuda farkındalık yaratabilir.

Öğrenciler İpek Yolu üzerinden sosyal bilimlerden olan ekonomi, coğrafya, tarih, siyaset gibi birçok alanın ilişkisini görebilir konuyu daha bütüncül olarak kavrayabilir. Bu durum öğrencilerdeki farklı tarihsel düşünme becerilerinin gelişmesine de katkıda bulunabilir. Orta Asya Türk tarihi konularının hem uzun bir zaman dilimini kapsamaması hem de geniş bir coğrafyayı içine alması gibi nedenlerden dolayı bu yolun bir tema olarak aktarılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir (Işık ve Gökçe, 2016, 255-256).

ABD’nin İpek Yolu konusunda eğitim açısından politikaları da 1990’lı yıllarda gözle görülür biçimde şekillenmeye başlamıştır. 1997 yılında Kırgız Amerikan Üniversitesi kurulmuş ve 2002 yılında bu üniversitenin adı Amerikan Orta Asya Üniversitesi olarak değişmiştir. Öte yandan

1997’de Kazak Amerikan Üniversitesi de kurulmuştur. Bu kurumların amacı ABD’yi tanıyan ve gelecekte potansiyel işbirliği kuracak olan liderleri yetiştirmektir. İlâveten ABD Orta Asya’da yaşayan gençlerin kendi bünyesinde eğitim alabilmesi için her yıl düzenli olarak davet etmektedir (Kireççi, 2011). Bu çalışmalara paralel olarak ABD üniversitelerinde de Orta Asya konularının öğretilmesi ve özellikle İpek Yolu tarihinin öğretilmesi de genel anlamda düşünüldüğünde bölge politikasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Çakmak ve Hamarat, 2016, s. 422). Bölgenin önemi ve İpek Yolu’nun yeniden canlanması gibi nedenler ile konunun ABD de ders olarak okutulurken, Türkiye gibi Orta Asya ve İpek Yolu ile doğrudan siyasi/tarihi, ekonomik ve kültürel bağı olan bir ülkede bu konunun eğitimde özel bir yer açılmamış olması bir eksiklik olarak düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, G. (2016). “21. Yüzyıl’ın Eko-Politik Ürünü: Demir İpek Yolu”, *Uluslar arası İpek Yolu’nun Yükselişi ve Türk Dünyası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Akkaymak, M. (2009). *Avrupa-Asya Ulaştırma Koridorları ve Yeniden Canlanan İpek Yolu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alizade, R. (2016). “Büyük İpek Yolu’nun Göktürk Ve Uygur Devletleri Tarihindeki Yeri” *Uluslar arası İpek Yolu’nun Yükselişi ve Türk Dünyası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2014). İpek Yolu ve Orhun Yazıtları. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24, 181-192.
- Atasoy, F. (2010). "Küreselleşme Çağında Yeniden İpek Yolu", *Bir Kültür Koridoru Olarak İpek Yolu Sempozyumu*, UNESCO TMK-Kültür ve Turizm Bakanlığı, 16 Ekim 2010 Antalya.
- Bedirhan, Y. (1994). *Ortaçağ’da İpek Yolu Hâkimiyeti ve Türk Yurtları*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bekdemir, Ü. (2016). “İpek Yolu’nun Otobanlaştırılması Projesi”, *Uluslararası İpek Yolu’nun Yükselişi ve Türk Dünyası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Ankara, Türk Yurdu Yayınları, sayfa. 85.
- Bik, H. M. (2012). *Tarihte İpek Yolunda Ortaya Çıkan Dinler*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Ç, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A.Yayınları.

Christian, D. (2000). Silk Roads or Steppe Roads? The Silk Roads in World History. *Journal of World History* , N. 111, pp.1–26.

Çakmak, M. A. ve Hamarat, E. (2016). İpek Yolu Tarihinin Öğretiminde ABD Merkezli Bazı Yaklaşımlar: Teknoloji, Proje Ve Müze. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24 (1), 421-430.

Çokluk, Ö., Şekercioglu, G., Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Foltz, R. C. (2006). *Antik Dönemden 15. Yüzyıla Kadar Karayolu Ticareti ve Kültürel Etkileşim* (Çev. Aydın Aslan). İstanbul: Medrese Yayınları.

Demirler, M. (2015). *Tarihi İpek Yolu'nun Yeniden Canlandırılması Ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Düğen, T. (2011). 21. Yüzyılda İpek Yolu. *21. Yüzyıl Dergisi*, 35, 46-52.

Gökçe, M. (2016), “İpek Yolu'nun İşleyişinde Kök Türklerin Rolü”, III. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 25-27 May 2016, Bakü, s. 201-204.

Gökçe, M., Işık, H. (2016) Orta Asya Enerji Nakil Hatları Yeni İpek Yolu Mu? *Uluslararası İpek Yolu'nun Yükselişi ve Türk Dünyası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

Gumilev, L. N. (2002). *Muhayyel Hükümdarlığın İzinde*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi 1*, (Çev. Enver Ziya Karal). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Işık, H. Ve Gökçe, M. (2016). İpek Yolu'nun Sosyal Bilgiler Derslerinde Bir Tema Olarak Kullanılmasının Önemi, *Turkish History Education Journal (TUHED)*, 5(1), 241-262.

İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I. 1300-1600*, (Çev. Halil Bertay). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kafesoğlu, İ. (1995). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kırpık, G. (2012). Haçlılar ve İpek Yolu. *Bilig Dergisi*, 61,173-200.

Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Türkler, III. Cilt, Ed. Salim Koca vd., Ankara: Semih Ofset, s. 15-37*.

Küçükyıldız, C. (2012). Modern İpek Yolunda Bakü-Tiflis-Kars Kesintisiz Demiryolu Hattı Projesi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 16 (4), 59-64.

MEB (2016), Sosyal Bilgiler Dersi 6 ve 7. Sınıflar Öğretim Programı ve Klavuzu, (<http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx>), (Erişim Tarihi: 21.11.2016).

Mohammadi, A. (2016) “Tarihi İpek Yolu’nun Tekrar Canlanması (Afganistan-Orta Asya Hattı)”, *Uluslar arası İpek Yolu’nun Yükselişi ve Türk Dünyası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Ankara, Türk Yurdu Yayınları.

Momynkulov, Z. (2016) “Yeni İpek Yolu Üzerinde Ulaşım Projelerinin Önemi”, *Uluslar arası İpek Yolu’nun Yükselişi ve Türk Dünyası Konferansı Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Ankara, Türk Yurdu Yayınları.

Mustafayev, Ş. (2014) “Orta Asya’da İpek Yolu Anıtları ve UNESCO’NUN İpek Yolu Programı”, *3-6 Ekim 2013 Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Konferansı Bildiri Kitabı*, Ankara.

Özarslan, M. (2014) “İpek Yolu’nda Halk Aşıkları ve Halk Hikayeleri”, *3-6 Ekim 2013, Uluslar arası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Konferansı Bildiri Kitabı*, Ankara.

Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Taşgıl, A. (2002). “Soğd Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları,, cilt: 37; Ankara.

Taşgıl, A. (2008). *İpek Yolunun Tarihi Temelleri*", *Dünden Bugüne İpek Yolu: Beklentiler ve Gerçekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Taşgıl, A. (2015). *İpek Yolu, Kolektif: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, Türk Dünyası Belediyeler Birliği*. Ankara: Tika Yayınları.

Tezcan, M. (2014) İpek Yolu’nun İran Güzergâhı Ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 96-123.

Tok, G. (2000). Doğu’dan Batı’ya Ticaret – İpek Yolu. *Bilim ve Teknik*, Tübitak, 394, 66-71.

Toprak, A. (2008). *Doğu - Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uhlig, H. (2000). *İpek Yolu – Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü*, (Çev.: Alev Kırım). Ankara: Okyanus Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK Yayınları.

Vaissiere, E. D. L. (2005). İpek Yolu’nun Bilinmeyen Efendileri Sogdlar, (Çev. A. Ufuk Kılıç). *Toplumsal Tarih Dergisi*, 135, 70-75.

Yakıcı, A. (2014). “İpek Yolu’nda Masalların Yolculuğu”, 3-6 Ekim 2013, *Uluslar Arası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Konferansı Bildiri Kitabı*, Ankara,

Yereli, A. B. (2014). “Yeniden Canlanan İpek Yolu’nda Ekonomik Stratejiler”, ”, 3-6 Ekim 2013, *Uluslar Arası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Konferansı Bildiri Kitabı*, Ankara.

Yıldızdağ, C. (2005). *VII.-X. Yy. 'larda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Extended Abstract

One of the oldest and perhaps the most important institutional structures of the history of humanity and economy is the Silk Road (Yereli, 2014, s. 301). Silk has become one of the fundamental elements of Chinese economy since 206 BC. It was kept as gold, used instead of money in trade and was an economic tool used in the payments done in exchange for their efforts and labor to civil servants, officers and ones that worked in return of service under the command of the empire (Yıldızdağ, 2005, s. 11; Toprak; 2008, s. 43; Kirpik, 2012, s. 174). Taking its name from silk, this road became one of the most important, oldest and largest roads of history, which started from China and extended to various cities of Anatolia and Europe beginning from before common era (Kirpik, 2012, s. 173; Isik and Gokce, 2016, s. 254). Starting point of the Silk Road is the city of Chang’an (Xi’an today) settled in the South of Northern China’s Wie River (Bedirhan, 1994: 9; Toprak, 2008:2). According to the collected information, there were three main westbound roads from China during the Hun Empire. These were Northern Silk Road, Central Silk Road and Southern Silk Road (Bedirhan, 1994: 9; Tok, 2000, s. 66; Demirler, 2015, s. 113). This road has been the only transportation road, which contributed the large geographical regions Turks have lived and Turkish states to be in unity primarily through commercial activities. While interconnecting Turkish homelands with each other, this road enhanced their commercial relationships, enabled prosperity and caused unity and solidarity (Demirler, 2015, s. 6; Cakmak and Hamarat, 2016, s. 422).

This commercial and cultural road started losing its significance in the region after mid-15th century with the effect of especially geographical discoveries. Silk Road route, which largely lost importance in 16th century, is starting to become prominent again today in economic terms. This road is seen to come to life again via topics such as energy transmission lines and railway transportation. A transportation and interaction line has been needed, which starts from China and extends over to Turkey and Europe. In regard to this need, attention to the Silk Road has increased and new works started (Atasoy, 2010, s. 1).

Since the Silk Road has come to life today, necessity of bringing it up in relevant classes of relevant departments in universities and correlating the topic is thought. For instance, it is believed that content of the Pre-Islamic Turkish States class being taught in almost all freshman years in history departments in Turkey should be associated with the Silk Road as the occasion arises. In this respect, the fact that this research measures the knowledge level of students taking the class in question is assumed to be important with regards to determining the current status.

The research was structured based on screening model While the importance of teaching about the Silk Road in primary, secondary and high school history topics is emphasized. Learning the knowledge levels of the students of the history departments at universities, which will provide education about this topic in the future, regarding the Silk Road was desired. For this purpose a knowledge test, which was composed of 21 grouped items regarding the economic, political/historical and cultural topics of the Silk Road, was applied to students of three predetermined universities who took Central Asia Turkish History class. In the selection of these three universities, identification of the course contents as a result of a literature review including topics generally about economic, political/historical and cultural aspects of the Silk Road was effective. In this way, knowledge levels of students about economic, political/historical and cultural topics of the Silk Road, who attend these universities, were aimed to be presented on the basis of both each university in a comparative way and in total. The research was conducted with the participation of 211 history department students, who attended the three state universities that were selected as the sample of the research, in the spring semester of 2015-2016 academic year. Students were reached through simple random sampling.

Data obtained in this study is believed to be important with regards to providing an idea to individuals, who will plan an education on the Silk Road, who will make this topic a current issue at universities within courses and who will offer an elective course with the title of the Silk Road. As a result of the knowledge test applied, university students were determined to be better primarily in the culture area of the Silk Road and economy and political/historical areas were determined to follow respectively. Within the framework of the obtained data, answers given by students to culture and economy topics were observed to be close to an adequate level; while answers for political/historical area of the Silk Road were observed to be unsatisfactory. Success rate of students is seen to be below 50% for this topic. Considering that political/historical aspect of the Silk Road is predominantly a historical process; it can be stated that this topic needs to be given importance in future studies and a content devoted to increase success further for the other two areas needs to be prepared.

It is thought that offering a course devoted to the Silk Road content or at least offering an elective course with the title of the Silk Road especially in history departments in Turkey will be necessary. The most proper course in this topic is believed to be Pre-Islam Turkish States History course. Besides including content about the Silk Road, the method through which this content will be provided is an important topic. In their study analyzing the methods used in teaching the Silk Road in the US, Cakmak and Hamarat (2016) put forward with samples that different methods

about the topic exist, however the most prominent ones are three approaches predicated on technology, project and museum based teaching methods. In the same way, Silk Road can be used as one of the most favorable samples in similar studies in Turkey, in order to create a historical awareness in students, and to emphasize the status of Turks in world history.

ESERLERİNİN SESLENDİRİLMESİNE YÖNELİK OLUŞTURULAN MODELİN ÖĞRENCİ BAŞARISINA ETKİSİ (NİKRİZ MAKAMI ÖRNEĞİ)*

Turgay TUNÇ **
Aytekin ALBUZ ***

ÖZ

Araştırmanın amacı, Türk Müziği kaynaklı kontrpuantal eserlerin piyanoda seslendirilmesine yönelik bir çalışma modeli oluşturmak ve bu modelin öğrenci başarısı üzerine etkilerini incelemektir. Bu bağlamda araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesi konservatuvarında 2013-2014 öğretim yılı bahar döneminde eğitim gören 10 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma; Çokseslendirme yöntemlerinden karma armoni yaklaşımı, Nikriz makam dizisi ve oluşturulan kontrpuantal eser ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada yöntem olarak; Tek grup ön test - son test deneme modeli kullanılmıştır. Deneysel verilerin elde edilmesinde araştırmacı tarafından geliştirilen ölçme aracı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise Wilcoxon İşaretsiz Sıralar Testi uygulanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda; Türk Müziği materyalleri kullanılarak yazılan kontrpuantal piyano eserlerinin seslendirilmesine yönelik hazırlanan çalışma modelinin işlevsel olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyano, Türk Müziği, Kontrpuan, Makamsal Dizi

* Makalenin Geliş Tarihi: 27.05.2016 Kabul Tarihi: 23.01.2017

** Öğr. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü, turgaytunc@beun.edu.tr

*** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü, aytekin@gazi.edu.tr

THE EFFECT OF THE MODEL AIMED AT PLAYING COUNTERPOINTAL PIANO PIECES BASED TURKISH MUSIC ON STUDENT ACHIEVEMENT (NİKRİZ MAQAMIC SAMPLE)

ABSTRACT

The purpose of this study is to form a study model aimed at playing counterpointal pieces based on Turkish music on piano and investigate the effects of this model on student achievement. In this regard, the participants of this research were 10 students studying in a public university, state conservatory in spring term 2013-2014. The research was limited with mixed harmony which is one of the polyphonic methods, Nikriz maqamic scale and a composed counterpointal piece. The single group pretest – posttest experiment model was used as a research method in the study. Data was collected by a measurement tool developed by the researcher. In order to analyze the experimental data, Wilcoxon Signed-Rank Test was used. According to the findings, it was detected that the study model which was aimed at playing counterpointal pieces written by the use of Turkish music materials is fully operational.

Keywords: Piano, Turkish Music, Counterpoint, Maqamic Scale

GİRİŞ

Mesleki çalgı eğitiminin en önemli boyutların biri piyano eğitimidir. Piyano eğitiminde kazanılan teknik beceri, müziksel ifade gücüne erişmede bir araçtır. Esas olan müzikaliteyi geliştirmektir (Ertem, 2011, s. 646). Feridunoğlu'na göre (2004), piyano eğitiminde ilk önce, öğrencinin eserdeki teknik sorunları çözmesi ve üstesinden gelmesini sağlamak gerekmektedir. Notaların içinde saklı olan ifadeleri bestecinin anlatmaya çalıştığı şekilde özümseyerek yansıtmak asıl hedeftir. Bu nedenle öğrenci de en az bir besteci kadar temel müzik bilgisine sahip olmalıdır (s.5).

Piyano, yapısı gereği çoksesli bir çalgıdır. Dolayısıyla piyano için bestelenen eserler de çoksesli olmuştur. Bu eserler bestelenirken üç çeşit çoksesli besteleme tekniği kullanıldığından, üç farklı tarzda çoksesli eser ortaya çıkmıştır. Bunlar; homofonik, polifonik ve pseudopolifonik (hem homofonik, hem polifonik) eserler olarak nitelendirilmektedir (Modiri, 2002, s. 2).

Polifonik eserlerde çokseslilik, birden çok ezginin kontrpuan kurallarına göre çok seslendirilmesiyle oluşur. Polifonik eserlerde yatay çokseslilik hâkimdir. Polifonik müzikte seslerin birlikteliği kontrpuan tekniğiyle gerçekleştirilir. Bazen polifoni, kontrpuanla eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak kontrpuan, polifonik müziğin uygulanış biçimidir (Say, 2001, s.124).

Bu doğrultuda piyano eğitimi incelendiğinde Türk Müziği kaynaklı piyano eserlerinin Türkiye’de piyano dağarcığı içinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türk bestecileri de bu konuda gereken önemi göstermiş, yazdıkları piyano eserlerinde makamsal materyallere yer vermişlerdir. Bu eserlerin yazılmasında, Türkiye’deki zengin halk müziği ezgileri, besteciler için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Özellikle Türkiye’de halk müziklerinin ritimsel ve ezgisel zenginliği sayesinde Türk Müziği kaynaklı piyano eserleri de çeşitlilik göstererek gelişme göstermiştir (Bulut, 2008, s. 3). Bu eserlerde Türk müziği makam dizileri, tampere bir çalgı olan piyanoda kullanılmış ve Türk müziği makam dizilerinin bir özelliği olan komalı sesler terk edilmiştir (Bulut, 2002, s.13). Bu sayede Türk müziği ezgilerinin piyanoda çoksesli bir şekilde seslendirilmesi mümkün olmuş, Türk eserlerinin farklı bir açıdan gelişmesine temel oluşturmuştur.

Müzik eğitimi veren kurumlardaki piyano eğitiminde Türk Müziği eserlerine yer verilmesi, eğitsel açıdan da bir çok faydalar getirecektir. Bu faydalar, aksak tartılı eserlerin seslendirilebilmesi, iki elin birbiriyle bağımlı-bağımsız hareketlerinin sağlanması, müzikâl ifade ile homofonik ve polifonik eserlerin seslendirilmesinin geliştirilmesi ve makamsal armonik yapının tanınması şeklinde sıralanmaktadır (Bulut, 2002, s. 60).

Bu bağlamda Türk piyano literatürü içerisinde yer alan çalışmalar incelendiğinde, genellikle dikey çokseslilik yaklaşımı kullanıldığı, yatay çokseslilik yaklaşımıyla bestelenmiş eser sayısının ihtiyacı karşılayacak nicelikte olmadığı gözlenmiştir. Bunun yanında, piyano eğitiminde kullanılacak Türk müziği materyallerinden yararlanılarak yazılan kontrpuantal yapıdaki Türk piyano eserlerinin seslendirilmesine yönelik bir çalışma modeli de bulunmamaktadır. Dolayısıyla Türk müziğinin polifonik yapısına uygun çoksesli etüt ve eserlere ihtiyaç olduğu ve özellikle yatay çokseslilikteki müzikal bütünlüğün belirginleşmesine yardımcı olacak bilgilerin verildiği bir çalışma modelinin oluşturulması önemli gerekliliktir. Bu gereklilik doğrultusunda müzik eğitimi veren kurumlardaki piyano derslerinde kullanılmaya başlanacak olan söz konusu çalışmalar, Türk bestecilerine ait piyano eserlerinin çeşitliliğini artırıp zenginleştirilecek ve Türk piyano eğitimine önemli katkılar sağlayacaktır.

Araştırmada, bu ihtiyaç ve önem doğrultusunda aşağıdaki problem cümlesine yanıt aranmıştır.

Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi “Türk Müziği kaynaklı kontrpuantal piyano eserlerinin seslendirilmesine yönelik oluşturulan modelin öğrenci başarısına anlamlı bir etkisi var mıdır?” şeklinde belirlenmiştir.

Bu problem cümlesinden yola çıkılarak oluşturulan alt problemler şu şekildedir:

1. Makamsal içerikli kontrpuantal piyano eserlerinin seslendirmesine yönelik oluşturulan model nasıldır?
2. Öğrencilerin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde kavramsal boyut düzeyindeki başarıları nasıldır?
3. Öğrencilerin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde teknik boyut düzeyindeki başarıları nasıldır?
4. Öğrencilerin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde müzikal boyut düzeyindeki başarıları nasıldır?
5. Makamsal Kontrpuantal Eser Çalışma Modeli (MAKEÇAM)'nin etkililiğine ilişkin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde öğrencilerin ön test - son test karşılaştırmalı sonuçları nasıldır?

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, piyano öğretiminde Türk Müziği kaynaklı kontrpuantal piyano eserlerinin seslendirilmesine yönelik bir çalışma modeli oluşturmak ve bu modelin öğrenci başarısı üzerine etkilerini incelemektir.

Araştırmanın Önemi

Araştırma, piyano öğretiminde kullanılan makamsal içerikli materyallere ilişkin ihtiyaç durumunu belirlemesi, öğrencilerin Türk Müziği kaynaklı kontrpuantal eserleri seslendirme performansını geliştirmeye yönelik bir model ortaya koyması, geliştirilen MAKEÇAM'ın öğrenci başarısı üzerindeki etkisinin tespit edilmesine imkan vermesi, oluşturulan MAKEÇAM'ın piyano ile sınırlı olmaması ve bu nedenle konuya ilişkin yapılabilecek bir kısım araştırmaya örnek olabilirliliği, polifonik yaklaşımın Türk Müziği'nde kullanılarak, geleneksel müziklerimizin farklı bir boyutta gelişmesine katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma,

1. Çalışma grubu olarak Bülent Ecevit Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, 1., 2. ve 3. sınıflarında öğrenim gören 10 öğrenci ile,
2. Hazırlanan eserlerin seçiminde ve değerlendirilmesinde ilgili uzman görüşleri ile,
3. Çokseslilik yöntemi olarak karma armoni yaklaşımı ile yazılmış kontrpuantal eserler ile,

4. İki sesli serbest kontrpuan tekniği ve tonal sisteme yakın nikriz makamı ile,
5. Araştırmanın deneysel aşamasında kullanılan performans ölçme aracı ve veri toplama ve çözümünde kullanılan istatistiki yöntemler ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada piyano öğretiminde makamsal polifonik eserlerin çalışılmasına ve icrasına yönelik MAKEÇAM'ın, öğrencilerin başarı düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını ortaya koymak için tek gruplu ön test – son test deneme modeli kullanılmıştır. Bu modelin araştırma için seçilmesinin nedeni, araştırmayla ilgili şartların uygunluğudur.

Tek grup ön test-son test modelinde gelişmiş güzel seçilmiş bir gruba bağımsız değişken uygulanır. Modelde hem deney öncesi (ön test) hem deney sonrası (son test) ölçmeler vardır (Karasar, 2009, s. 96).

Tablo 1.
Tek Grup Ön Test-Son Test Modeli

Grup	Ön test	İşlem	Son test
G ₁	O _{1,1}	X	O _{1,2}

Bir grup araştırma katılımcısı (G), uygulama koşullarının uygulanması için önce bağımlı değişkende (O) ölçülür. Bağımsız değişken, (X) daha sonra tatbik edilir ve bağımlı değişken (O) yeniden ölçülür. Ön test (O_{1,1}) ve Son test (O_{1,2}) puanları arasındaki fark uygulama koşullarının etkinliğinin bir göstergesi olarak alınır (Karasar, 2009, s. 96).

Modelin oluşturulması

MAKEÇAM basamakları

1. Kavramsal boyut: Kavramsal boyut MAKEÇAM'ın boyutlarından birincisidir. Bu boyutta deney süreci içerisinde yer alan derslerde eserle alakalı kuramsal konulara yer verilmiştir. Bu konular; makam dizisi, motif, cümle, ölçü ve temel piyano tekniklerinden oluşmaktadır.

2. Teknik boyut: Teknik boyut MAKEÇAM'ın boyutlarından ikincisidir. Bu boyutta deney süreci içerisinde yer alan derslerde kontrpuantal esere ilişkin piyano tekniğine yönelik konulara yer verilmiştir. Bu konular; piyanoda oturuş-duruş, notaların seslendirilmesi, parmak numaraları, nefes hareketleri, legato ve staccato tekniklerinden oluşmaktadır.

3. Müzikal boyut: Müzikal boyut MAKEÇAM'ın boyutlarından üçüncüsüdür. Bu boyutta deney süreci içerisinde yer alan derslerde kontrpuantal esere ilişkin piyanoda çalmaya yönelik yorum ve ifade konularına yer verilmiştir. Bu konular; müzikal ifade, müzikal bütünlük, müzikal devinim, kontrpuantal eser seslendirme ve nüans terimlerinden oluşmaktadır.

Çalışma Grubunun Belirlenmesi

Araştırmanın deneysel çalışma grubunu, kolay ulaşılabilir olması nedeniyle Bülent Ecevit Üniversitesi Devlet Konservatuarı 2013-2014 öğretim yılı bahar döneminde Piyano dersi alan 1. sınıftan 4 öğrenci, 2. sınıftan 2 öğrenci ve 3. sınıftan 4 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunda 6 kız, 3 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenci bulunmaktadır. Her öğrenci yardımcı piyano dersi almaktadır. Öğrencilerin bir kısmı piyano eğitimine bu okulda başlamışken bir kısmı daha önceki yıllardan itibaren piyano eğitimi almıştır. Dolayısıyla öğrenciler arasında düzey farklılıkları mevcuttur. Araştırmanın deneysel kısmı için çalışma grubunun oluşturulması aşamasında, piyano eğitiminde temel teknik becerilerinden oturuş, duruş, anahtar okuma, nota okuma, parmak numarası okuma davranışlarını edinmiş olmak ölçüt olarak göz önünde bulundurularak; 4 haftalık bir eğitim süreci planlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Deneysel boyutta uygulanan ön test-son test verilerinin toplanması, uzman görüşleri doğrultusunda eserlere ilişkin ölçek kullanılarak puanlama yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Kavramsal boyut ölçme aracı

Kavramsal boyut ölçme aşamasında öğrencilerin Nikriz piyano eserine ilişkin kuramsal bilgilerinin ölçülmesi amacıyla *Nikriz piyano eserine ilişkin kuramsal bilgi düzeyi ölçme soruları* hazırlanmıştır.

Şekil 1.

Nikriz piyano eserine ilişkin kuramsal bilgi düzeyi ölçme soruları
Uzman değerlendirme ölçme aracı

1- Nikriz makamının dizisini tanımlayınız.

2- Eserin (A) dönemindeki motifleri gösteriniz.

3- Eserin (A) dönemindeki cümleleri gösteriniz.

4- Eserde geçen temel piyano teknikleri tanımlayınız.

5- Eserin ölçüsü hakkında bilgi verip vuruş şemasını gösteriniz.

NİKRİZ

Moderato

Turgay TUNÇ

Tablo 2.
Esere İlişkin Kuramsal Bilgi Düzeyi ile Teknik Performans ve Müzikal Performans Ölçme Aracı

Boyutlar	Ölçüt Beceriler (Kriterler)	Ölçüm Puanı
Kavramsal Boyut	Eserin makamının dizisini tanımlayabilme	4
	Eserdeki motifleri gösterebilme	4
	Eserdeki cümleleri gösterebilme	4
	Eserde geçen teknikleri tanımlayabilme	4
	Eserin usulünü tanımlayabilme.	4
Teknik Boyut	Piyanoda doğru bir oturuş ve duruş sağlayabilme	7
	Notaları doğru çalabilme	7
	Nota sürelerini doğru seslendirebilme	7
	Parmak numaralarını doğru uygulayabilme	7
	Temel piyano tekniklerini doğru uygulayabilme	7
Müzikal Boyut	Müzik cümlelerini doğru ifade edebilme	9
	Nüans terimlerini uygulayabilme	9
	Eseri kabul edilebilir bir tempoda çalabilme	9
	Duraksamadan çalabilme	9
	Müzikal anlamda bütünlük sağlayabilme	9
TOPLAM		100

Öğrencilerin aldığı puanlar aşağıdaki ölçütlere göre değerlendirilmiştir:

0-19	arası puan:	Yetersiz
20-39	arası puan:	Az Yeterli
40-59	arası puan:	Kısmen Yeterli
60-79	arası puan:	Yeterli
80-100	arası puan:	Tamamen Yeterli

Başarı değerlendirilmesinde yeterli düzey kabul edilen 60-79 arası puanlar baz alınmıştır.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada, literatür taraması ve uzman görüşleriyle elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir.

Deneysel verilerin çözümlenmesinde ise araştırmacı tarafından geliştirilen Tablo 2'deki ölçme aracı kullanılmıştır. Verileri değerlendirmek üzere piyano alanında uzman üç kişi seçilmiştir. Esere ilişkin bilgi düzeyi ölçme soruları ve performans video kayıtları değerlendirilmek üzere uzmanlara gönderilmiştir. Uzmanlardan gelen değerlendirme sonuçları araştırmacı tarafından tablolara işlenmiş ve üç uzmanın aritmetik ortalama puanları hesaplanmıştır.

Toplanan verilerin istatistiksel çözümlenmelerinde SPSS 15.0 (The Statistical Packet for The Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır. Büyüköztürk'ün (2007)'de belirttiği gibi parametrik testlerin kullanılabilmesi için veriler aralık, oran ölçeğinde olmalı, normal dağılım sergilemeli ve varyans homojenliği sağlanmalıdır. Fakat bu araştırmada elde edilen veriler normal dağılım göstermediğinden parametrik testler kullanılamamaktadır. Bu nedenle parametrik olmayan test istatistiklerinden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

BULGU ve YORUMLAR

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Makamsal içerikli kontrpantal piyano eserlerini seslendirmeye yönelik olarak oluşturulan modele ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

Ünite - I

Konu: Nikriz Piyano Eseri (- A - bölümü)

Öğrenme Alanı: *Müzik Teori Bilgisi*

Konular:

1. Nikriz makam dizisi
2. Eserin (A) bölümünde yer alan motif ve cümleler
3. Eserin (A) bölümünde kullanılan temel piyano teknikleri
4. Eserin ölçüsü ve vuruş şeması

Öğrenme Yaşantıları

Kazanım 1. Nikriz makamı dizisini tanımlayabilme.

Kritik Davranışlar

- a) Nikriz makam dizi seslerini dizek üzerinde gösterme.
- b) Nikriz makamının geleneksel ve tampere sisteme uyarlanmış halini CD'den dinleyerek ayırt etme.

1. Etkinlik: Nikriz piyano eserinin makam dizi sesleri dizek üzerinde gösterilerek, Nikriz makamı dizisi hakkında bilgi verilir. Ardından öğrenci, gerekli kaynaklar yardımıyla, Nikriz makamı dizisinin hem geleneksel hem

de tampere sisteme uyarlanmış halini CD'den dinler. Ses kaydının dinlenmesi esnasında öğrenci, nikriz dizisini nota üzerinden takip eder.

Şekil 2.

Nikriz makamı dizisi

Kazanım 2. Eserin (A) bölümündeki motif ve cümleleri kavrayabilme

Kritik Davranışlar

- Eserin (A) bölümündeki motifleri nota üzerinde işaretleyerek gösterme.
- Eserin (A) bölümündeki cümleleri nota üzerinde işaretleyerek gösterme.

2. Etkinlik: Öğrenci, eserin (A) bölümündeki motifleri ve müzikal cümleleri nota üzerinde işaretleyerek uygulamalı olarak gösterir.

Şekil 3.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümünde yer alan motif ve cümleler

Giriş

A

B

Kazanım 3. Eserde geçen temel piyano teknikleri hakkında bilgi verebilme.

Kritik Davranışlar

- Eserde geçen legato ve staccato tekniklerini gösterme.
- Eserdeki nefes yerleri ve parmak geçişlerine dikkat etme.

3. Etkinlik: Eserde geçen temel piyano teknikleri hakkında bilgi verilir. Öğrenci, eserin (A) bölümündeki legato ve staccato tekniklerinin bulunduğu yerler varsa belirler. Ayrıca eserdeki nefes yerleri ve parmak geçişlerini fark eder.

Şekil 4.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümünde yer alan temel piyano teknikleri

The image displays a musical score for the (A) section of a piano piece. It consists of five systems of music, each with a treble and bass clef staff. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. Key features include:

- System 1:** Treble clef starts with a quarter note (F4), followed by eighth notes (G4, A4, B4, C5). Bass clef has a whole note (F3). Breath marks (Nefes) are placed above the treble staff at measures 1 and 5. The word "legato" is written below the treble staff.
- System 2:** Treble clef has eighth notes (D5, E5, F5, G5). Bass clef has quarter notes (F3, G3, A3, B3). Breath marks are above the treble staff at measures 3 and 4. "legato" is written below the treble staff.
- System 3:** Treble clef has eighth notes (G5, A5, B5, C6). Bass clef has quarter notes (F3, G3, A3, B3). A breath mark is above the treble staff at measure 5. "legato" is written below the treble staff.
- System 4:** Treble clef has quarter notes (D5, E5, F5, G5). Bass clef has quarter notes (F3, G3, A3, B3). A breath mark is above the treble staff at measure 7. "legato" is written below the treble staff.
- System 5:** Treble clef has quarter notes (A5, B5, C6). Bass clef has quarter notes (F3, G3, A3, B3). A breath mark is above the treble staff at measure 9. "legato" is written below the treble staff.

Kazanım 4. Eserin ölçüsü hakkında bilgi verip vuruş şemasını gösterebilme.

Kritik Davranışlar

- a) Eserin ölçü sayısı ve ölçü çeşidini söyleme-yazma.
- b) Eserin ölçüsüne ait vuruş şemasını gösterme.

4. Etkinlik: Öğrenci, eserin ölçü sayısı ve ölçü çeşidi söyler. Ardından ölçü sayısının vuruş şemasını gösterir.

Ünite - II

Konu: Nikriz Piyano Eseri (A-B bölümü)

Öğrenme Alanı: *Müziksel Uygulama Alanı*

Konular

1. Piyanoda oturuş ve duruş
2. Eserin ses ve süre olarak doğru icrası
3. Eserde doğru parmak kullanımı
4. Piyano tekniklerini icrada uygulama

Öğrenme Yaşantıları

Kazanım 1. Piyanoda doğru bir oturuş ve duruş sağlayabilme.

Kritik Davranışlar

- a) Piyano taburesinin konumu ve yüksekliğini ayarlama.
- b) Piyanodaki oturuş ve duruşuna dikkat etme.

1. Etkinlik: Öğrencinin piyanoda oturuş ve duruşu kontrol edilir ve gerekli uyarılarda bulunulur. Öğrenci tabureye otururken, piyanonun ortasına dikkat ederek, yeterli uzaklık sağlanacak şekilde tabureyi ayarlar. Aynı zamanda vücudunun dik olduğuna ve ayakların yere doğru bir şekilde bastığına dikkat eder. Ardından ellerini piyanoda doğru konumlandırmaya özen gösterir.

Kazanım 2. Eserdeki notaları doğru seslerle ve doğru nota süreleri ile çalabilme.

Kritik Davranışlar

- a) Eserdeki notaları doğru seslendirme.
- b) Eserde geçen nota sürelerini doğru seslendirme.

2. Etkinlik:Öğrenci, eserin (A-B) bölümünü doğru nota sesleri ve doğru nota sürelerine dikkat ederek, araştırmacı gözetiminde çalışır. Öğrenci yanlış notalara bastığında veya nota değerlerine dikkat etmediğinde araştırmacının uyarılarına dikkat eder. Gerektiğinde ilgili kısımlar tekrarlanarak çalışılır. Öğrenci Nikriz piyano eserinin (A-B) bölümünü ikişerli ölçüler halinde, cümle bütünlüğüne dikkat ederek çalışır.

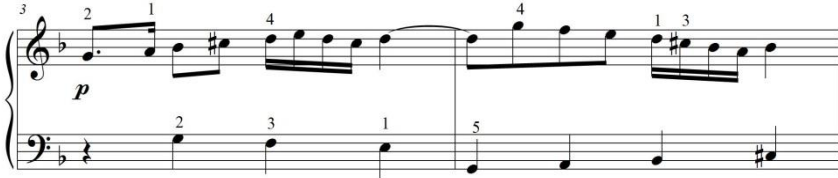
Şekil 5.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümüne ait 1. ve 2. Ölçü

Şekil 6.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümüne ait 3. ve 4. ölçü

Şekil 7.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümüne ait 5. ve 6. ölçü

Ardından, öğrenci bu altı ölçüyü birleştirerek tekrarlar. Bu çalışmalar yapıldıktan sonra diğer ölçüleri çalışır.

Şekil 8.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümüne ait 7. ve 8. Ölçü

Şekil 9.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümüne ait 9. ve 10. ölçü

Öğrenci bu dört ölçüyü de birleştirerek tekrarlar. Belli bir çalma düzeyine ulaştıktan sonra Nikriz piyano eserinin (A) bölümüne ait 1'den 10'a kadar olan ölçüleri birleştirilerek tekrar eder.

Öğrenci daha sonraki derste Nikriz piyano eserinin (B) bölümünü ikişerli ölçüler halinde, cümle bütünlüğüne dikkat ederek çalışır.

Şekil 10.

Nikriz piyano eserinin (B) bölümüne ait 1. ve 2. Ölçü

Şekil 11.

Nikriz piyano eserinin (B) bölümüne ait 3. ve 4. Ölçü

Ardından, öğrenci bu dört ölçüyü birleştirerek tekrarlar. Bu çalışmalar yapıldıktan sonra diğer ölçüleri çalışır.

Şekil 12.

Nikriz piyano eserinin (B) bölümüne ait 5. ve 6. ölçü

Şekil 13.

Nikriz piyano eserinin (B) bölümüne ait 7. ve 8. ölçü

Şekil 14.

Nikriz piyano eserinin (B) bölümüne ait 9. ve 10. ölçü

Öğrenci bu altı ölçüyü de birleştirerek tekrarlar. Belli bir çalma düzeyine ulaştıktan sonra Nikriz piyano eserinin (B) bölümüne ait 1'den 10'e kadar olan ölçüleri birleştirilerek tekrar eder. Daha sonra, Nikriz piyano eserinin (B) bölümü, bir önceki derste çalışılan Nikriz piyano eserinin (A) bölümüyle birleştirir, (A) ve (B) bölümlerini bir bütün olarak tekrar eder.

Kazanım 3. Eserdeki parmak numaralarını doğru şekilde uygulayabilme.

Kritik Davranışlar

- a) Eseri doğru parmak numaraları kullanarak seslendirme.
- b) Eserde belirtilen parmak geçişlerine dikkat etme.

3. Etkinlik: Öğrenci, eserin (A-B) bölümündeki parmak numaralarına dikkat ederek, araştırmacı gözetiminde çalışır. Öğrenci eserde belirtilen parmak numarasına göre hareket etmediğinde araştırmacının uyarılarına dikkat eder. Gerekliğinde ilgili kısımlar tekrar tekrar çalışılır.

Kazanım 4.Eserin (A-B) bölümünde geçen temel piyano tekniklerini uygulayabilme

Kritik Davranışlar

- a) Eserde geçen legato tekniğini doğru bir şekilde seslendirme
- b) Eserde geçen staccato tekniğini doğru bir şekilde seslendirme
- c) Eserde bulunan nefes hareketlerini doğru bir şekilde seslendirme
- d) Eserde bulunan parmak geçişlerini doğru bir şekilde seslendirme

4. Etkinlik:Öğrenci, eserin (A-B) bölümünü temel piyano teknikleri çerçevesinde araştırmacı ile birlikte çalışır. Aynı zamanda eserde bulunan legato ve staccato tekniklerinin doğru olarak uygulanmasına dikkat eder. Buna ek olarak eserin belirli yerlerinde bulunan ifade nefeslerini gerektiği biçimde uygular. Ayrıca makamsal eserlerde karşılaşılan farklı aralıklardaki parmak geçişlerine dikkat eder ve araştırmacının uyarılarını önemser. Böylelikle iki elin eşgüdümlü bir şekilde ilerlemesi için gerekli olan temel adımlar atılmaya başlanır.

Ünite - III

Konu: Nikriz Piyano Eseri (A-B bölümü)

Öğrenme Alanı: Müziksel Yorumlama Alanı

Konular

1. Eserde yer alan müzik cümleleri
2. Eserde yer alan nüans terimleri
3. Eseri yorumlamada müzikal bütünlük

Öğrenme Yaşantıları

Kazanım 1. Eserde geçen kontrpuantal müzik cümlelerini fark edebilme

Kritik Davranışlar

- a) “Polifonik” kavramını ayırt etme.
- b) Eserdeki kontrpuantal müzik cümlelerini ayırma

Etkinlik: Öğrenciye, polifonik müziğin tanımı yapılır ve yatay çokseslilik olduğu bilgisi verilir. Bunun yanında; homofonik müziğin ise dikey çokseslilik olduğu dile getirilerek aradaki fark vurgulanır. Buna ek olarak; kontrpuan ile aynı anlama gelmediği belirtilir. Ardından J.S.Bach’ın en büyük polifoni usta olduğu söylenir ve dünyanın her yerinde piyano eğitiminde, polifonik eser olarak Bach’ın eserlerinin büyük bir önem arz ettiği vurgulanır.

Daha sonra öğrenci, Nikriz piyanoeseri seslendirirken, envansiyon örneğinde olduğu gibi birbirini takip eden melodik yapıları, eser üzerinde gösterir. Kontrpuantal motiflerin öne çıkarılması gerektiği, sağ elden sol ele veya tam tersi şekilde yer alan yürüyen ezgilerin belirtilmesi yönünde bilgiler veren araştırmacının uyarılarına dikkat eder. Motifler arası ifadeleri, nefes hareketleri yardımıyla güçlendirir.

Kazanım 2.Eserde geçen nüans terimlerine tepkide bulunabilme

Kritik Davranışlar

- a) Eserdeki gürlük terimlerini doğru bir biçimde pratik etme
- b) Eserdeki ritardando ve puandorg terimlerini doğru bir biçimde içselleştirme

2. Etkinlik: Öğrenci, eserde geçen nüans terimlerine dikkat eder ve gerekli ayrıntılara önem verir. Cümleler arasındaki piano ve forte nüans farkının ortaya çıkmasına özen gösterir. Ayrıca eserde geçen ritardando terimlerini doğru zamanlamayla uygular ve puandorg terimlerini de gerektiği yerde ve ölçüde kullanır.

Şekil15.

Nikriz piyano eserinin (A) bölümünde yer alan nüanslar

The image displays a musical score for a piano piece, specifically the (A) section. The score is written in 4/4 time and consists of five systems of music, each with a treble and bass clef staff. The key signature is one flat (B-flat). The score includes various dynamic markings and fingering instructions:

- System 1:** Treble clef starts with a circled *f* (forte) dynamic and a circled 1. Bass clef has a circled 5. The first measure contains a quarter note G4, a quarter note A4, and a quarter note B4. The second measure contains a quarter note C5, a quarter note D5, and a quarter note E5.
- System 2:** Treble clef starts with a circled *p* (piano) dynamic. It features a series of eighth notes in the right hand and quarter notes in the left hand. Fingering numbers 1, 2, 3, 4, 1, 2, 3, 4 are indicated above the notes.
- System 3:** Treble clef has a circled 5. Bass clef has a circled 1. The first measure contains a quarter note G4, a quarter note A4, and a quarter note B4. The second measure contains a quarter note C5, a quarter note D5, and a quarter note E5.
- System 4:** Treble clef starts with a circled *f* dynamic. Bass clef has a circled *p* dynamic. Fingering numbers 4, 2, 2, 5, 1, 3 are indicated above the notes.
- System 5:** Treble clef starts with a circled *f* dynamic. Bass clef has a circled 1. Fingering numbers 2, 3, 1, 5, 3, 2 are indicated above the notes.

Şekil 16.

Nikriz piyano eserinin (B) bölümünde yer alan nüanslar

The image displays five systems of musical notation for a piano piece. Each system consists of a treble clef staff and a bass clef staff. The music is written in a key signature of one flat (B-flat) and a 7/8 time signature. The systems are numbered 11, 13, 15, 17, and 19. Dynamic markings include *p* (piano), *f* (forte), and *rit.* (ritardando). Fingering numbers (1-5) are indicated above or below notes. The score includes various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The final system (19) ends with a double bar line and a fermata over the final note.

Kazanım 3. Eseri kabul edilebilir bir tempoda (moderato) duraksamadan seslendirebilmeye gayret edebilme

Kritik Davranışlar

- Eseri temposuna uygun bir hızda çalmaya özen gösterme
- Eseri takılmadan, duraksamadan çalmaya istekli olma

3. Etkinlik: Öğrenci, eserin moderato hızına uygun bir şekilde çalınması gerektiğine dikkat eder.

Kazanım 4. Eserde müzikal anlamda bütünlük sağlayabilme.

Kritik Davranışlar

- a) Eserdeki kontrpuantal cümleleri doğru bir biçimde çalmayı alışkanlık edinme
- b) Eserdeki nüans bütünlüğünü örgütleme

Etkinlik: Eser kontrpuantal bir yapıda olduğu için, öğrenci özellikle ön plana çıkan motif ve cümlelerin belirtilmesine büyük önem gösterir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde kavramsal boyut düzeyindeki başarılarına ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3.

Çalışma Grubu Öğrencilerinin Deney Öncesi ve Sonrası Kavramsal Boyut Düzeyi Puanlarının Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi Sonuçları

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	,00	,00	*-2,810	,005
Pozitif Sıra	10	5,50	55,00		
Eşit	0	-	-		

Not: Negatif sıra temeline dayalı

Öğrencilerin MAKEÇAM öncesi ve sonrası kavramsal boyut düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin Wilcoxon işaretili sıralar testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Analiz sonuçları, araştırmaya katılan öğrencilerin kavramsal boyut düzeyinde aldıkları deney öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($z = -2,810$, $p < ,005$). Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen bu farkın pozitif sıralar, yani son test puanı lehine olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, MAKEÇAM'ın çalışmagrubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının kavramsal boyut düzeyinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde teknik boyut düzeyindeki başarılarına ilişkin bulgular Tablo 4'te verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 4.

Çalışma Grubu Öğrencilerinin Deney Öncesi ve Sonrası Teknik Boyut Düzeyi Puanlarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	2	1,50	3,00	*-2,497	,013
Pozitif Sıra	8	6,50	52,00		
Eşit	0	-	-		

Not: Negatif sıra temeline dayalı

Öğrencilerin MAKEÇAM öncesi ve sonrası performans ölçümlerinin teknik boyut düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir. Analiz sonuçları, araştırmaya katılan öğrencilerin teknik boyut düzeyinde aldıkları deney öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($z = -2,497$, $p < ,013$). Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen bu farkın pozitif sıralar, yani son test puanı lehine olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, MAKEÇAM'ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının teknik boyut düzeyinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde müzikal boyut düzeyindeki başarılarına ilişkin bulgular Tablo 5'te verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 5.

Çalışma Grubu Öğrencilerinin Deney Öncesi ve Sonrası Müzikal Boyut Düzeyi Puanlarının Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Son test-Ön test	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıra	0	,00	,00	*-2,803	,005
Pozitif Sıra	10	5,50	55,00		
Eşit	0	-	-		

Not: Negatif sıra temeline dayalı

Öğrencilerin MAKEÇAM öncesi ve sonrası müzikal boyut düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Analiz sonuçları, araştırmaya katılan öğrencilerin müzikal boyut düzeyinde aldıkları deney öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($z = -2,803$, $p < ,005$). Fark puanlarının sıra ortalaması ve toplamları dikkate alındığında, gözlenen bu farkın pozitif sıralar, yani son test puanı lehine olduğu görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, MAKEÇAM'ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının müzikal boyut düzeyinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın beşinci alt problemi olan MAKEÇAM'ın etkililiğine ilişkin Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde çalışma grubundaki öğrencilerin karşılaştırmalı ön test – son test performans sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 6'da verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 6.
Öğrencilerin Nikriz Piyano Eserindeki Ön test – Son test Performansına İlişkin Uzman Değerlendirme Sonuçları

KRİTERLER		ÖN TEST ORTALAMA	SON TEST ORTALAMA
Kavramsal Boyut (20)	1 Eserin makam dizisini tanımlayabilme	0,03	3,73
	2 Eserdeki motifleri gösterebilme	0,50	3,23
	3 Eserdeki cümleleri gösterebilme	0,057	3,20
	4 Eserde geçen temel piyano tekniklerini tanımlayabilme	0,23	3,13
	5 Eserin ölçüsünü tanımlayabilme	1,20	3,40
	Toplam (Kavramsal Boyut)	2,53	16,39
Teknik Boyut (35)	6 Piyanoda doğru bir oturuş ve duruş sağlayabilme	4,67	5,90
	7 Notaları doğru çalabilme	33,99	4,77
	8 Nota sürelerini doğru seslendirebilme	3,43	4,83
	9 Parmak numaralarını doğru uygulayabilme	3,36	5,16

	10	Temel piyano tekniklerini doğru uygulayabilme	3,56	5,13
	Toplam (Teknik Boyut)		18,42	25,79
Müzikal Boyut (45)	11	Müzik cümlelerini doğru ifade edebilme	35,98	5,57
	12	Nüans terimlerini uygulayabilme	30,65	5,23
	13	Eseri kabul edilebilir bir tempoda çalabilme	35,31	6,47
	14	Duraksamadan çalabilme	34,31	5,30
	15	Müzikal anlamda bütünlük sağlayabilme	36,98	5,83
	Toplam (Müzikal Boyut)		17,32	28,39
			TOPLAM ÖN TEST	38,28
			TOPLAM SON TEST	70,58

Tablo 6’da görüldüğü üzere, MAKEÇAM’ın etkililiğine ilişkin nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde, öğrencilerin toplam puanlarının aritmetik ortalamaları ön test aşamasında 38,28 iken, son test aşamasında 70,58 olarak hesaplanmıştır.

Bu sonuçlara göre, MAKEÇAM’ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının kavramsal boyut, teknik boyut ve müzikal boyut düzeylerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuçlar

Araştırma kapsamında hazırlanan Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının *kavramsal boyut düzeyine* olan etkisi ile ilgili bulgular ışığında, deney öncesi ve sonrası aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bunun yanında, MAKEÇAM’ın *kavramsal boyut düzeyinden*, öğrencilerin aldıkları deney sonrası puanlarının aritmetik ortalamasının, deney öncesi aldıkları puanlarının aritmetik ortalamalarından yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında, MAKEÇAM’ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının *kavramsal boyut düzeyine* önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında hazırlanan Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının *teknik boyut düzeyine* olan etkisi ile ilgili bulgular ışığında, deney öncesi ve sonrası aldıkları puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bunun ya-

nında, MAKEÇAM'ın *teknik boyut düzeyinden*, öğrencilerin aldıkları deney sonrası puanlarının aritmetik ortalamasının, deney öncesi aldıkları puanlarının aritmetik ortalamalarından yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında, MAKEÇAM'ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının *teknik boyut düzeyine* önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında hazırlanan Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının *müzikal boyut düzeyine* olan etkisi ile ilgili bulgular ışığında, deney öncesi ve sonrası aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bunun yanında, MAKEÇAM'ın *müzikal boyut düzeyinden*, öğrencilerin aldıkları deney sonrası puanlarının aritmetik ortalamasının, deney öncesi aldıkları puanlarının aritmetik ortalamalarından yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında, MAKEÇAM'ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının *müzikal boyut düzeyine* önemli bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bütün bu sonuçlar ışığında; araştırma kapsamında hazırlanan Nikriz piyano eserinin seslendirilmesinde, MAKEÇAM'ın çalışma grubundaki öğrencilerin performans sonuçlarının, *kavramsal boyut, teknik boyut ve müzikal boyut düzeylerine* önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Öneriler

1. Piyano öğretiminde kullanılmak üzere, Türk Müziği dizilerini tampere ses sistemine uyarlayarak yapılan çalışmaların sayısı arttırılabilir.
2. Piyano öğretiminde kullanılmak üzere, üçlü sisteme, dörtlü sisteme ve karma sisteme dayalı kontrpuantal çokseslendirme alanında daha fazla çalışma yapılabilir.
3. MAKEÇAM geliştirilmeye açık bir model durumundadır. Eserlerin çalışılmasına yönelik kavramsal, teknik ve müzikal boyuta ilişkin araştırmalar modele eklenerek, modelin etkililik düzeyi arttırılabilir.
4. Piyano öğretiminde kullanılmak üzere, Nikriz makamı dışında tampere sisteme uygun diğer makam dizileri de kullanılarak kontrpuantal piyano eserleri bestelenebilir.

KAYNAKLAR

- Bulut, F. (2008). *Piyano Eğitiminde Geleneksel Türk Halk Müziği Kaynaklı Eserlerin Seslendirilmesine Yönelik Oluşturulan Bir "Çoklu Analiz Modeli" ve Bu Modelin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkileri*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, F. (2002). *Çağdaş Türk Piyano Müziği Eserlerinin Piyano Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A.
- Ertem, Ş. (2011). Orta Düzey Piyano Eğitimi İçin Repertuvar Seçme İlkeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2), 645-652.
- Feridunoğlu, L. (2004). *Müziğe Giden Yol Genç Müzisyenin El Kitabı*. İstanbul: İnkılâp.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Modiri, I.G. (2002). *Polifoni'nin Piyano Eğitimindeki Önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Say, A. (2001). *Müziğin Kitabı*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Extended Abstract

Professional music education branches into sub-divisions such as musical artist training, music teaching training, musicology training, and musical technologist training, and composing training. Instrument training however is a compulsory part of the all these fields regardless of training taken for any kind of these dimensions. Without any doubt, one of the most significant extents of the instrument training is piano training. Piano is one of the basic musical instruments in terms of comprehending and vocalizing music. Hence, it occupies an important place not only in the sense of explanation of the theoretic courses, but also of the practicing of applied courses. However it has a tampered sound system, thanks to its polyphony functions, within the frame of certain technical approaches, it can be easily used in music genres having different sound systems. This study was conducted as a part of polyphony in Turkish music and focused on horizontal polyphony axis. In general, horizontal polyphony approaches were conducted with ternary harmony system, quartet harmony system, integrated harmony system and microtonal harmony system, and an integrated harmony system was used in the works that we study on in this research. In this context, when the studies taking part in Turkish piano literature were investigated, it was observed that great many of the works were composed with vertical

polyphony approach and the works composed with horizontal polyphony approach were not enough to satisfy the need. Furthermore there is not any working model to vocalize the counterpointal piano pieces which are composed by the use of Turkish music materials which can be used in piano education. So, there is a vital need for polyphonic etudes and musical works that are expedient to polyphonic structure of Turkish music, and it is highly important to create a working model embracing the information that may be helpful to crystallize especially the musical integrity in horizontal polyphony. In terms of this need, the studies that will be conducted to be used in piano courses taught in musical training intuitions will not only increase the variety of the piano works belonging to Turkish composers, but also enrich them so that they will significantly contribute to Turkish piano education.

In this study, the single group pretest-posttest experiment model was used in order to reveal whether MAKEÇAM which was created for working and execution of polyphonic pieces in piano education has a meaningful effect on the success level of the students. The reason why this model was selected for this study is to be suitable for the research. Cognitive extent is the first extent of the MAKEÇAM. In this extent, theoretic topics in the courses taking part in the research process are considered. These topics consist of mode index, motif, sentence, meter and basic piano techniques. Technical extend is the second extent of MAKEÇAM. In this extent, piano techniques which are related to counterpoint works in the courses taking part in research process are considered. These topics consist of sitting-stance during playing piano, vocalizing of tunes, finger numbers, breathing and legato and staccato techniques. Musical extent is the third extent of MAKEÇAM. In this extent, interpretation and expression topics which are related to playing pianos in the courses taking part in research process are considered. These topics consist of musical expression, musical integrity, musical motion, vocalizing of counterpointal works and terms of tone. Because of easy accessibility, the working group of this research was selected from BEÜ State conservatory students taking Piano course in spring term. The group consists of 4 students from first grade, 2 students from second-grade, and 4 students from third-grade. There are 10 students totally in working group, 6 female and 4 male. Each student takes piano training aid. So the limitedness of this study; BEÜ State conservatory, ten students from first, second and third-grade, expert opinions on selecting and assessment of the works, integrated harmony approach as a polyphony method, two voice exempt counterpoint technique. Data was collected by a measurement tool developed by the researcher and so as to analyze the experimental data, Wilcoxon Signed-Rank test was used.

It was determined that after the experiment involved in Cognitive extent of MAKEÇAM, arithmetic means of the students in working group adapted according to MAKEÇAM model was higher than those taken before the experiment. There is also a significant difference between the scores taking during pre-experiment and post- experiment in vocalizing Nikriz piano works in terms of the findings which are related to the Technique extent of MAKREÇAM. Again, there is also a significant difference between the scores taken during pre-experiment and post- experiment in the vocalization of Nikriz piano works in terms of the findings which are related to the Musical extent of MAKEÇAM.

In this research, pretest and posttest scores which are related to cognitive extent of the working model which is prepared according to MAKEÇAM model are 2,23-16,39. Scores which are related to Technical extent are 18,42-28,39. Scores which are related to Musical extent are 17,32-28,39. The grand total pretest score is 38,22, and posttest score is 70,58. In the light of these scores, it was proven that working model adapted and tested for vocalizing counterpoint piano pieces which are composed by Turkish music materials was functional.

KÜRESEL ISINMA VE KÜRESEL ISINMANIN YAŞLILAR ÜSTÜNDEKİ ETKİSİ*

Gülüşan Özgün BAŞIBÜYÜK**

Faruk AY***

Sercan ACAR****

ÖZ

Sürekli artan nüfus ile birlikte iş gücü ihtiyacı sanayi devrimini getirmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte tüketilen fosil yakıtlarındaki artış atmosferdeki sera gazlarının (karbondioksit, ozon, metan, su buharı) artmasına ve bunun sonucunda küresel sıcaklığın-iklimsel değişikliğin meydana gelmesine neden olmuştur. İklimsel değişiklerin (artan hava sıcaklığı, buzların erimesi deniz seviyelerinin yükselmesi) sonucunda oluşan ekolojik ve sosyoekonomik dengeler insan sağlığını özellikle çocuk ve yaşlı bireylerin hayatlarını tehdit eden bir hal almıştır. Bu amaçla tüm insanlığı etkileyen bu durum karşısında Birleşmiş Milletler ve Dünya Meteoroloji Örgütünün 'de desteğiyle Kyoto Protokolü hazırlanmıştır. Bu süreçte alınacak tedbirler yapılması gereken davranışlar ve çözümler belirlenmiş ve antlaşmayı imzalayan ülkeler tarafından uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Fakat ülkelerin artan mali kayıplardan dolayı bu protokole yeterince değer vermediği anlaşılmıştır. Küresel ısınma-iklimsel felaketler hala artarak devam etmekte; ve neden olduğu küresel hastalıklar yayılarak

* Makalenin Geliş Tarihi: 21.09.2016 Kabul Tarihi: 10.01.2017

** Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, gulusan2000@yahoo.com

*** Uzman, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, ay.faruk@gmail.com

**** Arş. Gör., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, acarsercan@yahoo.com

canlıların sonunu getirmektedir. Bu çalışmada ise küresel ısınmanın ne olduğu, sebepleri ve insan sağlığı ve yaşlı bireyler üstündeki etkileri araştırılmış ve alınabilecek önlemler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, Sera Gazları, Yaşlılık, Çözümler

GLOBAL WARMING AND THE EFFECT OF GLOBAL WARMING ON ELDERLY

ABSTRACT

The need for labor force with the constantly increasing population has brought the industrial revolution. The increase in consumption of fossil fuel along with the industrial revolution, greenhouse gases (carbon dioxide, ozone, methane, water vapor) in the atmosphere (carbon dioxide, ozone, methane, water vapor) led to the increase, that is why, global temperature-climatic changes have occurred. The ecological and socio-economic balances which formed as a result of climatic change (increasing the air temperature, the melting of ice, rising of sea level), human health, especially in children and the elderly has started threatening their lives. Together with this purpose in the face of this situation that affects all of humanity, the Kyoto Protocol with the support of The United Nations and the World Meteorological Organization has been prepared. In this process, precautions to be taken, behaviors which need to be done and solutions were determined, and it has tried to put into practice by countries that are signatories to the treaty. However, it is understood that this protocol is undervalued by countries because of the increase of financial losses. Global warming and climatic disasters still continue with a rising rate and cause the spread of global diseases, and are about to bring the end of life. In the present study, answer to what global warming is, its causes and effects on human health and the elderly have been investigated, and precautions to be taken are determined.

Keywords: Global Warming, Greenhouse Gases, Elderly, Solutions

GİRİŞ

Küresel ısınma bilim adamları tarafından kabul edilen ve özellikle sanayileşme süreciyle beraber 1870'li yıllardan itibaren fosil yakıtlarının yakılması ve insan aktivitelerinin neden olduğu bir gerçekliktir. Küresel felaketin orantısız ve ayrımcı yanı iklimsel değişikliği etkileyerek çağımızın en önemli çevresel sorunlarından biri haline gelmesine sebep olmuştur (Greenough vd., 2001, s. 191). Küresel ısınma sorunu gelişmişlik düzeyi ne

olursa olsun dünya ülkelerinin tamamını etkisi altına almıştır. Dünya ısındıkça, iklim, hava olayları ve yaşamın hassas dengesi bozulur. Bunun sonucunda ekolojik ve sosyoekonomik yapıda değişimler, özellikle insan sağlığında bozulmalar ve hayatta kalma tehdidi ortaya çıkacaktır. Küresel ısınmayla birlikte insan sağlığını ve refahını tehdit eden, farklı yaş grupları üstünde farklı etkileri olan etmenler ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte, bazı yaş grupları diğer yaş gruplarına oranla daha fazla tehlike altındadır. Bunlar arasında en savunmasız olanları ise genç ve yaşlı bireyler oluşturur. Bu çalışmanın amacı da küresel ısınmanın ne olduğunu ve oluşum sebeplerini anlamak ve insan sağlığı-yaşlı popülasyonlar üstündeki etkisini açıklamaktır.

KÜRESEL ISINMA

Güneş, iklimsel olayları ve hava durumunu etkileyen bir enerji kaynağıdır. Yeryüzü gelen ışınların %30'unu geri çevirir ve geriye kalan %70'ini ise kendi içine çeker. Daha sonra uzun dalga boylu ısı yayan ışınlar şeklinde atmosfere geri gönderilir. Atmosferde bulunan ve sera gazları olarak bilinen karbon dioksit (CO₂), metan (CH₄), kloroflorokarbonlar (CFC), azot oksitler (N₂O) gibi gazlar uzaya yayılan ısıya engel olur ve ısıyı havada tutarak havanın ısınmasını sağlar. Doğal sera gazları iklimin dengelenmesini sağlarken, bu gazların artması, atmosferde daha fazla ısının kalmasına sebep olur. Bunun sonucunda ise küresel olarak dünyanın hava sıcaklığı her geçen gün artarken insan sağlığını tehdit eden unsurlar da her geçen gün artmaktadır.

Kısacası küresel ısınma, dünya yüzeyinin, okyanusların ve atmosferin ortalama derecesinin artmasının sonucunda buzulların eriyerek deniz seviyesinin arttığı bir durumdur (Joint Science Academies' Statement, 2007; NRC, 2008; USGRCP, 2010; IPCC, 2007, s.2). Gezegenimiz 4.65 milyar yıl boyunca birçok kez ısınıp soğumuştur; fakat günümüzde karşılaşılan bu hızlı ısınmanın sebebi, birçok bilim adamı tarafından da kabul edilen, bu değişimin insan faktörüyle gerçekleştirildiğidir. Küresel ısınmanın başlıca nedeni olarak fosil yakıt tüketimi (kömür yağ, doğalgaz) gösterilmektedir. Bu yakıtları kullanarak atmosferde bulunan sera gazlarının yoğunlaşmasına ve kuvvetlenmesine neden olan "insan", özellikle 1980 ve 1990 yıllarında bu yoğunluğun en üst seviyeye ulaşmasını sağlamıştır (Türkeş, 2007, s. 47).

İklimsel sistemde meydana gelen sıcaklıklar küresel ortalama hava ve okyanus derecesini yükseltirken, karların ve buzların eriyerek deniz seviyelerinin yükselmesine neden olmaktadır (Joint Science Academies' Statement, 2007; NRC, 2008; USGRCP, 2010, IPCC, 2007:2). Küresel ısınmanın en yaygın ölçüsü Dünya'nın yüzeyine yakın küresel ortalama sıcaklık eğilimindedir. Bu sıcaklık 1906 – 2005 yılları arasında 0.74 ± 0.18 ° C artmıştır ve günümüze kadar olan süreçte de artmaya devam etmektedir. Sıcaklık

oranı son dönemlerde neredeyse iki katı oranında bir artış göstermiştir ($0.07^{\circ}\text{C} \pm 0.02^{\circ}\text{C}$ ' den $0.13 \pm 0.03^{\circ}\text{C}$ ' e). Kentsel ısınma etkisi 1900'den itibaren her on yılda 0.002°C artış göstermektedir (Trenberth; Kevin vd., 2007, 2). Uydu sıcaklık ölçümlerine göre troposferin alt katmanında sıcaklıklar 1979 yılından itibaren her 10 yılda $0.13-0.22^{\circ}\text{C}$ arasında bir artış göstermiştir. Sıcaklık oranları bölgesel olarak farklılık gösterse de, 1850 yılından önceki bin- iki bin yıl öncesi durağan bir şekilde seyretmiştir (Jansen vd., 2007).

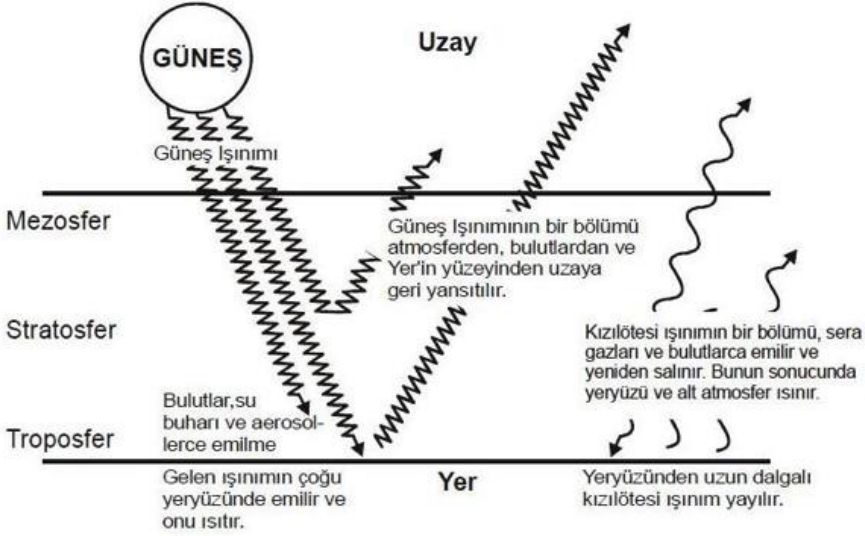
Gelecekte ise bu oran oldukça dikkat çekicidir. Atmosferde artan karbondioksit miktarı, tüketilen küresel enerji oranının eklenmesiyle de (kömür, petrol ve doğalgaz) paralelinde sıcaklık oranlarının yükselmesine neden olacaktır. Fosil yakıtlar kullanılarak tüketilen enerji miktarı bugünkü enerji ihtiyacının yaklaşık %80' lik bir oranını karşılamakta ve gün geçtikçe artmaktadır. Gelecekte ise tüketilen enerji miktarının ve CO_2 oranının da iki katına çıkacağı ve 2050 yılında bu enerjinin 30 terawatt'a (milyar kw) kadar yükseleceği düşünülmektedir. Tüm bunların sonucunda sıcaklık oranının ise 1 ve 5°C arasında değişebileceğini ve dünyanın ve dünyada yaşayan canlıların akıbetinin ne olacağı tahmin edilememektedir (<http://img.eba.gov.tr>).

Küresel iklim sistemine dış etkilere baskı yapan güçler vardır. Bunlar içinde özellikle radyatif (ışınımsal) baskı (atmosferdeki troposfer ve stratosfer katmanları arasında atmosfer sınırları içinde radyasyondaki değişim-sera gazları oranlarının değişimi) oldukça önemli olmakla birlikte, güneş parlaklığındaki değişim, volkanik patlamalar ve güneş çevresinde ki dünyanın yörüngesindeki varyasyonlar da (Hegerl, 2007, 5) iklim sistemini etkileyen güçler arasındadır.

Sera gazlarının etkileşim süreci bir gezegenin alt atmosferi ve yüzeyinde ısınan gazlar tarafından kızılötesi radyasyonun emilmesi ve yayılması şeklinde oluşur. Güneşten gelen ışınların bir bölümü atmosferdeki gazlar ve ozon tabakası tarafından emilirken; diğer kısımları ise bulutlardan geriye yansır. Yeryüzüne ulaşan bu ışınlar atmosferdeki su buharı ve diğer gazlar tarafından tutularak dünyayı ısıtmakta olduğundan yüzey ve troposfer katı olması gereken sıcaklıktan daha sıcak olur. Bu durum, seralarda olan güneş ışınlarıyla ısınan ve sıcak havayı kendi içinde tutan duruma benzer (Şekil 1).

Şekil 1.

Sera gazlarının uzay, atmosfer ve dünya yüzeyi arasındaki etkisi (Türkeş vd., 2000, s. 9).

Doğal olarak oluşan sera gazları ortalama bir sıcaklığı 33°C civarında etkiler (IPCC, 2007). En büyük sera gazları arasında; *Su buharı*: Sera gazları arasında %36-%70 arasında bir etkisi vardır. Atmosferdeki değişimde insan faktörünün her hangi bir etkisi yoktur (Uzmen, 2007, ss. 49-51); *Karbon dioksit* (CO_2): %9-%26 oranında bir etkisi vardır. Sanayi devrimiyle birlikte fosil yakıt tüketiminin (%80-85 petrol-kömür) artması, atmosferdeki CO_2 miktarının da %25-%36 oranında yükselmesine neden olmuştur (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995, s.67; Mitscherlich, 1995; EPA, 2007). Sanayi devriminden önce atmosferde biriken CO_2 oranı 600 milyar ton iken, bu oran devrimden sonra 750 milyar ton olmuştur. *Metan* (CH_4): %4-%9 oranında bir etkisi vardır. Atmosferdeki oranı yıllardır değişmemesine rağmen son zamanlarda meydana gelen değişimlerden sonra metan oranının atmosferde iki katına çıktığı ve 1950'den itibaren %1 oranında arttığı gözlemlenmiştir. Diğer sera gazlarıyla karşılaştırıldığında atmosferdeki oranı düşük gözükse de diğer gazlardan daha kalıcı bir etkiye sahip olması sebebiyle içinde bulunduğumuz dünya etkilenmektedir (Akdur, 2005, s.19); *Ozon* (O_3): %3-%7 oranında bir etkiye sahiptir. Morötesi ışınların büyük bir bölümünü tutarak dünya etrafında koruma kalkanı görevini görür (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995, s.67). Küre-

sel ısınmaya dolaylıda olsa bir etkisi olan *ozon tabakasının seviyesinin* orta enlemlerde %3- %5, yukarı enlemlerde ise %6 - %8 oranında bir azalma görülmüştür (Gleason vd., 1993, s.524; Kiehl vd., 1997; Schmidt, 2005; Russell, 2007). Bunlarla birlikte, *bulutlar* da radyasyon dengesini etkileyen faktörlerden birisidir. Ancak, sıvı veya buz şeklinde olduğundan su buharından radyasyon üstünde farklı etkileri vardır. Belirtilen sera gazlarının dışında yer alan *Azot oksit* (araba egzoz gazı) ve *Kloroflorokarbonlar* da (klima, buzdolabı, sprey ve lastik üretimde kullanılır) küresel iklim değişikliğinde önemli bir rol oynayan gazlar arasındadır.

İklimsel değişime olumsuz yönde katkı sağlayan bu faktörlerin küresel ısınma problemine yol açarak tüm canlıları, özellikle insan sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaşmasıyla dünya gündeminin temel problemlerinden biri haline gelmesini sağlamış ve bu süreci önlemek adına bir takım adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda uluslararası düzeyde ilk çalışma olarak Birleşmiş Milletler' in 1972 yılında düzenlediği konferans söylenebilir. Küresel iklim değişikliği konusu ele alınarak tüm dünya ülkelerinin dikkatini üstüne çekmeyi başarmıştır. Bu süreçte atılan ilk adım 1988 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (The United Nations Environment Program-UNEP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü (The World Meteorological Organization-WMO)'nün desteğiyle mevcut bilimsel verilere dayanarak oluşturulan "Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli" (Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) programıdır. Bu programın amacı iklim değişikliğini her yönüyle inceleyerek etkilerini ve oluşabilecek sonuçları hakkında değerlendirme yapabilmektir (IPCC). Daha sonraki çalıştaylar 1990, 1995, 2001 ve 2007 yıllarında gerçekleştirilerek bilim adamları tarafından belirlenen bazı politikalar değerlendirmeye alınmıştır. Bunlar arasında "Sera Gazı Salımının Azaltımında Alternatif Politikaların Ekonomik Maliyetleri" ' de yer alır. 1992 yılında gerçekleştirilen diğer bir çalışmada (Rio) "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" kabul edilerek 1994 yılında yürürlüğe girmiş ve 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü ile birlikte ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre sera gazları emisyon miktarının azaltılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Kyoto protokolünün amacı sera gazı konsantrasyonunu, tehlikeli antropojenik girişimi önlemek için stabilize etmek (http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php) ve orman ve bitki örtülerini koruma altına alarak yaygınlaştırmak, enerji verimliliğini artırarak yenilenebilir enerji ihtiyacını karşılamaktır. Kyoto Protokolü verilerine göre yaklaşık 200 ülke sera gazlarının emisyon etkisini azaltmak, küresel ısınmanın etkilerine adaptasyon ve atmosferden sera gazlarını kaldırmak için bu antlaşmaya imza atmışlardır (http://unfccc.int/files/kyoto_protocol/status_of_ratification/application/pdf/kp_ratification.pdf). Fakat gelişmiş bir sanayisi ve karbon emisyon miktarı fazla olan ülkeler (ABD, Avustralya, Çin) CO₂ oranını düşürmek için yapacağı yatırımlardan zarar edeceğini, ekono-

miyi olumsuz etkileyerek işsizliklerin oluşabileceğini savunarak bu protokole imza atmamış sadece destek verdiklerini belirtmişlerdir (<http://www.cevre.org.tr/>). Bunlarla birlikte bu zamana kadar bu antlaşmaya imza atmamış olan Türkiye'nin de Kyoto protokolüne karşı olan tavrı değişmiş ve 2009 yılında resmi olarak bu protokole imza atarak gereken yükümlülükleri yerine getirmeye söz vermiştir. Fakat günümüze kadar ki olan süreçte yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye'nin yeterli önlemleri almayarak sera gazlarının salınımının azaltılması konusunda herhangi bir katkı sağlayamadığı gözlemlenmiştir.

KÜRESEL ISINMANIN OLASI ETKİLERİ

Küresel değişimin muhtemel etkileri arasında ilk olarak *ekolojik* etmenler rol oynar. "İnsan" faktörüyle ortaya çıkan küresel ısınma, doğal ve sosyal sistemde yine insanı ve yaşadığı ekolojiyi etkileyerek olması muhtemel sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bunlar arasında; ısınmayla birlikte kar ve buzullarda erimeler gözlemlenirken buna bağlı olarak deniz seviyesinde artışlar (IPCC, 2007) ve bu artışların sonucunda ise kıyı kesimlerinde su taşkınları meydana gelerek temiz su kaynaklarının tükenmesi; bölgesel iklimlerde meydana gelen değişikliklerle büyük sıcak alanların oluşabileceği, yüksek kuzey kesimlerinde, kuzey Atlantik okyanusunun ve güney okyanusun bölümlerinde de en sıcak noktaların oluşabileceği düşüncesi (IPCC, 2007); 2037 yılında ise kar ve buzla kaplı alanların azalarak, Arktikte buzulların büyük bir bölümünün özgürce dolaşacağı (Wang; Overland, 2009); bunlarla birlikte aşırı sıcak hava dalgalarının oluşacağı ve bunun yoğun bir şekilde yaşanacağı öngörülmektedir. Bu durum kuraklığa ya da orman yangınlarına neden olacak ve kullanılabilir su kaynaklarının tükenmesine neden olacaktır (Aksay vd., 2005, ss. 29-41). Gelecekteki iklim değişikliğinin özellikle tundra, mangrov ve mercan kayalıkları dahil olmak üzere bazı ekosistemleri etkilemesi de bekleniyor (IPCC, 2007). Ekosistemdeki bu etkilenme birçok türün yok olmasına neden olacaktır (Schneider vd., 2007; Edwards vd., 2001, ss. 39-49; Green vd., 2003). Bunlar salgın hastalıkların ortaya çıkmasına neden olup özellikle çocuk ve yaşlılar üstünde olumsuz etkiler bırakacaktır.

Diğer bir olası etki ise *sosyoekonomik* yapıda meydana gelebilecek değişimlerdir. Küresel ısınmanın olası sosyoekonomik boyutu incelendiğinde ekosistemde meydana gelen değişimlerle doğru orantılıdır. Su kaynaklarında oluşan azalma enerji sorununu ortaya çıkaracaktır. Enerji miktarının yeterli olmaması ise üretimin duracağı tüketimi karşılayamayacağı anlamına gelir. Üretimde meydana gelen sorunlar bir çok sektörün kapanmasını sağlayarak işsizlik ve ekonominin durmasına sebep olacaktır. İşsizlik ile birlikte

bireyde oluşacak maddi manevi problemler büyük bir kaotik duruma yol açarak asayiş sorununu ortaya çıkaracaktır. Oluşan kaos ile birlikte gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere göç dalgası yaşanacak ve bu durum küresel problemler meydana getirecek ve iç savaş çıkararak ülkelerin yok olmasına ve diğer ülkelere sığıyarak dünyanın son bulmasına neden olacaktır (Tol, 2009; UNEP, 2006; Alper ve Anbar, 2007; Dlugocki ve Lafeld, 2005).

İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ

İnsan sağlığı üstünde iklimsel değişimin etkileri bugün daha iyi anlaşılabilir. İklimsel değişiklik uzun dönemde ortalama sıcaklık değerlerinin artmasıyla insanın da yaşadığı yeryüzü üstünde jeolojik, biyolojik ve ekolojik sistemi etkilemektedir. Meydana gelen küresel değişiklik insan tarafından oluşturulsa da en çok etkilenen canlı yine insan olmuştur. Küresel iklimin getirdiği ekolojik ve sosyoekonomik faktörlerin sonucunda birey üstünde yaş faktörüne bağlı olarak ishal, malnutrisyon ve buna bağlı olarak bebek ve yaşlı ölümleri gerçekleşmektedir. Artan sıcaklık ile birlikte su kaynaklarının yetersizliğinden doğabilecek salgın ve bulaşıcı hastalıklar, insan sağlığını tehlikeye atan diğer bir faktördür (WHO-McMichael, 2003). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) raporlarına göre 1950 yılından beri doğrudan iklimsel değişimden ölen kişi sayısı yaklaşık 160.000 civarındadır. Bireyin içinde bulunduğu durum ne olursa olsun bu değişim ister istemez sağlık üstünde kalıcı etkiler bırakacaktır. Örneğin, açlık-besin kıtlığı insan sağlığını tehdit eden en önemli faktördür. İngiltere’de Hadley Meteoroloji Merkezi’nde yapılan araştırmalara göre kıtlığın en fazla hissedileceği bölge tropikal bölgelerdir. Afrika bu bölgenin içinde yer alır.2050 yılında açlık oranının da %18’lik bir artış olacağı düşünülmektedir (IPCC, 2007).

Küresel ısınmanın-iklimsel değişimin insan sağlığı üstünde olumsuz bir çok özelliği gözlemlenmiştir. Bunlar arasında konumuz da olan yaşlı bireyler üstünde ki etkisi kesinlikle yadsınmaz. Bu etkinin yaşlılar üstünde ki sonuçları aşağıdaki başlıkta tartışılacaktır.

KÜRESEL ISINMANIN YAŞLI BİREYLER ÜSTÜNDEKİ ETKİSİ

Yaşlılık “Yaşlı” terimi dünya üstünde yaşayan tüm toplumlarda bilinen, insanın büyüme, gelişme ve olgunlaşma süreci içerisindeki son aşama olarak tanımlanır. Yaşlılık süreci farklı yönlerden, farklı bakış açılarıyla incelenebilir. Bireysel, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerden etkilenebilen yaşlılık, toplumdan topluma değişen farklı tanımları mevcuttur. Bunlarla birlikte yaşlanmanın biyolojik, kronolojik, patolojik, ruhsal, sosyal ve eko-

nomik yönleri vardır. Akın ve ark. (2002), yaşlanmayı; “*ilerleyen, birikimsel ve kompleks olaylar sonucu oluşan biyolojik bir olay*” olarak tanımlarken; Tufan (2003) ise, “*bedensel yaşlanma, ana rahminden başlar ve son nefese kadar süren bir süreç*” olarak ele alır.

Yaşlanma ile birlikte bu süreçte bir çok sorun ortaya çıkmaktadır. Bi-reyin sağlığını tehdit eden durumlar arasında;

- Yoksulluk ve bakım süreci bunun ilk aşamasıdır. Yaşlı bireyler arasında yalnız yaşayanlar ve aileleri tarafından bakılmayan bireylerin sağlık durumları olumsuz etkilenmektedir (Kalınkara, 2005, ss. 138-148). Günümüzde yaşlı bakım sorunu tüm dünyada kabul gören ve yaygın bir durumdur.
- Yaşlanmayla birlikte kişinin bakıma muhtaç hale gelmesi ve ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaması, özellikle beslenme ve sağlık durumunu etkileyen olumsuz durumlardan birisidir (Bulduk, Yabancı ve Demircioğlu, 2001, ss. 96-107). Bunun sonucunda bireyde malnutrisyon ve vücudun gerekli gıdayı alamamasından kaynaklı fiziksel aktivitelerde yavaşlama ve sınırlılık hali gözükür (Şanlier, Demirel ve Arlı, 2001, ss. 76-88).
- Bireyin maddi imkânının yetersiz olmasından kaynaklı doğabilecek her türlü problem yaşlının sağlığını olumsuz etkiler (Tufan, 2006).
- Neolitik dönemin getirileri ve götürüleri arasında birçok durum gözlenmiştir. Bunlardan birisi de yoksulluk olgusudur. Besin üreticiliği ve devlet oluşumu ile karşılaşılan zorluk ve gerilemeler etken oluşturmaktadır. Bunların sonucu da toplumsal eşitsizlik ve yoksulluk sorununu tetiklemektedir (Kottak, 2014). Günümüzde yoksulluk oranı popülasyonlar arasında en çok yaşlı nüfusta görülmektedir. Bu da onları sağlıksız ve yetersiz hayat koşullarına sahip olduklarına işarettir (Canatan, 2004).

Küresel iklim değişiminin etkileri dünyada yaşayan tüm canlılar üstünde etkisini gösterse de özellikle risk grubu içinde yer alan, sıcak hava dalgasından en çok etkilenebilecek olanlar bebek ve çocuklar ile kronik rahatsızlığı olan yardıma muhtaç yaşlı bireylerdir (Zanobetti vd., 2012; Wilbanks & Fernandez, 2014). Bundan dolayı yetkililerin önceliği bu kişiler olmak zorundadır. Bu sorun küresel bir sorundur.

Yaşlı popülasyon üstünde meydana gelebilecek rahatsızlıklar arasında hava kirliliğinin sonucu olarak kalp ve solunum yetmezliği problemi (Reid vd., 2009), ciddi bulaşıcı hastalıklar, kalp rahatsızlığı, obezite ve diabet gösterilebilir (Reid vd., 2009). Küresel ısınmayla birlikte oluşan doğa olayları

da yaşlılar etkileyen diğer bir faktördür. Örneğin, Katrina kasırgasında ölenlerin %74'ü 65 yaş ve üstü bireylerdi. Psikolojik etkileri de önemsenmeyecek kadar az değildir (depresyon, uykusuzluk, anksiyete, bipolar davranış). Bunlarla birlikte iklimsel değişimin potansiyel etkileri göz önüne alındığında aşağıdaki tablo ortaya çıkar.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği tüm dünya tarafından kabul edilen küresel bir tehdit olarak karşımızda durmaktadır. Bilimsel araştırmacıların da fikir birliğine vardığı nokta; antropojenik küresel ısınmanın meydana geldiğidir. Bu veriler büyük sanayileşmiş ülkelerin bilim adamları tarafından elde edilmiş ve ulusal ya da uluslararası hiç bir platformda bilimsel olarak karşı çıkılan bir çalışma elde edilmemiştir ([http://nationalacademies.org/onpi/06072005 .pdf](http://nationalacademies.org/onpi/06072005.pdf); http://dels.nas.edu/resources/static-assets/materials-based-on-reports/booklets/climate_change_2008_final.pdf).

Küresel iklimsel değişikliklerin meydana gelmesinde en büyük etken insan faktörüdür. Sanayi devrimi ile birlikte tüketilen fosil yakıtlardaki artış atmosferde biriken sera gazlarının çoğalmasına ve bunun sonucunda ise olası küresel felaketler ile karşı karşıya gelmiş bulunmaktayız. Artan hava sıcaklıkları sonucunda buzullarda meydana gelen erimeler, deniz seviyelerinin yükselmesine neden olmuştur. Deniz seviyelerindeki bu yükselmeler sahillerde sel taşkınlarına ve erozyona sebebiyet verirken bu suların temiz sulara karışması ile temiz su kaynaklarının tükenmesine yol açacaktır. Suyun yetersiz olması ormanların ve doğal beslenme alanlarının yok olmasına ve doğal olarak da solunulan havanın kirlenmesine ve insan da dahil canlıların neslinin tükenmesine neden olacaktır. Bu süreçte yer alan olayların hepsi birbirini tetikleyerek domino etkisi yaratacaktır. “İnsan” ise bu senaryonun başkahramanıdır.

Ekolojik etkilenmenin yanında sosyoekonomik dalgalanma da beklenmektedir. Doğal yaşam alanlarının yok olması, enerji kaynaklarının tükenmesi ve üretimin sınırlı bir hale gelmesi insanı psikolojik ve fizyolojik olarak etkileyip, ekonominin çökmesine neden olacak ve bunun sonucunda oluşacak kaos ile birlikte iç savaş meydana gelecektir. Bunlar gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere göçü tetikleyecek ve insanlar arasında kaotik bir durum oluşturacaktır. Bu faktörlerin olası diğer ve en önemli etkisi ise insan sağlığı üstünde kendini gösterecektir. Küresel ısınma özellikle yaşlı popülasyonunu etki alanı içerisine alacaktır. Yaşlı bireylerin bakıma muhtaç ve kendi ihtiyaçlarını kendi karşılayamaması durumunda olması yetkililerin onlar üstünde özel bir çalışma yapmasını sağlamalıdır. Bu süreçte yaşayabilecekleri rahatsızlıklar arasında solunum yetmezliği, kalp hastalıkları ve bulaşıcı

hastalıklar yer alır. Bu durum tıpkı Katrina kasırgasında yaşandığı gibi en çok onları etkiler ve hayatlarına mal olur.

Küresel iklim değişikliği çok kapsamlı ve her ayrıntısıyla düşünülüp gerekli tedbirlerin alındığı bir durum olarak görülmelidir. Bu kapsamda oluşturulan Kyoto Protokolü'nün işlevselliği sürekli kontrol edilip gerekli merciler tarafından denetlenmelidir. Doğanın ve ekolojik dengenin korunması, insanda dahil tüm canlıların temiz bir çevrede yaşaması amacıyla oluşturulan bu antlaşmaya tüm ülkeler kendi çıkarları dışında tüm insanlık adına hareket etmek zorundadır. Bu bağlamda kullanılan enerji kaynakları daha dikkatli bir şekilde tüketilmelidir. Gereksiz yere elektrik harcanmamalı, yeni bir şey yerine kullanılmış malzemeler alınmalı, tek başına araba kullanmak yerine toplu taşıma araçları tercih edilmeli, yoksa bisiklet kullanılmalı, sprey, deodorant vb. daha bilinçli bir şekilde kullanılmalıdır. Mümkün olduğunca her türlü malzemenin geri dönüşümünü düşünerek adım atılmalıdır.

Yaşanabilecek başka bir toprak parçası alınabilecek başka bir hava olmadığına göre insanın kendi elleriyle bu hale getirdiği dünyayı yine kendi elleriyle yaşanılabilir bir hale getirmek için biran önce tüm ülkeler taşın altına ellerini koymak zorundalar.

KAYNAKLAR

Akdur, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Koruma Politikaları, Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Akın, G., Gültekin, T. ve Koca, B. (2002). Yaşlı Yaşlanmasının Evrimsel Yönü. *Yaşlı Sorunlarını Araştırma Dergisi*, 2(1), 57-66.

Aksay, C. S., Ketenoğlu, O. ve Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *S.Ü Fen- Ede. Fak. Fen Dergisi*, 25, 29 -41.

Alper, D. ve Anbar, A. (2007). Küresel Isınmanın Dünya Ekonomisine ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (4), 15-54.

Bulduk, S., Yabancı, N. ve Demircioğlu, Y. (2001). Huzurevinde Kalan Yaşlıların Sağlık ve Beslenme Durumlarının Saptanması. I. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı. Ankara; 96-107.

Canatan, A. (2004). Yoksulluk ve Yaşlılık. IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildirileri. Ankara, Türkiye, 18-20 Mayıs.

Dlugolecki, A. ve Lafeld, S. (2005). Climate Change and the Financial Sector: An Agenda for Action. AllianzGroupand WWF, June 2005.

Edwards, M., Reid, P.C. ve Planque, B. (2001). Long-term and Regional Variability of Phytoplankton Biomass in the Northeast Atlantic (1960–1995). ICES Journal of Marine Science. 58, s. 39–49.

EPA. (2007). Recent Climate Change: Atmosphere Changes (<http://www.epa.gov/climatechange/science/recentac.html>). ClimateChange Science Program. United States Environmental Protection Agency. Retrieved 21 April 2009.

Gleason, J. F.;Bhartia, P. K.; Herman, J. R.; Mcpeters, R.; Newman, P.; Stolarski, R. S.; Flynn, L.; Labow, G.; Larko, D.; Seftor, C.; Wellemeyer, C.; Komhyr, W. D.; Miller, A. J. ve Planet, W. (1993). Record Low Global Ozone in 1992. Science 23 April 1993: Vol. 260 no. 5107 pp. 523-526.

Green, R.E.; Harley, M.; Miles, L.; Scharlemann, J.; Watkinson, A. ve Watts, O. (2003). Global Climate Change and Biodiversity. University of East Anglia, Norwich, UK April 2003, Summary of papers and discussion.

Greenough G.; Mcgeehin M.; Bernard Sm.; Trtanj J.; Riad J, ve Engelberg D. (2001).The potential impacts of climate variability and change on health impacts of extreme weather events in the United States. Environ Health Perspect. 2001 May;109 Suppl 2:191-8.

Hegerl, G. C. vd. (2007). Understanding and Attributing Climate Change (<http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/wg1/ar4-wg1-chapter9.pdf>) (PDF). Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. IPCC. Recent estimates indicate a relatively small combined effect of natural forcings on the global mean temperature evolution of the second half of the 20th century, with a small net cooling from the combined effects of solar and volcanic forcings.

IPCC. (2007/1). Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. (http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm). [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A. (eds.)]. Geneva, Switzerland: IPCC.

IPCC. (2007/2). 1. Observed changes in climate and their effects. In (section): Summary for Policymakers. In (book): Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A. (eds.)) (http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/syr/en/spms1.html). Book publisher: IPCC, Geneva, Switzerland. This version: IPCC website. Retrieved 2010-04-17.

IPCC. (2007/3). Summary for Policymakers (<http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/wg1/ar4-wg1-spm.pdf>) (PDF). Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Retrieved 2009-07-03.

Jansen, E.; Overpeck J.; Briffa, K.R.; Duplessy, J.-C.; Joos, F.; Masson-Delmotte, V.; Olago, D.; Otto-Bliesner, B.; Peltier, W.R. vd. (2007-02-11). Palaeoclimate (<http://www.ipcc-wg1.unibe.ch/publications/wg1-ar4/ar4-wg1-chapter6.pdf>). In Marquis, S.; Qin, D.; Manning, Z. vd. Climate Change 2007: The Physical Science Basis: contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (<http://www.worldcat.org/title/climate-change-2007-the-physical-science-basis-contribution-of-working-group-i-to-the-fourth-assessment-report-of-the-intergovernmental-panel-on-climate-change/132298563>). IPCC Fourth Assessment Report. Cambridge and New York: Cambridge University Press. pp. 466 – 478. ISBN 978-0-521-70596-7. OCLC 132298563.

Joint Science Academies Statement. (16 May 2007). Joint science academies statement: sustainability, energy efficiency and climate protection (<http://royalsociety.org/Joint-science-academies-statement-sustainability-energy-efficiency-and-climate-protection/>). UK Royal Society website. Retrieved 2010-04-17.

Kalınkara, V. (2005). Yaşlılık Döneminde Birey-Çevre Etkileşimi İçin Tasarım: Geronteknolojik Yaklaşım. III. Ulusal Yaşlılık Kongresi. 16-19 Kasım 2005, İzmir. (s.138-148).

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1995). *Çevre ve Ekoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kiehl, J.T.; Trenberth, K.E. (1997). Earth's Annual Global Mean Energy Budget (<http://web.archive.org/web/20080624223905/http://www.atmo.arizona.edu/students/courselinks/spring04/atmo451b/pdf/RadiationBudget.pdf>) (PDF). Bulletin of the American Meteorological Society 78 (2): 197–208. doi:10.1175/1520-0477(1997)078<0197:EAGMEB>2.0.CO;2. Archived from the original (<http://www.atmo.arizona.edu/students/courselinks/spring04/atmo451b/pdf/RadiationBudget.pdf>) on 2008-06-24. Retrieved 21 April 2009.

Kottak, C. P. (2014). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi*. (Çev.Derya Atamtürk vd.). Ankara: De Ki Basım Yayın.

Mitscherlich, G. (1995). Die Welt in der wir leben. Entwicklung, heutige Stand. Rombach Ökologie. Rombach Verlag.

NRC. (2008). Understanding and Responding to Climate Change (http://dels.nas.edu/resources/static-assets/materials-based-on-reports/booklets/climate_change_2008_final.pdf). Board on Atmospheric Sciences and Climate (<http://dels.nas.edu/basc>). US National Academy of Sciences. p. 4. Retrieved 2010-11-09.

Reid, C.E; Marie S. O’neill; Carina J. Gronlund; Shannon J. Brines; Daniel G. Brown; Ana V. Diez-Roux; ve Joel Schwartz. (2009). Mapping Community Determinants of Heat Vulnerability. Environ Health Perspect. 2009 Nov; 117(11): 1730–1736.

Russell, R. (May 16, 2007). The Greenhouse Effect & Greenhouse Gases (http://www.windows.ucar.edu/tour/link=/earth/climate/greenhouse_effect_gases.ht

ml&edu=high). University Corporation for Atmospheric Research Windows to the Universe. Retrieved Dec 27, 2009.

Schmidt, Gavin. (6 Apr 2005). Water vapour: feedback or forcing? (<http://www.realclimate.org/index.php?p=142>). RealClimate. Retrieved 21 April 2009.

Schneider, S.H.; S. Semenov; A. Patwardhan; I. Burton; C.H.D. Magadza; M. Oppenheimer; A.B. Pittock; A. Rahman; J.B. Smith; ve A. Suarez and F. Yamin. (2007). 19.3.4 *Ecosystems and biodiversity*. In (book chapter): *Assessing Key Vulnerabilities and the Risk from Climate Change*. In: *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds.) (http://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg2/en/ch19s19-3-4.html). Book version: Cambridge University Press, Cambridge, UK. This version: IPCC website. Retrieved 2010:04-26.

Şanlıer, N., Demirel, H. ve Arlı, M. (2001). Yaşlılarda Hafıza ve Beslenme İlişkisi. I. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı (iç). (Ed.: V. Kalinkara). Ankara: YASAD, s.76-88.

UNEP FI Climate Change Working Group. (2006). *Adaptation and Vulnerability to Climate Change: The Role of the Finance Sector*. http://sefi.unep.org/fileadmin/media/sefi/docs/briefings/CEO_Nov06.pdf. Erişim Tarihi: 22.04.2015.

USGRCP (n.d.). (2010). *Key Findings*. On (website): *Global Climate Change Impacts in the United States* (<http://www.globalchange.gov/publications/reports/scientific-assessments/us-impacts/key-findings>). U.S. Global Change Research Program website. Retrieved:2010-04-17.

Uzmen, Reşat. (2007). *Küresel Isınma ve İklim Değişikliği*. İstanbul: Bile Kültür Sanat.

Tol, Richard S.J. (2009). The Economic Effects of Climate Change. *The Journal of Economic Perspectives*, 23 (2), 29-51.

Trenberth, Kevin E. vd. (2007). Chapter 3: Observations: Surface and Atmospheric Climate Change (<http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/wg1/ar4-wg1-chapter3.pdf>) (PDF). IPCC Fourth Assessment Report (http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf). Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA: Cambridge University Press. p. 244.

Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitapevi.

Tufan, İ. (2006). *Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü*. Antalya: Gerontoloji Yayınları.

Türkeş, M. (2007). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. 1. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi – TİKDEK 2007, 11 – 13 Nisan 2007, İTÜ, İstanbul.

Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000). Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları. 13 Nisan. İstanbul: Hava Yönetimi Daire Başkanlığı, 7-23.

Wang, M ve J.E. Overland. (2009). Geophys. Res. Lett 36. doi:10.1029/2009GL037820.http://www.pmel.noaa.gov/publications/search_abstract.php?fmContributionNum=3261. Retrieved 2 May 2011.

WHO (Geneva)-McMichael, A.J. (2003). Climate change and human health. Chapter 1.

Wilbanks, T.J. & Fernandez, S.J. (2014). *Climate Change and Infrastructure, Urban Systems, and Vulnerabilities*. Island Press.

Zanobetti, A.; Marie S. O'Neill; Carina J. Gronlund Ve Joel D. Schwartz. (2012). Summer temperature variability and long-term survival among elderly people with chronic disease. Proc Natl Acad Sci U S A. 2012 Apr 24; 109(17): 6608–6613.

<http://www.cevre.org.tr>.

http://dels.nas.edu/resources/static-assets/materials-based-onreports/booklets/climate_change_2008_final.pdf.

<http://img.eba.gov.tr>. Erişim Tarihi: 20.04.2015.

(<http://nationalacademies.org/onpi/06072005.pdf>).

http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php.

http://unfccc.int/files/kyoto_protocol/status_of_ratification/application/pdf/kp_ratification.pdf.

Extended Abstract

Global warming is a reality accepted by scientists which, in particular, cause of the burning of fossil fuels and human activities since 1870, along with industrialization. Global warming is a situation in which the sea level increases due to the melting of glaciers as a result of the increase of the average of degrees of the earth's surface, the oceans and the atmosphere (Joint Science Academies' Statement, 2007; NRC, 2008; USGRCP, 2010; IPCC, 2007, s.2). The disproportionate and discriminatory side of global catastrophe has caused climate change to become one of the most important environmental challenges of our time (Greenough et al, 2001, s. 191).

Regardless of the level of development, the problem of global warming has affected the entire world. As the world warms up, the climate, the weather events and the delicate balance of life are degraded. As a result, changes in the ecological and socioeconomic structure will lead to deterioration and survival threats especially in human health. Along with global warming, factors that have different effects on different age groups are emerging that threaten human health and well-being. In this process, some age groups are more at risk than other age groups. The most vulnerable among them are the young and elderly individuals. The aim of this study is to understand what global warming is and why it occurs and to explain its impact on human health and older populations. Fossil fuel consumption (coal oil, natural gas) is shown as the main cause of global warming. These fuels, used by people, cause to condense and strengthen the greenhouse gases in the atmosphere. Especially in 1980

and 1990, this density of greenhouse gases reached the highest level (Türkeş, 2007, s. 47). Naturally occurring greenhouse gases are affecting an average temperature of around 33 ° C (IPCC, 2007). Among the largest greenhouse gases; there are Water vapor, Carbon dioxide, Methane and Ozone. Nitrogen oxides and chlorofluorocarbons are also among the gases that play an important role in global climate change.

The effects of climate change on human health are better understood today. Climate change affects the geological, biological and ecological system with the increase of mean temperature values in the long term, and this change also affects people. As a result of the ecological and socioeconomic factors brought about by the global climate, diarrhea, malnutrition and related infant and elderly deaths occur depending on the age factor on the individual. Elderliness is defined as the last stage in human growth, development and maturation, known to all societies living on earth. Along with aging, a lot of problems arise in this process. For instance, poverty and care is the first step in this process. The health status of the elderly individuals who live alone and who are not looked after by their families are adversely affected (Kalınkara, 2005, ss. 138-148). Nowadays, the problem of elderly care is widely accepted and widespread all over the world. Although the effects of global climate change have an impact on all living beings living in the world, the most vulnerable individuals in the risk group are the infants and children, and elderly people in need of assistance with chronic illnesses (Zanobetti et al, 2012; Wilbanks & Fernandez, 2014). Therefore, the priority of the authorities has to be these people because is a global problem. Discomforts that may occur on the elderly population as a result of air pollution can include heart and respiratory insufficiency (Reid et al, 2009), serious infectious diseases, heart disease, obesity and diabetes (Reid et al, 2009). The natural phenomena that co-occur with global warming are other factors that affect the elderly. For example, 74% of those killed in the Katrina hurricane were 65 years of age or older. Also psychological effects, such as depression, insomnia, anxiety, bipolar behavior are not low.

Global warming and climate change stand as a global threat accepted by the whole world. The most important factor in the global climatic changes is the human factor. The increase in consumption of fossil fuels with the industrial revolution has led to the proliferation of greenhouse gases in the atmosphere, and as a result we have been faced with possible global catastrophes. As a result of the increased air temperatures, the melting of the icebergs has caused the rise the sea levels. As these elevations at sea level cause flooding and erosion in coasts, it will lead to the depletion of clean water resources together with these waters mixing into clean waters. The inadequacy of water will cause the destruction of forests and natural feeding areas and, naturally, pollution of inhaled air and the depletion of living things including humans. The other and most important effect of these factors will show itself on human health. Global warming will particularly affect the elderly population. Incidents of respiratory insufficiency, heart diseases and infectious diseases can be experienced by the elderly in this process. Global climate change should be viewed as very comprehensive, and every situation should be considered and necessary precautions be taken.

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN YAŞLILARA YÖNELİK TUTUMLARININ BELİRLENMESİ*

Hande ŞAHİN**

Yurdagül ERDEM***

ÖZ

Bu araştırma, Hemşirelik öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Tanımlayıcı tipte olan bu araştırma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören toplam 321 birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde anket formu ve UCLA Yaşlı Tutumu Ölçeği kullanılmıştır. Sonuçların değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, Kruskal Wallis, Mann Whitney istatistik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin cinsiyeti ve sınıfı ile ölçek toplam puanı arasında anlamlı ilişkiler belirlenirken, en uzun süre yaşanan yer, evde kendisi ile birlikte bir yaşlının yaşama durumu, büyükanne-büyükbabanın yaşama yeri, daha önceden huzurevi ziyaretinde bulunma durumu ile ölçek toplam puanı arasında anlamlı ilişkiler belirlenmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Hemşirelik Öğrencisi, Yaşlı, Yaşlı Tutumu, UCLA Yaşlı Tutumu Ölçeği

* Makalenin Geliş Tarihi: 08.09.2016 Kabul Tarihi:31.12.2016

** Doç.Dr. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, hande_k1979@yahoo.com

*** Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, erdemyurd@gmail.com

DETERMINING THE ATTITUDES OF NURSING STUDENTS TOWARD THE ELDERLY

ABSTRACT

This study was planned to determine the attitudes of nursing students toward the elderly. The descriptive study was conducted with 321 first, second, third and fourth year students attending Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department in the fall semester of the 2015-2016 academic year. The questionnaire form and the UCLA Geriatrics Attitudes Scale were employed in the collection of the data. Descriptive statistics, the Kruskal-Wallis test and the Mann-Whitney U test were used in statistical analysis. The study results revealed that the students' gender and year at university were significantly related to the scale total score. In addition, there was no significant relationship of the scale total score with the place of longest residence, sharing a house with an elderly, the grandparents' place of residence and prior visit to a nursing home.

Keywords: Nursing Student, Elderly, Attitude Toward The Elderly, UCLA Geriatrics Attitudes Scale

GİRİŞ

Sağlıktaki teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, tanı ve tedavi yöntemlerinde ilerleyen uygulamalar, koruyucu sağlık hizmetlerindeki gelişmeler ile sağlıkta yaşam kalitesi iyileşmekte olup bununla birlikte yaşlı nüfus oranı giderek artmaktadır (Ünsar vd., 2015). Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ülkemizde 65 yaş ve üzeri nüfus oranı 2015 yılında %8.2 iken, nüfus projeksiyonlarına göre bu oranın 2023 yılında %10.2'ye, 2050 yılında %20.8'e, 2075 yılında ise %27.7'ye yükseleceği öngörülmektedir (TUIK, 2016).

Yaşlılık bireyin kalıtımla getirdiği özelliklere, beslenmesine, çevre koşullarına ve kültürel çabalara göre erken ya da geç, sorunlu ya da az sorunlu olur (Arpacı vd., 2015). Yaşlılık bütün yaşamsal faaliyetlerde, üretkenlikte, kendine yetmede ve bağımsızlıkta azalmaların meydana geldiği bir dönem olarak düşünülmektedir. "Nüfusun yaşlanması" olarak tanımlanan bu değişimin sonuçları her toplumda farklı şekillerde görülmektedir. Toplumun sosyo-demografik yapısı, değişik inanç-tutum ve davranışları, toplumda yaşayanların yaşlılığı algılayış şekilleri yaşlılara verilen hizmetlere yansımakta ve çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Yılmaz ve Özkan, 2010).

Yaşlı bireyler genelde etkin faaliyetlerde bulunmamaları ve yaşla birlikte çoğalan gerek bedensel, gerekse psiko-sosyal bir takım sorunlar nedeniyle birlikte ilişkilerini sürdürdükleri toplum tarafından bağımlı bir grup olarak görülmektedir (Gething vd., 2004). Toplumun, yaşlı bireylere ilişkin

tutum ve davranışları kadar sağlık alanında çalışanların da yaşlılığa ilişkin tutum ve davranışları da önem taşımaktadır. Çünkü insanların yaşadıkları yılların artması, kronik hastalıkların sıklığı ve sağlık servislerine erişimin fazlaşması ile birlikte bu hizmetlerin yaşlılar tarafından kullanımını artmıştır. Bu hizmetlerin kullanımındaki artışa bağlı olarak da sağlık çalışanları yaşlılarla bire bir etkileşim halinde olmaktadır (McKinlay ve Cowan, 2006).

Sağlık çalışanlarının yaşlılara karşı gösterdikleri olumsuz değer, inanç, davranış ve tutumları yaşlı bireylere verilen hizmetin kalitesine de yansımaktadır. Bu nedenle ilgili sağlık çalışanının yaşlılara karşı dikkatini ve farkındalıklarını artırmak, onlara karşı geliştirecekleri tutumların pozitif yönde olmasına ilişkin çabalamak son derece önemlidir. (Ünalın vd., 2012). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarını araştıran çalışmalarda öğrencilerin yaşlılara karşı genellikle olumlu tutumlarının olduğunu (Burbank vd., 2006; Hweidi ve Al-Obeisat, 2006; Lee, 2014; McKinlay ve Cowan, 2003; Wang vd., 2009) belirten çalışmalar bulunurken, negatif tutumlarının olduğu (Aud vd., 2006; Happell ve Broker, 2001) belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Yaşlı bakımı disiplinler arası bir çalışmayı gerektirmekte olup, hemşireler bu ekipte önemli bir yere sahiptir. Günümüzün hemşirelik öğrencileri önümüzdeki yılların sağlık çalışanı olduğu için yaşlılara karşı tutumlarının olumlu olması verecekleri hizmetin kalitesinde de etkili olacaktır (Adıbelli vd., 2013). Bu nedenle bu araştırma hemşirelik öğrencilerinin yaşlılığa ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür.

YÖNTEM

Hemşirelik Bölümü öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla planlanan bu çalışmanın evrenini 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı'nda Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden toplam 321 öğrenci örneklem grubunu oluşturmuştur.

Verilerin Toplanması

Çalışmada, anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu 2 kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik (yaş, cinsiyet, sınıf, en uzun süre yaşanan yer, yaşlı ile birlikte yaşama durumu, büyükanne-büyükbabanın yaşam yeri, daha önce huzur evini ziyaret etme durumu) sorulara yer verilirken, ikinci bölümde ise; "UCLA Geriatrik Tutum Ölçeği"nden yararlanılmıştır.

UCLA Geriatrik Tutum Ölçeği: Ölçek, Reuben ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Şahin ve arkadaşları (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, 5 alt boyutlu olup, beşli likert tipte hazırlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 70'dir. Puanın artması tutumun olumlu olduğunu göstermektedir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesi SPSS 23 programı ile yapılmış ve %95 güven düzeyi ile çalışılmıştır. Çalışmada normallik testi sonucuna ölçeğin ve boyutlarının normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle analizlerde parametrik olmayan test tekniklerinden Spearman korelasyon, Mann Whitney, Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır.

Araştırmanın Etik Boyutu

Çalışmanın etik uygunluğu için 16.03.2016 tarihli ve 3 sayılı Kırıkka- le Üniversitesi Etik Kurulu onayı alınmıştır. Ayrıca ölçeklerin çalışmada kullanılabilmesi için yazarlardan yazılı izin alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin bireysel özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcıların bireysel özelliklerine göre dağılımı

		n	%
Cinsiyet	Kız	263	81,9
	Erkek	58	18,1
Sınıf	1	86	26,8
	2	80	24,9
	3	95	29,6
	4 ve üstü	60	18,7
En uzun süreyle yaşadığımız yer	Köy	14	4,4
	Kasaba	14	4,4
	İlçe	84	26,1
	İl	209	65,1
Evinizde sizinle birlikte yaşayan yaşlımız (büyükanne-büyükbaba) var mı?	Evet	53	16,5
	Hayır	268	83,5
Büyükanne-büyükbabanızın yaşam yerlerini belirtiniz.	Kendi Evinde Eşi İle Birlikte	106	39,6
	Kendi Evinde Yalnız	54	20,1

	Kendi Evinde Çocuklarıyla Birlikte	40	14,9
	Diğer Çocuklarının Evinde Çocuklarıyla Birlikte	25	9,3
	Huzurevi	12	4,5
	Ölü	31	11,6
Daha önceden hiç huzurevinde yaşlı ziyaretinde buldunuz mu?	Evet	72	22,4
	Hayır	249	77,6

Hemşirelik öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmaya katılan 321 öğrencinin %81,9'u kız, %29,6'sı 3.sınıf öğrencisi, %65,1'i en uzun süre ilde yaşamış, %83,5'inin evinde kendisi ile birlikte yaşayan bir yaşlı bulunmamakta, %39,6'sının büyükanne-büyükbabasının kendi evinde eşi ile birlikte yaşamakta ve %77,6'sı daha önce hiç huzurevinde yaşlı ziyaretinde bulunmamıştır (Tablo 1).

Tablo 2.

Katılımcıların "UCLA Geriatrik Tutum Ölçeği" maddelerine verdikleri cevaplara göre dağılımı

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		Ort.	ss
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Yaşlı insanların çoğunluğu onlarla birlikte olunmasından memnun olurlar.	14	4,4	15	4,7	15	4,7	143	44,5	134	41,7	4,15	1,01
Hükümet ve Sosyal Güvenlik Kurumu, kaynaklarını yaşlı hizmetlerinden daha çok çocuk sağlığı hizmetlerine ayırmaktadır.	30	9,3	112	34,9	110	34,3	43	13,4	26	8,1	2,76	1,06
Seçme şansım olsaydı, yaşlı hastalardan daha genç hastalara bakmayı tercih ederdim	67	20,9	132	41,1	65	20,2	36	11,2	21	6,5	2,41	1,13

Yaşlılarının bakımını sağlamak toplumun sorumluluğudur.	14	4,4	17	5,3	25	7,8	135	42,1	130	40,5	4,09	1,04
Yaşlılara sunulan tıbbi hizmetler için çok fazla personel ve maddi kaynak kullanılmaktadır	25	7,8	76	23,7	102	31,8	77	24,0	41	12,8	3,10	1,14
İnsanlar yaşlandıkça kafaları daha çok karışır ve hayatlarını daha zor düzenlerler.	16	5,0	39	12,1	41	12,8	147	45,8	78	24,3	3,72	1,11
Yaşlı hastalar, genç hastalara kıyasla kendilerine verdiğim tıbbi hizmetleri daha çok takdir etme eğilimi göstermektedirler.	14	4,4	29	9,0	49	15,3	147	45,8	82	25,5	3,79	1,06
Yaşlı hastalardan tıbbi öykü almak çoğunlukla büyük bir sıkıntıdır	17	5,3	72	22,4	117	36,4	91	28,3	24	7,5	3,10	1,01
Genç hastalarımı kıyaslandığında yaşlı hastalarım karşı daha çok özen ve anlayış gösteririm.	28	8,7	54	16,8	51	15,9	111	34,6	77	24,0	3,48	1,26
Genel olarak yaşlı insanların topluma fazla katkısı yoktur.	91	28,3	131	40,8	52	16,2	32	10,0	15	4,7	2,22	1,11
Kronik hastalığı olan yaşlı hastaların tedavileri ümit verici değildir.	69	21,5	119	37,1	81	25,2	32	10,0	20	6,2	2,42	1,12
Yaşlı insanlar, kendi sağlık hizmetlerine ödeme yapma konusunda sisteme adil bir şekilde katkıda bulunmazlar	56	17,4	122	38,0	89	27,7	33	10,3	21	6,5	2,50	1,10
Genel olarak, yaşlılar modern topluma ayak uydurmakta oldukça yavaştır.	23	7,2	83	25,9	99	30,8	91	28,3	25	7,8	3,04	1,07
Yaşlı insanların geçmişten edindikleri deneyimleri dinlemek ilginçtir.	16	5,0	19	5,9	32	10,0	149	46,4	105	32,7	3,96	1,06

Araştırmaya alınan hemşirelik öğrencilerinin UCLA Geriatrik Tutum Ölçeği maddelerinden en fazla katılım gösterdikleri ifadeler sırasıyla; “Yaşlı insanların çoğunluğu onlarla birlikte olunmasından memnun olurlar”, “Yaşlılarının bakımını sağlamak toplumun sorumluluğudur” ve “Yaşlı insanların geçmişten edindikleri deneyimleri dinlemek ilginçtir” ifadeleri olmuştur.

Araştırmaya alınanların yaşlılara yönelik tutumlarının bireysel özelliklerine göre karşılaştırılması Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.

Katılımcıların yaşlılara yönelik tutumlarının bireysel özelliklerine göre Karşılaştırılması

Değişken	Grup	n	Sıra Ort.	U / X2	p
Cinsiyet	Kız	263	154,95	6035,5	,013*
	Erkek	58	188,44		
Sınıf	1	86	199,27	27,829	,000*
	2	80	169,66		
	3	95	139,56		
	4 ve üstü	60	128,55		
En Uzun Süre Yaşanan Yer	Köy - Kasaba	28	197,43	4,791	0,091
	İlçe	84	159,36		
	İl	209	156,78		
Evde Kendisi İle Birlikte Yaşayan Yaşlı Olma Durumu	Evet	53	154,79	6773	0,593
	Hayır	268	162,23		
Büyükanne-Büyükbabasının Yaşam Yeri	Kendi Evinde Eşi İle Birlikte	108	140,78	4,43	0,489
	Kendi Evinde Yalnız	63	128,71		
	Kendi Evinde Çocuklarıyla Birlikte	45	149,32		
	Diğer Çocuklarının Evinde Çocuklarıyla Birlikte	25	156,84		
	Huzurevi	12	171,58		
	Ölü	31	143,81		
Daha Önceden Hiç Huzurevinde Yaşlı Ziyaretinde Bulunma Durumu	Evet	72	171,42	8214	0,279
	Hayır	249	157,99		

Tablo 3'e göre; öğrencilerin cinsiyeti ve sınıfı ile ölçek toplam puanı arasında anlamlı ilişkiler belirlenirken ($p<0.05$), en uzun süre yaşanan yer, evde kendisi ile birlikte bir yaşlının yaşama durumu, büyükanne-büyükbabanın yaşama yeri, daha önceden huzurevi ziyaretinde bulunma durumu ile ölçek toplam puanı arasında anlamlı ilişkiler belirlenmemiştir ($p>0.05$).

TARTIŞMA

Yaşlı nüfusundaki artış, sağlık sisteminin temel sorunlarından biridir. Yaşlılık döneminde kronik hastalık ve bağımlılığın artmasından dolayı, yaşlıların sağlık kaynaklarını daha fazla oranda kullanmaları beklenmektedir. Bununla birlikte sağlık çalışanlarının da en fazla karşılaşacağı ve hizmet vereceği grup yaşlılar olacaktır (Özbek Yazıcı vd., 2015). Sağlık personelinin, özellikle de yaşlıların bakımdan sorumlu olan hemşirelerin onlara karşı gösterdiği negatif tutumlar yaşlı bireylere verilen bakımın kalitesine yansımaktadır (Ünal ve Soyuer, 2012).

Bu çalışmada Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin yaşlıya yönelik tutumlarının genel olarak orta düzeyde olduğu (Ort: $44,76\pm 5,83$) belirlenmiştir. Bunu, içinde yaşadığımız toplumda, kültürümüzde yaşlıya saygı ve sevgi gösterilmesinin örf ve adetlerimizde bulunmasının doğal bir sonucu olarak görmek mümkündür.

Gerek yurt içinde (Şenol Çelik vd., 2010; Usta vd., 2011) gerekse yurt dışında (Hweidi ve Al-Obeisat, 2006; Wing vd., 2009; Bernardini vd., 2008) yapılan çalışmalarda da öğrenci hemşirelerin genellikle yaşlılara yönelik olumlu tutum içerisinde oldukları belirlenmiştir.

Araştırmaya alınan hemşirelik öğrencilerinin UCLA Geriatrik Tutum Ölçeği maddelerinden en fazla katılım gösterdikleri ifadeler sırasıyla; "Yaşlı insanların çoğunluğu onlarla birlikte olunmasından memnun olurlar", "Yaşlılarının bakımını sağlamak toplumun sorumluluğudur" ve "Yaşlı insanların geçmişten edindikleri deneyimleri dinlemek ilginçtir" ifadeleri olmuştur. Mandiracıoğlu ve Lüleci (2015) tarafından eczacılık öğrencilerinin yaşlıya karşı tutumunu belirlemek amacıyla yapılan çalışmada da UCLA Geriatrik Tutum Ölçeği'nde öğrencilerin en fazla katılım gösterdikleri maddeler aynıdır. Bu durum gençlerin yaşlıya değer verdiğini, onları önemseydiğini düşündürmektedir.

Öğrencilerin cinsiyeti ile yaşlı tutumları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Cinsiyet gruplarına göre yaşlı tutumunun sıra ortalamaları incelendiğinde; erkeklerin Yaşlı Tutumu puanının kızlara göre daha yüksek ol-

duğu belirlenmiştir. Literatürde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre yaşlılara karşı daha olumlu tutuma sahip olduğunu bildiren çalışmalar çoğunlukta iken (Soyuer vd., 2010; Wang vd., 2009), Hweidi ve Al-Obeisat'ın (2006) çalışmasında erkek öğrencilerin kızlara göre daha olumlu tutuma sahip olduğu belirlenmiştir. Bulgular arasındaki bu farklılık örneklem grubunun büyük çoğunluğunun kız öğrencilerin oluşturmasından kaynaklanmış olabilir.

Öğrencilerin yaşlıya yönelik tutumları ile eğitim gördükleri sınıf arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Birinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerin tutum puanı diğer sınıflardan fazla bulunmuştur. Yapılan çoğu çalışmada eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte yaşlıya yönelik olumlu tutumların arttığı bildirilmektedir (Kulakçı, 2010; Yılmaz ve Özkan, 2010). Holroyd ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında ise; araştırmaya alınan öğrencilerin hemşirelik eğitiminin 2. ve 4. sınıf başlangıcında yaşlıya yönelik olumlu tutumlarında azalma olduğu belirlenmiştir. Bulgular arasındaki bu farklılık birinci sınıf öğrencilerinin üniversite öğrenimi için evlerinden, büyükanne ve büyükbabalarından yeni ayrılmaları nedeniyle onlara duyulan özlemden kaynaklanmış olabilir.

Hemşirelik öğrencilerinin yaşlıya yönelik tutumları en uzun süre yaşanan yere göre anlamlı farklılık göstermemekle birlikte, en uzun süre köy/kasabada yaşayan öğrencilerin yaşlı tutum puanları il ve ilçede yaşayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Literatürde de bu bulguyu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Yılmaz ve Özkan, 2010). Bu durum, ilçe/köy gibi yerleşim yerlerinde yaşlılarla daha fazla ilişki içinde olunması ve yaşlılarla daha çok şeyin paylaşımından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmada öğrencilerin kendisi ile birlikte evinde yaşlı yaşama durumu ile ölçek toplam arasında fark bulunmamasına rağmen, yaşlı ile birlikte yaşayan öğrencilerin toplam puanı yaşlı ile yaşamayanlardan yüksek bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda da yaşlı ile uzun süre birlikte olan bireylerin yaşlıya karşı daha olumlu tutuma sahip olduğu belirlenmiştir (Gallagher vd., 2006; Yılmaz ve Özkan, 2010). Bu durum, yaşlı ile birlikte yaşayan öğrencilerin onları daha iyi anlaması, onları görerek yaşlılığın doğal bir süreç olduğunu kabul etmesi ile açıklanabilir.

Öğrencilerin yaşlılara yönelik tutumu, büyükanne/büyükbabasının yaşam yerine göre anlamlı farklılık göstermemekle birlikte, büyükanne ve büyükbabası huzurevinde yaşayan öğrencilerin yaşlılara yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları saptanmıştır. Bu durum, öğrencilerin huzurevinde yaşayan büyükanne ve büyükbabasına duyulan özlemin yaşlıya yönelik tutumun olumlu yönde gelişmesi ile açıklanabilir.

Hemşirelik öğrencilerinin yaşlıya yönelik tutumu, daha önceden hiç huzurevinde yaşlı ziyaretinde bulunma durumuna göre anlamlı farklılık gös-

termemektedir. Zehirlioğlu ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında da araştırmaya alınan hemşirelerin daha önceden huzurevi ziyaretinde bulunma durumları ile yaşlı tutumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna rağmen daha önceden huzurevini ziyaret edenlerin ölçek puanları hiç huzurevi ziyaretinde bulunmamış olanlardan yüksektir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada genel olarak hemşirelik öğrencilerinin yaşlıya yönelik olumlu tutum içinde oldukları, öğrencilerin yaşlı tutumuna ilişkin görüşlerinin cinsiyet ve bölüme göre anlamlı bir farklılık gösterdiği, buna rağmen öğrencilerin en uzun süre yaşanılan yer, evde kendisi ile birlikte bir yaşlının yaşama durumu, büyükanne-büyükbabanın yaşama yeri, daha önceden huzurevi ziyaretinde bulunma durumuna ait gruplara göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda,

- Hemşirelik öğrencilerinin yaşlılara yönelik olumlu tutumlarını arttırmaya yönelik eğitim programlarının hazırlanması,
- Mezuniyet öncesi ve sonrası ders programlarına yaşlılık ve yaşlı tutumuna ilişkin konuların eklenmesi,
- Hemşirelik öğrencilerinin ve toplumun yaşlıya ilişkin tutumlarını belirlemek için daha kapsamlı çalışmaların planlanması, önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Adıbelli, D., Türkoğlu, N. ve Kılıç, D. (2013). Öğrenci Hemşirelerin Yaşlılığa İlişkin Görüşleri Ve Yaşlılara Karşı Tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (1), 2-8.

Arpacı, F., Tokyürek, Ş. ve Bilgili, N. (2015). Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Yaşam Kalitesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 1-11.

Aud, M.A., Bostick, J.E., Marek, K.D. ve Mcdaniel, R.W. (2006). Introducing Baccalaureate Student Nurses To Gerontological Nursing. *Journal of Professional Nursing*, 22 (2), 73-78.

Bernardini Zambrini, D.A., Moraru, M., Hanna, M., Kalache, A. ve Nuñez, J.F. (2008). Attitudes Toward The Elderly Among Students Of Health Care Related Studies At The University Of Salamanca, Spain. *Journal of Continuing Education in the Health Professions*, 28 (2), 86-90.

Burbank, P.M., Dowling-Castronovo, A., Crowther, M.R., CapezutI, E.A. (2006). Improving Knowledge And Attitudes Toward Older Adults Through Innovative Educational Strategies. *Journal of Professional Nursing*, 22 (2), 91-97.

Gallagher, S., Bennett, K.M. ve Halford, J.C. (2006). A Comparison of Acute and Long-Term Health-Care Personnel's Attitudes Towards Older Adults. *International Journal of Nursing Practice*, 12, 273-279.

Gething, L., Fethney, J., Mckee, K., Persson, L.O., Goff, M., Churchward, M., Matthews, S., Halvarsson, M. ve Johannsson, I. (2004). Validation Of The Reactions To Ageing Questionnaire: Assessing Similarities Across Several Countries. *Journal of Gerontological Nursing* 30, 47-54.

Happell, B., Broke J. (2001). Who Will Look After My Grandmother? Attitudes of Student Nurses Toward The Care of Older Adults. *Journal of Gerontological Nursing*, 27 (12), 12-17.

Holroyd, A., Dahlke, S., Fehr, C., Jung, P. ve Hunter, A. (2009). Attitudes Towards Ageing: Implications For A Caring Profession. *Journal of Nursing Education*, 48 (7), 374-380.

Hweidi, I.M., Al-Obeisat, S.M. (2006). Jordanian Nursing Students' Attitudes Toward The Elderly. *Nurse Education Today*, 26 (1), 23-30.

Kulakçı, H. (2010). Hemşirelik Lisans Programı Birinci ve Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Yaşlılık Ve Yaşlanmaya İlişkin Düşüncelerinin ve Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 3 (1), 15-22.

Lee, S.H. (2014). Attitudes of Nursing Students Toward Elderly People. *Journal of Korean Gerontological Nursing*, 16 (1), 18-26.

Mandıracıoğlu, A., Lüleci, E.N. (2015). Attitudes Towards The Elderly Among Turkish Pharmacy Students. *Turkish Journal of Geriatrics*, 18 (4), 305-309.

Mckinlay, A., Cowan, S. (2003). Student Nurses' Attitudes Towards Working With Older Patients. *Journal of Advanced Nursing*, 43 (3), 298-309.

Mckinlay, A. ve Cowan, S. (2006). If You're Frail You've Had It: A Theory Of Planned Behavior Study Of Student Nurses' Attitudes Towards Working With Older Patients. *Journal of Applied Social Psychology*, 36 (4), 900-917.

Özbek Yazıcı, S., Kalaycı, I., Kaya, E. ve Tekin, A. (2015). Yaşlı Bakım Programı Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 77-87.

Reuben, D.B., Lee, M., Davis, J.W. Eslami, M.S., Osterweil, D.G., Melchiorre, S., Weintraub, N.T. (1998). Development and Validation of A Geriatrics Attitudes Scale For Primary Care Residents. *Journal of American Geriatric Society*, 46 (11), 1425-1430.

Soyuer, F., Ünalın, D., Güleser, N. ve Elmalı, F. (2010). Sağlık Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları Ve Bu Tutumların Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 20-25.

Şahin, S., Mandıracıoğlu, A., Tekin, N., Şenuzun, F., Akçicek, F. (2012). Attitudes Toward The Elderly Among The Health Care Providers: Reliability And

Validity of Turkish Version of The UCLA Geriatrics Attitudes (UCLA-GA) Scale. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 55 (1), 205-209.

Şenol Çelik, S., Kapucu, S., Tuna, Z. Ve Akkuş, Y. (2010). Views And Attitudes Of Nursing Students Toward Ageing And Older Patients. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 27 (4), 24-30.

TUIK (2016). İstatistiklerle Yaşlılar, 2015. www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=21520 (13.04.2016)

Usta, Y.Y., Demir, Y., Yönder, M., Yıldız, A. (2011). Nursing Students' Attitudes Toward Ageism in Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 54 (1), 90-3.

Ünsar, S., Erol, Ö., Kurt, S, Türüng, F., Dinlegör Sekmen, I., Sak, C. ve Türksen, S. (2015). Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*, 1 (12-13), 61-67.

Ünalın, D., Soyuer, F. ve Elmalı, F. (2012). Geriatri Merkezi Çalışanlarında Yaşlı Tutumunun Değerlendirilmesi. *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 2(3), 115-120.

Wang, C.C., Liao, W.C., Kao, M.C., Chen, Y.J., Lee, M.C., Lee, M.F. ve Yen, C.H. (2009). Taiwanese Medical And Nursing Student Interest Levels in And Attitudes Towards Geriatrics. *Annual Academic Medical Singapore*, 38 (3), 230-6.

Yılmaz, E., Özkan, S. (2010). Hemşirelik Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 3 (2), 36-53.

Zehirlioğlu, L., Yönt, G.H., Bayat, E., Günay, B. (2015). Hemşirelerin Yaşlılara Yönelik Tutumları Ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik E-Dergisi*, 3 (1), 10-18.

Extended Abstract

The percentage of elderly population is continuously increasing globally due to decline in overall death rate, decline in fertility and sustained improvement in survival. So, the current demographic and health utilization trends strongly indicate a rapidly increasing demand for nurses who are well qualified to care for older adults. There is a growing need for motivated nurses to provide care for older people. Because of these demographic changes, it is expected that nearly all nursing students will predominately have to work with older people after completing their primary education. Thus it is essential that nursing students are adequately prepared for taking care of this growing population. That's why this study was planned to determine the attitudes of nursing students toward the elderly.

The descriptive study was conducted with 321 first, second, third and fourth year students attending Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department in the fall semester of the 2015-2016 academic year. In the study, survey technique was used. The questionnaire consists of 2 parts. In the first part, there

are questions about determining the demographic characteristics of the participants (age, sex, class, place of longest residence, living together with the elderly, the grandparents' place of residence and prior visit to a nursing home) and in the second part, UCLA Geriatrics Attitudes Scale was used. Data were analyzed using SPSS at a significance level of 0.05. Student nurses' attitudes were identified using descriptive statistics. And also the Kruskal-Wallis test and the Mann-Whitney U test were used in statistical analysis. There is tremendous rise in the elderly population worldwide. Since nursing students are the future care providers for the aged population, understanding their attitude and knowledge towards elderly is vital. The current study was conducted to elucidate the attitude and knowledge of nursing students regarding care of elderly.

In this study, it was determined that the attitudes of the students attending Kırıkkale University Health Sciences Faculty Nursing Department towards the elderly are generally moderate. It is possible to see this as a natural consequence of the respect and affection of elderly people in our society, our culture and our traditions. It has been determined that the student nurses are generally in a positive attitude towards the elderly, both in Turkey and abroad. The study results revealed that the students' gender was significantly related to the scale total score. When the rank order of the elderly attitude by gender groups is examined; It was determined that the scores of male elderly attitude were higher than female. In the literature, it has been determined that female students have a more positive attitude towards aging than boys, whereas Hweidi and Al-Obeisat (2006) found that male students have a more positive attitude than girls. This difference between findings may be due to the fact that the vast majority of the sample group is female students.

The attitude score of the first year students was higher than the other classes. In most of the studies conducted, it is reported that with the increase of education level, positive attitudes towards elderly are increased. In the study of Holroyd et al. (2009); It was determined that the nursing education of the students who were taken into the research decreased in the positive attitudes towards the elderly at the beginning of the 2nd and 4th years. This difference between findings may be due to the longing of first-year students to leave their homes for college education, newly separated from their grandparents and grandparents. Although nursing students' attitudes towards elderly people did not show a significant difference compared to the longest period, the elderly attitude scores of the people living in villages for the longest period were found higher than those living in provinces and districts. There are studies supporting this finding in the literature.

There was no significant relationship of the scale total score with sharing a house with an elderly, but the total score of the students living with the elderly was found to be higher than those students not living with the elderly. Studies have also shown that individuals living with elderly have more positive attitudes towards elderly people. In addition, there was no significant relationship of the scale total score with the place of longest residence, the grandparents' place of residence and prior visit to a nursing home.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÇOCUKLARIN OKUMA YAZMAYA HAZIRLIK BECERİLERİNİ DESTEKLEMeye YÖNELİK UYGULAMALARI (TEKSAS EYALETİ ÖRNEĞİ)*

Lütfiye COŞKUN**

Ümit DENİZ***

ÖZ

Çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik uygulamalarını belirlemektir. “Çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek amacıyla; sınıfınızda gerçekleştirdiğiniz okuma yazmaya hazırlık etkinlikleri nelerdir, kullandığınız yöntem ve teknikler nelerdir, sınıf ortamını zenginleştirmek için yaptığınız düzenlemeler nelerdir, çocuklara sunduğunuz okuma yazma materyalleri nelerdir, aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirme yollarınız nelerdir?” sorularına cevap aranmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Öğretmenlerin uygulamaları araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu A.B.D.’nin Teksas Eyaleti Denton Şehri’nin okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 20 öğretmen oluşturmuştur. Araştırma sonucunda görüşme yapılan öğretmenlerin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek için yaptıkları

* Bu çalışma 11-14 Mayıs 2016 tarihinde Muğla’da 16. Uluslararası Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu’nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Makalenin Geliş Tarihi: 29.06.2016 Kabul Tarihi:19.01.2017

** Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, lutfiyeseven@hotmail.com; University of North Texas, College of Education

*** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, sea_edu2003@yahoo.com

uygulamalar belirlenmiştir. Öğretmenlerin sınıf içinde uyguladıkları etkinlikler, sınıf ortamını zenginleştirmek için yaptıkları düzenlemeler, çocuklara sundukları materyaller, kullandıkları teknik yöntemler ve aileleri bilgilendirme yollarına yönelik gerçekleştirdikleri uygulamalar belirlenerek kategoriler halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okuma Yazmaya Hazırlık Becerileri, Okuma Yazmaya Hazırlık Etkinlikleri

PRESCHOOL TEACHERS' PRACTICES TO SUPPORT CHILDREN'S PRELITERACY SKILLS (TEXAS STATE SAMPLE)

ABSTRACT

The aim of this study is to determine literacy practices performed by early childhood teachers to support preliteracy skills of children. Answers of the following questions were determined: "What kind of literacy activities do you implement in your classroom, what kind of instructional techniques and methods do you use during teaching literacy skills, what kind of design and arrangements do you use in your classroom to support literacy development, what kind of literacy material do you present to children in your classroom and how do you inform parents about the importance of the literacy activities?" The research was conducted using qualitative research methods and techniques. In order to collect data, semi-structured interview technique was used. Participants of the research are 20 early childhood teachers from preschools of Denton city at Texas/U.S.A. Practices implemented by teachers to support preliteracy skills of kindergarteners were determined. Implementations performed by teachers for in-class literacy activities, literacy materials, literacy environment and ways of informing parents are determined and categorized according to the responses.

Keywords: Preliteracy Skills, Preliteracy Activities

GİRİŞ

Geleneksel okuma yazma kazanımına temel oluşturan okuma yazmaya hazırlık becerileri; çocuğun ileri dönemlerdeki akademik ve sosyal başarılarında etkili olan becerilerdir (Burgess & Anthony, 2000; Lonigan vd., 2000; Morton, 2014). Okul öncesi dönemde edinilen okuma yazma deneyimleri ise okulun ilk yıllarında çocukların okuma ve yazma becerileri kazanmasında doğrudan ve dolaylı olarak birçok etkiye sahiptir (Nation & Snowling, 2004; Spira vd., 2005). Yapılan çalışmalarda okul öncesi dönemde kazanılan bu becerilerin ilkokulda kazanılması beklenen okuma yazma becerileri üzerine önemli etkilerinin olduğu gözler önüne serilmektedir (Overby vd., 2012; Piasta vd., 2012; Pinto vd., 2012).

Birçok araştırmacıya göre, sınıf okuma yazma çevresinin nitelikleri (Roskos & Neuman, 2001), öğretmenler tarafından okul öncesi sınıflarda uygulanan dil ve okuma yazma uygulamaları (Hindman & Wasik, 2008) ve aileler tarafından evde çocuklarla birlikte gerçekleştirilen okuma yazma etkinlikleri (Law, 2008) çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri üzerinde kritik bir öneme sahiptir. Yapılan çalışmalarda da öğretmen niteliği, çocuğun okula hazırlık becerisinde önemli bir yordayıcı olarak belirlenmiştir (Howes, 1997; Phillipsen vd.,1997). Öğretmenlerin çocukların dil ve okuma yazma gelişimi üzerindeki öneminin bilinmesi, üzerinde durulması gereken bir konudur (Çayır & Ulusoy, 2014; Perry vd., 2007; Rimm-Kaufman vd., 2005). Öğretmenler tarafından sınıflarda gerçekleştirilen okuma yazma etkinliklerinin çocukların akademik başarıları üzerinde katkı sağlayıcılar olarak görüldüğü (Burnett, 2002; Howes vd., 2008; LaParo vd., 2004) ve bu etkinliklerin çocukların erken okuma yazma becerileri üzerinde etkili olduğu (Dickinson & Caswell, 2007) belirtilmektedir.

Sınıflarda gerçekleştirilen okuma yazma etkinlikleri kadar öğretmenler tarafından düzenlenen sınıf ortamı da çocukların bu becerileri üzerinde etkilidir. Çünkü sınıf okuma yazma ortamı okul öncesi çocukların dil ve okuma yazma materyalleri ile olan etkileşimi üzerine katkı sağlar (Wolfersberger vd., 2004). Bu ortam çocukların okuma yazmaya olan katılımlarını ve ilgilerini etkiler (Snyder & Dillow, 2011). Yüksek nitelikli sınıflar çocuklara kendi aktivitelerini ve materyallerini seçme fırsatı verir (Wiltz & Klein, 2001).

Tipik bir sınıfta hikâye kitapları, yazma materyalleri, işaretler, etiketler, okuma yazma ile ilgili oyun gereçleri bulunur (Wolfersberger vd., 2004). Merkezlerde yer alan posterler, tabelalar, işaretler ve yazı örnekleri gibi araç gereçler ise çocukların okuma ve yazma deneyimlerini destekler (Guo vd., 2012). Öğretmenlerin gerek çevre ile ilgili düzenlemeleri yapması gerekse çocuklara materyaller sunması çocukların bu becerileri kazanmasında önemlidir. Çocuklara etkinlik ve materyaller sunan zengin okuma yazma çevreleri çocukların okuma yazma öğrenmelerini ve uygulama yapma olanaklarını destekler (Justice & Pullen, 2003; Neuman vd., 2000).

Öğretmenlerin çocukların okuma yazma öğrenmesi için gerçekleştirilmesi gereken görevlerden biri de aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirmektir. Çocukların okuma yazma becerisini desteklemek için ev ve okul arasındaki ilişkinin artırılması gerektiğinden bahsedilir (Feiler vd., 2007; Massetti, 2009; Roberts vd., 2005). Iverson, Brownlee ve Walberg (1981) tarafından öğretmen ebeveyn ilişkisinin okuma becerileri üzerindeki etkisini keşfetmek için yapılan çalışmada ebeveynler ve öğretmenler arasında kurulan bu ilişkinin çocukların okuma becerileri üzerine önemli kazanımlar sağladığı görülmüştür.

Aileler çocuklarının okuma yazma becerileri üzerinde önemli rol oynar (Weigel vd., 2010). Aileler çocuklarının okuma yazma materyallerine tanıdık hale gelmesini, okuma yazma etkinliklerine katılmasını, diğerleri tarafından gerçekleştirilen okuma yazma etkinliklerini gözlemlemesini sağlar (Bennett vd., 2002; Burgess vd., 2002; DeBaryshe vd., 2000). Öğretmenlerin, okuma yazmaya hazırlık çalışmaları konusunda gerek çocuklara gerekse çocuklarına uygulamaları için ailelere yönelik uygun etkinlikler oluşturması ailelerin bu ortam hakkında bilgi sahibi olması için ailelere gereken desteği ve rehberliği sunması önemlidir (Strickland, 1993).

Çocukların okul öncesi dönem boyunca okuma yazma becerilerini desteklemek için ailelerin ve eğitimcilerin çocuklar için etkinlikler oluşturması (Aydın-Yılmaz, 2009; Kotaman, 2007; Üstün, 2007; Vandermas-Peeler vd., 2009) ve çocuklara uyarıcılarla dolu zengin bir eğitim ortamı sunması (Çelenk, 2006; Elias vd., 2006; Henniger, 2005; Huebner, 2000; Kotaman, 2007) gerektiği üzerinde durulmaktadır. Öğretmenlerin çocukların okuma yazma kazanımında önemli bir rol oynadıkları göz önünde bulundurulduğunda, yaptıkları uygulamaların belirlenmesi ve değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Araştırmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönem çocuklarının okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik yaptıkları uygulamaları belirlemektir. Araştırmanın genel amacına yönelik oluşturulan alt amaçları şunlardır.

Öğretmenler tarafından sınıflarda uygulanan okuma yazmaya hazırlık etkinlikleri nelerdir?

Öğretmenler tarafından okuma yazmaya hazırlık becerileri öğretimi boyunca kullanılan yöntem ve teknikler nelerdir?

Sınıf ortamını zenginleştirmek amacıyla öğretmenler tarafından yapılan düzenlemeler nelerdir?

Öğretmenler tarafından çocuklara sunulan okuma yazma materyalleri nelerdir?

Öğretmenlerin, aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirme yolları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar, herhangi bir konu üzerinde derinleşmesine veri toplanmasına olanak sağlayan bir araştırma modelidir (Yıldırım & Şimşek, 2005). Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma yöntemine ait betimsel analiz ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma, 20 öğretmenle çalışılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları; US, Denton şehri okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 20 öğretmenden oluşmuştur. Öğretmenlerin tamamı okul öncesi eğitim alanında lisans mezunudur. Kurumlarda görev yapan öğretmenlerin mesleki deneyimleri 3-5 ve 5-20 yıl arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen “Öğretmen Görüşme Formu” kullanılarak toplanmıştır. Hazırlanan Öğretmen Görüşme Formları, uzman görüşlerini almak üzere, North Texas Üniversitesi (University of North Texas) Öğretmen Eğitimi ve Yönetimi Bölümü (Teacher Education and Administration)’nden okul öncesi eğitim alanında uzman iki öğretim elemanına sunulmuştur. Gelen eleştiri ve öneriler doğrultusunda formlardaki maddelerde gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Görüşmelerde standardı sağlamak ve karşılaştırmalı sonuçlar elde etmek (Patton, 1987) için hazırlanan form yarı yapılandırılmış özelliindedir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde görüşmeci önceden sormayı planladığı soruları içeren bir görüşme formu hazırlar (Türnüklü, 2000). Yarı yapılandırılmış görüşmelerde görüşmeci soruları sorduğu sırada, görüşmenin yapıldığı kişiye gerektiği zamanlarda sorularla ilgili ek açıklamalarda ve geri bildirimlerde bulunabilir (Uzuner, 1998).

Görüşme Formu; öğretmenler tarafından çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek amacıyla uygulanan etkinlikler, kullanılan teknik ve yöntemler, okuma yazma ortamını zenginleştirmek amacıyla yapılan düzenlemeler, çocuklara sunulan materyaller ve aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirme yollarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Öğretmen uygulamalarını belirlemeye yönelik bilgiler, 20 öğretmen ile yapılan görüşmelerle elde edilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce araştırmacı kendini tanıtmış, araştırmanın amacını açıklamıştır. Yapılan görüşmeler sırasında katılımcıların kendi isimleri kullanılmamıştır ve her katılımcıya kod isim verilmiştir.

Araştırmanın verileri 05.04.2015-01.07.2015 tarihleri arasında toplanmıştır. Görüşmeler öğretmenlerin kendilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda uygun oldukları yer ve zamanda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında öğretmenlere 5 soru sorulmuştur. Görüşmeler 15-20 dakika arasında gerçekleşmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada öğretmenlerle yapılan görüşmelerle elde edilen nitel verilerin çözümlemesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analizin amacı, ham verilerin okuyucunun anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir hale getirilmesidir. Bunun için veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre oluşturulur ve görüşmede kullanılan sorular dikkate alınarak sunulur. Bu analizde, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2005). Görüşmeler şu aşamalar doğrultusunda değerlendirilmiştir: Araştırmanın amacı doğrultusunda öğretmenlere sorulan sorular temalar olarak belirlenmiştir. Sorulara verilen yanıtlar bu doğrultuda inceleyerek bu temalara yapılan vurgular belirlenmiş ve öğretmenlerin görüşleri sunulmuştur.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde öğretmenler ile görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Öğretmenlerin “Okul öncesi dönem çocuklarının okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik gerçekleştirdiğiniz okuma yazma etkinlikleri nelerdir?” sorusuna ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri Tablo 1’de yer almaktadır. Öğretmenlerin uyguladığı okuma yazmaya hazırlık etkinliklerinin; yazı farkındalığı, sözel dil becerisi, fonolojik farkındalık, sözcük tanıma, yazma ve alfabe bilgisini desteklemeye yönelik etkinlikler olmak üzere 6 temel kategori içinde biçimlendiği görülmektedir.

Tablo 1.

Öğretmenlerin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik gerçekleştirdikleri etkinliklerin dağılımı

Etkinlikler	f
Yazı farkındalığını desteklemeye yönelik etkinlikler (yazıyı takip etme, kitabı doğru tutma, kitap sayfalarını çevirme, metni takip etme, okumayı taklit etme, şarkı kartonlarından cümleleri takip etme, mektup yazma, not yazma)	17
Sözel dil becerilerini desteklemeye yönelik etkinlikler (aileler ve günlük deneyimlere yönelik konuşmalar gerçekleştirme, yeni sözcükler öğretme, hikâye dinleme, hikâye anlatma, hikâyeyi tahmin etme, hikâye karakterleri hakkında konuşma, şarkı söyleme)	13
Fonolojik farkındalığı desteklemeye yönelik etkinlikler (verilen sesle başlayan sözcük üretme, ses ekleme, ses eksiltme, uyaklı sözcükleri bulma, uyaklı sözcükler oluşturma, ilk ve son sesi bulma, şarkılardaki sözcüklerin seslerini değiştirerek şarkıyı söyleme)	12
Sözcük tanımalarını desteklemeye yönelik etkinlikler (bilgisayardan dosya bulma, şarkı kartonlarını takip etme, listeler oluşturma)	11
Yazma becerilerini desteklemeye yönelik etkinlikler (sözcük kopya etme, resim çizme, boyama, kutlama ve tebrik kartı oluşturma, isim yazma, hikâye kitabı ve broşür gibi yazılı materyaller oluşturma)	11
Alfabe bilgisini desteklemeye yönelik etkinlikler (harf eşleştirme, harf tanıma, harita inceleme)	8

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 17'sinin yazı farkındalığı, 13'ünün sözel dil, 12'sinin fonolojik farkındalık, 11'inin sözcük tanıma, 11'inin yazma ve 8'inin alfabe bilgisini desteklemeye yönelik etkinlikler uyguladıkları belirlenmiştir.

Yazma becerilerine yönelik etkinlik uyguladığı belirlenen Öğretmen Ö2'nin "Sözcük anahtarlıkları oluşturdum. Her anahtarlıkta üç adet sözcük kartı yer alıyor. Onlardan sözcükleri kopya etmelerini istiyorum. Çocuklar anahtarlıkları istedikleri zaman alıp sözcükleri kopya edebiliyor. Eve giderken de bu anahtarları alıp götürebiliyorlar." şeklinde açıklama yaptığı görülmüştür.

Alfabe bilgisi ve sözcük tanıma becerilerini desteklemeye yönelik etkinlikler uyguladığı belirlenen Öğretmen Ö8'in "Çocuklarla birlikte sinemaya gitme durumunu canlandırıyoruz. Her birine, oluşturduğum üzerinde harf-

ler ve sayılar yer alan biletleri veriyorum ve biletlerine dikkatlice bakıp sandalye üzerinde yer alan yere oturmalarını sağlıyorum. Başka zamanlarda da bazen masaların bazen sandalyelerin üzerlerine isimlerini yapıştırırım. Çocuklardan isimlerinin yazdığı yerlere oturmalarını isterim.” şeklinde açıklama yaptığı görülmüştür.

Sözcük tanıma ve yazı farkındalığına yönelik etkinlikler yaptığı belirlenen Öğretmen Ö6, “Çocuklarla birlikte zaman zaman listeler oluştururuz. En sevdikleri hayvanlar, oyuncaklar ve meyveler listesi gibi. Yazı tahtasına öncelikle her bir çocuğun ismini ve isminin yanına söylediği şeyi yazarım. Çocukların listeyi incelemesine fırsat veririm. Böylece çocuklar hem arkadaşlarının isimlerine hem de diğer sözcüklere tanıdık hale gelebiliyorlar.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Fonolojik farkındalık becerilerini desteklemeye yönelik çalışmalar yaptığı belirlenen Öğretmen Ö13, “Fonolojik farkındalık becerilerini desteklemek için bildikleri şarkıları farklı sesler kullanarak söyletiyorum. Mesela şarkılarda yer alan sözcükleri ‘mözüm, murnum, mulağım, maşım’ gibi değişikler yaparak söylüyoruz.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Yazı farkındalığı ve yazma becerilerine yönelik etkinlikler gerçekleştirdiği belirlenen Öğretmen Ö2, “Her nesnenin ve canlının kendi gibi bir isme sahip olduğunu bilmeli. Yaptığımız geziler sonrasında gördüklerini çizmelerini isterim. Başka bir örnek, diyelim ki bahçede oynarken bir solucan buldu ve ilgisini çekti sınıfa dönünce solucan sözcüğünün yazılışını merak edip etmediğini sorar, bu sözcüğü kâğıda yazar ve incelemesini isterim. Eğer sözcüğü yazmak istiyorsa kopya etmesini sağlarız.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Sözcük tanımlarını desteklemeye yönelik etkinlikler gerçekleştirdiği belirlenen Öğretmen Ö3 “Bilgisayarda bazı önemli dosyalar oluşturup masa üstüne yerleştiriyorum ve çocuktan istediğim dosyayı bulup açmasını istiyorum. Böylece bazı dosya isimlerine yani sözcüklere tanıdık hale gelmiş oluyorlar.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek amacıyla kitap okuma etkinliğini gerçekleştirdiklerini belirterek “Kitap okuma etkinliği çocukların dinleme, yazı farkındalığı ve okuma farkındalığı gibi becerilerine olumlu etki yapıyor.” şeklinde açıklama yaptığı görülmüştür. Birçok araştırmacıya göre çocuğa kitap okumak, okuma yazmaya hazırlık becerileri ve akademik başarılar üzerinde önemli bir değişkendir (Aram vd., 2006; Horner, 2004; Justice vd., 2002). Çocuğa kitap okuma üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde de kitap okumanın çocuğun okuma yazma becerisi üzerinde olumlu etkilerinin oldu-

ğu görülmüştür (Bingham, 2007; Brown vd., 2013; Dynia vd., 2014; Lovelace & Stewart, 2007; Rochdi, 2009).

Çalışmaya katılan öğretmenlerin, kitap okuma ve şarkı söyleme anında yazıya vurgu yaptıklarını belirttikleri görülmüştür. Orlando (2005)' e göre çocukların başarılı bir okuma yazma deneyimine sahip olması için metinlerle etkileşime geçmesi gerekir. Yapılan çalışmalarda da kitap okuma anında yazıya vurgu yapmanın çocukların okuma yazma becerileri üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur (Horner, 2004; Justice & Ezell, 2002; Justice vd., 2002).

Yapılan görüşmeler sonrasında öğretmenlerin fonolojik farkındalığına yönelik ses ekleme, ses değiştirme, uyaklı sözcükler oluşturma gibi birçok etkinlik gerçekleştirdikleri görülmektedir. Fonolojik farkındalık becerisinin çocuğun dil ve okuma yazma becerileri üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu belirtilir (Ambrose vd., 2012; Overby vd., 2012).

Çalışmaya katılan 11 öğretmenin çocukların yazma becerilerine yönelik etkinlikler gerçekleştirildiği görülmüştür. Çocukların okul öncesi dönemde kazandıkları yazma becerileri ileri eğitim kademelerindeki okuma ve yazma becerileri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü yazma becerileri ile okuma becerileri arasında güçlü bir ilişki vardır (Longcamp vd., 2005; Longcamp vd., 2008). Çocuğa verilecek yazma eğitiminin, çocuğun okuma becerileri üzerine doğrudan etki edeceği ve bu eğitime katılan çocukların okuma becerileri bakımından önemli kazanımlar elde edeceği belirtilmektedir (Berninger vd., 2006; Puranik & Al Otaiba, 2012). Yapılan birçok çalışmada çocukların yazma becerilerinin, okuma becerileri üzerine olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir (Craig, 2006; Maki vd., 2001; Pierce, 2003; Ray & Jamison, 2010; Shatil vd., 2000). Yazma becerileri yönünden iyi olan çocukların okuma becerileri bakımından da iyi oldukları belirtilmekte, bu becerilerin çocukların ileri dönem akademik ve sosyal başarıları üzerine olumlu etkilerinin olduğu vurgulanmaktadır (Diamond vd., 2008). Öğretmenlerin çocukların yazma eğitimine ayırdıkları süreyi belirlemek ve bu sürenin çocukların yazma becerileri üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada, yazma eğitimine ağırlık veren öğretmenlerin sınıfında bulunan çocuklarının yazma becerileri bakımından diğer çocuklara göre daha iyi oldukları görülmüştür (Puranik vd., 2014).

Sonuç olarak öğretmenlerin “Okul öncesi dönem çocuklarının okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik uyguladığımız okuma yazma etkinlikleri nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenler tarafından birçok etkinliğin gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle öğretmenlerin bu etkinlikleri uygulamanın öneminin farkında oldukları, uygulanabilecek zengin etkinlik türleri hakkında bilgi sahibi

oldukları, fonolojik farkındalık, alfabe bilgisi, sözel dil, yazı farkındalığı gibi okuma yazma ile ilişkili alt becerilere yönelik yeterli uygulamalar gerçekleştirdikleri çıkarılabilir.

Sesli okuma, sohbet, hikâye özetleme, kafiyeleme ve şarkı söyleme, sesleri taklit etme, karalamalar, dil oyunları, şarkı ve dans, ritim ve şiir gibi etkinlikler okul öncesi dönem çocuklara yapılan bazı etkinliklerdir ve bu etkinlikler okuma yazma becerilerine temel oluşturur (Makin & Whitehead, 2004). Yapılan çalışmalar sınıflarda gerçekleştirilen eğitimsel uygulamalar ile çocukların okuma ve yazma becerileri arasında önemli ve sistematik bir ilişki olduğunu gözler önüne sermiştir (Connor vd., 2006; Law, 2008; Nielsen & Monson, 1996; Pierce, 2003; Puranik vd., 2014).

Türkiye’de çocuklara farklı okuma yazma etkinlikleri sunarak çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek amacıyla oluşturulmuş birçok çalışmada eğitim etkinliklerinin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri üzerine olumlu etkilerinin olduğu ortaya konmuştur (Alisnanoğlu & Şimşek, 2012; Bayraktar & Temel, 2014; Coşkun, 2016; Karakaş, 2015; Orçan & Kandır, 2011; Yazıcı & Kandır, 2014). Aynı şekilde yurt dışında çocukların okuma yazma becerilerini desteklemek amacıyla oluşturulmuş etkinlik temelli birçok çalışmada da bu etkinliklerin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri üzerine olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür (Bingham vd., 2010; Botts vd., 2014; Colleen vd., 2010; Fielding-Barnsley & Hay, 2012; Hilbert & Eis, 2014; Massetti, 2009; Peterson, 2012).Okul öncesi dönemin, çocukların okuma yazma becerilerini büyük ölçüde kazanmasına olanak sağladığı bir dönem olduğu göz önünde bulundurulmalı, çocukların birçok farklı okuma yazma etkinliğine katılması sağlanmalıdır (Huebner, 2000; Weinberger, 1996).

Öğretmenlerin “Çocukların okuma yazma becerilerini desteklemek amacıyla kullandığınız yöntem ve teknikler nelerdir?” sorusuna ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri Tablo 2’de yer almaktadır. Öğretmenlerin kullandıkları teknik ve yöntemlerin; oyun, müzik, soru sorma, sohbet, gözlem, gezi ve diğerleri olmak üzere 7 temel kategori içinde biçimlendiği görülmektedir.

Tablo 2.

Öğretmenlerin çocukların okuma yazma becerilerini desteklemek amacıyla kullandıkları yöntem ve tekniklerin dağılımı

Yöntem ve teknikler	f
Oyun	11
Müzik	9
Soru	4
Sohbet	3
Gözlem	3
Gezi	2
Diğer (günlük yaşamla ilgili deneyimler oluşturma, materyal sunma, diğer etkinliklerle birleştirme ve grup büyüklüğüne dikkat etme)	4

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 11'i oyun, 9'u müzik 4'ü soru, 3'ü sohbet, 3'ü gözlem, 2'si gezi, 2'si ise diğer teknikleri kullandıklarını belirtmişlerdir.

Öğretmen Ö5 çocukların okuma yazma becerilerini desteklemek için “müzik” tekniğini kullandığını belirtmiştir. Bu teknik için “Şarkıları çocukların yeni sözcükler öğrenmesi, uyaklı yapıları fark etmesi için kullanıyorum.” şeklinde açıklama yapmıştır. Öğretmen Ö12 ise çocukların okuma yazma becerilerini desteklemek için oyunu kullandığını belirterek “Oyun her zaman ilgiyi canlı ve uzun tutar.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Öğretmen Ö13 sohbet tekniğini oldukça sık kullandığını belirterek “Çocuklarla aileleri ve kendileri ile ilgili konular hakkında konuşmaya çalışıyorum. Bu ortamları sağlamak çocuğun sözel dil becerisine katkı sağlıyor.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde 4 öğretmenin oluşturdukları etkinliklerin çocuğa günlük yaşamla ilgili deneyimler sunmasına, materyale sahip olmasına, grup büyüklüğüne uygun olmasına ve diğer etkinliklerle bütünleştirilmesine dikkat ettiklerini belirttikleri görülmüştür. Bu öğretmenlerin verdiği cevaplar aşağıda belirtilmiştir.

Öğretmen Ö12 bu becerileri desteklemek için grup büyüklüğünü düzenlemeye önem verdiğini belirterek “Fonolojik farkındalık etkinlikleri en zorlandıkları etkinlikler, katılım konusunda sıkıntı gösteriyorlar, ama büyük grup çalışmaları olduğu zaman daha rahat katılıyor, utangaçlık göstermiyorlar.” şeklinde açıklama yapmıştır. Öğretmen Ö3 de bu becerileri desteklemek için grup büyüklüğünü düzenlemeye önem verdiğini belirterek “Yazıya ilgi

çekebilmek ve yazıyı vurgulayabilmek için kitap okuma etkinliklerini küçük gruplar şeklinde gerçekleştiririm.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Öğretmen Ö4 bu becerileri desteklemek için günlük yaşamla ilgili deneyimler oluşturduğunu belirterek “Okuma ve yazmayı günlük yaşamla ilişkilendiririm. Diyelim ki çocuk öğle yemeğini yemiyor. Niçin yemediğini soruyorum. Artık peynir yemek istemediğini söylüyor. Hemen bir kâğıt getiriyorum ve annesine bir not yazacağımızı söylüyorum. Kâğıda anne artık bana peynir koyma yazıyorum. Çocuktan altına imza atmasını istiyorum.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Sonuç olarak öğretmenlerin “Çocukların okuma yazma becerilerini desteklemek amacıyla kullandığınız yöntem ve teknikler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenler tarafından sınırlı yöntem ve teknik kullanıldığı görülmüştür. Benzer şekilde Lynch (2009) tarafından okul öncesi öğretmenlerinin yazı farkındalığı ile ilgili inanç ve uygulamalarını incelemek üzere yapılan çalışma sonucunda da, okul öncesi öğretmenlerinin çocukların yazı farkındalığını desteklemek için ne yapacaklarını, bu konuda çocukları hangi yöntemle destekleyeceklerini bilmedikleri belirlenmiştir. Bochner, Outhred ve Pictorse (2001) tarafından çocukların erken okuryazarlıklarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, çocukların okuma yazma öğrenmeleri için kullanılan stratejide yeni yöntem ve tekniklerin geliştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Öğretmenler tarafından sınırlı teknik kullanılmasına rağmen araştırmaya katılan tüm öğretmenlerin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek amacıyla oyun tekniğini kullandıklarını belirttikleri görülmüştür. Oyun çocukların okuma yazma gelişiminde önemli bir araçtır. Oyun, okuma ve yazma sistemi hakkında bilgi edinmeleri için çocuklara fırsat ve motivasyon sağlar (Tsao, 2008). Ayrıca oyun, çocukların kitap ve yazma araçları gibi okuma yazma araçlarıyla uğraşması için çocuklara fırsatlar sunar (Roskos & Christie, 2001).

Yapılmış olan bu çalışmada ise öğretmenlerin sınırlı yöntem ve teknik kullanması sonucundan hareketle öğretmenlerin yöntem teknik konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları veya bu konuya gereken önemi vermedikleri çıkarılabilir. Bu durum öğretmenlerin etkili öğretim konusunda bilgi sahibi olmaya ihtiyaçları olduğunu düşündürmektedir. Öğretmenlerin bu konuda desteklenmesi, farklı yöntem ve teknikler kullanarak bu becerileri çocuklara kazandırması gerekir. Çünkü Roskos ve Christie (2001)’ e göre çocukların okuma yazma becerileri onlara inceleme, paylaşma, rol yapma, şarkı söyleme sınıflandırma, hikâye okuma ve anlatma, konuşma, dinleme ve oyun oynama gibi fırsatların verilmesi ile gelişir. Catron ve Allen (2003) ise öğretmenlerin, uygun öğretme tekniklerini kullanabilmeleri için çevreyi ve

materyalleri, çocukların aktif katılımına olanak sağlayacak ve onlara birçok seçenek sunacak şekilde düzenlemeleri gerektiğini belirtir.

Öğretmenlerin “Sınıf okuma yazma ortamını zenginleştirmek amacıyla yaptığımız düzenlemeler nelerdir?” sorusuna ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri Tablo 3’de yer almaktadır. Öğretmenlerin sınıf ortamını zenginleştirmek amacıyla yaptığı düzenlemelerin “duvarlara görsel ve yazılı grafikler asma, merkezleri okuma yazma materyalleri bakımından destekleme, sınıftaki eşyaları etiketleme, yeni merkezler oluşturma ve materyalleri sürekli yenileme” olmak üzere 5 temel kategori içinde biçimlendiği görülmektedir.

Tablo 3.

Öğretmenlerin sınıf ortamını zenginleştirmek amacıyla yaptığı düzenlemelerin Dağılımı

Düzenlemeler	f
Duvarları görsel ve yazılı materyaller bakımından zenginleştirme (harf, sözcük ve sayı grafikleri, resim destekli harf grafikleri, ilkyardım el yıkama gibi sınıf kurallarına ait görseller, çocuklara ait kişisel bilgilerin (isim, doğum tarihi gibi) yer aldığı grafikler, haritalar, sınıf albümü)	11
Merkezleri okuma yazma materyalleri bakımından destekleme (kukla, takvim, cd çalar, teyp, hikâye cd’leri, kulaklık, dergi, mikrofon)	9
Sınıftaki eşyaları etiketleme (eşyaların üzerine yapıştırılan etiketler)	8
Yeni merkezler oluşturma (isim kartı sepeti, yazma merkezi, doğru kitap okuma merkezi, imza atma merkezi, yazı merkezi, yazma ve çizme etkinliklerinin sergilendiği panolar, dinleme merkezi)	4
Materyalleri sürekli yenileme (broşür, poster vb. sürekli yenilemek)	1

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 11’inin duvarlara görsel ve yazılı grafikler asma, 9’unun merkezleri okuma yazma materyalleri bakımından destekleme 8’inin sınıftaki eşyaları etiketleme 4’ünün yeni merkezler oluşturma, 1’inin ise materyalleri yenilemeye yönelik düzenlemeler yaptıkları belirlenmiştir.

Merkezleri okuma yazma materyalleri bakımından desteklemeye yönelik düzenleme yaptığı belirlenen öğretmen Ö8 “Fen merkezine sürekli yeni yazılı materyaller, kitaplar, dergiler eklerim. Fen merkezine koyduğum kitapları incelemeye daha meyilliler.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Yeni merkezler oluşturmaya yönelik düzenleme yaptığı belirlenen Ö3 “Sınıfımda kitap merkezinin yanında, doğru oturup okuma merkezi diye bir

merkez oluşturdum. Bu merkeze bir sandalye yerleştirdim. Bu sandalyeye oturan çocuk kitabı doğru tutar ve okuyormuş gibi yapar.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Yeni merkezler oluşturmaya yönelik düzenleme yaptığı belirlenen öğretmen Ö5 “Kapının hemen girişinde imza merkezi diye bir merkez oluşturdum. Sınıfa gelen çocuklar listeden isimlerini bulur ve isimlerinin yanına imza atar.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Merkezleri okuma yazma materyalleri bakımından desteklemeye yönelik düzenleme yaptığı belirlenen öğretmen Ö11 “Sadece bir merkeze yoğunlaşmış bu beceriyi veremezsiniz. Tüm merkezlere materyal desteği sağlamak önemlidir. Her merkezde her zaman bir yazma aracı bulundurmak gerek.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Sonuç olarak öğretmenlerin “Sınıf ortamını zenginleştirmek amacıyla yaptığımız düzenlemeler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenler tarafından sınıf çevresini zenginleştirmek için birçok düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda öğretmenlerin sınıf ortamını zenginleştirme konusu hakkında bilgi sahibi oldukları ve çevre düzenlemelerine gereken önemi verdikleri çıkarılabilir. Aydın Yılmaz (2009)’a göre öğretmenlerin yapacağı sınıf içi düzenlemeler çocukların okuma yazmaya karşı ilgisini artırmada önemlidir. Yapılan çalışmalarda da sınıf çevresinin önemi gözler önüne serilmiştir. Baroody ve Diamond (2014) tarafından yapılan çalışmada sınıf çevresinin çocukların okuma yazmaya olan ilgi ve katılımları, Nielsen ve Monson (1996) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmenler tarafından düzenlenen sınıf çevresi ve yapılan etkinliklerin çocukların okuma yazma gelişimleri üzerine olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür.

Okuma yazmaya hazırlık çalışmalarında öğretmenler tarafından yapılması gereken ilk şey çevre düzenlemesidir. Bu düzenleme kapsamında sınıftaki materyallerin ve merkezlerin etiketlenmesi ile çocukların yazı farkındalığı oluşturması sağlanabilir. Bunun yanı sıra öğretmenin sınıfta yazı tahtası, cetveller, eski dergiler, gazeteler ve telefon rehberleri gibi çeşitli malzemeleri çocukların aktif kullanımına açık olacak şekilde düzenlemesi gerekir (Kandır vd., 2010).

Anasınıfları genellikle çocukların farklı merkezlerde zaman geçirmelerine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu farklı düzenlemeler çocukların sözcük okuma, yazma, uyakları fark etme gibi farklı okuma yazma becerilerini geliştirmeleri için uygulamalar yapmalarına fırsat sunar (Storch & Whitehurst, 2002). Sınıfta yazılı materyallerden oluşan bir yazı merkezi oluşturulmasının, sınıfın yazılı uyaranlarla donatılmasının, sınıftaki merkezlere yazılı materyaller konulmasının ve çocuklara birlikte afiş hazırlanmasının çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini geliştirebileceği belirtilir (Üstün, 2007).

Tablo 4.

Öğretmenlerin çocuklara sundukları okuma yazma materyallerinin dağılımı

Materyaller	f
Harf ve sözcük tanımlarına yönelik materyaller (Alfabe tabloları, harita-atlas, harf ve sözcük kartları içeren oyunlar, şarkı kartonları, resimli sözcük kartları, yapbozlar, şarkı kartonları)	12
Okuma yapımlarına yönelik materyaller (Eş kitaplar-aynı kitaptan sayıca fazla bulundurma, büyük ve küçük boy hikâye kitapları, resimli hikâye kartları, gazeteler, bilim dergileri, broşürler, el yapımı materyaller)	11
Yazma yapımlarına yönelik materyaller (kum havuzu, boyalar-parmak boya, kuru, pastel, sözcük anahtarlıkları, kalemler)	11
Dinleme yapımlarına yönelik materyaller (cd'li hikâye kitapları, cd çalar, fonik fonlar, eğitici müzikli videolar)	7
Konuşma yapımlarına yönelik materyaller (mikrofon, kukla, telefon)	3

Öğretmenlerin “Çocuklara sunduğunuz okuma yazma materyalleri nelerdir?” sorusuna ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri Tablo 4’de yer almaktadır. Öğretmenler tarafından kullanılan materyallerin çocukların okumalarına, yazmalarına, dinlemelerine, konuşmalarına ve harf-sözcük tanımlarına yönelik materyaller olmak üzere 5 temel kategori içinde biçimlendiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan 12 öğretmenin çocukların harf ve sözcük tanımlarına, 11 öğretmenin çocukların okuma yapımlarına, 11 öğretmenin çocukların yazma yapımlarına, 7 öğretmenin çocukların dinleme yapımlarına, 3 öğretmenin ise çocukların konuşma yapımlarına yönelik materyaller sunduğu belirlenmiştir.

Okuma yapımlarına yönelik materyal sunduğu belirlenen Öğretmen Ö13 “Bir kitaptan sayıca fazla bulunduruyorum. Küçük gruplar şeklinde bir araya geliriz. Ben okuduğum sürece çocuklar da beni takip ederler.” şeklinde açıklama yapmıştır. Okuma yapımlarına yönelik materyal sunduğu belirlenen bir diğer Öğretmen Ö10 “Sadece hikâye kitapları sunmam. Dergiler, doğa ve canlı bilimleri ile ilgili kitaplar sunarım ve inceleriz.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Harf ve sözcük tanımlarına yönelik materyal sunduğu belirlenen Öğretmen Ö8 “Haritalar çocukların çok ilgisini çeker, haritalar büyük küçük harf farkındalığı için önemli bir araçtır.” şeklinde görüş bildirmiştir. Harf ve sözcük tanımlarına yönelik materyal sunduğu belirlenen Öğretmen Ö1 ise “Sözcük ve harfler tanıdık hale gelmeleri için mutlaka şarkı kartonları gere-

kiyor. Şarkı kartonları hem yazı farkındalığı hem de yeni sözcükler öğrenmeleri hem de sözcüklere tanıdık hale gelmeleri için önemlidir.” şeklinde görüş bildirmiştir. Harf ve sözcük tanınmalarına yönelik materyal sunduğu belirlenen Öğretmen Ö2 “Mutlaka bir sınıfta harf tablosu yer almalı harf tablosunda ismindeki harfleri göstermesini isterim. Sınıftaki tüm çocuklar isimlerinde yer alan harfleri tablodan bulup gösterebilirler.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Konuşma yapmalarına yönelik materyal sunduğu belirlenen Öğretmen Ö8 “Sınıfta mutlaka çalışan ya da çalışmayan bir mikrofon olmasına özen gösteririm. Mikrofon katılımı çok fazla artırıyor.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Sonuç olarak öğretmenlerin “Çocuklara sunduğunuz okuma yazma materyalleri nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenler tarafından birçok okuma yazma materyalinin çocuklara sunulduğu görülmüştür. Bu sonuçtan hareketle öğretmenlerin okuma yazma ile ilişkili kullanılabilir materyal çeşitleri hakkında bilgi sahibi oldukları ve materyal sunma konusuna önem verdikleri çıkarılabilir. Weinberger (1996)’ya göre çocukların oluşturduğu kitaplar, okuma oyunları içeren oyuncak bilgisayarlar, ev yapımı okuma fişleri, hikâye ve ritim kasetleri, daktilo, mıkna-tıslı harfler, okumayla bağlantılı oyunlar, resimli sözcük kartları, domino sözcük çiftleri, oyun ve heceleme kitapları çocukların bu becerilerini desteklemek için kullanılabilir oyun ve okuma yazma ile ilişkili materyallerdir. Çocuklara okuma yazma ile ilişkili materyaller sunmanın çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri üzerine olumlu etki yaptığı gerçekleştirilen çalışmalarda da görülmektedir.

Farver, Xu, Lonigan ve Eppe (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada okuma yazma ile ilişkili araçların varlığı ile çocukların dil ve yazı bilgisi arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Clark ve Kragler (2005) tarafından yapılan çalışmada, üç okul öncesi eğitim sınıfında bulunan 4-5 yaşındaki çocukların okuma yazmaya hazırlık çalışmaları materyallerle desteklenmiş ve çocuklar bir yıl boyunca gözlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrenme ortamlarının zenginleştirilerek desteklemesinin okuma yazma gelişimini olumlu etkilediği belirlenmiştir. Guo, Justice, Kaderavek ve McGinty (2012) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise sınıf yazma materyalleri varlığının çocuğun alfabe bilgisi ve isim yazma becerisi üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin “Aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirme yollarınız nelerdir?” sorusuna ilişkin verdikleri cevapların betimsel istatistikleri Tablo 5’de yer almaktadır. Öğretmenlerin aileleri bilgilendirme yollarının; eve gönderilen etkinlikler, toplantılar, bilgilendirme notları, panolar ve sergiler olmak üzere 5 temel kategori içinde biçimlendiği görülmektedir.

Tablo 5.

Öğretmenlerin aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirme yollarına yönelik dağılım

Bilgilendirme yolları	f
Eve gönderilen etkinlikler	6
Toplantılar	5
Bilgilendirme notları	4
Panolar	3
Sergiler	2

Araştırmaya katılan öğretmenlerin 6'sı eve gönderilen etkinlikler, 5'i toplantılar, 4' ü bilgilendirme notları, 3'ü panolar, 2'si sergiler yolu ile aileleri bilgilendirdiklerini belirtmişlerdir.

Eve etkinlik göndererek aileleri bilgilendirdiği belirlenen Öğretmen Ö5 “Çocukla birlikte oluşturduğumuz hikâye kitaplarını aileleriyle tamamlamaları için eve gönderirim. Ben çocukla birlikte sayfalara bazı yazılar yazarım. Çocuk ve ailesi birlikte yazılara yönelik resimler çizer.” şeklinde açıklama yapmıştır. Notlar yoluyla aileleri bilgilendirdiği belirlenen Öğretmen Ö4 “Mutlaka çocukların kutularına bilgilendirme mektupları koyarım.” şeklinde açıklama yapmıştır.

Sonuç olarak öğretmenlerin “aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirme yolları nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin aileleri bilgilendirmek için çok az yola başvurduğu ve benzer yollardan faydalandıkları görülmüştür. Oysa ailelerin de çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerinin gelişimine katkı sağlamak için çocuklara bu becerilerini desteklemeye yönelik uygun etkinliklerden oluşan zengin uyarıcı bir ortam sunması gereklidir (Çelenk, 2006; Henniger, 2005; Kotaman, 2007; Üstün, 2007). Bu sebeple ailelerin çocuklarına nasıl yardım edecekleri hakkında bilgilendirilmesi gerekir. Bilgilendirilen ailelerin, uygun etkinlikler sunmasının çocuklarının okuma yazma becerileri üzerine olumlu etki yapacağı açıktır (Busser, 2008; Justice vd., 2004; Lawhon ve Cobb, 2002).

Etkili bir ev okul ilişkisini geliştirmek ve bu etkileşimi sağlamak için broşür, ev ödevi, okul gazeteleri gibi birçok çeşitli etkinliklerden faydalanılabilir. Buna rağmen uygulama konusuna gelince birçok etkinliğin yapılmadığı ve eksik bırakıldığı görülmektedir (Weinberger, 1996). Oysa öğretmenlerin aileleri bu konuda bilgilendirmesi için yapılabilecek birçok etkinlik vardır. Bu etkinlikler şunlardır (Feiler vd., 2007):

Okulda yapılan çalışmaların örnekleri videoya çekilerek eve gönderilmeli,

Anketler, formlar ve toplantılar yoluyla ebeveynlerin ihtiyaç duydukları konularda bilgi edinmesi sağlanmalı,

Sınıf panoları düzenli olarak bilgilendirici yazılar ve haberlerle donatılmalı,

Resmi olmayan toplantılar daha sık düzenlenmeli,

Öğretmenler aileler için daha sık haftalık zamanlar ayırmalı,

Okuldan eve eğlenceli etkinlikler gönderilmeli,

Okuma yazma ile ilgili eğitici videolar oluşturmalı,

Okulda yapılan çalışmalar ve elde edilen başarılar okul dışındaki mekânlar kullanılarak sergilenmeli,

Çocukların okuma yazma etkinliklerine ilişkin davranışlarını not etmek için günlükler oluşturmalı (Ayşe, kitap okumaya şu tepkiyi verdi gibi),

Okuma kulüpleri ve okuma merkezleri oluşturulmalı,

Ev okul arasında fotoğraf paylaşımı sağlanmalı (fotoğrafların altına mutlaka yazı yazarak),

Geziler düzenlenmeli (gezi öncesi ve sonrası notlar oluşturularak yazıya vurgu yapılarak).

Yapılmış olan bu çalışmada ise öğretmenlerin aileleri bilgilendirme için çok az yola başvurması sonucundan hareketle öğretmenlerin aileleri bilgilendirme konusunda bilgi sahibi olmadığı, aile desteğinin gerekliliğine önem vermediği, aileyi destekleme görevlerinin farkında olmadığı ve ailelere gereken rehberliği sunmadığı çıkarılabilir. Oysa çocuğun okuma yazma kazanımında aileler tarafından evde uygulanan etkinlikler okulda uygulanan etkinlikler kadar önemlidir. Bu sebeple öğretmenlerin evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında aileleri bilgilendirmesi gerekir. Yapılan çalışmalarda da aileler tarafından evde uygulanan etkinliklerin ve aile tarafından verilen desteğin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur (Eva vd., 2011; Law, 2008; Neumann vd., 2013; Newland vd., 2011; Ortiz vd., 2001; Rashid vd., 2005; Stephenson vd., 2008; Weigel vd., 2010).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada, görüşme yapılan öğretmenlerin çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemek üzere gerçekleştirdikleri uygulamalar belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda öğretmenler tarafından birçok farklı okuma yazma etkinliğinin uygulandığı, sınıf okuma yazma ortamını zenginleştirmek için birçok düzenleme yapıldığı ve çocuklara birçok okuma

yazma materyali sunulduğu görülürken sınırlı sayıda yöntem-teknik kullanıldığı ve aileyi bilgilendirmek amacıyla çok az yola başvurulduğu görülmüştür.

Okuma yazma becerilerinin kazanılması okuma farkındalığı, yazı farkındalığı, sözel dil becerisi, fonolojik farkındalık ve alfabe bilgisi gibi okuma yazmaya hazırlık becerilerinin okul öncesi dönemde desteklenmesine ve geliştirilmesine bağlıdır. Öğretmenler tarafından her bir okuma yazmaya hazırlık becerisini desteklemeye ilişkin etkinlikler oluşturmak, materyaller sunmak, sınıf çevresi düzenlemek, farklı yöntem ve teknikler kullanmak okul öncesi dönem çocukların farklı deneyimler edinmesine olanak sağlar. Bu deneyimlerin ise çocukların ileri dönemlerde kazanması gereken okuma yazma becerilerini destekleyebileceği üzerinde durulur. Ayrıca öğretmenlerin ev desteğinin gerekliliğine inanarak ailelere gerekli yönlendirmelerde bulunması ve ailelerin ev etkinliklerine katılımlarını sağlaması gerektiği çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri kazanmasının ancak ev ve okul öğrenmelerinin birlikte yürütülmesi ile verime ulaşabileceği belirtilir. Çalışma kapsamında belirlenen bu uygulamaların gerek ailelere gerekse öğretmenlere çocukların okuma yazmaya hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik ne gibi etkinlikler uygulayabilecekleri bakımından rehber olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca sonuçlar doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

- Öğretmenlerin öğretim yöntem ve teknik bilgilerini destekleyecek programlara katılması sağlanabilir.
- Öğretmenlerin aileleri evde yapabilecekleri etkinlikler hakkında bilgilendirmesi ile ailelerin çocuklarının okuma yazma becerileri gelişimi üzerindeki görevlerini yerine getirmeleri sağlanabilir.
- Daha geniş örneklem üzerinde çalışmalar yapılarak uygulamalar belirlenebilir.
- Eğitim düzeyi, kıdem yılı gibi değişkenler ele alınarak öğretmenlerin uygulamaları incelenebilir.
- Öğretmenlerin gerçekleştirdikleri okuma yazma uygulamaları süresince çocuklarla iletişim ve etkileşimini inceleyen çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmenler tarafından gerçekleştirilen uygulamalar ile çocukların okuma yazmaya hazırlık becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmenlerin bu etkinliklere ayırdıkları günlük miktarlar belirlenebilir.
- Türkiye’de ve Amerika’da bulunan öğretmenler tarafından gerçekleştirilen uygulamalar kıyaslanabilir.

KAYNAKLAR

Alisinanoğlu, F., ve Şimşek, Ö. (2012). Okuma Yazmaya Hazırlık Çalışmalarının Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Yazmaya Hazırlık Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. *Pegem Eğitim Ve Öğretim Dergisi*, 2(2), 1-14.

Ambrose, S. E., Fey, M. E. ve Eisenberg, L. S. (2012). Phonological Awareness And Print Knowledge Of Preschool Children With Cochlear. *Implants Journal Of Speech, Language, And Hearing Research*, 55, 811-823.

Aram, D., Most, T. ve Mayafit, H. (2006). Contributions Of Mother-Child Storybook Telling And Joint Writing To Literacy Development İn Kindergartners With Hearing Loss. *Language, Speech, And Hearing Services İn Schools*, 37, 209-223.

Aydın Yılmaz, Z. (2009). *Uygulama Örnekleriyle İlk Okuma Yazma Öğretimi (Ses Temelli Cümle Öğretimi)*. (2. Basım). Ankara: Nobel.

Baroody, A. E. ve Diamond, K. E. (2014). Associations Among Preschool Children's Classroom Literacy Environment, Interest And Engagement İn Literacy Activities, And Early Reading Skills. *Journal Of Early Childhood Research*, 1-17.

Bayraktar, V. ve Temel, F. (2014). Okuma-Yazmaya Hazırlık Eğitim Programı'nın Çocukların Okuma Yazma Becerilerine Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(3), 8-22.

Bennett, K. K., Weigel, D. J. Ve Martin, S. S. (2002). Children's Acquisition Of Early Literacy Skills: Examining Family Contributions. *Early Childhood Research Quarterly*, 17, 295-317.

Berninger, V., Rutberg, J., Abbott, R., Garcia, N., Anderon Youngstrom, M. Ve Brooks, A. (2006). Tier 1 And Tier 2 Early Intervention For Handwriting And Composing. *Journal Of School Psychology*, 44, 3-30.

Bingham, G. (2007). Maternal Literacy Beliefs And The Quality Of Mother-Child Book-Reading Interactions: Associations With Children's Early Literacy Development. *Early Education And Development*, 18(1), 23-49.

Bingham, G. E., Hall-Kenyon, K. M. Ve Culatta, B. (2010). Systematic And Engaging Early Literacy: Examining The Effects Of Paraeducator Implemented Early Literacy Instruction. *Communication Disorders Quarterly*, 32(1), 38-49.

Bochner, S., Outhred, L. Ve Pieterse, M. (2001). A Study Of Functional Literacy Skills İn Young Adults With Down Syndrome. *International Journal Of Disability Development And Education*, 48, 67-90.

Botts, D. C., Losardo, A. S., Tillery, C. Y. Ve Werts, M. G. (2014). A Comparison Of Activity-Based Intervention And Embedded Direct Instruction When Teaching Emergent Literacy Skills. *The Journal Of Special Education*, 48(2), 120-134.

Brown, P. M., Byrnes, L. J., Watson, L. M., Ve Raban, B. (2013). Young Learners: Aspects Of Home Literacy Environments Supporting Hypotheses About The Structure Of Printed Words. *Journal Of Early Childhood Research*, 11(3), 262-273.

Burnett, P. C. (2002). Teacher Praise And Feedback And Students' Perceptions Of The Classroom Environment. *Educational Psychology*, 22, 5-16.

Burgess, S. R., Hecht, S. A. Ve Lonigan, C. J. (2002). Relations Of The Home Literacy Environment (HLE) To The Development Of Reading-Related Abilities: A One-Year Longitudinal Study. *Reading Research Quarterly*, 37, 408-426.

Busser, D. (2008). Learning to be literate: Parental empowerment in early literacy interventions”, Faculty of Social Sciences, Brock University St. Catharines, Ontario

Catron, C. E. Ve Allen J. (2003). *Early Childhood Curriculum (A Creative Play Model)*.(Third Edition). USA: Merrill Prentice Hall.

Clark, P. Ve Kragler, S. (2005). The Impact Of Including Writing Materials In Early Childhood Classrooms On The Early Literacy Development Of Children From Low-Income Families. *Early Child Development And Care*, 175(4), 285-301.

Craig, S. A. (2006). The Effects Of An Adapted Interactive Writing Intervention On Kindergarten Children’s Phonological Awareness, Spelling, And Early Reading Development: A Contextualized Approach To Instruction. *Journal Of Educational Psychology*, 98(4), 714-731.

Colleen Macdonald, C. Ve Figueredo, L. (2010). Closing The Gap Early: Implementing A Literacy Intervention For At-Risk Kindergartners In Urban Schools. *The Reading Teacher*, 63(5), 404-419.

Connor, C. M., Morrison, F. J. Ve Slominski, L. (2006). Preschool Instruction And Children’s Literacy Skill Growth. *Journal Of Educational Psychology*, 98, 665-689.

Coşkun, L. (2016). *Evde Uygulanan Okuma Yazmaya Hazırlık Çalışması Etkinliklerinin Anaokuluna Devam Eden 48-60 Aylık Çocukların Okuma Yazmaya Hazırlık Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çayır, A. Ve Ulusoy, M. (2014). Akıcılığı Geliştirme Programının İlkokul İkinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma Ve Anlama Becerileri Üzerindeki Etkisi. *Cumhuriyet International Journal Of Education*, 3(2), 26-43.

Çelenk, S. (2006). *Etkinlik Temelli İlk Okuma Ve Yazma Öğretimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Debaryshe, D. B., Binder, J. C. Ve Buell, M. J. (2000). “Mothers’ Implicit Theories Of Early Literacy Instruction: Implications For Children’s Reading And Writing. *Early Child Development And Care*, 160, 119-131.

Diamond, K. E., Gerde, H. K. Ve Powell, D. R. (2008). Development In Early Literacy Skills During The Prekindergarten Year In Head Start: Relations Between Growth In Children’s Writing And Understanding Of Letters. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(4), 467-478.

Dickinson, D. K. Ve Caswell, L. (2007). Building Support For Language And Early Literacy In Preschool Classrooms Through In-Service Professional Development: Effects Of The Literacy Environment Enrichment Programme (LEEP). *Early Childhood Research Quarterly*, 22, 243-260.

Dynia, J. M., Lawton, K., Logan, J. A. R., Ve Justice, L. M. (2014). Comparing Emergent-Literacy Skills And Home-Literacy Environment Of Children With Autism And Their Peers. *Topics In Early Childhood Special Education*, 34(3), 142-153.

Eva, Y. H., Lau, H. L. Ve Nirmala, R. (2011). Parental Involvement And Children's Readiness For School In China. *Educational Research*, 53(1), 95-113.

Farver, A, J. M. , Xu, Y. Lonigan, C. J., Ve Eppe, S. (2013). The Home Literacy Environment And Latino Head Start Children’s Emergent Literacy Skills. *Developmental Psychology*, 49(4), 775-791.

Feiler, A., Andrews, J., Greenhough P., Hughes, M., Johnson, D., Scanlan, M. Ve Ching Yee, W. (2007). *Improving Primary Literacy Linking Home And School*. New York: Routledge Taylor And Francis Group.

Fielding-Barnsley, R. ve Hay, I. (2012). Comparative Effectiveness Of Phonological Awareness And Oral Language Intervention For Children With Low Emergent Literacy Skills. *Australian Journal Of Language And Literacy*, 35(3), 271-286.

Elias, G., Hay, I., Homel, R. ve Freiberg, K. (2006). Enhancing Parent-Child Book Reading In A Disadvantaged Community. *The Australian Journal Of Early Childhood*, 31, 20-25.

Guo, Y., Justice, L. M., Kaderavek, J. N. ve Mcginty, A. (2012). The Literacy Environment Of Preschool Classrooms: Contributions To Children's Emergent Literacy Growth. *Journal Of Research In Reading*, 35(3), 308-327.

Henniger, M. (2005). *Teaching Young Children An Introduction*. (3 Rd. Edition). Western Washington University. Upper Saddle River, New Jersey Columbus, Ohio.

Hilbert, D. D., Ve Eis, S. D. (2014). Early Intervention For Emergent Literacy Development In A Collaborative Community Pre-Kindergarten. *Early Childhood Educational Journal*, 42, 105-113.

Hindman, A. Ve Wasık, B. (2008). Head Start Teachers' Beliefs About Language And Literacy Instruction. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 479-492.

Horner, S. L. (2004). Observational Learning During Shared Book Reading: The Effects On Preschoolers' Attention To Print And Letter Knowledge. *Reading Psychology*, (25)3, 167-188.

Howes, C. (1997). Children's Experiences In Center-Based Childcare As A Function Of Teacher Background And Adult-Child Ratio. *Merrill-Palmer Quarterly*, 43, 404-425.

Howes, C., Burchinal, M., Pianta, R., Bryant, D., Early, D., Clifford, R. Ve Barbarin, O. (2008). Ready To Learn? Children's Pre-Academic Achievement In Pre-Kindergarten Programs. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 27-50.

Huebner, C. E. (2000). Community-Based Support For Preschool Readiness Among Children In Poverty. *Journal Education Student Placed Risk*, 5, 291-314.

Iverson, B. K., Brownlee, G. K. Ve Walberg, H. J. (1981). Parent-Teacher Contacts And Student Learning. *Journal Of Educational Research*. 24(6), 394-400.

Justice, L. M. Ve Ezell, H. K. (2002). Use Of Storybook Reading To Increase Print Awareness In At-Risk Children. *American Journal Of Speech-Language Pathology*, 11, 17-29.

Justice, L. M., Weber, S. E., Ezell, H. K. Ve Bakeman, R. (2002). A Sequential Analysis Of Children's Responsiveness To Parental Print References During Shared Book-Reading Interactions. *American Journal Of Speech-Language Pathology*, 11, 30-40.

Justice, L. M. Ve Pullen, P. C. (2003). Promising Interventions For Promoting Emergent Literacy Skills: Three Evidence-Based Approaches. *Topics In Early Childhood Special Education*, 23(3), 99-113.

Justice, L. M., Ve Kaderavek, J. N. (2004). Embedded-Explicit Emergent Literacy Intervention I: Background And Description Of Approach. *Language, Speech, And Hearing Services In Schools*, 35, 201-211.

Kandır, A., Özbey, S. ve İnal, G. (2010). *Okul Öncesi Eğitimde Program (1) Kuramsal Temeller*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Karakaş, B. (2015). Okul Öncesi Eğitim Alan 60-72 Aylık Çocuklarda Okula Hazırlık Eğitiminin İlkokula Hazırbulunuşluk Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kotaman, H. (2007). Turkish Parents' Dialogical Storybook Reading Experiences: A Phenomenological Study. *Journal Of Instructional Psychology*, 34(4), 200-206.

Laparo, K. M., Pianta, R. C. Ve Stuhlman, M. (2004). The Classroom Assessment Scoring System: Findings From The Prekindergarten Year. *The Elementary School Journal*, 104, 409-426.

Law, Y. K. (2008). The Relationship Between Extrinsic Motivation, Home Literacy, Classroom Instructional Practices, And Reading Proficiency In Second-Grade Chinese Children. *Research In Education*, 80, 37-51.

Lawhon, T. Ve Cobb, J. B. (2002). Routines That Build Emergent Literacy Skills In Infants, Toddlers, And Preschoolers. *Early Childhood Education Journal*, 30(2), 113-118.

Lonigan, C. J., Burgess, S. R. Ve Anthony, J. L. (2000). Development Of Emergent Literacy And Early Reading Skills In Preschool Children: Evidence From A Latent-Variable Longitudinal Study. *Developmental Psychology*, 36, 596-613.

Longcamp, M., Zerbato Poudou, M. T. Ve Velay, J. L. (2005). The Influence Of Writing Practice On Letter Recognition In Preschool Children: A Comparison Between Handwriting And Typing. *Acta Psychologica*, 119(1), 67-79.

Longcamp, M., Boucard, C., Gilhodes, J. C., Anton, J. L., Roth, M., Nazarian, B. Ve Velay J. L. (2008). "Learning Through Hand Or Typewriting Influences Visual Recognition Of New Graphic Shapes: Behavioral And Functional Imaging Evidence. *Journal Of Cognitive Neuroscience*, 20(5), 802-815.

Lovelace, S. Ve Stewart, S. R. (2007). Increasing Print Awareness In Preschoolers With Language Impairment Using Non-Evocative Print Referencing. *Language, Speech, And Hearing Services In Schools*, 38, 16-30.

Lynch, J. (2009). Preschool Teachers' Beliefs About Children's Print Literacy Development. *Early Years*, 29 (2), 191- 203.

Makin, L. ve Whitehead, M. (2004). *How to develop children's early literacy (A guide for professional carers and educators)*. London: Paul Chapman Publishing.

Mäki H. S., Voeten, M. J. M., Vauras M. M. S. Ve Poskiparta, E. H. (2001). Predicting Writing Skill Development With Word Recognition And Preschool Readiness Skills. *Reading And Writing*, 14, 643-672.

Masseti, G. M. (2009). Enhancing Emergent Literacy Skills Of Preschoolers From Low-Income Environments Through A Classroom-Based Approach. *School Psychology Review*, 38(4), 554-569.

Morton, T. (2014). Paired Books: Literature Connections For Emergent Learners. *The Journal Of The Texas Association For The Education Of Young Children*, 35(4), 24-28.

Nation, K. Ve Snowling, J. M. (2004). Beyond Phonological Skills: Broader Language Skills Contribute To The Development Of Reading. *Journal Of Research In Reading*, 27, 342-356.

Neuman, S. B., Copple, C. ve Bredekamp, S. (2000). Learning to read and write: Developmentally appropriate practice for children. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

Neumann, M. M., Hood, M. Ve Ford, R. (2013). Mother-Child Referencing Of Environmental Print And Its Relationship With Emergent Literacy Skills. *Early Education And Development*, 24, 1175-1193.

Newland, L. A., Gapp, S. C., Jacobs, G. M., Reisetter, M. F., Cambetas, D. Ve Wu, H. (2011). Mothers' Beliefs And Involvement: Links With Preschool Literacy Development. *International Journal Of Psychology*, 9, 67-90.

Nielsen, D. C. Ve Monson, D. L. (1996). Effects Of Literacy Environment On Literacy Development Of Kindergarten Children. *The Journal Of Educational Research*, 89(5), 259-271.

Orçan, M., ve Kandır, A. (2011). An Examination Of The Effect Of Supportive Educational Programs On Early Learning Skills Of 61 To72-Month-Old Turkish Children. *Elementary Education Online*, 10(2), 576-592.

Orlando, L. V. (2005). Learning Literacy Through Play Using Interactive Texts During Storybook Reading: A Parent-Child Experience. *Journal Of Early Childhood Teacher Education*, S. 25(3), 247-253.

Ortiz, C., Stowe, R. M. ve Arnold, D. H. (2001). Parental Influence On Child Interest In Shared Picture Book Reading. *Early Childhood Research Quarterly*, 16, 263-278.

Overby, M. S., Trainin, G., Smit, E. B., Bernthal, J. E. Ve Nelson, R. (2012). Preliteracy Speech Sound Production Skill And Later Literacy Outcomes: A Study Using The Templin Archive. *Language, Speech, And Hearing Services In Schools*, 43, 97-115.

Patton, Q. M. (1987). *How To Use Qualitative Methods In Evaluation*. London: Sage Pub.

Peterson, S. S. (2012). Preschool Early Literacy Programs In Ontario Public Libraries. *The Canadian Journal Of Library And Information Practice And Research*, 7(2), 1-21.

Piasta, S. B., Justice, L. M., McGinty, A. S. Ve Kaderavek, J. N. (2012). Increasing Young Children's Contact With Print During Shared Reading: Longitudinal Effects On Literacy Achievement. *Child Development*, 83(3), 810-82.

Pinto, G., Bigozzi, G., Gamannossi, B. A. Ve Vezzani, C. (2012). Emergent Literacy And Early Writing Skills. *The Journal Of Genetic Psychology*, 173(3), 330-354.

Perry, K. E., Donohue, K. M. Ve Weinstein, R. S. (2007). Teaching Practices And The Promotion Of Achievement And Adjustment In First Grade. *Journal Of School Psychology*, 45, 269-292.

Pierce, L. B. (2003). The Great Debate Continued: Does Daily Writing In Kindergarten Lead To Invented Spelling And Reading??. Master's Thesis, University Of North Texas, Texas.

Phillipsen, L., Burchinal, M., Howes, C. Ve Cryer, D. (1997). The Prediction Of Process Quality From Structural Features Of Child Care. *Early Childhood Research Quarterly*, 12, 281-303.

Puranik, C. S. Ve Al Otaiba, S. (2012). Examining The Contribution Of Handwriting And Spelling To Written Expression İn Kindergarten Children. *Reading And Writing*, 25, 1523-1546.

Puranik, C. S., Al Otaiba, S., Folsom Sidler, J. Ve Greulich, L. (2014). Exploring The Amount And Type Of Writing Instruction During Language Arts Instruction İn Kindergarten Classrooms. *Reading And Writing*, 27, 213-236.

Rashid, F. L., Morris, R. D. Ve Sevcik, R. A. (2005). Relationship Between Home Literacy Environment And Reading Achievement İn Children With Reading Disabilities. *Journal Of Learning Disabilities*, 38(1), 2-11.

Ray, R. D. Ve Jamison, D. F. (2010). Comparing Two Methods Of Writing Instruction: Effects On Kindergarten Students' Reading Skills. *The Journal Of Educational Research*, 103(5), 327-341.

Rimm-Kaufman, S. E., Laparo, K. M., Downer, J. T. Ve Pianta, R. C. (2005). The Contribution Of Classroom Setting And Quality Of Instruction To Children's Behavior İn Kindergarten Classrooms. *The Elementary School Journal*, 105, 377-394.

Roberts, J., Jurgens, J., Burchinal, M. Ve Porter Graham, F. (2005). The Role Of Home Literacy Practices İn Preschool Children's Language And Emergent Literacy Skills. *Journal Of Speech, Language, And Hearing Research*, 48, S345-359.

Rochdi, A. (2009). Developing Preliteracy Skills Via Shared Book Reading: The Effect Of Linguistic Distance İn A Diglossic Context. Doctoral Dissertation, The University Of Iowa, Iowa.

Roskos, K. Ve Christie, J. (2001). On Not Pushing Too Hard: A Few Cautionary Remarks About Linking Literacy And Play. *Young Children*, 56, 64-66.

Roskos, K. A. ve Neuman, S. B. (2001). "Environment and its influences for early literacy teaching and learning", In S.B. Neuman and D.K. Dickinson (Eds.), *Handbook of early literacy research* (pp. 281–292). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Shatil, E., Share, D. L. Ve Levin, I. (2000). On The Contribution Of Kindergarten Writing To Grade 1 Literacy: A Longitudinal Study İn Hebrew. *Applied Psycholinguistics*, 21, 1-2.

Snyder, T. D. ve Dillow, S. A. (2011). "*Digest of education statistics 2010. NCES 2011-015*", Washington, DC: U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Statistics.

Spira, E. G., Bracken, S. S. ve Fischel, E. J. (2005). Predicting Improvement After First- Grade Reading Difficulties: The Effects Of Oral Language, Emergent Literacy, And Behavior Skills. *Developmental Psychology*, 41, 225-234.

Stephenson, K. A., Parrila, R. K., Georgiou, G. K. ve Kirby, J. R. (2008). Parents' Beliefs, And Children's Task-Focused Behavior On Emergent Literacy And Word Reading Skills. *Scientific Studies Of Reading*, 12(1), 24-50.

Strickland, D. S. (1993). Emergent Literacy: How Young Children Learn To Read And Write. *Educational Leadership*, 47(3), 9-14.

Storch, S. A. Ve Whitehurst, G. J. (2002). Oral Language And Code-Related Precursors To Reading: Evidence From A Longitudinal Structural Model. *Developmental Psychology* 38(6), 934-947.

Türnüklü, A. (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24, 543-559.

Tsao, Y. L. (2008). Using Guided Play To Enhance Children's Conversation, Creativity And Competence İn Literacy. *Education*, 128(3), 515-520.

Uzuner, Y. (1998). *Eğitimde Niteliksel Araştırma Yöntemleri*. Yayınlanmamış Doktora Ders Notları. Eskişehir.

Üstün, E. (2007). *Okul Öncesi Çocuklarının Okuma Yazma Becerilerinin Gelişimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Vandermaas, Peeler, M., Nelson, J., Bumpass, C., ve Sassine, B. (2009). Numeracy-Related Exchanges İn Joint Storybook Reading And Play. *International Journal Of Early Years Education*, 17(1), 67-84.

Weigel, D. J., Martin, S. S. ve Bennett, K. K. (2010). Pathways To Literacy: Connections Between Family Assets And Preschool Children's Emergent Literacy Skills. *Journal Of Early Childhood Research*, 8(1), 5-22.

Weinberger, J. (1996). *Literacy Goes to School*. London: Paul Chapman Publishing.

Wiltz, N. ve Klein, E. (2001). What Do You Do İn Child Care? Children's Perceptions Of High And Low Quality Classrooms. *Early Childhood Research Quarterly*, 16, 209-236.

Wolfersberger, M. E., Reutzel, D. R., Sudweeks, R. ve Fawson, P.C. (2004). Developing And Validating The Classroom Environmental Profile (CLEP): A Tool For Examining The 'Print Richness' Of Early Childhood And Elementary Classrooms. *Journal Of Literacy Research*, 36(2), 211-272.

Yazıcı, E. ve Kandır, A. (2014). Okuma Yazma Becerilerini Destekleyici Duyu Eğitimi Programının 61-66 Aylık Çocukların Okuma Yazma Becerilerine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(33), 686-701.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TEŞEKKÜR

Çalışmaya sağladığı destekten dolayı North Texas Üniversitesinden Prof. Dr. George S. MORRISON' a teşekkür ederiz. Lütfiye Coşkun Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında misafir araştırmacı olarak TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

Extended Abstract

Children's early literacy experiences and the skills they gain during preschool periods lay the foundation for children's later reading achievement in the first year of primary school (Overby, Trainin, Smit, Bernthal, & Nelson, 2012; Piasta, Justice, McGinty, & Kaderavek, 2012; Pinto, Bigozzi, Gamannossi, & Vezzani, 2012). Specifically, there is evidence that children's early reading skills in preschool and early elementary school are related to reading skills and achievement later in elementary, middle, and high school (Lonigan, Burgess, & Anthony, 2000; Morton, 2014). Teachers play a pivotal role in providing children with optimal environments for early literacy learning (Hindman & Wasik 2008).

Studies have reported that teacher quality is a strong predictor of children's school-readiness skills (Howes, 1997; Phillipsen, Burchinal, Howes, & Cryer, 1997). They need to know not only what to teach but how to teach effectively (Neuman, Copple, & Bredekamp, 2000). Literacy practices in preschools affect children's early literacy ability (Dickinson & Caswell, 2007). Furthermore, it is also apparent that the classroom literacy environment influences children's interactions with literacy-related materials in preschools (Wolfersberger, Reutzel, Sudweeks, & Fawson, 2004).

High quality in teaching and classroom practices have been shown to contribute to children's academic achievement, behavior, and well-being in the classroom (Burnett, 2002; Howes et al., 2008; LaParo, Pianta, & Stuhlman, 2004; Perry, Donohue, & Weinstein, 2007; Rimm-Kaufman, LaParo, Downer, & Pianta, 2005). High quality classrooms often included opportunities for children to choose their own activities and materials (Wiltz & Klein 2001). Typical preschool classrooms, the physical literacy environment would include storybooks, writing materials, signs and labels and literacy-related play props (e.g. shopping lists, telephone books) that may be available in certain activity contexts (Wolfersberger, Reutzel, Sudweeks, & Fawson, 2004). Over the last decade, researchers have identified specific features of the classroom literacy environment that appear particularly influential to young children's literacy development (Roskos & Neuman, 2001). The purpose of this research is to specify the teacher practices improving children's literacy skills. In accordance with the purpose of the research, these four questions were answered in this study.

What kind of literacy activities do you implement in your classroom? What kind of instructional techniques and method do you use during teaching literacy skills? What kind of design and arrangements do you use in your classroom to support literacy development? What kind of literacy material do you present to children in your classroom? How do you inform parents about the importance of the literacy activities?

This research was conducted using both qualitative and quantitative research methods and techniques. In order to collect data, semi-structured interview technique was used. Participants included 20 teachers of 3 and 6 year olds children in-

involved in preschool programs. All of the teachers were working in Denton. Preschool teachers were randomly selected to participate in this study. As part of this study, teachers were interviewed about their literacy practices. Each participant was interviewed for approximately 15 minutes in a quiet setting at the ECE centre. Of the 5 questions prepared in advance. The findings presented here are the results of the interview with teachers about their literacy practices. As part of the interview, teachers were asked about the activities they implement for improving their children literacy skills. Based on teachers' responses to these question, their responses could be categorized into different categories and the results were scored based on frequency. It has been found that there are various literacy activities implemented by teachers. Literacy practices that have been implemented by classroom teachers are important for children's early school success. As the findings of many studies have shown, different aspects of classroom literacy activities are related to the development of children literacy and language competence (Law, 2008; Puranik, Al Otaiba, Sidler, & Greulich, 2014). It has been found to be limited instructional techniques and methods used by teachers during teaching literacy skills. All of teachers participating this study, stated that they used the play technique for improving children literacy skills. Play is a significant medium for children's literacy development As children engage in play activities, they are given opportunities and the motivation to show what they already know about reading and writing systems. In other words, by engaging in joyful play activities, children also build meaning or understanding, and develop skills closely associated with reading and writing competence (Tsao, 2008).

It has been specified that there are many rich arrangements designed by teachers for enriching classroom environment. High-quality literacy environments are likely to provide activities and materials that afford children opportunities to learn and to practice important early reading skills (Justice & Pullen, 2003; Neuman, Cople, & Bredekamp, 2000). Preschool classrooms are usually structured so that children spend time in different settings each day. These different settings provide young children with different levels of instructional support and opportunities to practice different types of early reading skills (Storch & Whitehurst, 2002). Studies have found associations between features of children's classroom literacy environments and children's early reading (Baroody & Diamond, 2014; Nielsen & Monson, 1996).It has been specified in this study that there are many different literacy materials presented to children by teachers. Preschool classrooms have been equipped with story books, writing materials, signs and labels as well as literacy-related play props. The literacy material of preschool classrooms contributes extensively to children's emergent literacy growth (Guo, Justice, Kaderavek, & McGinty, 2012). It has also been specified that similar and limited information ways were used by teachers for informing parents. According to Feiler and others (2007) there are many ways to inform parents. Teachers should believe in the necessity of home support. They have to encourage the parents' participation in literacy activities implemented at home with children. Children's learning can be enhanced if home and school learning are brought more closely together (Weinberger, 1996). Findings revealed that many different practices were implemented by teachers. It is suggested that, practices determined by this study will be helpful for both parents and teachers to implement activities to support literacy skills of children. The result of this study

suggests the need to look more closely at the early childhood teachers' literacy practice. Different activities can be determined according to studies on bigger samples. Activities of teachers can be investigated based on variables like education level and experience, encouraging teachers to attend education programs to support their instructional methods and techniques. Studies can be conducted to investigate the interaction of teachers with the children during preliteracy teaching as well as the interaction between activities of teachers and literacy skills of children.

TSK PERSONELİNİN KULLANABİLECEĞİ GİYİLEBİLİR ASKERİ BİLİŞİM SİSTEMİNİN: KULLANILABİLİRLİĞİNİ, VERİ TABANI TASARIMINI VE KULLANICI ARA YÜZÜ EKRANLARINI BELİRLEMeye YÖNELİK ANKET UYGULAMASI*

Mustafa KARAKOÇ**

Ömer ASAL***

ÖZ

Teknoloji günümüz dünyasında insanların yaşam biçimlerini ciddi bir şekilde etkilemektedir. Önemli teknolojik cihazlardan biri olan akıllı telefonların kabiliyetleri teknolojinin geldiği son noktayı göstermektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nde tek er tarafından kullanılan telsiz, dürbün, kamera, Küresel Konumları Cihazı (KKC) vb. aletlerin gelecekte tek bir bilişim sistemi altında toplanacağı ve yönetileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı: gelecekte TSK'da tek er seviyesinde kullanılacağı düşünülen bilişim sisteminin kullanılabilirliğini, veri tabanında tutulacak bilgilerin neler olması gerektiğini ve kullanılacak ara yüz ekranlarını araştırmaktır. Çalışmada: TSK Personelinin teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilmesinin sağlanması yanında, her personelin kendine güven duymasını sağlamak ve personel zayıflığının en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma verilerine TSK'da görev yapan askeri personele anket uygulamak suretiyle ulaşılmış; sistemin gelecekte kullanılmasının uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Çalışma sonunda elde edilen verilerin TSK bünyesinde uygulanmakta olan ve uygulanacak projelere ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Giyilebilir Bilişim, Askeri Teknoloji, Geleceğin Askeri

* Makalenin Geliş Tarihi: 22.06.2016 Kabul Tarihi:15.12.2016

** Mühendis, Turkcell

*** Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İmalat Mühendisliği

A SURVEY ON WEARABLE MILITARY INFORMATION SYSTEMS: USABILITY, DATABASE DESIGN AND USER INTERFACE DISPLAYS WHICH TAF PERSONEL COULD USE

ABSTRACT

Nowadays it is a reality that technology extremely affects the lifestyles of people in the world. The capabilities of smartphones illustrate the ultimate point where the technology comes. This study focuses on how Turkish soldiers use and will use this technology in the battle field. It is expected in the future that information systems like radio, binoculars, camera, GPS (Global Position System), will manage through a single information system by a single soldier in TAF (Turkish Armed Forces). The purpose of this study is to investigate the information held in the database, usability of the system and the user interface screen of the system. In this study, it is aimed to ensure that the Armed Forces Personnel use technology effectively, ensure all staff to feel confident and to minimize casualties. A self-report questionnaire was used to collect data from military personnel serving in TAF. The findings revealed that the system was desired to be used in the future. The results of this study may shed some light on future projects.

Keywords: Wearable Technology, Future Soldier, Army Technology

GİRİŞ

Bir Bilişim Sistemi, veri ve bilgiyi: toplamak (Input-Girdi), işlemek (Processing-İşleme), depolamak, dağıtmak (Output-Çıktı) işlemlerinin yanında, geri Besleme (Feed Back) yapıp amaca ulaşmayı sağlayan, birbiriyle ilişkili bir dizi bileşenden oluşur (Stair ve Raynolds, 2010). Bilgisayar-Tabanlı Bilişim Sistemleri: Donanım, yazılım, veri tabanları, telekomünikasyon, insanlar ve prosedürlerin bir takım olarak verinin toplanması, işlenmesi, saklanması ve bilgiye dönüştürmek üzere işlenmesi amacıyla düzenlenmesidir (Gökçen, 2011).

İnsan-Bilgisayar Etkileşimi, bilgisayar bilimi, bilişsel ve davranışsal psikoloji, antropoloji, sosyoloji, ergonomi ve daha fazlasını içeren alanlarda bir dizi teori ve uygulamaları birleştiren multi disiplinler bir alandır. Giyilebilir bilişim, yaygın bilişimin alt kümesi olarak değerlendirilebilir. 1980’de, resim ve videoları paylaşmak için geliştirilen ve 1990’ların sonuna doğru güneş gözlüğü boyutlarına gelmiştir (Kalle ve Youngjin, 2002). Başlangıçta günlük hayata yönelik geliştirilen bu teknoloji kısa süre içinde askerî alanda uygulama fırsatı bulmuştur. Giyilebilir Askeri Bilişim Sistemi, bazı alt sistemlerden oluşmaktadır. Sistemde kullanılacak malzemeler son teknolojiyi içeren, basit, hafif, kullanışlı ve güvenilir olmalıdır. Ayrıca; sis-

teme fiziksel güvenliğe yönelik geliştirilen akıllı nano teknolojik elbiseler de entegre edildiğinde en iyi sonuç elde edilmiş olacaktır. Sistemin 4 alt sistemden oluşması yeterli olacaktır. Bunu kullanacak personel de bu alt sistemlerden biri olarak düşünülerek Tablo 1’de ideal bir sistemin bileşenleri verilmiştir.

Tablo 1.
Giyilebilir askeri bilişim sisteminin alt bileşenleri

SİSTEM	ALT SİSTEM	BİLEŞENLER
GIYİLEBİLİR ASKERİ BİLİŞİM SİSTEMİ	BİLGİSAYAR	Akıllı Telefon/Saat, Akıllı Gözlük/Lens, GPS, Telsiz-Telefon vb.
	SİLAH	Dürbün LMÖÇ, Video Kamera, Termal Kamera, Mühimmat vb.
	ALGILAYICI	Nano Teknolojik Elbise, İHA İKA(İnsansız Kara Aracı) GPS KBRN vb.
	ENERJİ	Merkezi Batarya, Şarj Aleti / Alternatifleri.
	PERSONEL	Zorunlu-Profesyonel, Bilişsel-Fiziksel-Ruhsal.

Dünyada, “Giyilebilir Askeri Bilişim Sistemi” veya “Asker Sistemi Projesi” olarak adlandırılan çalışmaların bazıları Tablo 2’de gösterilmiştir (Becmer,2012):

Tablo 2.

Giyilebilir Askeri Bilişim Sistemi projelerinden bazıları (Becmer, 2012)

1	Fransa-1993-FELIN	Fantassain a Equipment et Liasionns Integrees
2	İngiltere-1994-FIST	Future Integrated Soldier Technology
3	Almanya-1995-IdZ	Infanterist der Zukunft
4	Avustralya-1995	Land 125/Wundurra
5	İtalya-1999	Soldato Futuro
6	İspanya-1999	Combatiente Futuro
7	Kanada- SIREQ-TD, IPCE	Soldier Information REquirements Technology Demonstration, Integrated Protective Clothing and Equipment)
8	Singapur-AMCS	Adwanced Manworn Combat System
9	Netherlands-D2S2	Dutch Digitised Soldier System
10	Norveç-NORMANS	NORwegian Modular Arctic Network Soldier
11	İsveç-MARCUS	MARKstrids Utrustad Soldat
12	Belçika	Combat Clothing and Equipment
13	Mısır-IESS	Egyptian Integrated Soldier System
14	İsrail	ACOG

Amerika Birleşik Devletleri'nin konu ile ilgili geliştirdiği/yürüttüğü projeler şunlardır: Land Warrior Asker Sistemi Projesi(2005) (Shachtman, 2009), Nett Warrior Asker Sistemi Projesi(2009) (Walch, 2011), Warrior Web Asker Sistemi Projesi(2011) (Darpa, 2014), TALOS (Tactical Light Operator Suit) Projesi(2013) (ABD Kara Kuvvetleri, 2014).Sistemi akıllı telefon vasıtasıyla yöneten ilk ülkenin ABD olduğunu söyleyebiliriz. 2012'de kullanılmaya başlayan Nett Warrior sistemine 2013'te güç ve kablo bileşenleri de geliştirilerek akıllı telefon entegrasyonu da tamamlanmıştır. Bunun sayesinde maliyet oldukça azaltılmış ve eğitimde harcanan zaman oldukça kısaltılmıştır. Telefonlar gerekli kriptolama ve güvenlik önlemleri alınmak suretiyle kablo vasıtasıyla telsiz irtibatı yapılarak entegre edilmiştir (Lopez, 2010).Şekil 1.1.ve 1.2.'de sistemin bazı kullanıcı ara yüz ekran görüntüleri verilmiştir.

Şekil 1.1.

Nett Warrior Sistemi'nin kullanıcı ara yüz görüntüsü (Lopez, 2010)

Şekil 1.2.

Nett Warrior Sistemi'nin kullanıcı ara yüz görüntüsü

Görüldüğü gibi bu konuda onlarca proje başlatılmış durumdadır. TSK'nın da benzer bir sistem geliştirip kullanması kaçınılmazdır. Resmi bir açıklama yapılmamakla beraber; açık kaynak olarak yayınlanan resim ve videolar da incelendiğinde TSK'nın özel birliklerinde (Komando, Özel Kuvvetler vb.) bu sistemin bazı alt sistemlerinin yavaş yavaş kullanılmaya başlandığını görülmektedir. Konu ile ilgili devlet veya ilgili kurumları tarafından projelendirilen resmi herhangi bir çalışmaya rastlanıl-

mamıştır. Fakat Aselsan firmasının üzerinde çalıştığı CENKER isimli bilişim sisteminin devletin ilgili kurumlarına yol gösterici olabileceği değerlendirilmektedir. Çalışma Aselsan'da görev yapan mühendisler tarafından 2015 yılında Savunma Sanayi Fuarı IDEF 15'te tanıtılmıştır.

Ülkemizde giyilebilir teknolojiler ile ilgili en son gelişme, Türk askeri için geliştirilen CENKER projesi oldu. Askeri alanda dünyanın en iyi savunma şirketleri arasında yer alan ASELSAN, savunma sanayi fuarı IDEF 15'te Türk askeri için geliştirdiği 'CENKER Takım ve Tek-Er Komuta Kontrol Sistemi' (Şekil 2) projesini tanıttı (Köse, 2015).

Şekil 2.

“CENKER Takım” ve “Tek-Er Komuta Kontrol Sistemi” (Köse, 2015)

Cenker sistemi 2 kg ağırlığında ve göze, kulağa, kola takılan ürünlerden oluşuyor. İçerisindeki yazılım sayesinde askerin sağlık durumu ve mühimmat takibi en hızlı şekilde yapılabilir. Geleceğin askeri olarak tanıtılan CENKER sistemiyle askerlerin üzerinde: **giyilebilir bilgisayar, akıllı muharebe sahası gözlüğü, akıllı saat, nabız ölçer, komuta bilgisayarı, dayanıklı batarya seti, hassas konuşmaya açık dış ortam sesinden arındırılan gırtlak mikrofonu, canlı görüntü aktarım kamerası, yazılım tabanlı telsiz ve silaha monte komuta birimi** bulunuyor (Köse, 2015).

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Altı bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanarak betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu TSK'da çalışan; Subay, Astsubay, Uzman Erbaş, Erbaş ve Erler oluşturmaktadır. İlk bölümde personelin uzmanlık seviyesini belirlemek için bazı sorular sorulmuştur. Çalışma esnasında; 82 Subay, 60 Astsubay, 52 Uzman Erbaş, 62 Erbaş-Er olmak üzere toplam 256 TSK mensubu ile görüşülmüştür.

Bu personelden: 64 kişinin(%25) Kıt'a birliklerinde(bu elbiseyi kullanan) 10 yıl ve daha fazla görev yaptığı, 59 kişinin(%23) 5-10 yıl arasında değişen sürelerde görev yaptığı, 87 kişinin (%34) 1-4 yıl arasında değişen sürelerde görev yaptığı ve 46 kişinin(%18) Kıt'a birliklerinde 1 yıldan az görev yaptığı tespit edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada altı bölümden oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Görüşme formunun üçüncü ve altıncı bölümü; halen gelişmiş ülke ordularının üretim, geliştirme ve test aşamasında olduğu ve gelecekte TSK mensupları tarafından da kullanılacağı değerlendirilen giyilebilir askeri bilişim sisteminin gerçekten gerekli ve kullanılabilir bir sistem olup olmadığına yönelik sorular yer almaktadır. Ayrıca üçüncü bölüm 3.5 ve 3.6'ncı sorularda sistemin yönetiminin tek bir akıllı telefonla mı, tek bir akıllı saatle mi, yoksa her ikisi ile beraber mi olması gerektiğine dair sorular sorulmuştur.

Görüşme formunun dördüncü bölümünde gelecekte kullanılacağı değerlendirilen sistemin veri tabanında hangi bilgilerin tutulması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme yapılan personelden kendisine sunulan seçeneklerden uygun olanların işaretlenmesi, uygun olmayanların boş bırakılması ve ilave edilmesi gereken bilgilerin elle yazılması istenmiştir.

Görüşme formunun beşinci bölümünde de sistemde kullanılacak ara yüz ekranlarında hangi bilgilere daha çabuk ulaşılması gerektiği araştırılmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel verilerin analizi için nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri analiz ve sunum yöntemlerinden biri olan yüzde hesaplamaları kullanılmıştır (Tutty ve diğerleri, 1996) Verilerin ayrıntılı analizi yapılmadan önce sonuçlar SPSS programında analiz edilmiş ve Tablo 3'te verilmiştir. Ölçeğin iç

tutarlılık güvenilirlik katsayısı (Cronbach alfa değeri) 0.637 olarak tespit edilmiştir. Ölçek geliştirme çalışmalarında bu eşik değer 0.60'a çekilebilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

Tablo 3.
Üçüncü bölüm sorularının güvenilirlik istatistikleri

Güvenilirlik İstatistikleri		
<i>(Reliability Statistics)</i>		
Alfa Değeri <i>(Cronbach's Alpha)</i>	Ölçeğin iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı <i>(Cronbach's Alpha Based on Standardized Items)</i>	Soru Sayısı <i>(N of Items)</i>
,603	,637	6

BULGULAR

Görüşme formunun üçüncü bölümünde; sisteminin gerçekten gerekli ve kullanılabilir bir sistem olup olmadığına yönelik sorular yer almaktadır. Tablo 4'de TSK mensuplarından ankete katılanların Sistem'in gerekliliği / kullanılabilirliği hakkındaki düşüncelerine ait yüzde hesapları görülmektedir.

Tablo 4.

Giyilebilir askeri bilişim sisteminin gerekliliği/kullanılabilirliği hakkındaki görüşlere ait yüzdeler

		1	2	3	4	5
		%	%	%	%	%
3-1	Tek Erin kullanacağı kompozit başlığına veya silaha monte edilecek kameradan alınacak anlık görüntü diğer manga personeline ve komuta katına iletilebilmelidir.	1	4	10	36	49
3-2	Başlık, tüfek, yelek, elbise gibi alt bileşenler nano teknoloji ve yeni nesil kompozit malzeme kullanılarak Tek Erin yükü hafifletilmelidir.	0	1	2	22	75
3-3	Tek Erin giyeceği akıllı elbise ve kullanacağı alt sistemlerdeki algılayıcılar vasıtasıyla (nabız ölçümü, yaralanma durumu, hedef mesafesi, mühimmat durumu) vb. elde edilen bilgilerin anlık paylaşımı yapılabilmelidir.	0	1	4	36	59

3-4	Tek Erin kullandığı silah, telsiz, kamera, algılayıcı, pil vb. sistemlerle ilgili bilgilerin tek bir akıllı telefon vasıtasıyla kontrol edilebilir olması anlık durumsal farkındalığı artırır; sistemlerin yönetimini ve haberleşmeyi kolaylaştırır.	1	5	21	24	49
3-5	Sistem’de akıllı telefona gerek yoktur. Onun yerine sadece akıllı saat kullanılması yeterli olur.	13	16	41	17	13
3-6	Sistemde akıllı telefon ve akıllı saat beraber kullanılmalıdır.	4	12	26	33	25
3-7	Tek Erin kullandığı termal kamera, gece görüş dürbünü, işaretleme ve görüntüleme cihazları gibi sistemlerin pilleri ağır, değişik boyutlarda ve şarj imkanı kısıtlı olduğundan kullanışsızdır; son teknolojik gelişmelerden faydalanılarak daha kullanışlı piller kullanılmalıdır.	1	2	7	33	57
3-8	Sistemin tüm alt bileşenleri; yazılımı dahil, tamamen milli imkanlarla tasarlanıp, üretilmeli ve Sistem Cumhuriyetimizin 100. Yılında(2023) tüm TSK Kıt’a birliklerinde Tek Er seviyesinde kullanılmalıdır.	1	3	6	24	66

Tablo 4’e göre ankete katılanların büyük çoğunluğu (%85) 3.1’inci soruda: Tek Erin kullanacağı kompozit başlığına veya silaha monte edilecek kameradan alınacak anlık görüntünün diğer manga personeline ve komuta katına iletebilmesi hususuna katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. 3.2’nci soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu (%97): Başlık, tüfek, yelek, elbise gibi alt bileşenlerin nano teknoloji ve yeni nesil kompozit malzeme kullanılarak Tek Erin yükünün hafifletilmesi hususuna katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. 3.3’üncü soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu (%95): Tek Erin giyeceği akıllı elbise ve kullanacağı alt sistemlerdeki algılayıcılar vasıtasıyla (nabız ölçümü, yaralanma durumu, hedef mesafesi, mühimmat durumu) vb. elde edilen bilgilerin anlık paylaşımının yapılabilmesi hususuna katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. 3.4’üncü soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu (%73): Tek Erin kullandığı silah, telsiz, kamera, algılayıcı, pil vb. sistemlerle ilgili bilgilerin tek bir akıllı telefon vasıtasıyla kontrol edilebilir olmasının anlık durumsal farkındalığı artıracığı; sistemlerin yönetimini ve haberleşmeyi kolaylaştıracağı hususlarına katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir.

3.5’inci soruda ankete katılanların çoğunluğu (%41): Sistem’de akıllı telefona gerek olmadığı, onun yerine sadece akıllı saat kullanılmasının yeterli olacağı hususunda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. 3.6’ncı soruda ankete katılanların çoğunluğu (%58): Sistemde akıllı telefon ve akıllı saatin beraber kullanılması hususuna katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. 3.7’nci soruda ankete katılanların çoğunluğu (%90): Tek Erin kullandığı termal kamera, gece görüş dürbünü, işaretleme ve görüntüleme cihazları gibi sistemlerin pillerinin ağır, değişik boyutlarda ve şarj imkanlarının kısıtlı

olduğundan kullanışsız oldukları; son teknolojik gelişmelerden faydalanılarak daha kullanışlı piller kullanılması hususlarına katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir. 3.8'inci soruda ankete katılanların çoğunluğu (%90): Sistemin tüm alt bileşenlerinin yazılımı dahil, tamamen milli imkanlarla tasarlanıp, üretilmesi ve Sistemin Cumhuriyetimizin 100. Yılında(2023) tüm TSK Kıt'a birliklerinde Tek Er seviyesinde kullanılması hususlarına katıldıklarını/kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir.

Görüşme formunun dördüncü bölümünde gelecekte kullanılacağı değerlendirilen sistemin veri tabanında hangi bilgilerin tutulması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme yapılan personelden kendisine sunulan seçeneklerden uygun olanların işaretlenmesi olmayanların boş bırakılması ilave edilmesi gereken bilgilerin elle yazılması istenmiştir. Tablo 4'de TSK mensuplarından ankete katılanların Sistem'in veri tabanında tutulması gereken bilgiler hakkındaki düşüncelerine ait yüzde hesapları görülmektedir.

Tablo 5.

Sistemin veri tabanında tutulması gereken bilgiler hakkındaki görüşlere ait yüzdeler

4. Tek Erin Kullanacağı Sistemde tutulması gereken bilgiler hangileri olmalıdır? Soluna (X)(%) işareti koyunuz. İlave olmasını istediğiniz bilgi varsa DİĞER bölümüne yazınız.					DİĞER
4-1	Sağlık bilgileri	(92)Kan Grubu	(61)Nabız Sayısı	(72)Yaralanma	
4-2	Dost/Düşman Birliklerin anlık durumunu içeren bilgiler	(95)Konum	(56)Tertibat	(67)Sayı	
4-3	Arazi şartlarının anlık durumunu içeren bilgiler	(63)Toprak yapısı	(80)Rakım	(73)Eğim	
4-4	Hava şartlarının anlık durumunu içeren bilgiler	(94)Yağış	(81)Rüzgar	(44)Nem	
4-5	Anlık haberleşme(Ses, Yazı)	(76)Can Dostu	(88)Tim/Manga K.	(54)Tk./Bl.K.	

4-6	Batarya bilgileri	(98)Şarj Durumu	(16)Cinsi	
4-7	Algılayıcı bilgileri	(93)Görüntü	(82)Ses	(82)Mesafe
4-8	Mühimmat Bilgileri	(93)Sayı	(67)Cins	(25)Kafile nu.
Diğer	Yazınız →			

Tablo 5'e göre 4.1'inci soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Sağlık bilgileri olarak kan grubu(%92), nabız sayısı(%61) ve yaralanma(%72) bilgilerinin tutulması gerektiğini, ayrıca; tansiyon, yorgunluk, hastalık bilgisi, yorgunluk durumu ve nabız ortalaması gibi bilgilerin de tutulabileceğini belirtmişlerdir. 4.2'nci soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Dost/Düşman Birliklerin anlık durumunu içeren bilgiler olarak, Konum(%95), Tertibat(%56), Sayı(%67) bilgilerinin tutulması gerektiğini, ayrıca; mesafe, silah, yol haritası, konuma göre yakınlık uzaklık gibi bilgilerin de tutulabileceğini belirtmişlerdir. 4.3'üncü soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Arazi şartlarının anlık durumunu içeren bilgiler olarak, Toprak Yapısı(%63), Rakım (%80), Eğitim (%73) bilgilerinin tutulması gerektiğini, ayrıca; bitki örtüsü, yükseklik farkı gibi bilgilerin de tutulabileceğini belirtmişlerdir. 4.4'üncü soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Hava şartlarının anlık durumunu içeren bilgiler olarak, Yağış(%94), Rüzgar(%80), bilgilerinin tutulması gerektiğini, Nem (%44) bilgisine gerek olmadığını, ayrıca; bitki örtüsü, yükseklik farkı gibi bilgilerin de tutulabileceğini belirtmişlerdir.

4.5'inci soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Anlık haberleşme(Ses, Yazı) bilgileri olarak, Can Dostu(%76), Tim/Manga K.(%80), Tk./Bl.K.(%73) bilgilerinin tutulması gerektiğini, ayrıca; komuta yeri, muharebe süresi gibi bilgilerin de tutulabileceğini belirtmişlerdir. 4.6'ncı soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Batarya bilgileri olarak, Şarj Durumu (%98), bilgisinin tutulması gerektiğini, Cinsi (%16) bilgisine gerek olmadığını, ayrıca; bitme süresi bilgisinin de tutulabileceğini belirtmişlerdir. 4.7'nci soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Algılayıcı bilgileri olarak, Görüntü (%93), Ses (%82), Mesafe (%82) bilgilerinin tutulması gerektiğini belirtmişlerdir. 4.8'inci soruda ankete katılanların büyük çoğunluğu sistemin veri tabanında: Mühimmat Bilgileri olarak, Sayı (%93), Cins (%67), bilgile-

rinin tutulması gerektiğini, Kafile nu.(%25) bilgisine gerek olmadığını(sadece Top ve Tank mürettebatı için tutulabileceğini) belirtmişlerdir.

Ankete katılanlar sistemin veri tabanında: KBRN Test bilgileri olarak, Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer saldırılara karşı erken ikaz sistemi oluşturacak şekilde algılayıcı bilgilerinin tutulabileceğini, ayrıca, İstek bilgileri olarak, mühimmat, su, yiyecek, yakıt, sağlık malzemesi vb. bilgilerin de tutulabileceğini belirtmişlerdir.

Görüşme formunun beşinci bölümünde gelecekte kullanılacağı değerlendirilen sistemin kullanıcı ara yüz ekranlarının önem sırası tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşme yapılan personelden kendisine sunulan seçenekleri önem sırasına göre 1'den 8'e kadar sıralaması istenmiştir. Tablo 6'da TSK mensuplarından ankete katılanların Sistem'in kullanıcı ara yüz ekranlarının önem sırası hakkındaki düşüncelerine ait ortalamaları görülmektedir.

Tablo 6.

Sistemin kullanıcı ara yüz ekranlarının önem sırası hakkındaki görüşlerin sıra ortalaması

Sıra / %	Sıra	Ortalama	Ekran
1/30.8	3	3,25	Sağlık bilgileri
1/28.9	1	2,6	Dost/Düşman Birliklerin anlık durumunu içeren bilgiler
4/19.8	4	4,76	Arazi şartlarının anlık durumunu içeren bilgiler
5/21.0	6	5,14	Hava şartlarının anlık durumunu içeren bilgiler
1/26.5	2	3,11	Anlık haberleşme (Ses, Yazı)
8/28.9	8	6.21	Batarya bilgileri
7/26.4	7	5,86	Algılayıcı bilgileri
4/18.6	5	5,05	Mühimmat bilgileri

Tablo 5'e göre 5'inci soruda ankete katılanların sistemin kullanıcı ara yüzünde görmek istediği bilgilerden Dost/Düşman Birliklerin anlık durumunu içeren bilgiler'in 2,6 ortalama ile ilk sırada olduğu anlaşılmaktadır. 3,11 ortalama ile Anlık Haberleşme 2'nci Sırada; 3,11 ortalama ile Sağlık Bilgileri 3'üncü Sırada görülmek istenmektedir. Bu şekilde belli bir sıralama yapılabilsede sonuçların 4, 5 ve 6'ncı sıra için çok yakın olduğu görülmektedir. 7'nci sırada 5,86 ortalama ile Algılayıcı bilgileri ve 6,21 ortalama ile Batarya bilgileri 8'inci yani son sırada da gelmektedir. Ortalamaların birbirine yakın olmasının bütün bilgilerin en kısa sürede ulaşılabilir olması gerektiği veya barış/savaş durumuna göre güncellik arz edebileceği gibi durumlardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle tasarlanacak ekranlarda bilgileri 8 tanesinin de tek tuşla ulaşılabilir olması veya en fazla 4'er butonluk 2 ekrandan oluşması gerektiği düşünülmektedir.

Görüşme formunun son bölümünde katılımcılara: Sistemi siz tasarlasaydınız başka hangi özellikler eklerdiniz? Sorusu yöneltilmiştir. Ankete katılan TSK mensupları sistemin kullanımı kolay, sade, gerektiğinde(Düşman eline geçmesi vb. durumlar) kendisini imha edebilen bir sistem olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca sırt bölümünde ince ve vücuda uygun güneş enerjisini kullanabilen batarya olabileceği, sanal gerçeklik gözlüğü şeklinde bir sistem olabileceği, iletişimde titreşim olabileceği ve sesli komutlarla da çalışabileceği ifade edilmiştir. Genel olarak çalışmanın başarılı bir çalışma olduğu belirtilmiş, sistemin de kullanılmaya başlanırsa çok faydalı olacağı ifade edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Giyilebilir bilişim, farklı alanlarda (sağlık, spor, askerî vb.) kullanılabilmesi, aynı zamanda bu farklı alanların kendine özgü gelişmelerinin diğer alanlara da uygulanabilmesine fırsat sağlaması sayesinde gelecek vadeden bir teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada giyilebilir askeri bilişim sistemi veya asker sistemi adı altında başlatılmış onlarca proje mevcuttur. Dünya'daki askeri uygulamalar incelendiğinde giyilebilir askeri bilişim sisteminin dünya ordularının çeşitli kademelerinde etkin bir şekilde kullanılmaya başlandığını veya çalışmalara devam edildiğini görmekteyiz.

Bugüne kadar "Giyilebilir askeri bilişim sistemi" veya "Asker sistemi" olarak tanımlanmış sistemlerin bileşenleri ve alt bileşenleri incelenip günümüz teknolojisine ve muharebe sahasına en uygun sistem tespit edilmiştir. Sistemin: Bilgisayar, Silah, Algılayıcı, Enerji ve Personel olmak üzere 5 alt sistemden oluşması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bilgisayar alt sisteminin; birbirinin yedeği olması ve göreve göre kullanım kolaylığı sağlayabilmeleri gibi avantajları olması nedeniyle, akıllı saat ve akıllı telefon alt bileşenlerinden oluşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Akıllı cihazların(telefon ve saat) yetenekleri sayesinde ayrıca GPS ve telsiz kullanılmasına gerek olmayacağı düşünülmektedir. Bu alt bileşenin 2023 yılına kadar akıllı gözlük veya lens ile desteklenebileceği değerlendirilmektedir. Bu sayede akıllı cihazların ekran görüntüleri gerektiğinde akıllı gözlük veya lens ekranından görülebilecektir. Bu alt sistemin siber güvenliğinin hayati öneme haiz olduğu düşünülmektedir. Ülkemizdeki üniversitelerin ve savunma sanayi şirketlerinin bu alt bileşenlerin seri üretimini yapabilecek ve güvenliğini sağlayabilecek teknolojiyi üretecek bilgi birikimine, teknik alt yapıya sahip olduğu değerlendirilmektedir.

Silah alt sisteminin; dürbün, LMÖÇ, video kamera, termal kamera (aynı zamanda gece görüş cihazı) ve mühimmat alt bileşenlerinden oluşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Özellikle LMÖÇ'ün her personelde olması doğru nişangahla atış yapılmasını sağlayacak ve hedefin vurulmasını kolaylaştıracak aynı zamanda mühimmat sarfını azaltacaktır.

Algılayıcı alt sisteminin; nano teknolojik elbise, İHA, İKA, GPS, KBRN vb. alt bileşenlerinden oluşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu alt bileşenlerden gelecek veriler sayesinde personelin ve bilginin ulaştığı sıralı komuta kademesinin doğru ve hızlı karar alması kolaylaşacaktır.

Enerji alt sisteminin merkezi batarya ve şarj alternatifleri alt bileşenlerinden oluşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Merkezi batarya sayesinde enerjiye ihtiyaç duyan tüm alt bileşenlerin enerji ihtiyacı karşılanabilecektir. Merkezi bataryanın şarj cihazı vasıtasıyla elektrik ile şarj olması ayrıca güneş gibi doğal kaynaklardan da şarj olabilmesi sağlanmalıdır.

Personel alt sisteminin de profesyonel personelden oluşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Personel alt sistemi bütün sistemin odak noktasını oluşturmaktadır. Çünkü sistemi oluşturan bütün alt sistemler ve bileşenleri tamamen personelin ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Personelin zorunlu askerlik sistemine tabi olması ve 1 yıl gibi kısa bir süre bu üniformayı giyecek olması büyük bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenlerle 2023 yılına kadar TSK'da görev yapacak personelin tamamen gönüllü ve profesyonel askerlerden oluşmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Son 1 yıl içerisinde yani 1 Haziran 2015 - 1 Mayıs 2016 tarihleri arasında TSK profesyonel personel mevcudunu %37'den %43'e çıkartmıştır. Bu durum TSK'nın da profesyonelleşme yönünde hareket ettiği anlamına gelmektedir. Personelin maaş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini bu süreci hızlandıracaktır.

Araştırmada çalışma grubunu TSK'da çalışan; Subay, Astsubay, Uzman Erbaş, Erbaş ve Erler oluşturmaktadır. Anket Formunun 1 ve 2'nci bölümlerinde katılımcıların genel uzmanlık seviyesini (demoğrafik yapısını) bulmaya yönelik sorular sorulmuştur. Diğer sorular belirlenirken de konusunda uzman kişilerden yardım alınmıştır.

Uyguladığımız anket sonuçları, TSK personelinin, akıllı telefonu ve saati de içerecek şekilde üretilmesinin, kullanılabilir ve verimli olacağı yönünde görüş sahibi olduklarını ortaya çıkarmıştır. Sistemin akıllı gözlük veya lens ile desteklenebileceği değerlendirilmektedir. Sistemin veri tabanında aşağıdaki genel bilgilerin tutulması gerektiği sonucuna varılmıştır:

- Personel Bilgileri (Bölük ID, Personel ID, Ad, Soyad, TC KimlikNu)
- Dost Birliklerin Anlık Durumunu İçeren Bilgiler (Konum, Tertibat, Sayı, Konuma göre Yakınlık/Uzaklık),
- Düşman Birliklerin Anlık Durumunu İçeren Bilgiler (Konum, Tertibat, Sayı, Konuma göre yakınlık/uzaklık),
- Anlık haberleşme (Telsiz, Yazı),
- Sağlık Bilgileri (Kan Grubu, Nabız Sayısı, Yaralanma, Tansiyon, Yorgunluk, Hastalık Bilgisi, Nabız Ortalaması),
- Arazi Şartlarının Anlık Durumunu İçeren Bilgiler (Toprak Yapısı, Rakım, Eğim, Bitki Örtüsü, Yükseklik Farkı),
- Mühimmat Bilgileri (Sayı, Cins),
- Hava Şartlarının Anlık Durumunu İçeren Bilgiler (Yağış, Rüzgar, Görüş Durumu, Sıcaklık, Güneş/Ayın doğuş batış saatleri, Ayın Durumu),
- Algılayıcı Bilgileri (Görüntü, Ses, Mesafe),
- Batarya Bilgileri (Şarj Durumu),
- KBRN Test Bilgileri olarak: Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik, Nükleer saldırılara karşı erken ikaz sistemi oluşturacak şekilde algılayıcı bilgilerinin,
- İstek Bilgileri (Mühimmat, Su, Yiyecek, Yakıt, Sağlık malzemesi),
- GPS Bilgileri (Harita, Koordinat, Rakım, Mesafe)
- Radar/Drone/İHA (İnsansız Hava Aracı) Bilgileri (Koordinat, Rakım, Mesafe).

Teknoloji bu hızda gelişmeye devam ettiği sürece gelecekte giyilebilir askeri bilişim sistemi bileşenlerinin daha hafif ve ucuz olacağı ve her personele istenilen her türlü bilgi sistem malzemesinin tedarik edilebileceği düşünülmektedir.

Kullanılan sistemlerin teknolojik seviyesi; başta ekonomik gelişmişlik düzeyi olmak üzere, uygulanmakta olan askerlik sistemi(zorunlu, profesyonel vb.) gibi etkenlere göre değişiklik göstermekle beraber sistemin önümüzdeki yıllarda TSK'da da kullanılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Resmi bir açıklama yapılmamakla beraber; açık kaynak olarak yayınlanan resim ve videolar da incelendiğinde TSK'nın özel birliklerinde (Komando, Özel Kuvvetler vb.) bu sistemin bazı alt sistemlerinin kullanılmaya başlandığını görüyoruz.

Günümüzde ağ merkezli harekât ortamı ön plana çıkmaktadır. Ağın en alt kademesinde yer aldığı değerlendirilen Tek Er'in manga içi can dostuyla muharebe sahasına yönelik anlık bilgi paylaşımı, bu bilgiyi tim komutanı vasıtasıyla üst kademelere iletebilmesi önem arz etmektedir. Bu yetenek ise anlık durumsal farkındalığa hizmet etmektedir.

Tim veya Manga içerisindeki haberleşme ve karar alma sistemlerinden başlayarak, stratejik seviyedeki birliklerin karar destek sistemlerine kadar azami katkıyı sağlayıp, savaşta ve terörle mücadelede personel zayıyatını en aza indirmek maksadıyla;

- hızlı gelişen teknolojinin ve dünya uygulamalarının örnek alınıp,
- mümkün olduğunca milli malzemelerin kullanılması ve maliyetin azaltılması için üretim imkanlarının ülke olarak gözden geçirilmesi,
- çağın gereklerine ve modern muhabere sahasına en uygun bilişim sisteminin tespit edilmesi ve
- TSK, Milli Savunma Bakanlığı, Üniversiteler, Savunma sanayi firmaları ve diğer ilgili kuruluşların sorumluluğunda belli bir program dahilinde hareket ederek,

giyilebilir bir askeri bilişim sisteminin Cumhuriyetimizin 100. Yılında kıta görevindeki tüm TSK personeli tarafından tek er seviyesinde kullanılmasının uygun olacağını değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda kullanılacak giyilebilir askeri bilişim sisteminin milli imkanlarla üretimi gerçekleştirildikten sonra; pilot uygulama olarak belli bir süre, belli kullanıcılar tarafından, her türlü hava ve arazi koşulunda kullanıldıktan sonra benzer anket uygulamasının tekrar tekrar yapılması suretiyle kullanıcı görüşlerinin sürekli takip edilmesi ve bu görüşlerin sonucuna göre tasarım, üretim ve kullanım aşamalarının tekrar gözden geçirilmesi daha uygun olacaktır.

KAYNAKLAR

ABD Kara Kuvvetleri Resmi Web Sayfası, “DARPA's Warrior Web project may provide super- human enhancements”, <http://www.army.mil/article/125315>, Erişim Tarihi: 11 Eylül 2014.

Astan, G. (2015) “Gelişen Teknolojiler ve Değişen Muhabere Şartlarında Geleceğin Askerine Yönelik Teknoloji Öngörü Çalışması”,2015.

Becmer, D., Future Soldier.(2012). <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.slideshare.net%2FDariuszBecmer%2Ffuture-soldier-15433803&date=2016-02-10>, Son Erişim Tarihi: 10.02.2016.

Darpa Resmi İnternet Sayfası, http://www.darpa.mil/our_work, Erişim Tarihi: 11 Aralık 2014.

Gökçen, H., (2011). *Yönetim Bilgi/Bilişim Sistemleri: Analiz ve Tasarım (2. Baskı)*. Ankara:Afşar Matbaacılık.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz (1.Basım)*. Ankara:Seçkin Yayıncılık.

Kalle, L., Youngjin, Y. (December 2002). *Magazin Communications of ACM*. Vol. 45. <http://dl.acm.org/citation.cfm?doid=585597.585616> adresinden 30 Mayıs 2016 tarihinde alınmıştır.

Köse, Ü. (Mayıs 2015)Cenker: Aselsan'dan Türk Askeri için Giyilebilir Teknoloji. Web: <http://www.teknolo.com/cenker-aselsan-turk-asker/> adresinden 25 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.

Lopez, T.C. (June 2010) Nett Warrior to connect Soldiers to each other, leaders. Web: <http://www.army.mil/article/40883> adresinden 11 Şubat 2016 tarihinde alınmıştır.

Nett Warrior, <http://www.shadowspear.com/2011/12/nett-warrior/>,Erişim Tarihi: 11 Nisan 2016.

Nett Warrior Poster, <http://www.peosoldier.army.mil/docs/pmswar/Nett-Warrior-Poster-061512.pdf>, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2016.

Shachtman, N. (September 2009) The Army's New Land Warrior Gear: Why Soldiers Don't Like It.,<http://www.popularmechanics.com/military/a1590/4215715> adresinden 11 Şubat 2016 tarihinde alınmıştır.

Stair, R. and Reynolds, G. (2010). *Principles Of Information Systems(Ninth Edition)*. Boston:Course Technology.

Tutty, L.M., Rothery, M.A. & Grinnel, R.M. *Qualitative research for social workers*. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon, 1996.

Wania, C. E. Atwood, M. E. McCain, K.W. (2006). *How do Design and Evaluation Interrelate in HCI Research?*, 90.

Walch, J. (2011) *The Nett Warrior Soldier System: A Case Study for the Acquisition of Soldier Systems*, Naval Postgraduate School, Monterey, California.

Extended Abstract

Wearable information system was firstly used in daily life. But then it was also used in military areas. Wearable military information system has some sub-systems. These sub-systems must be simple, lightweight, useful and secure. Above all, the optimal result will be gained if it is integrated with Nano technological clothes, which are modernized for physical security.

It is a reality that technology extremely affects the lifestyles of people in the world. The capabilities of smartphones illustrate the ultimate point where technology comes. This study focuses on how Turkish soldiers use and will use this technology in the battlefield. It is expected in the future that information systems like radio, binoculars, camera, GPS (Global Position System), will manage through a single information system by a single soldier in the TAF (Turkish Armed Forces). The purpose of this study is to investigate the information held in the database, usability of the system and the user interface screen of the system. In this study, it is aimed to ensure that the Armed Forces Personnel use technology effectively, ensure all staff to feel confident and to minimize casualties. A self-report questionnaire was used to collect data from military personnel serving in the TAF. The findings revealed that the system was desired to be used in the future. The results of this study may shed some light on future projects.

Among the studies/projects named “Wearable Military Information System” or “Soldier System” are: France-1993-FELIN (Fantassain a Equipment et Liasionns Integrees), England-1994-FIST (Future Integrated Soldier Technology), Germany-1995-IdZ (Infanterist der Zukunft), Australia-1995 (Infanterist der Zukunft), Italy-1999 (Soldato Futuro), Spain-1999 (Combatiente Futuro), Canada- SIREQ-TD, IPCE (Soldier Information REquirements Technology Demonstration, Integrated Protective Clothing and Equipment), Singapur-AMCS (Adwanced Manworn Combat System), Netherlands-D2S2 (Dutch Digitised Soldier System),Norvey-NORMANS (NORwegian Modular Arctic Network Soldier), Swedan-MARCUS (MARKstrids Utrustad Soldat), Belgium (Combat Clothing and Equipment), Egypt-IESS(Egyptian Integrated Soldier System) and Israel(ACOG) (Becmer,2012).

According to us sub-systems of a wearable military information system are “workstation, weapon, sensor, energy and personnel”. The first sub-system, “Workstation”, includes smart phone/watch, smart eyeglasses/lenses, GPS (Global Positioning System), radio-phone, etc. The second sub-system, “Weapon”, includes binoculars, laser length finder, video camera, thermal camera, ammunition, etc. The third sub-system, “Sensor”, includes Nano Technological Clothes, Unmanned air plane, Unmanned land vehicle, GPS, CBRN (Chemical, Biological, Radiological, Nuclear), etc. The fourth sub-system, “Energy”, includes central battery, charger / alternatives. The fifth sub-system, “Personnel”, includes professional-unprofessional, physiological- psychological.

In this study we interviewed 256 TAF personnel (82 Officers, 60 Non-Commissioned Officers, 52 professional soldiers and 62 unprofessional soldiers). 64 (%25) of them served in battalions more than 10 years in which these uniforms and

sub-systems were used; 59 (%23) of them served 5-10 years; 87 (%34) of them served 1-4 years and 46 (%18) of them served less than 1 year in battalions.

We used a questionnaire in these interviews, in the third part of which there were some questions about the usability of the system. In the fourth part, we asked some questions about the database of this system. And in the fifth part we asked which information is more important and must be reachable in the first screens of this system. We used percentage results and SPSS program for analyzing the data. According to SPSS reliability results Cronbach's Alpha is 0,603; Cronbach's Alpha Based on Standardized Items is 0,637 and N of Items are 6.

In the third part of the interview form, the results showed us that %90 of the TAF personnel who attended our interview think that wearable military information system is necessary and usable. In the fourth part of the interview form, the results showed that all participants excluding %10 of them, deemed the system necessary for database. And the participants mentioned different data which can be in the database of our system. In the fifth part, we tried to find out which information is more important and must be in the first screen of our system. The participants mentioned that situational awareness information like radio, heat, map and terrain information must be in the first screen and the others like battery, weather, sensor and ammunition in other screens. In the last part of the interview form, we asked participants what other properties they would have involved if they designed the system. Some of the participants declared that the system must explode when it is lost or captured by the enemy, and it can also work with a voice recognition system.

As a result, we found out that this system is necessary and useful for TAF personnel. We reached the information which can be used in the database design. We learned which information is more important for a soldier on the land so that this information must be in the first screen of our smart phone or watch. We think that this wearable military information system must be used by all the TAF personnel who work in the field before the year 2023 which is the 100th anniversary of the Turkish Republic.

SEATING PREFERENCES OF THE STAFF THAT USES ÇANKAYA UNIVERSITY CAFETERIA *

Nazlı Nazende YILDIRIM**

ABSTRACT

To know the users' preference makes it possible to design functional, comfortable and high quality spaces. The analysis of seating preferences of the cafeteria users will enable a well-designed cafeteria to continue as a successful commercial enterprise. The aim of the research is to find out which places are preferred by users in a cafeteria and how their preferences are determined by age, gender and profession factors. The research data was obtained by physical space analysis, observation and interview method after having drawn the sketch of cafeteria space. Data was collected by an interview with 65 users randomly chosen from Çankaya University staff. The result of the research reveals that the seating preferences are influenced by spaces near windows with broad daylight and outdoor view. Contrary to the literature, user's age, gender and profession do not effect their seating preferences.

Keywords: Seating Preferences, Interior Design, Cafeteria Interiors, Day Lighting

* Makalenin Geliş Tarihi: 14. 06. 2016 Kabul Tarihi:01.11.2016

** Öğr.Gör.Dr., Atılım Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, nazliyildirim@atilim.edu.tr

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ KAFETERYASINI KULLANAN PERSONELİN OTURMA TERCİHLERİ

ÖZ

Mekân tasarımında kullanıcı tercihlerinin bilinmesi; işleve uygun, kullanıcı konfor koşullarını sağlayan ve kaliteli tasarıma sahip mekânların yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Kafeterya kullanıcılarının oturma alanı tercihlerinin analiz edilmesi, iyi tasarlanmış bir kafeteryanın yoluna başarılı bir ticari işletme olarak devam etmesini sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı, kullanıcıların oturma alanı tercihlerinde hangi alanları tercih ettikleri ve bu tercihlerinin yaş, cinsiyet ve meslek gibi faktörlerden nasıl etkilendiğinin belirlenmesidir. Araştırma verileri; Çankaya Üniversitesi'nin kafeterya alanının krokisinin çizilmesi suretiyle fiziksel mekân analizi, gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, Çankaya Üniversitesi personeli arasından rastgele seçilmiş 65 kafeterya kullanıcısı ile yapılan görüşme ile toplanmıştır. Araştırma sonuçları, kullanıcıların oturma alanı tercihleri üzerinde gün ışığını daha fazla alan ve manzaraya sahip olan pencere önündeki mekânların etkili olduğunu göstermektedir. Literatürün aksine araştırma verileri kullanıcıların yaşlarının, cinsiyetlerinin ve mesleklerinin oturma tercihlerini etkilemediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Oturma Tercihleri, İç Mekân Tasarımı, Kafeterya İç Mekânı, Doğal Aydınlatma

INTRODUCTION

Human factor is a subject that has been examined by specialists for centuries and it is an interdisciplinary concept. Human factor was investigated in terms of physiological and psychological effects because preferences are concerned with these disciplines.

Preferences are very important to human beings for the reason that the preferences of people reflect them directly. These preferences may be affected by some factors such as personal and environmental factors. Seating preferences of people in a place can change depending on many factors. The seating preferences of cafeteria users may change according to personal factors such as age, gender, personality, profession and physical state of users and psychological and physical factors arising from environmental factors. These factors include stress caused by noise, crowding, lighting level, etc.; spatial features such as furnishing allocation, outdoor views, circulation, heating level, interior design, etc.

According to Wang and Boubekri, daylighting and building occupants have showed that the psychology of daylighting is related to increased satis-

faction and wellbeing (Butler and Biner, 1987, s. 695; Collins, 1975, s. 54; Heerwagen and Orians, 1986, s. 623; Leather et al., 1998, s. 739; Yıldırım et al., 2007, s. 154). The desire for outdoor views is strong in the workplace because people sit for long hours at their desk and window access is related to higher comfort ratings and can increase job satisfaction (Collins, 1975, s. 37; Nagy, Yasunaga, Kose, 1995, s. 123; Yıldırım et al., 2007, ss. 154-165; Vischir, 1996, s. 126; Finnegan and Solomon, 1981, s. 291; Leather et al., 1998, s. 739).

It is important that the seating preferences of user in the cafeterias are known in terms of user friendly interior design and successful commercial establishment.

FACTORS AFFECTING HUMAN PREFERENCES

Personal Factors

Personal factors affect our preferences. These factors involve age, gender, personality, profession and physical state. Age may be an important factor for preferences. In every age, preferences can change. Preferences of children, adolescents, adults and elderly may be different. Gender may also influence our preferences. Males and females are different from each other, in many physical and physiological ways. Preferences may be further affected by personality. Preferences illustrate the personality as well. For instance, sociable people are different from unsociable people. Similarly, their preferences are different. Profession is another important factor that influences preferences. It contributes to personality in many ways. In the previous studies, these issues were studied.

Our preferences are influenced by some factors such as, social factors, demographic factors and our behaviors. For example, more sociable people tend to prefer more seats in the entertainment area of their homes. On the other hand; non- sociable people prefer a more silent space. However, the problem was investigated in general in this research. Preferences of sociable people may change according to their age, gender, profession or culture. For instance, sociable elderly people may not like spaces that are for entertainment with a high sound (Gifford, 2013, ss. 541-579).

Personal space, territoriality, crowding and privacy have effects on the relationships between human and environment. Personal space is related to gender, age, culture and personality. It shows that differences of gender, age, culture and personality cause different behaviors that are demonstrated by people in the same place. The relationship between preferences and factors affecting choice was examined in detail in this research study (Cassidy, 1997, ss. 48).

Personal factors that affect preferences were analyzed. In Cassidy's study, profession may have an effect on preferences. For instance, what are the seating preferences of a doctor? Or what are the seating preferences of an interior architect? Are they same or different? All answer of these questions may be curious. Preferences can be examined in terms of gender differences. The result indicates that preferences related to the environmental characteristic were affected by the social statue much more than the gender. This research showed that profession affects preferences (Bostanoğlu, 1985, ss. 73).

Some researchers observe this relating it to seating preferences and personal factors in the classroom (Todusek and Staton- Spicer, 1982, ss. 159-163). They claim that students that have similar personality characteristics preferred to sit on the central seats. Their research supports that preferences are affected by personality. However, age and gender were undervalued in the study. If age and gender factors have been considered, result might be different.

Another study is Pedersen's study. The study demonstrates that privacy influences seating preferences of a student in the classroom. It shows that students that sit at the back of the room have high privacy preferences. Similarly, this study suggests the idea that personality influences seating preferences (Pedersen, 1994, ss. 393- 398).

Environmental Factors

Environmental factors include air conditions, lighting and acoustics. Preferences may be affected by these environmental factors. Some people do not have comfort in cold places while some people do. Some people like bright places. Some people like dark places. Some people like high level of music, whereas some people like low level of music.

In addition, color may influence preferences. Some people like spaces designed with warm colors; however, others prefer places with cold colors. In brief, environmental factors may influence everyone differently.

Indoor smells have a very strong effect on behavior. People identify places by their smell. If people like the smell of a space, they might stay longer in the space. If they do not like, they might not stay. People are affected by smells in spaces (Brebner, 1982, s. 98).

Preferences are influenced by both environmental factors and design. The research asserts that level of illumination affects the visual activity. The research also argues that furniture characteristics such as hard, soft, low and tall influence our preferences. In the study, subjects are examined in term of factors and the importance of design affects preferences. If people do not ambience of the place, they do not want to stay there. This is the same as

furniture. In brief, design has a significant effect on people's preferences (Dempsey, 1974, s. 223).

SEATING

Seating is a posture of human body. People sit in a place with different aims. Gifford claims that there are four types of seats. These are seats for working, leisure, travel and special purpose. In this research, a cafeteria where seats for leisure are placed has been examined. Seating preferences are influenced by many factors. One of them is seating arrangements. There are many kinds of seating arrangements. These seating arrangements may have differences in terms of their functions. For example, a classroom seating arrangement is different from that of a restaurant, a hospital or a hotel (Gifford, 2013, ss. 541-579).

Seating preferences of Taiwanese and American respondents are different from each other. The results of the research show that although Taiwanese respondents are more likely to prefer side seating, American respondents are less likely to prefer corner seating. Culture, sex of respondents and sex of interaction partners have influence on the seating preferences of respondents (Cline and Puhl, 1984, ss. 199-219).

Seating preferences are influenced by environmental factors. In the research, both daylight and outdoor views affected subjects' seating preferences. In the case study, subjects preferred the light penetrated places for both relaxing and working (Wang and Bouveri, 2009, ss. 226-238).

Our spatial behaviors can change depending upon function of the room, room size and the number of people in a room. Room size and the number of people in a room are investigated particularly. Some people prefer small rooms while other people would like a big room or some people desire a crowded room, while others do not (Heimstran and McFarling; 1974, s. 102).

Cafeteria seating arrangements can be rectangular or circular. These arrangements influence our preferences greatly. Many researches are done about the relationship between seating arrangements and human behaviors.

One of these research studies is Michelini's and et al. study. There is a relation between position in a sitting arrangement and group participation. In the study, a simple central-position hypothesis is compared with centrality and high visible accessibility. The results indicate that the central-position hypothesis proposes who will start most communication precisely. However, the central-position-plus-high-visibility hypothesis appears to be better in

expecting who will probably control the overall group interaction (Michelini, Passalacqua and Cusimano, 1976, ss. 179- 186).

Leventhal and et al. observe seating behaviors of people at rectangular table in social settings and non-social settings. In social settings, opposite sex pairs prefer a side by side seating arrangement. However, same sex pairs, especially males choose to sit across from one another. Individuals prefer the side by side seating arrangement regardless of sex, in non-social settings. The research shows the relation between sex and space function and the effects they have on people's seating preferences (Leventhal, Lipshultz and Chido, 1978, ss. 21-26).

CASE STUDY: THE ROLE OF AGE, GENDER AND PROFESSION OF FACULTY STAFF ON THE SEATING PREFERENCE IN CAFETERIA

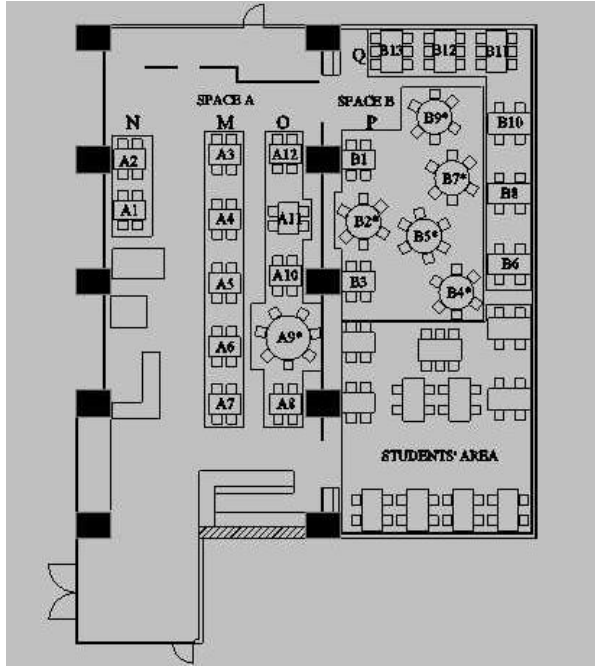
Subjects:

The sample of the study was made randomly with 65 Çankaya University staff from five faculties and other departments. Faculties were Art and Sciences, Engineering and Architecture, Law, Economics and Administrative Sciences and Department of Basic and Elective Courses. Other departments consist of the Board of Trustees, Rector's Office, Secretary General, Legal Advisor, Finance Department, Public Relations Office, Computer Center, Support Services and Safety Office, Cultural Affairs Office, Library, Construction Affairs and Technical Works Office and Career Development Center. 45 of the 65 subjects are male and 20 subjects are female. Age of the subjects is grouped as under 35, 35-45, 45-60 and over 60.

Setting:

The case study was conducted in the cafeteria at Çankaya University. The cafeteria consists of two main parts. These parts are referred to as A and B. Space B is larger and brighter than space A. Both spaces have rectangular and circular tables (see figure 1.).

Figure 1.
Cafeteria Sketch

Tables in the students' section were not numbered. Tables belonging to space A and B also were grouped according to cafeteria's layout as M, N, O, P, and Q. Table groups M, N and O were closest to the entrance and the food court, but they did not have outdoor view. Table groups Q and P had daylight and Q also had outdoor view. Tables were grouped by evaluating all the data.

Research Method:

Personal and environmental factors were examined in the scope of this study. This research studies the seating preferences of university staff at the cafeteria. The main hypothesis of this study is that people prefer to sit near windows. However, this preference may be affected by some personal factors such as age, gender and profession. Sub-hypothesis of the research is as follows:

- Age factor affects people's preference to sit near windows.
- Gender factor affects people's preference to sit near windows.
- Profession factor affects people's preference to sit near windows.

Preferences have been investigated by some researchers, but in these studies where seating preferences have been examined, personal factors have been ignored. Thus, in this study, seating preferences were researched in detail.

During the research, various methods were used. These methods were literature search and field studies. Literature search involved the relevant books, articles and theses. Empirical search included observation, interviews with university staff and space analysis. Case study was done in the university's cafeteria. Firstly, space analysis of the cafeteria where observation was done and the interview was conducted by the author. This was followed by observation and interviews, respectively.

The case study was envisaged to conduct observation and interview in the cafeteria to collect data. The process started with space analysis. The cafeteria was measured and its sketch was drawn with all furniture. All tables were grouped by giving numbers (see figure 1.). A day later, observation was made in the cafeteria between the hours 11.40am and 13.20pm (see table 1., table 2. and figure 2.). In these processes, a photograph was taken every ten minutes in the cafeteria. Following days, interviews were made randomly with 65 university staff between the hours 12.00am and 13.30pm. The interview was conducted by using an ultimate structured interviewing method in which the questions are the same for all subjects (Krathwohl, 1997).

The interviews consisted of six questions about table number, age, gender, faculty, table preferred in case where all tables are empty, and the reason for it (see Appendix A). Table number and gender were not asked to the staff because they were previously known.

Analysis and Result:

The observation was made to indicate the relationship between occupancy rates of table groups and time. Staffs were observed on a Thursday between the hours 11.40am and 13.20pm (see table 1., table 2. and figure 2.).

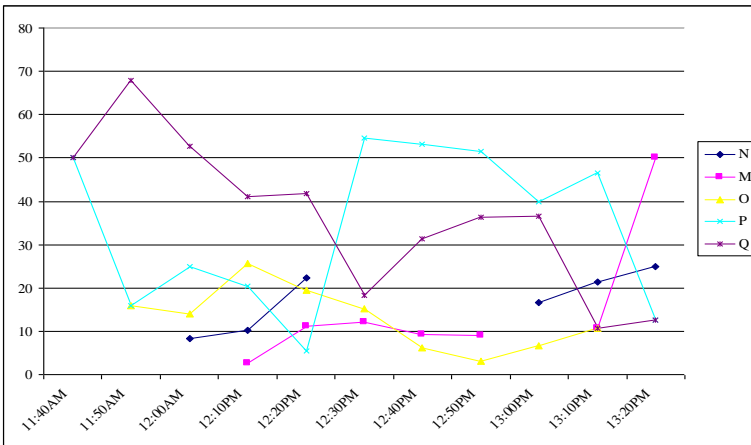
Table 1.
Occupancy of Table Groups According to Time

	11:40 AM	11:5 0AM	12:00 AM	12:10 PM	12:20 PM	12:30 PM	12:4 OPM	12:5 OPM	13:00 PM	13:10 PM	13:20 PM
N			3	4	8				5	6	4
M				1	4	4	3	3		3	8
O		4	5	10	7	5	2	1	2	3	
P	2	4	9	8	2	18	17	17	12	13	2
Q	2	17	19	16	15	6	10	12	11	3	2
Σ	4	25	36	39	36	33	32	33	30	28	16

Table 2.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Time

	11:40 AM	11:50 AM	12:00 AM	12:10 PM	12:20 PM	12:30 PM	12:40 PM	12:50 PM	13:00 PM	13:10 PM	13:20 PM
N			8,3	10,2	22,2				16,6	21,4	25
M				2,5	11,1	12,1	9,3	9,0		10,7	50
O		16	13,8	25,6	19,4	15,1	6,2	3,0	6,6	10,7	
P	50	16	25	20,5	5,5	54,5	53,1	51,5	40	46,4	12,5
Q	50	68	52,7	41,0	41,6	18,1	31,2	36,3	36,6	10,7	12,5
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Figure 2.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Time

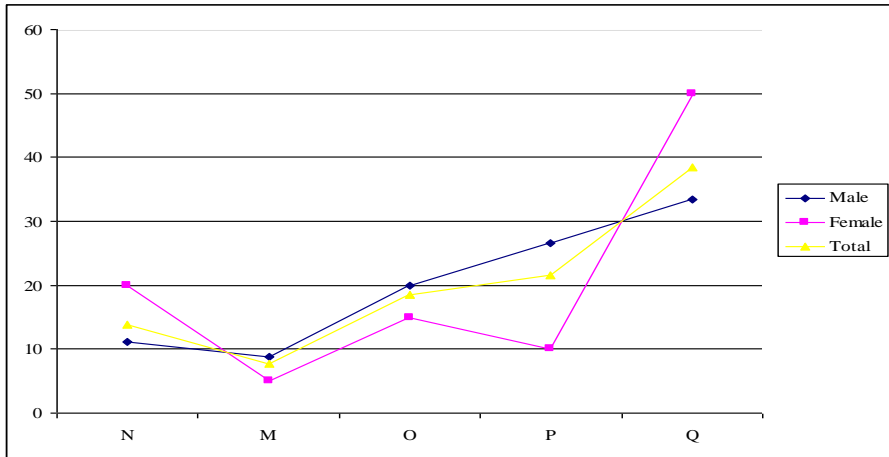
As it was projected in table 2. and figure 2., table groups Q and P were the most preferred groups with 52% and 54% percentages in the noon time. At the same time, table group N was the least preferred by staff.

Gender could be a factor affecting table preference. Thus, gender factor was included in the survey. The relationship between gender and table preferences was analyzed (see table 3., figure 3.).

Table 3.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Gender

	Male	%	Female	%	Total	%
N	5	11,1	4	20	9	13,8
M	4	8,8	1	5	5	7,6
O	9	20	3	15	12	18,4
P	12	26,6	2	10	14	21,5
Q	15	33,3	10	50	25	38,4
Total	45	100	20	100	65	100

Figure 3.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Gender

As shown in table 3. interviews were done with 45 males and 25 females. Table group Q was the most popular group for the half of females as seen in table 3. and figure 3.. Similarly, one- third of males preferred table group Q. Table group Q is located near the windows. It has quite daylight and outdoor view. Table group M was the least preferred group by both genders. Table group M is located near the food service area and has not the daylight. Results indicated that gender factor did not have an effect on table preferences.

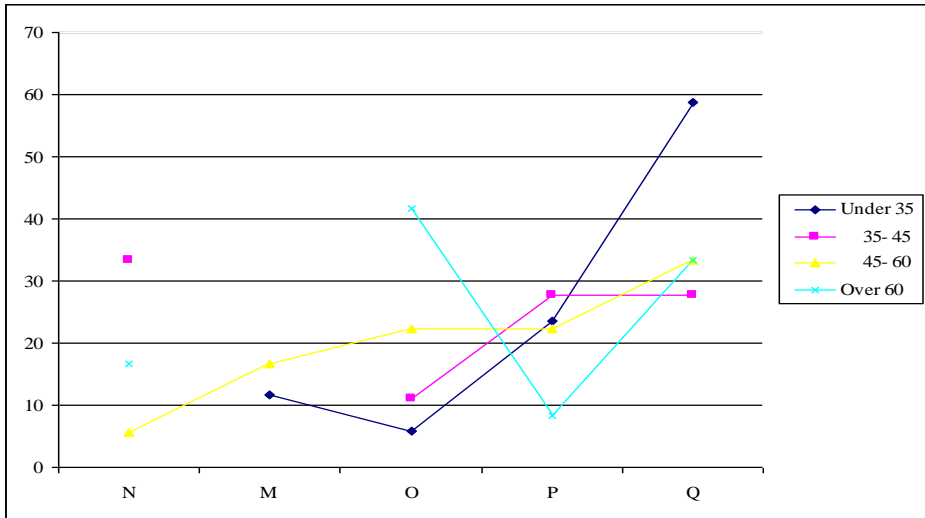
The relationship between table preferences and age was examined in order to find whether there is an effect of ages on seating preferences. Ages were classified into four parts (see table 4., figure 4.).

Table 4.

Occupancy Percentages of Table Groups According to Age Groups

	Under 35	%	35- 45	%	45- 60	%	Over 60	Tota
N			6	33,3	1	5,5	2	9
M	2	11,7			3	16,6		5
O	1	5,8	2	11,1	4	22,2	5	12
P	4	23,5	5	27,7	4	22,2	1	14
Q	10	58,8	5	27,7	6	33,3	4	25
Total	17	100	18	100	18	100	12	65

Figure 4.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Age Groups

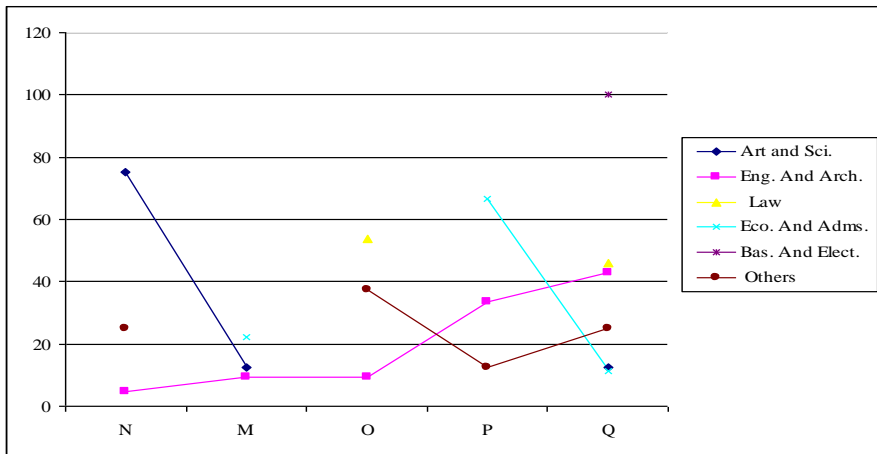
As projected in table 4. and figure 4., 58% of under the ages of 35 preferred table group Q. Table preferences of the other age groups were similar to each other. The effects showed that young people would favor to sit in table group Q that has more daylight and outdoor view. Older people would favor to sit in table group N near food service area. The food service in the cafeteria is self-service. Thus, young people may have preferred tables near the window away from food service area. It may be difficult to walk long distance with the food tray for older people. However, this percent cannot be considered as a satisfying result in terms of statistics analysis.

Staff's professions could affect their table preferences, so the relationship between table preferences and staffs' was studied. This interview involved five faculties and others columns (see table 5., figure 5.).

Table 5.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Staff's Faculties

	Art and Sci.	%	Eng. and Arch.	%	Law	%	Eco. and Adms.	%	Bas. and Elect.	%	Others	%	Total	%
N	6	75	1	4,7							2	37,5	9	100
M	1	12,5	2	9,5			2	22,2				25	5	100
O			2	9,5	7	53,8					3	12,5	12	100
P			7	33,3			6	66,6			1	25	14	100
Q	1	12,5	9	42,8	6	46,1	1	11,1	6	100	2	100	25	100
Total	8	100	21	100	13	100	9	100	6	100	8	100	65	100

Figure 5.
Occupancy Percentages of Table Groups According to Staff's Faculties

As shown in table 5 and figure 5, %75 of Art and Sci. staff preferred table group N, %42 of Eng. and Arch. staff opted for table group Q, half of Law department staff preferred table group O but the other half preferred table group Q, %66 of Eco. and Adms. staff opted for table group P, all of Bas. and Elect. staff preferred table group Q and %37 of others preferred table group O. The result showed that professions did not have an effect on staffs' table preferences. Besides, the relationship between table preferences and faculties was investigated in terms of table groups (see table 6, figure 6). As projected in table 6. and figure 6., table group Q was favored by all faculties. It was most preferred by Eng. and Arch. staff. Likewise, this study indicated that there was no relationship between table preferences and faculties.

Different faculties' staff preferred different table groups in general. Table group Q was most preferred by all faculties' staff. This table group has the daylight and outdoor view. Thus, it is important that daylight and outdoor view affect seating preferences of the users. On the other hand, this table group was most preferred by Eng. and Arch. Staff. In particular, Faculty of Eng. and Arch. employing architects, interior architects and urban planners may have different intellectual level, culture and philosophy of life. Therefore, seating preferences of different faculties' staff may be different.

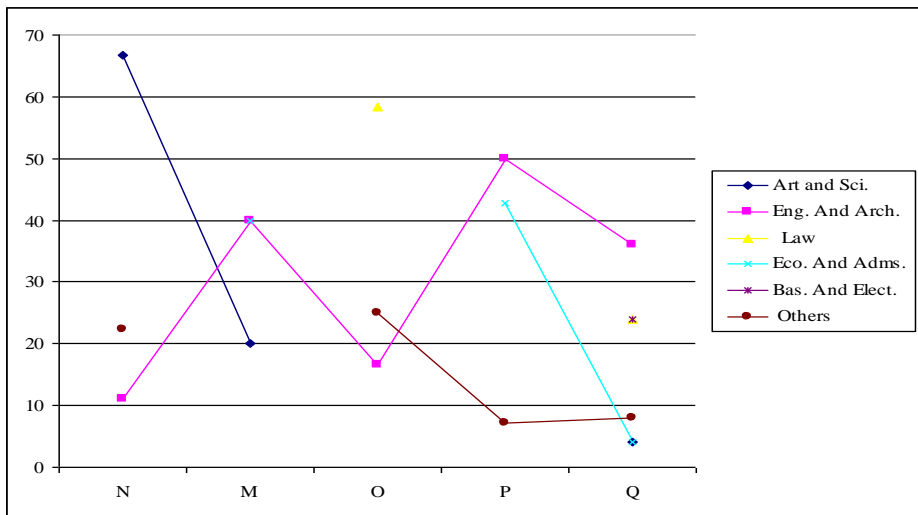
Table 6.

Occupancy Percentages of Staff's Faculties according to Table Groups

	Art and Sci.	%	Eng. and Arch.	%	Law	%	Eco. and Adms.	%	Bas. and Elect.	%	Others	%	Total	%
N	6	66,6	1	11,1							2	22,2	9	100
M	1	20	2	40			2	40					5	100
O			2	16,6	7	58,3					3	25	12	100
P			7	50			6	42,8			1	7,1	14	100
Q	1	4	9	36	6	24	1	4	6	24	2	8	25	100
Total	8	100	21	100	13	100	9	100	6	100	8	100	65	100

Figure 6.

Occupancy Percentages of Staff's Faculties According to Table Groups

DISCUSSION

The results should be analyzed to compare this current study with other studies researched before. According to results, there are both similarities and differences with the statements which were mentioned in literature.

In the literature review, it is said that environmental factors and design affect users' seating preferences (Dempsey, 1974, s. 223). Another research on this subject specify that both daylight and outdoor views affected subjects' seating preferences (Wang and Boubéri, 2009, ss. 226-238). For instance, most people want to sit on the window side of the vehicles such as bus, train, aircraft, etc. Similarly they want to have house with a view or eat at a restaurant with a view. In general, people's approach is to sit in places with daylight and outdoor view. The results of the seating preferences in the case study supported the findings in literature. So, results showed that people prefer to sit near windows. A majority of university staff preferred tables that are located near the windows. It shows that users prefer areas with daylight and outdoor views in the cafeteria depending on obtained data.

Furthermore, it is said that personal factors have affects on users' preferences in the literature review. The main opinion is that seating preferences of users vary according to personal factors such as age, gender and profession (Cassidy, 1997, s. 48). In contrast to these findings in literature, the case study does not support this statement with analysis and observation results.

The results of the case study showed that a strong relationship between personal factors such as age, gender, and profession and seating preferences was not observed.

CONCLUSION

In this research, the main hypothesis that people prefer to sit near windows was supported through the research data. However, the relationship between seating preferences and personal factors such as age, gender and profession could not be observed. It is believed that if research had been done with more subjects and more time, the result would have been different in terms of personal factors. For instance, it could have been done three or four times per week for a month and with 300 or 400 subject instead of 65 subjects. Additionally, two different areas such as basic sciences and design could be analyzed in the case study. Therefore more strong results could be reached.

It is observed that seating preferences of users are affected by individual and environmental factors. In particular, the result of this research re-

vealed that users prefer seating near windows. Within the scope of this research, the effects of three factors such as age, gender and profession are analyzed. Other factors such as psychological and sociological may affect seating preferences are not examined in this research. It is observed that age, gender and profession do not have any effect on user preferences.

The research also reveals the importance of daylight and outdoor view in the space for preferences of users. Therefore, day lighting in cafeterias and similar places should be designed after suitable function analysis by interior architects. Besides furnishing allocation in the cafeterias should be organized by taking into account the outdoor view. The design of day light and outdoor view in line with user preferences have importance for users' comfort, satisfaction, interior design and commercial success of the establishment.

Additional Information

I appreciate valuable contributions by Prof. Dr. Cüneyt Elker.

REFERENCES

- Bechtel, R.B. (1997). *Environment & Behavior: An Introduction*. Thousand Oaks. California: Sage Publications.
- Bostanoğlu (Eryücel), G.(1985). *Role Of Sex Differences On Environmental Preferences*(Master Thesis). Ankara: Middle East Technical University.
- Brebner, J. (1982). *Environmental Psychology In Building Design*. London: Applied Science Publishers Ltd.
- Butler, D. L., Biner, P. M. (1987). Preferred Lighting Levels: Variability Among Settings, Behaviors, And Individuals. *Environment And Behavior*, 19(6), 695–721.
- Cassidy, T. (1997). *Environmental Psychology: Behaviour And Experience In Context*. Hove: Psychology Press.
- Cline, R. J., Puhl, C.L A.(1984).Gender, Culture, And Geography: A Comparison Of Seating Arrangements In The United States And Taiwan. *International Journal Of Intercultural Relations*, 8(2), 199-219.
- Collins, B. L. (1975). *Windows And People: A Literature Survey*. Washington: Department Of Commerce/National Bureau Of Standards.
- Dempsey, D. (1974). *An Introduction To Environmental Psychology*. New York: Holt, Rinehart And Winston, Inc.

Finnegan, M. C., Solomon, L. Z. (1981). Work Attitudes In Windowed Vs. Windowless Environments. *Journal Of Social Psychology*, 115, 291–292.

Gifford, R. (2013). Environmental psychology matters. *Annual Review of Psychology*, 65, 541-579.

Heerwagen, J. H., Orians, G. H. (1986). Adaptations Windowlessness: A Study Of The Use Of Visual Decor In Windowed And Windowless Offices. *Environment And Behavior*, 18, 623–639.

Heimstran, N.W., Mcfarling, L.H. (1974). *Environmental Psychology*. Wad Sworth: Publishing Company, Inc.

Krathwohl, D.R. (1997). *Methods of educational & social science research: an integrated approach*. MA: Addison-Wesley Educational Publishers, Inc.

Leather, P., Pyrgas, M., Beale, D., Lawrence, C. (1998). Windows In The Workplace: Sunlight, View, And Occupational Stress. *Environment And Behavior*, 30(6), 739.

Leventhal, G., Lipshultz, M., Chido, A. (1978). Sex And Setting Effects On Seating Arrangement. *The Journal Of Social Psychology*, 100, 21-26.

Michelini, R. L., Passalacqua, R., Cusimano, J. (1979). Effects Of Seating Arrangement On Group Participation. *The Journal of Social Psychology*, 99, 179-186.

Nagy, E., Yasunaga, S., Kose, S. (1995). Japanese Office Employees' Psychological Reactions To Their Underground And Above-Ground Offices, *Journal Of Environmental Psychology*, 15(2), 123–134.

Pedersen, D. M. (1994). Privacy Preferences And Classroom Seat Selection. *Social Behavior and Personality*, 22(4), 393-398.

Totusek, P. F., Staton-Spicer, A. Q. (1982). *Classroom Seating Preference As A Function Student Personality*. *Journal of Experimental Education*, 50(3), 159-163.

Vischer, J. C. (1996). *Workspace Strategies: Environment As A Tool For Work*. New York: Chapman & Hall.

Wang, N., Boubekri, M. (2009). Investigation Of Declared Seating Preference And Measured Cognitive Performance In A Sunlit Room. *Journal of environmental Psychology*, 30(2), 226-238.

Yildirim, K., Akalin-Baskaya, A., Celebi, M. (2007). The Effects Of Window Proximity, Partition Height, And Gender On Perceptions Of Open-Plan Offices. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 154–165.

Uzun Öz

İnsan faktörü uzun yıllardan itibaren uzmanlar tarafından araştırılan kapsamlı bir konudur. İnsanların davranışlarını doğrudan yansıtılmalarından dolayı, tercihler insan fizyolojisi ve psikolojisi açısından oldukça önem arz etmektedir. Kişisel ve çevresel etmenler tercihleri etkileyen unsurlar olarak kabul edilmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda; doğal aydınlatmanın ve manzaranın kullanıcılar üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu araştırmanın amacı, kullanıcıların oturmak için kafeteryada hangi alanları tercih ettikleri ve bu tercihlerinin yaş, cinsiyet ve meslek gibi faktörlerden nasıl etkilendiğinin belirlenmesidir. Kafeterya kullanıcılarının oturma tercihlerinin bilinmesi; kullanıcı odaklı iç mekân tasarımı ve başarılı bir işletme yaratma açısından önem taşımaktadır.

Araştırma verileri iki temel yöntem kullanılarak elde edilmiştir. İlki; ilgili makaleler, kitaplar ve tezlerin araştırılması kapsamında literatür araştırması ile sağlanmıştır. Diğeri ise; Çankaya Üniversitesi'nin kafeterya alanının krokisinin çizilmesi suretiyle fiziksel mekân analizi, gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılarak alan çalışması ile elde edilmiştir. Veriler, Çankaya Üniversitesi personeli arasından rastgele seçilmiş 65 kafeterya kullanıcısı ile yapılan görüşme ile toplanmıştır. Bu 65 katılımcıyı beş fakülte ve diğer bölümlerden personeller temsil etmektedir. 65 katılımcının 45'i erkek, 20'si kadındır. Katılımcıların yaş aralıkları; 35, 35-45, 45-60 ve 60 üstü olarak belirlenmiştir. Çalışmanın ana hipotezi;" Kafeterya kullanıcıları oturmak için pencere kenarlarını tercih eder." olarak belirlenmiştir. Çalışmanın alt hipotezleri ise aşağıdaki gibidir:

- Yaş faktörü kafeterya kullanıcılarının oturma tercihlerini etkiler.
- Cinsiyet faktörü kafeterya kullanıcılarının oturma tercihlerini etkiler.
- Meslek faktörü kafeterya kullanıcılarının oturma tercihlerini etkiler.

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular geçmişte yapılan çalışmalar ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen verilerin literatürdeki çalışmalarla benzerlikleri ve farklılıkları olduğu görülmüştür. Literatür araştırmasında; çevresel faktörlerin ve tasarımın oturma tercihlerini etkilediği görülmektedir (Dempsey, 1974, s. 223). Diğeri bir çalışmada; gün ışığı ve manzara faktörlerinin kullanıcıların oturma tercihleri üzerinde etkileri olduğu görülmüştür (Wang and Bouberi, 2009, ss. 226-238). Genellikle, çoğu kullanıcı otobüs, tren, uçak, v.b. ulaşım araçlarında pencere kenarındaki koltuklara oturmayı tercih etmektedirler. Benzer biçimde, kullanıcılar bir restoranda yemek yerken veya evde otururken bir manzaraya bakmayı tercih ederler. Genel olarak kullanıcılar gün ışığı alan ve manzaraya sahip olan mekânlara sahip olma davranışı sergilemektedirler.

Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatürde araştırması sonucunda bulunan bilgileri desteklemektedir. Sonuçlar; kullanıcıların mekândaki pencerelerin yakınına oturmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Araştırma sonuçları Üniversite personelinin çoğunluğunun kafeteryada pencere yakınındaki masaları oturmak için tercih ettiklerini göstermiştir. Ayrıca literatürde; kişisel faktörlerin kullanıcıların

tercihleri üzerinde birtakım etkilere sahip olduğunun gösterilmesine rağmen araştırma sonuçları; yaş, cinsiyet ve meslek gibi kişisel faktörlerin kullanıcıların oturma tercihlerini etkilemediğini göstermiştir.

Bu araştırmada; “Kullanıcılar pencere yakınına oturmayı tercih eder.” ana hipotezi araştırma verileri doğrultusunda desteklenmiştir. Fakat, oturma tercihleri ve kişisel faktörler arasında bir ilişki gözlemlenmemiştir. Araştırma, daha fazla katılımcı ile daha geniş zamanda yapılabilseydi, kişisel faktörler açısından farklı sonuçlar elde edilebilirdi.

Araştırma sonuçları, kullanıcıların mekân tercihlerinin üzerinde doğal aydınlatma ve manzara faktörünün önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenden dolayı, iç mimarlar tarafından uygun işlev analizi yapıldıktan sonra kafeterya ve benzer mekânlardaki doğal aydınlatma tasarlanmalıdır. Ayrıca kafeteryadaki donatı elemanlarının yerleştirilmesi manzara faktörü dikkate alınarak yapılmalıdır. Kullanıcı tercihleri kapsamında doğal aydınlatmanın tasarımı ve manzara; kullanıcı konforu, verimi, iç mekân tasarımı ve ticari işletmenin başarısı açısından oldukça önem arz etmektedir.

TÜRKİYE’DEKİ KUŞAKLARARASI İLİŞKİLERİ GELİŞTİRME UYGULAMALARI*

İkuko MURAKAMI**

ÖZ

Aile yapısının değişmesi ve hane halkı sayısının azalmasıyla çocukların ve farklı yaş gruplarındaki insanların bir arada bulunma fırsatı çok sınırlıdır. Bu durum, diğer kuşaklar açısından özellikle yaşlı insanlar için de söz konusudur. Yaşlanan toplumlarda genç kuşağın yaşlanan insanların yaşam seyrinde edindiği tecrübelerden faydalanması istenirken bununla birlikte yaşlıların serbest zamanlarında genç kuşak ile bir arada bulunması ve gönüllü işlerde çalışması beklenmektedir. Ancak bu beklentiler, buna uygun ortamların ve etkinliklerin sağlanabileceği programların oluşturulmasıyla gerçekleştirilecektir. Bunun sonucunda kuşakların yaşam kalitesinin artırılması ve yaşam memnuniyetinin sağlanması mümkün bir hale gelecektir. Bu beklentiler doğrultusunda günümüzde kuşaklararası ilişkilerin kurulması adına bir takım planlamalar yapılmaktadır ve uygulanmaktadır. Kuşaklararası ilişkilerin sağlanmasında iletişim, dayanışma ve sürdürülebilirlik de önemlidir. Bu çalışmada ‘Kuşaklararası İlişkiler’ dersi kapsamında 2011-12 öğretim yılı ile 2014-15 öğretim yılı arasında internet aracılığı ile elde edilen bilgilerden faydalanarak Türkiye’deki örnek uygulamaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte kuşaklararası ilişkilerin sürdürülebilirliği konusunda Japonya’da yaşanan tecrübelerin paylaşılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklararası İlişkiler, Sürdürülebilirlik, Sosyal Hizmet Kurumları, Japonya

* Bu çalışma, 26-27 Kasım 2015 tarihleri arasında Bursa’da düzenlenen Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu’nda sözlü olarak sunulmuştur. Makalenin Geliş Tarihi: 01.08.2016 Kabul Tarihi:22.12.2016

** Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, iku-ko1025@yahoo.co.jp

PRACTICES TO PROMOTE INTERGENERATIONAL RELATIONS IN TURKEY

ABSTRACT

It is known that the opportunities for children and people of different age groups to spend time together are very limited, because the changing of the family structure and the decreasing number of households. This is especially true for older people when it considers other generations. Young generations may have benefits by having experiences with older people in their lives. At the same time, it is expected that older people cooperate with the young generation in their leisure time and work in voluntary activities. However, these expectations might take place by creating programs to arrange suitable environments and activities. As a result, it is possible to increase the quality of the life of all generations. Nowadays, a number of plans are being made in order to promote intergenerational relations. It is also important to provide intergenerational communication, solidarity and sustainability. In this study, sample applications in Turkey were examined with the information obtained on the Internet within the scope of intergenerational relations between 2011/2012 and 2014/2015. And this paper also presents examples of applications in Japan that might be a source of inspiration for this issue. Inspired by the practices in Japan that are aimed to create awareness in the society, it is suggested that the social service facilities can play a central role in the sustainability of generational relations.

Keywords: Intergenerational Relations, Sustainability, Social Welfare Facilities, Japan

GİRİŞ

Problem

Kentsel yaşamın yaygınlaşması, aile yapısının değişmesi ve hane halkı sayısının azalmasıyla çocuklarda, farklı yaş gruplarındaki insanların bir arada bulunma fırsatının çok sınırlı olduğu bilinmektedir. Örneğin çocuklar genel olarak günlük yaşamlarında kendilerine yakın olan yaş gruplarıyla vakit geçirmektedir. Diğer kuşaktaki insanlar ile birlikte yaşlılar için de benzer durumlar söz konusudur. Bunun neticesinde kuşakların birbirlerini tanıma fırsatı da sınırlı kalmaktadır. Bu durumun olumsuz etkilerinin olduğu görülmüştür (Maehara et. al, 2010).

Toplumlarda sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler, kuşaklararası iletişim ve dayanışmayı negatif yönde etkilemektedir. Günümüzde göç olgusu etkisinde yaşlılar ile genç kuşak arasında coğrafi mesafenin büyük olması, sosyal ilişkileri olumsuz etkilemektedir (Tufan ve Yazıcı, 2009) ve bu durum

kuşaklararası çatışmaya yol açabilmektedir. Yeni bilgilerin edinilmesi, geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılması, gençlerin yaşlıların tecrübelerinden faydalanması ve yaşlıların topluma katılımı vb. bunlar her kuşak insanların yaşam kalitesini zenginleştirebilir ve yaşam memnuniyetinin sağlanmasına katkıda bulunabilir. Günümüzde de bu faydalar doğrultusunda kuşaklararası ilişkilerin inşa edilmesine özen gösterilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de de yaşlı ve çocuk etkileşiminin artırılması bunun için onların bir arada bulunabileceği ortamın sağlanması ve aile içinde birbirine zaman ayrılması gerektiği savunulmaktadır (Arpacı ve Şahin, 2015).

Dünyanın birçok yerinde, yaşlıların sosyal yaşama katılmalarını destekleyen etkinlikler vb. düzenlenmektedir. Türkiye’de de bunun önemli olduğu fark edilip genç ve yaşlı kuşağı bir araya getiren kuşaklararası aktiviteler artmıştır ve aktivitelerin yürütülmesinde okullara çok büyük sorumluluklar düştüğüne işaret edilmektedir (Yıldırım, 2015). Ayrıca kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesinde, disiplinler arası girişime ihtiyaç duyulmaktadır (Larkin & Newman, 1997, ss.5-16). Bu doğrultuda aktif ve kaliteli yaşlanmayı sağlayacak olan yaşlı dostu kentlerin kurulması ve mekânsal analizin yapılması gibi konular gündemdedir (Tural ve Üstün, 2009). Bu girişim, bir toplumda kuşaklararası ilişkilerin sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemli bir rol üstlenecektir. Çünkü yaşlı dostu kent, sadece yaşlılar olmaksızın çocuklar ve engelliler olmak üzere tüm kent halkının faydalanabileceği kentsel yaşam ortamını sağlayacaktır (Caner, Gözün, Hilwah ve Gökçek, 2013).

Günümüz Türkiye’inde kuşaklararası ilişkileri geliştirme konusunda zaman geçtikçe uygulama örneklerinin çoğaldığı görülmektedir. Buna ek olarak sadece aile içinde olmaksızın yaşlılar toplum içinde diğer kuşaklarla ilişki içinde bulunmaları için yönlendirilmektedir. Ancak haber manşetleri incelendiğinde uygulamaların çoğunun, bakanlık veya belediyeler tarafından hazırlanan eğitim ve bilgilendirme amaçlı programlar olduğu görülmektedir. Örneğin “gençler yaşlıları ziyaret ettiler” şeklindeki ifadeler göze çarpmaktadır. Buna ek olarak bir günlük etkinlikler fazlaca görülmektedir ve bu organizasyonların sürekliliği özel günler ile kısıtlıdır. Bu durum yaşlıların sadece özel günlerde hatırlanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla yaşlıların buldukları toplumda sürdürülebilirliğin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Japonya’da Yaşlanma Durumu ve Kuşaklararası İlişkiler ile İlgili Uygulamalar

Japonya, 1970 yıllarında yaşlı toplum olmaya başlamıştır. Kentsel yaşamın yaygınlaşması, çekirdek ailenin artması ve hane halkı sayısının azalması, buna ek olarak bireyselleşme durumu vb. ile çocuklara ve yaşlılara bakım konusunda zorluklar yaşatmıştır. Sonrasında 1980 yıllarından itibaren

kuşaklararası ilişkilerin önemi vurgulanmaya başlamıştır ve 1990 yıllarında bu konuda yaşlı kuşak insanların gönüllü katılımları teşvik edilmiştir. Yaşlı topluluklar, ilkokul öğrencileri ve kreş çocukları ile bir arada bulunmak için plan yapmışlardır. Örneğin yaşlıların okullarda eğitim vermesi, kültür aktarımı ve çocuklara yardımcı olma gibi konularda gönüllü faaliyetlerde bulunmaları sağlanmıştır (Kaplan, Kusano, Tsuji ve Hisamichi, 1998). Neticesinde oldukça fazla ve çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir ancak bayram ve doğum günü kutlaması, mevsimlik toplantılar, kurumlardaki yaşlıları ziyaret veya geleneksel kültürlerin aktarılması vb. bunların çoğu tek seferlik faaliyetlerdir (Watanabe, 2004). Bu durumda kuşaklararası ilişkilerde sürdürülebilirliğin sağlanabileceği uygulamalar aranmıştır.

Japonya, yaşlanma sürecine Türkiye'den daha erken bir zamanda başlamıştır ve günümüzde nüfus yaşlanması konusunda dünyada ileride bulunmaktadır. Bu nedenle kuşaklararası ilişkiler uygulamada çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca tek kişilik hanenin oldukça fazla görülmesi sadece aile içinde olmaksızın yaşlıların buldukları toplumda çevre ilişkileri ile kuşaklararası ilişkilerin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda Japonya'da yapılan örnek uygulamalarına bakıldığında, sosyal hizmet kurumları (huzurevi vb.) tarafından düzenlenmekte olan uygulamalar dikkat çekicidir. Bu kurumların, farklı kuşakların bir araya gelmesini sağlayarak, kuşaklararası ilişkilerin sürdürülebilirliği konusunda imkân sağlayıcı bir merkez rolü üstlendiği görülmektedir. Bu uygulamalardan bir kaç örnek şunlardır:

1. *Konoyubi to-mare* *** örneği: Bir sosyal hizmet kurumunda hizmet alıcının taleplerine göre, bütünleşmiş şekilde bakıma ihtiyaç duyan herkese, söz konusu engelli, yaşlı ve çocuklar fark edilmeksizin hizmet verilmektedir.
2. *Omocha-Toshokan TENJU-en* **** örneği: Bu kurumda oyuncak müzesi vasıtasıyla yaşlılar ile çocukların bir arada bulunmaları sağlanmaktadır. Bu kurum, eskiden farklı kuşak insanların zaman geçirme tarzının nasılsa onu günümüzde de devam ettirmeye çalışmaktadır. Bir faaliyet düzenlendiğinde; hizmet alanlar (yaşlı, çocuk ve engelliler vb.), onların aileleri, personelleri ve de kurumun bulunduğu mahalledeki insanlar vb. faaliyetlere katılmaktadırlar. Onlar, sanatın (el işi ve çalgı aleti çalmak vb.) aktarılmasında gönüllü olarak katkıda bulunmaktadırlar

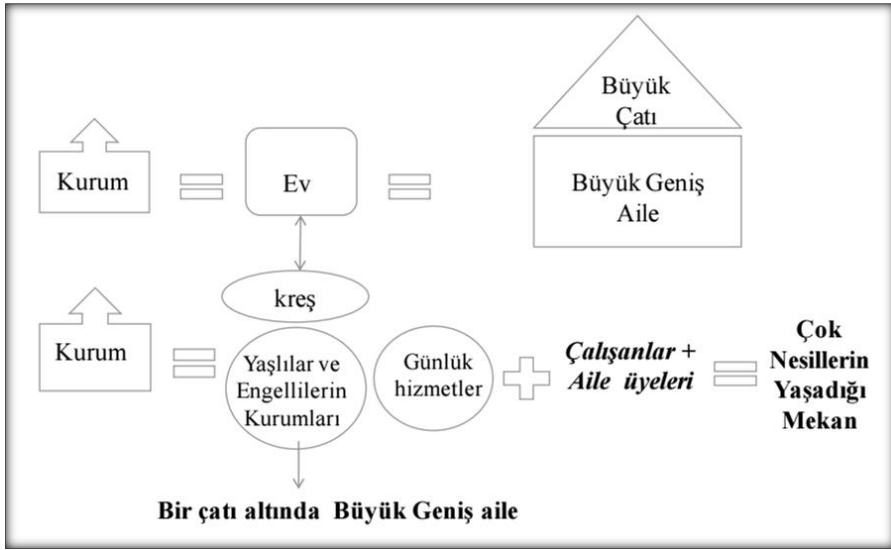
*** *このゆびと〜まれ*: Toyama Eyaleti'ndeki bir kurumdur. *Bu parmak altında toplanalım* anlamındadır. İlgili web sayfası şudur: http://www.geocities.jp/kono_yubi/

**** *おもちゃ図書館てんじゅえん*: Kumamoto Eyaleti'ndeki bir kurumdur. *Tenju-en Oyuncak müzesi* anlamına gelir. İlgili web sayfası şudur: <http://www.fuku-juryo.jp/sisetu/omotya.html>

3. *Koto-en* ***** örneği: Bir arazi içinde bulunan kurumda yaşayan yaşlılar, aynı arazi içindeki kreşe gelen çocuklar ve kurumda çalışan diğer kuşaklar, bir çatı altında yaşayan büyük ve geniş bir aileye benzetilmektedir (Res.1). Onlar, arada sırada bir araya gelerek birlikte zaman geçirmektedir.

Resim 1.

KOTO-en (江東園) Konsepti

YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı; *Türkiye’de kuşaklararası ilişkilerin sağlanma konusunda uygulamaların nasıl yapıldığı ve özelliklerinin ne olduğu* ortaya koymaktır. Bununla birlikte *kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi, özellikle sürdürülebilirliğin sağlanması, sadece aile içinde olmaksızın bulunduğumuz toplumda nasıl mümkün olur?* Sorusuna cevap verebilecek uygulama üzerine öneride bulunmaktadır.

Verilerin Toplaması

Bu çalışmada, örnek uygulama incelemesi tekniği kullanılmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü’nde 2011-12 Öğretim Yılı ile 2014-15 Öğretim Yılı arasında, Güz döneminde düzenlen-

*****江東園: Tokyo Edogawa-ku’da bulunmaktadır. İlgili web sayfası şudur:
<http://www.kotoen.or.jp>

miş olan “Kuşaklararası İlişkiler” adlı derste paylaşılmış örnek uygulamalardan faydalanılarak, Türkiye’de yapılan uygulamalar değerlendirilmiştir.

Türkiye’deki uygulama örnekleri, internet aracılığıyla gazete manşetlerinin taratılması ile derlenmiş bilgiler olarak toparlanmıştır. Öğrenciler, Türkiye’de bulunan 7 bölgeyi paylaşarak araştırmışlardır. Araştırma yaparken nüfus yoğunluğu farkı göz önünde bulundurularak İstanbul için bir grup ilgilenmiştir, dolayısıyla 8 grup olarak çalışılmıştır.

“Kuşaklararası ilişkiler” başta olmak üzere “nesiller arası”, “çocuk ve yaşlılar” ve de “genç ve yaşlılar” gibi anahtar kelimeler ile taratılmıştır.

Araştırmanın örnekleme

Öğrenciler tarafından ilgili anahtar kelimeler aracılığıyla 2011 yılının Eylül ayından itibaren 2014 yılının sonuna kadar rastgele olarak seçilen haberler ile sınırlıdır. Ayrıca bu tarihler dışında ortaya çıkan yeni ve dikkat çekici haberler de ekte gösterilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Elde edilen bilgiler, ders ödevi kapsamında toparlandığı için daha çok gündem haberleri ön plandadır ve daha çok dikkat çekici manşetler seçilmiş olabilir. Bu doğrultuda benzer haberler ihmal edilmiş olabilir veya gözden kaçırılmış olabilir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın bulgu olarak bahsedilen haber sayısı, gerçek haber sayısını yansıtmamıştır. Bu durumlar, araştırmanın sınırlılığı sayılmaktadır.

Araştırma yapıldığında haberlere erişim internet adresleri aracılığıyla sağlanmıştır. Ancak araştırmanın yapıldığı dönemden raporlama aşamasına kadar geçen süre içinde internet sitelerinden bazıları zaman aşımına uğradığından dolayı erişilememiştir. Ek bölümünde hâlihazırda erişim sağlanabilen internet siteleri belirtilmektedir.

BULGU ve YORUMLAR

Bu dersin ilk olarak başladığı 2011-12 Öğretim Yılı’nda internet üzerinden kuşaklararası ilişkiler uygulamaları taratılırken fazla veri bulunmamıştır. Kuşaklararası ilişkiler ile ilgili haber manşetlerine göre 2010 yılından beri fazla görülmeye başlanmıştır ve bu konu ile ilgili haber sayısının zamanla çoğaldığı görülmektedir.

2011 yılı Eylül ayından 2014 yılı sonuna kadar gazete manşetlerinde görülen ve bu konu ile ilgili haberlerden derste paylaşılan haber sayısı, bölgelere göre kategorileştirip Tablo 1.’e yerleştirilmiştir.

Tablo 1'e bakıldığında Türkiye'nin dört bir köşesinden uygulama örnekleri görülmektedir. Nüfus oranının en yüksek olduğu İstanbul'da uygulama örneklerinin en fazla olduğu (toplam 60 taneden 11 tanesi) görülmektedir ve ardından onu Ankara ve İzmir takip etmektedir.

Tablo 1.
Bölgelere göre kuşaklararası ilişkiler ile ilgili haber sayısı

NO	Bölge	İllere göre uygulama sayısı	Toplam
1	Marmara	İstanbul:11, Bursa:5, Tekirdağ:1, Çanakkale:2, Kocaeli:1, Edirne:1	21
2	İç Anadolu	Ankara: 7, Kırkkale: 1, Çankırı: 1, Niğde: 1	10
3	Akdeniz	Adana:1, Burdur:1, Mersin:1, Antalya:1	4
4	Ege	İzmir:5, Balıkesir:1, Manisa:2, Muğla:2, Aydın:1	11
5	Karadeniz	Tokat:1, Artvin:1, Zonguldak:1, Samsun:1, Kastamonu:1	5
6	Güneydoğu Anadolu	Mardin:1, Şanlıurfa:1, Gaziantep:2	4
7	Doğu Anadolu	Malatya:1, Elazığ:3, Bayburt:1	5
Toplam		30 (toplam il sayısı)	60

Projeyi düzenleyen kurumlara bakılacak olursa şu şekildedir.

Tablo 2.
Proje düzenleyicilerinin dağılımı

Düzenleyici	Sayı
Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı	7
Milli Eğitim Bakanlığı ve Gençlik Spor Bakanlığı	8
Avrupa Birliği ve WHO	9
Belediye vb.	25
Üniversite, Yüksekokulu vb.	10
Lise ve İlkokul	2
Kamu kurum ve kuruluşları ile Sivil Toplum Kuruluşları vb.	19
Özel Düzenleyici	3

Tablo 2'de bir proje içinde birkaç ortak ile düzenlenen proje, ortaklıkları ayrıca gösterilmiştir. Bu tabloda görülen bulgular şunlardır:

1. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Gençlik Spor Bakanlığı'nın önderliğinde uygulanan projeler veya Avrupa Birliği (AB) tarafından finansa edilen ortak projelerin oldukça fazla görülmektedir.

2. Belediyelerin ilgilendiği proje sayısı oldukça fazladır. Bunların çoğu, ASPB ve MEB vb. veya AB ile ortak şekilde uygulanmaktadır.
3. Kamu kurum ve kuruluşları ile Sivil Toplum Kuruluşları denildiğinde; araştırma merkezi, lise aile birliği, dernek, vakıf veya kent konseyi vb. görülmektedir. Bunların, bazen belediye veya MEB vb. ile ortak çalışma, bazen de üniversite ile ortak araştırma yaptığı belirtilmektedir.
4. Özel düzenleyici ise İstanbul'da konser (2012 yılı) ve kitap fuarı (2013 yılı) İzmir'de bir hamburger firması (2013 yılı) görülmektedir.
5. Üniversite, yüksekokul, lise ve ilkokul öğrenciler ile ilgili uygulamaların çoğu, yaşlıları ziyaret şeklindedir. Toplam 12 uygulamadan 9 tanesi, 'yaşlıları ziyaret' ile ilgilidir.

Tablo 3.

Projelerin içeriklerine göre proje sayısı

Proje Türü	Sayısı
Araştırma (makalenin yazılması veya sözlü tarihi çalışmalar)	3
Bilgilendirme ve Eğitim Amaçlı (sempozyum, seminer ve kurs vb.)	16
Etkinliklerin Düzenlenmesi (sinema, tiyatro, spor, konser, kitap fuarı ve yerel kültürlerin aktarılması vb.) veya Yaşlılar ile Bir Arada Buluşma Yaşlıları Ziyaret	24
Buluşma Merkezinin Kurulması (Belediye tarafından)	13
Diğer (Yaşlıların Liseyi Ziyareti)	3
Toplam	1
	60

Gazete manşetlerinde kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili olarak tanıtılan haberlere bakılacak olursa; haberlerin çoğu, kuşaklararası ilişkileri sağlamak, canlandırmak ve önemini vurgulamak için hazırlanan projeler şeklindedir. Uygulama örnekleri, çeşitlilik açısından zengin sayılabılır. Tablo 3'de projeler içeriklerine göre toparlanmaktadır. Bunlar incelendiğinde:

1. En fazla etkinliklerin düzenlenmesi görülmektedir. Bu uygulamalar şenlik, gezi, beş çayı, kitap fuarı vb. şeklinde farklı kuşakları bir arada buluşturmak amacıyla düzenlenmektedir.
2. 'Huzurevine vb. yaşlıları ziyaret ettiler' manşeti oldukça fazla (toplam 60 taneden 13 tanesi) görülmektedir. Örneğin Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü (2011 yılı), İs-

- tanbul Yeditepe Üniversitesi Halk İlişkiler Bölümü (2013 yılı) ve Niğde Üniversitesi Zübeyde Hanım Sağlık Yüksek Okulu (2011 yılı) vb. görülmektedir.
3. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın önderliğinde uygulanan projeler oldukça fazla görülmektedir. Bunların çoğu 'Gönül Elçileri Projesi' adı ile eğitim ve bilgilendirme amaçlıdır. Kırıkkale'de (2012 yılı), Tekirdağ, Muğla, Gaziantep ve Elazığ'da (2013 yılı) yapıldığı görülmektedir.
 4. Avrupa Birliği katılımcı ülkeleri ile ortak projeler yapılmaktadır. 'Senior's Integration through Education' (Ankara, 2010-2012 yılı), 'Toys of My Grandparents' (Burdur, 2012 yılı), 'New Educational Journeys for Adults' (Manisa, 2010-2011 yılı), 'SMILE projesi' (Bursa, 2013-2015 yılı) vb. görülmektedir. Bunların çoğu, yetişkin eğitimi veya hayat boyu öğrenme programı kapsamında uygulanmaktadır.
 5. İzmir'de uygulanmakta olan 'Gençler-Yaşlılar El Ele Projesi'nde gönüllü öğrencilerin aldıkları ilgili eğitim ile sonradan projeye katılması (2010 yılı) ve yaşlıların sözlü tarihi kaydedip kitap haline getirilmesi (2013 yılı) vb. bu proje ile ilgili haberler oldukça fazladır ve 2010 yılından günümüze kadar devam edildiği görülmektedir.
 6. Ankara'da yaşlılar, onların 1965 yılında mezun oldukları liseyi ziyaret ederek genç öğrenciler ile sohbet etmişlerdir ('Yaşlılar Gençler El Ele' programı kapsamında, 2013 yılı). Kuşaklararası ilişkilerin kurulması konusunda aktif şekilde hareket eden yaşlıların görülmesi söz konusudur.
 7. Belediyeler tarafından düzenlenen seminer (Çanakkale Kepez Belediyesi ve Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü, ikisi de 2013 yılında), sempozyum (Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2012-2013 yılı ve İstanbul Arel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, 2014 yılı) veya kurslar vb. ile bu konuda halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi amaçlanmaktadır.
 8. Bölgesel kültür özelliklerinden faydalanılan uygulamalar görülmektedir. Örneğin Bursa'da Karagöz ile ilgili etkinlikler düzenli olarak yapılmaktadır. Mardin'de çocuk oyunları şenliği (2014 yılı) ve Bayburt'ta bölgeye özgü şairler ve türküler ile geleneklerin aktarılması (2014 yılı) planlanmıştır.
 9. Kuşaklararasıdaki değişimin betimlenmesi amaçlanan araştırma görülmektedir (Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin 'Oyunun üç kuşaktaki değişimi' araştırması, 2014 yılı).

10. Hem yaşlılar hem de gençlerden görüşleri almak amacıyla anket uygulanmıştır (Ankara’da Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli (AYNA) projesinde, 2013 yılı).
11. Okuryazarlık konusunda zayıf olan yaşlılar için eğitim kampanyası oluşturularak kuşaklararası ilişkiler sağlanmıştır (Mersin Mezitli Belediyesi, 2010-2011 yılı).
12. ‘Altın Yıllar Yaşam Merkezi’ (Çanakkale Belediyesi, 2013 yılı), ‘Dede-Torun Merkezi’ (İstanbul Esenler Belediyesi, 2014 yılı) ve ‘Yaşlılar ve Gençler Evi’ (Karadeniz Ereğli Belediyesi, 2014 yılı) gibi uygulamalarda farklı kuşakların bir arada bulunmasını sağlayan ortak bir merkez bulunmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

“Kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi, özellikle sürdürülebilirliğin sağlanması, sadece aile içinde olmaksızın bulunduğumuz toplumda nasıl mümkün olur?” sorusuna cevap verebilecek uygulamalar düşünüldüğünde:

Bulunulan projeler, ASPB, MEB ve AB’nin önderliğinde; farklı belediyelerde benzer içerikli projelerin uygulandığı görülmektedir. Bunlarda bir seferlik etkinlik gibi uygulamalar fazladır ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda henüz yeterli olunmadığı görülmektedir. Ayrıca bu konuda yapılan araştırmaların henüz zayıf olduğu belirlenmektedir. Buna karşın bu konuda bazı belediyelerde; İzmir, Bursa, Ankara, Çanakkale ve İstanbul’da vb. proje içeriklerinde dikkat çekici uygulamalar görülmektedir:

İzmir’de bir projenin uzantısı olarak değerlendirilen sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bursa’da yerel kültüre özgü bir değer olan Karagöz oyunu aracılığıyla düzenlenen etkinlikler geleneksel olarak süreklilik kazanmıştır. Çanakkale, İstanbul Esenler ve Karadeniz Ereğli’de farklı kuşak insanların toplanabileceği ortak merkez kurulmaktadır. Yaşlıların istekli olarak katıldıkları etkinlik görülmektedir. Örneğin Ankara’da yaşlıların lise öğrencilerini ziyaret etmeleri, aktif yaşlanma açısından önemlidir ve buna daha çok ihtiyaç duyulabilir.

Günümüz Türkiye’sinde en son toplanan haberler EK’te gösterilmektedir. Yaşlılar ve çocukların bir arada bulunmalarını sağlayacak yeni girişimler görülmektedir. Bu uygulama ile kuşaklararası ilişkileri geliştirme konusunda yeni ufuklar açılacaktır. Ayrıca İzmir’de ‘El Ele projesi’ kapsamında motivasyon sağlanarak düzenli bir şekilde projenin geliştirilmeye çalışıldığı, bunun neticesinde de sürdürülebilirliğin sağlandığı görülmektedir.

Japonya’da yapılmakta olan örnek uygulamalar, geleceğe yönelik uygulamalar adına; özellikle toplumda kuşaklararası ilişkilerin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda ve herkese açık bir şekilde uygulanması açısından Türkiye için bir ilham kaynağı olması mümkündür. Yaşlı ile gençlerin bir arada buluşma noktasının, yaşlıların pasif tutumu ile kalmaksızın ilişkilerin sağlanabileceği bir mekân olması beklenmektedir. Bu tip uygulamalarda dikkat edilmesi gerekenler şu şekilde önerilmektedir:

1. *Program içerikleri*: Nasıl bir konsept ile planlanıp hazırlanacağı konusu çok önemlidir, çünkü kurumda bakıma muhtaç olanlar veya olmayanlar için aynı program uygun olmayabilir (Kanamori, 2012).
2. *Güvenlik konusu*: Özen gösterilmesi gerekir. Örneğin herkese açık bir faaliyet düzenlenirken katılımcılar arasında, mümkün olduğu kadar tanınmayan yabancı bir insanın bulunmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.
3. *Personellerin müdahalesi*: Kurum içindeki günlük faaliyetlerde de arada sırada personellerin müdahalesine ihtiyaç duyulabilir. Bunun için kurumun kapasitesi, personel sayısı ve de personellere eğitim verilmesi gerekir.

KAYNAKLAR

- Arpacı, F. Ve Şahin, F.T. (2015). Yaşlı Bireylerin Yaşlı Ve Çocuk Etkileşimine İlişkin Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 231-246.
- Caner, Ö.C., Gözgül, G., Hilwah, A. Ve Gökçek, M. (2013). *Yaşlı Dostu Şehirler: Kavramsal Çerçeve Ve Örneklerle Değerlendirmeler*. Ankara: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Kanamori, Y. (2012). Intergenerational İnteraction Between The Elderly And Children: Focusing On The Content Of Exchange. *Aichi Shukutoku Üniversitesi Sosyal Hizmet Fakültesi Makale Derleme Kitabı* (2), 69-77.
- Kaplan, M., Kusano, A., Tsuji, I. Ve Hisamichi, S. (1998). Intergenerational Programs: Support For Children, Youth And Elder İn Japan. New York: State University Of New York Press.
- Larkin, E. & Newman, S. (1997). Intergenerational Studies: A Multi-Disciplinary Field. *Journal Of Gerontological Social Work*, 28 (1-2), 5-16.
- Maehara, N. Et. Al, (2010). The Current Situation Regarding The Nurturing Of Elementaly School

Age Children's Attitudes Toward The Elderly. *Memoirs Of Osaka Kyoiku University, Ser.V*

School Subjects And Allied Problems, 58(2), 91-101.

Soman, K. (2006). Everyone, From Babies To Senior Citizens, İs Welcome At *Konoyubi To-Mare*.

Proceedings, Uniting The Generations: Japan Conference To Promote Inter-generational

Programs And Practices,130.

Sugi, K. (2006). Ingenuity And Callenges İn Creating İntergenerational Programs İn Age-

İntegrated Facilities: From Practice İn *Kotoen* A Facility For The Elderly And Children. Tokyo:

Proceedings, Uniting The Generations: Japan Conference To Promote Inter-generational

Programs And Practices, 121-126.

Tufan, İ. Ve Yazıcı, S. (2009). Yaşlılıkta Kuşaklararası İlişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*

Dergisi, (1),47-50.

Tutal, O. Ve Üstün, B. (2009). Yaşlılık Ve Yaş Dostu Kentler: Eskişehir. *Yaşlı Sorunları*

Araştırma Dergisi, 2(1), 1-23.

Watanabe, Y. (2004). The Mingling Of Old People And İnfant. *Niigata Seiryo University*

Research Report (34), 15-24.

WHO (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*, Spain.

WHO (2007). *Glibal Age-Friendly Cities: A Guide*, France.

Yıldırım, F. (2015). Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek: Okul Temelli Kuşaklararası

Dayanışma Modelleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 275-296.

Yonomitsu, Y. (2006). Living And Growing With People İn Different Generations İn A Community Gives Senior Citizens Power And Energy To Live. Tokyo: Proceedings, Uniting The Generations: Japan Conference To Promote Inter-generational Programs And Practices, 131- 134.

EK

Yaşlılar ve çocukların bir arada bulunmalarını sağlayacak yeni girişimler:

Yaşlıların anaokulu, çocukların huzurevi (ZETE,19 Haziran 2015)

<http://www.hurriyet.com.tr/minikler-ve-yasli-lar-icin-kres-ile-bakim-evlerini-gozetleyecekler-30177700>

Minikler ve yaşlılar için kreş ile bakım evlerini gözetleyecektir (Hürriyet, 23 Eylül 2015) <https://zete.com/yasli-lara-anaokulu-cocuklara-huzurevi/>

İzmir’de ‘El Ele projesi’ kapsamında sürdürülebilirliğini sağlayan projeler:

İzmir’de 154 Gönüllü Genç Sertifikalı oldu

(HABERLER.COM veya İzmir Büyük Belediyesi, 02 Temmuz 2015)

<http://www.haberler.com/izmir-de-154-gonullu-genc-sertifikali-oldu-7470996-haberi/> veya <http://www.izmir.bel.tr/HaberDetay/14519/tr>

Gençler Yaşlılar El Ele Projesi 5 Yaşında (Hürriyet, 16 Kasım 2015)
<http://www.hurriyet.com.tr/gencler-yasli-lar-el-ele-projesi-5-yasinda-40014664>

Extended Abstract

Urbanisation and the change in family structure have resulted in smaller families compared to the past. The children usually spend time with their peers in their everyday lives. In smaller families, they have limited chance to grow up with individuals from different age groups. The same applies for the older individuals, which makes it even more difficult for the young and old generation to meet.

The transfer of traditions from generation to generation, the possibility of younger generations to use the experiences of older generation and the participation of older individuals in social life enrich the quality of life of individuals from all ages and might also increase life satisfaction of older individuals. Activities supporting social participation of older individuals are encouraged all over the world. It has also been emphasized in Turkey that places and time where different generations can meet should be created in order to support interaction of two generations (Arpacı ve Şahin, 2015). Activities involving different generations have been increased in number and schools play an important role in this (Yıldırım, 2015). It is possible to regard schools as a meeting point for every generation.

Compared to the past, more practices to improve intergenerational relations are seen in Turkey. Besides the relations within the family, relations with the society and different generations are promoted. However, a short research in media shows a dominance of daily activities which are concentrated on special days. The older individuals are remembered only in special occasions. Therefore a sustainable relation in the society is needed for the older individuals.

Demographic aging has started in Japan around the 1970s, much earlier than in Turkey. The importance of intergenerational relations has been emphasized since 1980s. In 1990s it was expected that elderly volunteers should play a role in this matter. Elderly volunteers spent times with children of primary school and kindergarten in planning to teach and share cultures. Most of those activities were limited to special days, feasts, birthdays and nursing home visits. Alternative sustainable activities comprising all the days are preferred. As the number of single person households is increasing, the focus on intergenerational relations needs to be shifted

from family to societies in whole. A good example to enable different generations to come together is where nursing home residents and nursery children sharing the same garden and the staff working there are seen as an extended family and come together regularly.

In this study, it is aimed to examine the practices to promote intergenerational relations in Turkey and to share the experiences in Japan.

Data has been collected using sample application examination. Practices from Turkey have been evaluated using the sample applications shared in "Intergenerational Relation" lectures given at Akdeniz University Department of Gerontology between 2011-12 and 2014-15 fall term.

Practice examples have been collected through internet search of daily newspaper headlines. Information from 7 regions in Turkey and Istanbul as a separate region, in total from 8 regions, was collected.

"Intergenerational relations", "cross-generation", "children and elderly" and "youth and elderly" have been used as keywords for the search.

The sample is limited to randomly selected news found by students using keywords from 2011 september until the end of 2014.

A limitation of the study is that the popular news were prevalent and remarkable news could have been included in the research resulting in smaller sample size than the actual number.

The number of newspaper headlines is increased with advanced year. Examples of practices have been found from all regions with the majority coming from Istanbul with 11 headlines from total 60. Ankara and Izmir followed Istanbul.

Institutions involved in the projects were:

1. Municipalities, most in cooperation with Ministry of Family and Social Policies (ASPB) and Ministry of National Education (MEB) or European Union (AB).

2. Research centers, secondary school councils, associations and city councils as government organisations and NGO's. Concerts and book fairs in Istanbul, a private Hamburger firm in Izmir.

3. Among 12 practices by universities, high schools, secondary schools and private schools, 9 involved visits of older individuals.

Most of the news about intergenerational relations were projects aiming to create, improve and emphasize intergenerational relations. Practices did not vary widely. Projects divided by their contents were such as:

1. Activities such excursions, book fairs, festivals
2. Visits of older individuals in care homes (13 among 60 headlines)
3. Projects managed by ASPB. Most of them were education and information projects called "Soul Friends Projects"

4. EU supported projects. Most of them are under the program "Lifelong learning" or "adult education".

5. There are several news since 2010, about a project from Izmir called "youth and older individuals hand in hand"

6. Older individuals from Ankara have visited the school they have graduated at 1965. They came together with students of the school. This is an example of older individuals taking initiative to support intergenerational relations.

7. Municipalities are organizing seminars, symposia or courses in order to inform the society.

8. Practices with cultural backgrounds take a role in some regions. Karagöz activities done in Bursa can be seen as an example for this.

9. A research to describe intergenerational changes has been carried out at Hacettepe University's Faculty of Education.

10. A center in Çanakkale, İstanbul (Esenler) and Karadeniz Ereğli enables individuals from different generations to come together.

Practices to answer the question "How is it possible to create sustainable intergenerational relations not only limited to family members?" are sought;

Projects were from different municipalities in cooperation with ASPB, MEB and AB. Single activities were prevalent and practices for their continuity are not sufficient. Some projects have remarkable activities with special contents. "Youth and older individuals hand in hand" project from Izmir has provided sustainability. Meeting points where the young and older population can gather eliminate passivity of older individuals and create new relations. Practices from Japan could be of good example for Turkey. Projects with children and older individuals at the same environment, or visits of older individuals to schools are good examples and could be developed for further future projects to increase intergenerational relations.

TÜRKİYE'DE ASKERİ VESAYET SİSTEMİNDEN DEMOKRASIYE GEÇİŞ SÜRECİNDE ÖZAL TECRÜBESİ*

Bahattin DEMİRTAŞ**

ÖZ

Cumhuriyet döneminde ilk olarak 27 Mayıs 1960 darbesi ile siyaset üzerinde vesayet rejiminin kurulması ve Anayasa ile bu vesayetin hukuki bir zemine oturtulması alışkanlığı doğmuştur. Bu darbe kendisinden sonraki 1971 askeri muhtırası ve 1980 askeri darbesine örnek teşkil etmiştir. Söz konusu darbelerden sonra askerler mevcut sistem içindeki konumlarını çok daha güçlü hale getirmek için gerekli önlemleri almıştır. Sivil iktidarı ve ülkeyi kontrol altında tutmaya yönelik bu faaliyetler olağan bir genel seçime kadar artarak devam etmiştir.

Turgut Özal, 1983 yılında gerçekleşen genel seçimlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin 26. başbakanı seçilmiştir. Özal, gerek Bülent Ulusu Hükümeti'ndeki başbakan yardımcılığı, gerekse 1983-1989 yılları arasında yürüttüğü başbakanlık ve 1989-1993 yılları arasında yürüttüğü cumhurbaşkanlığı görevlerinde, Türk demokrasi tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Özal, çok ihtiyaç duyulan bir dönemde Türk siyasetine yeniden liderliği, uzak görüşlülüğü, sıradanlığı aşma çabasını getiren bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki Özal'ın şahsına özgü liderlik vasıfları ve uygulamaları, asker-siyaset ilişkilerinde ve askeri vesayet karşısında takınmış olduğu tavırları kendisinden sonra birçok lidere esin kaynağı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Demokrasi, Askeri Vesayet

* Makalenin Geliş Tarihi:25.12. 2016 Kabul Tarihi:20. 03. 2017

** Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, bdemirtas@gazi.edu.tr

THE ÖZAL EXPERIENCE IN THE COURSE OF THE TRANSITION FROM A SYSTEM OF MILITARY TUTELAGE TO DEMOCRACY

ABSTRACT

In the republican period, the regular practice of establishing a regime of tutelage on politics and placing this tutelage on a legal basis was born for the first time with the 27 May 1960 coup. This coup set an example for the 1971 military memorandum and the 1980 military coup subsequent to it. After the said coups, the military took the necessary precautions to make its position within the present system much stronger. These activities which were aimed at keeping the civilian government and the country under control continued to increase until a routine general election.

Turgut Özal was elected the 26th prime minister of the Republic of Turkey in the general elections that took place in 1983. Özal made important contributions to the history of Turkish democracy in his positions as deputy prime minister under the Bülent Ulusu government, as prime minister between 1983 and 1989 and as president between 1989 and 1993. Özal emerged as a personality that once more brought in to Turkish politics leadership, farsightedness, and the effort to go beyond ordinariness in a period when this was very much needed. In fact, the traits and practices of leadership specific to the person of Özal and the attitudes that he displayed in terms of the relationship between the military and politics and in the face of military tutelage provided inspiration for many leaders after him.

Keywords: Turgut Özal, Democracy, Military Tutelage

GİRİŞ

Türkiye’de 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra merkezinde askeri bürokrasinin yer aldığı bir “vesayet rejimi” kurulmuştu. 1961 Anayasası ile getirilen yeni kurumlar da askeri bu sistemin kurumsallaşmasını sağlamıştı. Yeni sistem sivil toplumun gelişmesini engellemiş ve insanların demokrasiye olan güvenlerini sarsmıştı. Ülkede demokratik geleneklerin ve kurumların yerleşmesinin, güçlenmesinin ve işleminin önündeki en büyük engellerden biri olmuştu.

Adalet Patisi’nin tek başına iktidarda olduğu yıllarda demokrasinin nimetlerinden yararlanmaya başlayan halk 1971 Muhtırası ve 1970’lerde yaşanmaya başlayan iç karışıklıklarla yeniden bir sarsıntı yaşıyordu. 12 Eylül 1980 öncesinde, sosyo-ekonomik ve kültürel ayrımlara dayalı bir ideolojikleşme eğilimi yaşanmaya başlanmıştı. 1970’lerde parçalanmış bir sağ ile ağırlığını CHP’nin temsil ettiği bir solun karşı karşıya olduğu bir parti sistemi ortaya çıkmıştı. Solcu-Sağcı Laik-İslamcı, Alevi-Sünni, Kürt Şovenist-Türk Şovenist gibi ayrımlar Türk toplumuna sirayet etmiş, yeni nesilde ideolojik arayışına bir de kimlik meselesi eklenmişti. Böylece ekonomik sıkıntılar,

siyasilerin istikrarsızlığı, ırkçılık, farklı fikirlere hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, erkeklik, kahramanlık gibi toplumsal koşullandırmalar da eklendiğinde, özünde sun'î olan ve kolay kırılabilir hale gelmiş olan heterojen bir yapılanma ortaya çıkmıştı (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000: 400-401; Ak-yol, 1980: 377-379).

Türkiye'nin iki büyük partisinin genel başkanları olan Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit'in kargaşaya karşı birlikte mücadele etmek ve koalisyon kurmak yerine, birbirlerini suçlamaya devam etmeleri kaos ortamını artırıyordu. Silahlı Kuvvetler ise gelişmelere seyirci kalmak istemiyordu. Nihayet Türk Silahlı Kuvvetleri ülkedeki olaylara ve gelişmelere karşı net tavrını ilk olarak bir uyarı mektubuyla gösterdi. 27 Aralık günü Kenan Evren olağan görüşme sebebiyle Cumhurbaşkanı Korutürk'ün yanına gitmişti. Korutürk, mektubun 12 Mart'taki gibi koşullu bir ulti-matom olmaması ve bir müdahaleden bahsetmemesinden dolayı memnun olmuştu. 2 Ocak 1980 günü mektup Korutürk'le görüşen Ecevit ve Demirel'e iletildi ve Korutürk ordunun ve kendisinin iki parti ve lider arasında bir birlikteliğin olması fikrini dile getirdi. Ancak beklenen birliktelik görülmedi. Hatta her iki lider de mektubun kendisi dışındaki nedenlerine takılmışlar, yaklaşan ihtilali algılamamışlardı (Birand, 1984: 137-156).

Demirel'in kurmuş olduğu III. Milliyetçi Cephe hükümetinin felce uğramış ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için bir istikrar programı uygulamaktan başka çaresi yoktu. Bunun için ekonominin idaresini 1971-1973 yıllarında Dünya Bankasında görev yapmış olan Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili olan Turgut Özal'a bıraktı (Çavdar, 2000: 274-275). Özal'ın denetiminde alınan sert önlemler 24 Ocak 1980'de yürürlüğe girdi. Türk parasının değeri % 30 düşürülerek IMF'nin beklediğinden daha katı uygulamalara geçildi. KİT fiyatları serbest bırakıldı, ekonomi ihracata yöneltildi. Ancak istikrar paketinin başarılı olabilmesi için işçi ücretlerinin artmaması gerekiyordu ki, Özal normal parti uygulamaları ve siyasetini yeterli görmüyor ekonomik rahatlık için kendisine, siyasal ve toplumsal uyumun olacağı beş yıllık bir dönem istiyordu. Bütün bunların karşısında istikrar paketinin başarılı olabilmesi ülkedeki anarşi, siyasal hesaplar ve beklentiler sebebiyle zordu. Bu bakımdan bir askeri müdahale, 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasını kolaylaştıracaktı (Ahmad, 2002: 225-226; Kongar, 1998: 187). Beklenen sonuç, 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşti. Böylece son yirmi yıl içindeki üçüncü darbe de gerçekleşmiş oldu.

Darbenin Sonuçları ve Özal’ın Başbakan Yardımcılığı

12 Eylül askeri darbesinden önce ortaya çıkan krizlerle baş edilememiş, sorunlara müzakere ile ve demokratik yöntemlerle çözüm bulunamamış ve askerler ülkeyi kaostan kurtarma gerekçesi ile müdahalede bulunmuştu. Nitekim 12 Eylül 1980 sabahı başlayan ve “Bayrak Harekâtı” adı verilen müdahale ile Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştu.* 12 Eylül’ü gerçekleştiren üst komutanlar kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve üyeleri sıfatını vermişti. Devlet başkanlığı ve MGK başkanlığı görev ve yetkilerini Kenan Evren almıştı. Diğer komutanlar ise, askeri görevlerinin yanı sıra MGK üyesi sıfatı sahibiydiler. MGK, koyduğu kuralları ve verdiği buyrukları “Bildiri” ve “Karar” biçiminde adlandırılıyordu.†

Türkiye’de demokrasinin kurumsallaşamamış olmasının en önemli göstergesi olarak bu darbe de hiçbir karşı koyuşla karşılaşılmaksızın gerçekleştirildi. Üstelik Türk toplumu darbe sonrası, yıllardır süren terör karşısında Evren ve orduyu bir kurtarıcı gibi kabul etti. “Başka çare kalmamıştı, ülke uçurumun kenarından döndü, bölünmekten kurtulduk” diyenlerin arasında sokaktaki insandan, o döneme kadar hükümetlerde yer alan politikacılara kadar herkes vardı (Birand, 1984: 300). Darbe dünyada da bir şaşkınlık oluşturmadı ve Türkiye’deki gelişmeler yakından takip edilmeye başlandı. ABD Başkanı J. Carter, görevinden ayrıldıktan sonra Türkiye’yi de içeren gezisinde, 12 Eylül darbesi ile ABD’nin rahatladığını, Afganistan ve İran’daki son gelişmelerden sonra, Türkiye’deki istikrarın kendileri için son derece önemli olduğunu açıklamıştı (Tuşalp, 1988: 46; Çalış vd.,2001: 101-102). NATO’nun, Türk Silahlı Kuvvetlerini bir askeri müdahale durumunda destekleyeceğini gösteren ilk mesaj 11 Mayıs 1980 günü Türkiye Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve İkinci Başkanı Haydar Saltık’a, General Rogers

* “Türkiye’de Ordu’nun iktidarı ele almasını bazı uzmanlar, Ortadoğu ülkelerinin bir kısmında uzun yıllar süren gerçek dışı demokrasi ve parlamentarizm uygulamalarından, geleneksel yönetim tarzına bir dönüş olarak nitelendirirken, bazıları ise Ortadoğu ülkelerinin yozlaşmış yönetimleriyle mücadele edebilecek ve toplumu yeniden hareketlendirerek, ülke kalkınmasını sağlayacak yegâne ve örgütlü gücün Ordu olduğunu ve Ordu’nun yeni orta sınıf olduğunu iddia etmişlerdir. Kemal Karpat da Ordu’nun toplumsal ve siyasi yapıdaki konumunda meydana gelen herhangi bir değişimin, tüm toplumda yankılanmalara sebep olabileceğini vurgulamıştır. Ona göre, Türk subayının siyasi eylemlerin planlanmasında, halk tarafından kendisine yüklenen bir imajı vardır ve bu imaj, o subayın politik tavırlarını derinden etkilemiştir. Öte yandan Karpat, Türk siyasal seçkinlerinin doğuşu ve Ordu dâhil tüm kesimlerle kavga etmesini 1960 darbesini hızlandıran gelişmelerden saymakla birlikte, darbenin ardından kurulan Anayasal düzen ve parlamenter demokrasinin uzlaştırma aracı olarak kullanıldığını vurgulamıştır” (Önal, 2015: 526).

† Milli Güvenlik Konseyini oluşturan üyeler şunlardı: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun.

tarafından Brüksel'deki NATO Askeri Komitesi toplantısında verilmişti (Özdemir, 2002: 130-131). Amerika'nın tavrı, Batı Avrupa devletlerine de aynen yansdı. 15 Eylül'de toplanan AET bildirisinde, Türkiye ile olan ilişkilerin devam etmesi yönünde yeşil ışık yakılmıştı. NATO'nun yanı sıra, IMF ve OECD gibi tüm batılı finans çevreleri de Türkiye'deki istikrara yönelik bu gelişmelerden memnundu (Birand, 1984: 301-302).

Devlet başkanı, Genelkurmay Başkanı ve MGK Başkanı Org. Kenan Evren, 16 Eylül 1980 tarihinde yaptığı ilk basın toplantısında, “makul bir süre içinde” demokrasiye dönüleceğini söylerken süre vermiyordu. “*Sadece demokrasiye inananlar demokratik özgürlükleri hak ederler*” diyerek, sol ve aşırı sağdaki partilerin siyasal sürecin dışında tutulacağını ortaya koyuyordu. Mevcut bu ortamda iki faaliyet alanına dokunulmadı: Dış politika ve 24 Ocak ekonomik istikrar programı (Ahmad, 2002: 231; Soysal, 1987: 135). MGK amaçlarını açıkladıktan sonra, yasama ve yürütme görevlerini geçici olarak kendisi üstlenmişti. Ülkenin içinde bulunduğu asayiş ve güvenlik sorununu çözmek için hemen bazı önlemler alınmış ve asayiş büyük oranda sağlanmıştı (Evren, 1981: 221; Evren, 1981: 27, 115 vd.).

18 Eylül 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi ile dokuz sıkıyönetim komutanı “Yüksek Askeri Şura olağanüstü toplantısını” yaptı. Bu toplantı sonucunda bir süredir gündemde olan hükümet başkanının kim ve nasıl bir kişi olacağı konusu “asker kökenli bir sivil” çözümünü getirdi. Nitekim bu kişi Bülent Ulusu idi (Birand, 1984: 312-314). 21 Eylül 1980 tarihinde, Bülent Ulusu'nun Başbakan, Turgut Özal'ın da Başbakan Yardımcısı olarak görev aldığı hükümet hem Batı dünyasında hem de İstanbul'da büyük iş çevrelerinde ferahlık doğurdu (Gözübüyük, 1998: 143-144).

Başbakan Ulusu'nun ekonomik konulara uzaklığı nedeniyle bu konularda kendisine yetki verilen ve bir nevi “pazarlıkla” işbaşına gelen Turgut Özal'ın ısrarla istediği üzerine Maliye Bakanlığına Londra Maliye ve Ekonomi Başmüşaviri Kaya Erdem getirildi (Çölaşan, 1984: 76-77). DPT Müsteşar Vekilliğine Yıldırım Aktürk, Başbakan Müsteşar Yardımcılığı ve Vekilliğine ise Hasan Celal Güzel'i seçildi.

Yeni askeri hükümetin darbe öncesinde uygulanmaya başlanan 24 Ocak ekonomik programını değiştirmeye niyeti yoktu. Bu konuda, kilit rolü Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği görevini üstlenen Orgeneral Haydar Saltık ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Necdet Öztoran oynamaktaydı. Turgut Özal'ın her ne kadar 1977 yılında MSP'den milletvekilliği adaylığı bir güvensizlik nedeni olsa da, askeri yönetim 24 Ocak programı ve bunun dış destekleri açısından Özal'a mecbur kalmıştı. Öyle ki Özal'ın bu konudaki teşhisini 1986 yılında ANAP Grup toplantısında şöyle dile getiriyordu: “*Şartlar o noktaya gelmiştir ki, bizim o göreve gelmemiz kaçınılmazdır. Dünya'da*

Türkiye’nin bulunduğu durum bakımından. Çünkü o tarihlerde dış dünya bizi yakından tanıyordu. Türkiye’nin iktisadi durumunun düzelmesi için dış desteğe büyük çapta ihtiyacı vardı. O zamanki idare, bu politikanın devam ettiğini göstermeye mecburdu...” (Cemal, 1989: 28-29).

Zaman içinde ekonomik konuların neredeyse tamamında işlerin Özal eliyle bitirilmesi başbakan Ulusu’yu tedirgin etmeye başlamıştı. Turgut Özal’ın gidivermesi halinde ne olacaktı? Başbakana göre ekonomik konularda devlet yetkililerine tutarlı bilgi ve veri aktarımı sağlayacak bir mekanizma veya bir karargâh kurulması gerekiyordu. Asker bir başbakanın bu mantığı ve Özal ve ekibinin çalışmalarına yönelik bazı bakanların engelleme çabaları daha ilk günlerden rahat bir çalışma ortamı sağlayamamıştı (Çölaşan, 1984: 83-86; Arcayürek, 1985: 101-102). Ulusu’nun kurdurduğu ekonomik koordinasyon kurulunda Özal’ın bazı istekleri kabul edilmez olmuştu. 1981 Ağustos ayında MGK Genel Sekreteri olan Necdet Üruğ’un dediği gibi, “*Bunlar emrimizle gelmiş adamlar. Biz emir veririz gelirler, emir veririz giderler.*” Neticede Kaya Erdem’in görevden alınması üzerine Turgut Özal’da istifa etti. Banker skandalı ve Kastelli’nin yurt dışına kaçışıyla Özal’ın görevi sonlanmıştı artık. O günlerde Özal daha başbakan yardımcısı iken onun siyasete girmesi için ısrarlı tekliflerde bulunan Mehmet Keçeciler ile yapılan istişari görüşmelerde parti kurma fikri tartışılır oldu (Cemal, 1989: 39-40).

Demokratikleşme Programı ve 1983 Genel Seçimleri

MGK Genel Sekreteri Orgeneral Haydar Saltık’ın, 1 Kasım 1980 günü yaptığı basın toplantısında, askeri rejimin demokratikleşme programı olarak ek bir paket açıklandı (Tanör vd., 2000: 37; Tuşalp, 1988: 148). Saltık’ın bu bilgilendirmesinden iki ay sonra Kenan Evren yeni yıl mesajında, demokratikleşme takvimini verdi. Buna göre 1982 sonbaharında anayasa için halk oylaması, 1983 sonbaharında da genel seçimler yapılacaktı (Evren, 1981: 253; Soysal, 1987: 151).

Kurucu Meclisin ilk görevi yeni bir anayasa hazırlamak oldu. Yasayı hazırlama görevi Danışma Meclisine, kesinleştirme yetkisi ise MGK’ya verilmişti. 23 Ekim 1981 gününde açılan Danışma Meclisi, ilk olarak 23 Kasım 1981’de bir Anayasa Komisyonu seçti (Dal, 1986: 111-112). Anayasa taslağı hazırlandıktan sonra 17 Temmuz 1982’de Danışma Meclisi genel kuruluna sunuldu ve 23 Eylül 1982 tarihinde kabul edildi. Milli Güvenlik Konseyi, gerekli değişiklikleri yapıp geçici hükümleri de ekleyip metni 2709 sayılı yasa olarak 18 Ekim 1982’de yayımladı ve 7 Kasım 1982’de sıra halkoylamasına geldi (Soysal, 1987: 155-156; Gözler, 2000: 83). 7 Kasım 1982’de halkoylamasına sunulan Anayasa, % 91 oranında kabul oy aldı ve 2709 sayı-

lı kanun olarak 9 Kasım 1982 tarih ve 17863 mükerrer sayılı Resmi Gazete-
de yayımlandı (Atar, 2002: 39-41; Gözler, 2000: 85-88).

1982 Anayasası'nın büyük bir oy çoğunluğu ile kabulü ve Kenan Evren'in de cumhurbaşkanı olarak seçildiği oylamadan sonra siyasal yasakları içeren geçici 4. Madde uygulamaya konuldu ve Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'e on yıl süreyle politika yasağı konuldu. Ancak bu gelişmelerin devamında askeri rejimden sivil yönetime geçiş için yeni bir sürece girildi. 7 Kasım 1983 ihtilal sonrası ilk genel seçim tarihi olarak belirlendi. MGK'nın siyasal faaliyetleri serbest bırakan kararıyla bu süreç devam etti (Tanör vd., 2000: 52; Özdemir, 2002: 152). Açıklamanın birkaç hafta sonrasında çoğu kısa ömürlü olan yeni 17 parti kuruldu. Bu partilerden özellikle iki tanesi dikkat çekiciydi. Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) ve Büyük Türkiye Partisi (BTP), aslında 12 Eylül öncesi CHP ve AP çizgisinde olan partilerdi (Ahmad, 1974: 238-239). O günlerde Özal'ın kafasında bir parti kurarak siyasete atılma fikri kesinleşmişti artık. ABD'ye yaptığı uzun soluklu bir seyahatten sonra Günaydın gazetesinin manşetlerinde Özal'ın şu sözleri yer alıyordu: “*Siyasi ekibim hazır. Siyasi faaliyete izin verildiğinde şartlar müsait olursa, yeni isimlerle parti kuracağım. Oluşturulmuş bir ekibe dışarıdan girmeyi düşünmüyorum.*” Özal'ın bu sözlerinden sonra Cumhurbaşkanı Evren ile üç görüşmesi oldu. Bu görüşmelerde Evren'in sağda Turgut Sunalp'in genel başkanlığındaki MDP çatısı altında bir birleşme teklifine Özal sıcak bakmamıştır (Cemal, 1989: 40-43). Özal Çankaya Köşküne son çıkışında, Evren'e parti kuracağını söylemiş ve şöyle demiştir; “*Kurma dersiniz kurmam, kenarda otururum hiç kimseyle de birleşmem.*” (Cemal, 1989: 27).

Turgut Özal'ın ısrarlı yaklaşımları ve çekirdek bir kadronun desteği ile Anavatan Partisi 20 Mayıs 1983 tarihinde kuruldu. Ancak ANAP'ın yedi kurucu üyesi Askeri Konsey tarafından veto edilmişti. Özal'ın en kıymetli elemanları olan Hüsnü Doğan, Adnan Kahveci gibi isimlerin vetosuna rağmen Kenan Evren ve bazı arkadaşları “yumuşak iniş” istemişlerdi. Evren'e göre o günlerde kendisi, “baş pilot, dört arkadaşı da arkada” idi (Cemal, 1989: 46).

Anavatan Partisi Genel Başkanı Özal, liberal bir hüviyetle serbest pazar ekonomisini ve demokrasiyi savunuyor, yumuşak üslubu ile askeri rejim içinde farklı bir portre sergiliyordu. Bunun yanında ekonomiyi iyi bilen, demokrat ve ülkedeki dört eğilimi birleştiren bir görünüm kazanıyordu. Özal'ı diğer liderlerden ayıran bir fark da medyayı kullanmasını çok iyi bilmesi ve propaganda yapmasıydı. En önemlisi Özal'ın, ANAP'ı her fırsatta askeri yönetimden demokrasiye geçiş sürecini başlatacak parti olarak sunmasıydı (Barlas, 2000: 37-38).

1983 genel seçimleri öncesi Yüksek Seçim Kurulu, MGK’nın 99 sayılı kararına göre, siyasi partiler ve milletvekili seçimi kanunlarının öngördüğü koşullara haiz üç partinin seçimlere katılabileceğini açıkladı. Bunlar: Emekli Orgeneral Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Başbakanlık Müsteşarı Necdet Calp’ın başkanlığındaki Halkçı Parti (HP) ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi’ydi (ANAP). Ancak seçime gidebilecek bu partiler için sırada, milletvekili aday listelerinin 2 Eylül 1983 gününe kadar YSK’ya bildirilmesi süreci vardı. Bu tarih geldiğinde veto edilen adayların yerleri doldurulmaya çalışılmış olmakla birlikte, bu üç partinin seçimlere eksik adaylarla gireceği belli oldu. MDP 2, ANAP 8, HP 11 aday eksikle yarışacaktı.*

Genel seçimlerden önce Kenan Evren’in Özal’a karşı olduğu görüldü. Evren’in, 3 Kasım’da Şanlıurfa’da, seçime 48 saat kala da televizyonda yaptığı konuşmalar onun Turgut Özal’ı istemediği kanaatini uyandırıyor. Ancak seçim Özal’ın zaferiyle sonuçlandı (Tanör vd., 2000: 57; Ahmad, 1974: 240). Dış basına göre de askeri yönetimin hükümet olarak görmek istediği parti seçimi kaybetmiş, sonuç sürpriz olmuştu. Seçim sonrası ise, Konsey’in bu sonuca rağmen artık iktidarı devredip devretmeyeceğine yönelik bir bekleyiş vardı. Bu tedirginlik ve kaygı 8 Eylül’de Evren-Özal buluşmasıyla sona erdi. Böylece Turgut Özal’ın başbakanlık yolu açılmış oldu (Cemal, 2000: 451-462). Nitekim bir ay sonra 7 Aralık 1983 tarihinde Özal Çankaya Köşkü’nde yapılan görüşmeden sonra hükümeti kurmakla görevlendirildi. Özal Köşkten ayrılırken kapıda bekleyen gazetecilere, “Allah yardımcımız olsun!” demekle yetinmişti. Artık Özal için hükümet olma yolu açılmıştı fakat iktidar olabilecek miydi? Ülkede sıkıyönetimin devam ettiği bir dönemde sivil hüviyetli bu geçiş hükümetinin işi gerçekten zor olacaktı (Cemal, 1989: 62-63).

Özal Hükümetleri ve Ülke Demokrasisi (1983-1989)

1983 genel seçimlerinin hemen ardından eski Adalet Partisi çizgisindeki kişiler DYP’de toplanmaya başladı. Merkez solda SODEP’in başkanlığına Erdal İnönü seçildi. Özal ise, genel seçim rüzgârından faydalanmak ve mümkün olan en kısa sürede yerel seçimlere gitmek istiyordu. Bu nedenle 4 Ocak 1984 tarihinde, yerel seçimlerin 25 Mart 1984’de yapılması kararlaştırıldı. Ertesi gün çıkarılan yasayla da, SODEP, DYP ve RP’nin seçime katılabilmeleri TBMM tarafından kabul edildi (Cemal, 1989: 78).

* Mevcut duruma göre MGK’nın pek çok batılı ülkede olduğu gibi sağ ve solu temsil eden iki partili bir yapı oluşturmaya çalıştığı görülüyordu. Bu sebeple MDP ve HP askeri rejimin daha fazla destek verdiği partiler olmakla birlikte, 20 Mayıs 1983 yılında kurulan ve seksenli yılların tek başına iktidar partisi olacak olan Anavatan Partisi’nin de seçime katılabiliyor olması Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturacaktı. (Tanör vd., 2000: 52-55).

Özal yerel seçim kampanyasında “denemişlik-denememişlik”, “huzur, istikrar, kavgacılıktan uzak durmak” gibi kavramları sık sık dile getirirken, 6 Kasım seçimlerinde ANAP’a oy veren AP, CHP, MSP ve MHP’li seçmenlerden dolayı “dört eğilimi” sembolik olarak birleştiren uzlaşmacılığı dile getiren taktikler de izlemiştir (Cemal, 1989: 79). 12 Eylül öncesi liderleri tarafından çoklukla uygulanan bol vaat ve ekonomik tavizler içeren anlayış onda yoktu. Bir konuşmasında “*Ben memleket bünyesinde kalkınmayı programladım, taviz vermem bu programı değiştirmem...*” diyecek kadar açık hareket ediyordu (Alanyalı, 1989: 181).

Siyasi yasakların gölgesinde 25 Mart 1984 tarihinde yapılan seçimin gösterdiği, Turgut Özal’ın ifadesiyle “beş partinin bir ANAP etmediği”ydi. Seçimlerden % 41, 5 oy oranı ile çıkan ANAP ezici üstünlükle çıkarken, 54 il ve 328 ilçede belediye başkanlıklarını kazanmıştı. Ama bu seçimle yasaklı 6 Kasım seçimleri düzeni bozulmuş, parlamentodaki muhalefet, Meclis dışına kaymıştı. HP ve MDP zamanla dağılmaya ve üyeleri başka partilere kaymaya başlamıştı (Alanyalı, 1989: 80-81).

Başbakanlığının ilk yıllarından itibaren gayretli ve etkin bir yönetim sergilemeye çalışan ve yerel seçimlerden daha da güçlenerek çıkan Özal, gazeteci Hasan Cemal ile 5 Temmuz 1984’te yaptığı bir söyleşide; “*Ülkede demokrasiyi kademe kademe yerleştirmek meselemiz var...Türkiye’yi yenisinden sıkıntıya düşürmek isteyenler var. Hem içeride, hem dışarıda var. Ama esas hedefimiz demokrasiyi bir daha kesintiye uğratmadan yerine oturtacak bir ortamı meydana getirmektir...*” diyordu (Cemal, 1989: 69). Özal o günlerde bir taraftan “kukla” bir lider olmadığını göstermeye çalışırken bir taraftan da, “kimsenin ona Donkişotluk” yaptırılmayacağını söyleyerek Çankaya ile olan ilişkilerini uçuruma sürüklemek istemiyordu.

24-27 Ocak 1985 tarihlerinde TRT televizyonunda, TBMM’de temsil edilen üç partinin genel başkanları ile yedi gazetenin Ankara temsilcisinin katıldığı açık oturumda iki yıllık ANAP iktidarının bir değerlendirmesini yapan Özal, huzur ve güven, orta direğin güçlendirilmesi, işsizlik, konut meselesi, kalkınmada öncelikli yöreler ve bürokrasi meselesi gibi altı konuda yaptıklarını anlatmıştı. Zaman zaman TRT ekranlarına çıkarak hükümetinin gerçekleştirdiği icraatları Türk halkına anlatan Özal, 1985 sonu itibariyle otoyol ve ikinci köprü hedefine de varmak istiyordu (Arcayürek, 1985: 229-233). Onun bu hedeflere varıp varmadığını M. Rauf Alanyalı’nın Kasım 1985’de Son Havadis’te yazdığı yazısından anlayabiliyoruz; “*...Alınan tedbirler ve uygulanan planlarla Türkiye’nin iktisadi çehresi değişti. Merkez Bankası kasaları dövizle doldu. Yeniden barajlarımızın inşaatı devam ediyor, üniversitelerimize yenileri ekleniyor, arzu ettiğimiz gün geziye çıkabiliyoruz...Kaçakçılığa vurulan darbeden sonra piyasada Çikita muzunu dahil, herşeyi bulabiliyoruz. Et de, peynir de, diğer ihtiyaç maddeleri ve süs eşyası*

da dahil her şeyi...Artık sokakta yağ, peynir, tüpgaz, petrol kuyrukları yok ve en önemlisi enerji kısıtlaması da yok...”(Alanyalı, 1989: 190-191).

Anavatan Partisi 12 Eylül’de kapatılan yıpranmış partilerin devamı değildi. Ancak Adalet partisi gibi muhafazakâr, Millî Selamet partisi gibi gelenekçi, Milliyetçi Hareket Partisi gibi milliyetçiydi ve hatta Sosyal Demokratlar gibi sosyal adaleti benimsiyordu. Özal, parti üzerinde mutlak bir denetime sahipti ve çevresindeki insanlar taşra kökenli genç kişilerdi. Bu arada, Özal yönetiminde demokrasiye geçiş, yüzeysel ilerlemeler sağlıyordu. Özal, yasa ve düzenin korunmasını sıkıyönetime bırakıyor, ilk icraatlarını ekonomi ile ilgili yasaların çıkarılmasında yapıyordu. Atatürk’ten beri uygulanan karma ekonomi modeli hızla yerini liberal ekonomiye bırakmaya başlamıştı (Ahmad, 1974: 243).

Özal, nasıl ki demokrasi konusunda önce ekonomi diyorsa, dış politika da aynı tutumu sergiliyordu. Bu noktada dış politikaya daha çok bir iş adamı gibi yaklaşmış ve Dışişlerine verdiği talimatta, *“Bana 10 yıllık bir barış sağlayın. Çevreyle kavga etmeyelim. Ekonomiyi güçlendirmek için buna ihtiyacımız var!”* diyordu. Özal özellikle ABD ile hiçbir sorun çıkmasını istemiyordu. Özal ABD için, *“eli kolu uzundur, bizi her taraftan rahatsız edebilir”* diye düşünüyordu. İsrail, Yunanistan, SSCB ve Irak içinde aynı fikri taşıyordu (Cemal, 2000: 288, 294).

Turgut Özal’ın ve Anavatan Partisi’nin ilk hükümet döneminde ekonomik ve dış politika konuları ağırlığını korumakla birlikte iç siyasette yenden renkli bir hâl almak üzereydi (Ahmad, 1974: 247). 1982 Anayasası’nın Geçici 4. maddesi ile eski siyasetçilerin bazılarının 5 ya da 10 yıl siyaset yapmaları yasaklanmıştı. Ancak gerçekte bu durum tam anlamı ile işlemez hale gelmişti. Zira siyasi yasaklı siyasetçiler yeni kurulan partilerde perde arkasında faaliyetlerine devam ediyordu. Bazı partilerin biri emanetçi biri de fiili iki başkanı bulunmaktaydı. Eski siyasal liderler partileri fiilen yönetiyor ve bununla da yetinmeyip siyasal beyanatlar da veriyorlardı. Nitekim Ecevit, Demokratik Sol Partiyeye (DSP), Demirel Doğru Yol Partisine (DYP), Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisine (MÇP) ve Necmettin Erbakan Refah Partisine (RP) fiilen liderlik ediyordu. Bu durumun hukuki hale gelmesi demokrasi açısından da bir gereklilik haline gelmişti (Zürcher, 2006: 414). İlk olarak Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) tarafından Anayasanın Geçici 4. maddesinin kaldırılması için bir Anayasa değişikliği teklifi imzaya açıldı. Ancak Özal bir adım daha ileriye giderek, Evren ile de görüşerek daha kapsamlı bir Anayasa değişikliği teklifini gündeme getirdi. Başbakan ile birlikte 200 ANAP milletvekilinin imzasını taşıyan değişiklik teklifi, 17 Mayıs 1987 tarihinde Mecliste görüşülerek kabul edildi (Tanör vd., 2000: 67-68). Mevcut tabloda siyasal yasakların, yani geçici 4. maddenin kaldırılması halkın oyuna sunuldu (Tanör vd., 2000: 68-69). 1985 yılında ANAP

birinci kongresinde “*bunlar için söylenecek en güzel söz şudur: Bunlar zaman tüneline, 12 Eylül öncesinde kaldılar.*” sözleriyle safını belli eden Özal referandum öncesi oyunun rengini hayır olarak açıklamıştı. 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandum da Evet oranı: % 50.16, Hayır oranı: % 49.84 oldu. Bu sonuç ile 12 Eylül askeri yönetiminin yasaklamalarının en önemlilerinden biri halkın desteğiyle kaldırdı.

1987 referandumundan sonra ortaya çıkan sonuç aynı zamanda erken genel seçimin de yolunu açtı. Özal, muhalefetin fazla bir hazırlık yapmasına imkân vermeden seçimlerin tarihini 29 Kasım 1987 olarak belirledi (Ahmad, 1974: 248). Böylece halkoylamasının üzerinden bir ay bile geçmeden seçimlere katılacak partilerde hareketlenme başladı. Süleyman Demirel (DYP), Bülent Ecevit (DSP), Alparslan Türkeş (MÇP) ve Necmettin Erbakan da (RP)’nin genel başkanlıklarına getirildiler (Tanör vd., 2000: 69).

Genel seçimler öncesi Özal’ın bazı hamleleri olmuştur. Buna göre, siyasi partilerin propaganda süreleri on gündü. Milletvekili adaylarının tespit edilmesinde ön seçim yerine merkez yoklaması yöntemini benimsendi, illerde yüksek olan bölge barajları iyice yükseltildi, 19 seçim bölgesi için öngörülen kontenjan barajıyla, toplam baraja ilişkin çıta % 23-24 sınırına kadar çıktı ve illerde oy dengelerini ANAP lehine getirecek seçim çevreleri yeniden düzenlendi.

29 Kasım 1987 milletvekili genel seçiminde 7 parti ve 72 bağımsız aday yarıştı. Sonuçların açıklanmaya başlamasıyla seçim sisteminin Anavatan’a ne kadar yarar sağladığı anlaşıldı. Zira bu sayede ANAP, toplam oyların % 36,3’ünü alarak 292 milletvekilliği kazanmış ve mecliste % 65 civarında bir çoğunluk elde etmiştir. SHP, % 24,8’lik oy oranına karşın 99 milletvekili, DYP, % 19,1’lik oy oranına karşın 59 milletvekili çıkarmıştır. DSP % 8,5, RP % 7,2, MÇP % 2,9, IDP % 0.82 oy alarak meclis dışında kalmışlardır (Cemal, 2000: 245, 253).

Seçim sonrasında The Times, “*Muhalefet partileri, Özal’ın getirdiği seçim kanununu seçimlerde Özal’ı mağlup edeceği kanısıyla kabul ettiler, ama başaramadılar.*” derken aynı günlerde Financial Times, “*Özal rejimi, bazı yönleriyle Adnan Menderes’in 1950’lilerdeki durumunu hatırlatıyor. Menderes rejimi zamanla daha fazla demogolaşmış ve halkın desteğini yitirmeye başlamıştı... Tarihin tekerrür edeceğini düşünmek için kesin hiçbir neden olmamakla birlikte, Türkiye’nin tam bir demokrasiye kesin olarak döndüğünden tamamıyla emin olmak için nedenler yeterli değildir.*” Yorumunu yapıyordu (Arcayürek, 1985: 413).

29 Kasım seçimlerinden sonra Özal, yakın çevresine “*10 sorundan 9’u halledildi, 1’i kaldı; o da fiyatlar, enflasyon*” demekle birlikte ülkeyi yeni zam paketleri bekliyordu. 1986 Eylül’ündeki ara seçimlerde Demirel’in “ya-

rışta ben de varım” demesi üzerine Özal, “istikrar politikalarını” boşlayarak “büyümceliğe” yönelmişti. Enflasyonu iyice tırmandıran ve bir buçuk yıla hâkim olan bu tavır ANAP’ın düşüşünü başlatmıştı (Cemal, 2000: 255-25). Zira 11 Nisan 1988 tarihine gelindiğinde Güneş gazetesinin manşetinde, “*Özal Menderesleşiyor...Ekonomide liberalizm diye yola çıkıp, sonunda piyasaya karşı devleti ileri sürdüler...Dış politikayı ön plana sürüp, hayat pahalılığını halka unutturmaya çalıştılar...*” yazıyordu.

II. Özal hükümetinin 26 Mart 1989’da yapılacak olan yerel seçimlere kadarki döneminde siyasal renklilik olarak nitelendirilebilecek önemli bir gelişme olmamıştı. Özal’ın sadeleştirilmiş bir anayasa çalışması yapmak istemesine rağmen muhalefetin bu teklife sıcak bakmaması nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Yine bu dönemde, 18 Haziran 1988 tarihli ANAP Genel Kongresi’nde Turgut Özal, Kartal Demirağ adlı bir kişinin suikast girişimine uğrayarak parmağından yaralanmıştı. Özal bu saldırıyı soğukkanlılıkla değerlendirmiş, olaydan kısa süre sonra Kongre salonunda partililerine ve suikast tertipçilerine “*Allah’ın verdiği canı onun isteği dışında alacak yoktur.*” sözleriyle seslenmişti. Bu arada 26 Haziran 1988 tarihinde, muhafazakâr eğilimli bilinen Mehmet Keçeciler için Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı düşünülmüş, fakat Cumhurbaşkanı Evren’in direktmesiyle bu değişiklik gerçekleşmemişti. 1989 yılı başında ise, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem’in istifa etmesiyle kabinede yeni bir kriz yaşanmıştı (Tanör vd., 2000: 75).

6 Mart 1989’da yapılan yerel seçimlerde SHP birinci parti olurken, onu DYP ve ANAP izliyordu. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi Büyükşehir Belediye Başkanlıklarını SHP kazanmıştı (Özdemir, 2002: 166). Yerel seçimin getirdiği bu sonuç üzerine Özal hükümette bazı değişikliklere giderek 12 kişiyi kabine dışı bıraktı ve 3 bakanın yerini değiştirdi. Yapılan değişiklik güven oylamasına da neden oldu. 11 Nisan 1989’da, Özal hükümeti, 95 ret oyuna karşılık 289 güvenoyu aldı. Bu dönemde Yıldırım Akbulut TBMM Başkanı seçildi.

Yeniden Bir Sivil Cumhurbaşkanı

1989 yılında Türkiye için bir başka önemli konu vardı. Nitekim Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in görev süresinin bitmesine az bir zaman kalmıştı. Ve artık Türkiye’de yeni bir tartışma başlamıştı, Cumhurbaşkanlığı sorunu (Büber ve Söğüt, 1993: 52). Demirel daha 4 Ocak 1988’de, “*Özal, cumhurbaşkanlığı fırsatını kaçırmaz. Doğrusu ben de Turgut Özal’ın durumunda ve yerinde olsam, hemen kendimi seçtiririm.*” demişti. Bir nevi Demirel’e ve kamuoyuna cevap veren Özal ise 6 Ocak 1988 tarihinde şu demeci veriyordu; “*Bence bu konuda getirilebilecek en önemli yaklaşım, cumhurbaşkanının*

halkın oyuyla seçilmesini sağlamaktır...Bana gelince, ben hizmeti nerede iyi yapabileceğime inanırsam ona karar veririm. Bu nedenle aday olabilirim. Ama olmayabilirim de.”

Tarih 17 Ekim 1989’u gösterdiğinde Turgut Özal’ın Cumhurbaşkanlığına adaylığını açıkladığı görüldü. Demirel ve birçok kişi haklı çıkmıştı. Ancak ANAP Genel Başkanı Turgut Özal’ın cumhurbaşkanlığı adaylığını açıklamasına ilk muhalefet kendi partisinden geldi. 19 Ekim 1989 günü adaylığını açıklayan Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş 24 Ekim 1989 günü yapılan birinci turda Özal’ın rakibi olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerine katıldı. İlk iki turda Cumhurbaşkanı seçilemeyen Özal üçüncü turda diğer partilerin meclise girmeyerek seçime katılmamasına rağmen, kendi partisinin oylarını alarak Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı seçildi. Özal’ın 9 Kasım’da göreve başlamasıyla Celal Bayar’dan sonra Çankaya’da yeniden bir sivil Cumhurbaşkanı vardı (Ahmad, 1974: 250-251; Yılmaz, 2007: 207-208).

Turgut Özal birçok konuda ABD’den etkilenmişti. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini arzu eden Özal Başkanlık sistemine de sıcak bakmaktaydı. Ayrıca ABD Başkanı George Bush’un Ocak 1989’da yemin töreni de Özal’ın dikkatini çekmişti. 24 Ocak 1989 tarihinde Sabah gazetesinde yazan Güneri Cıvaoglu, Özal’ın bu tören ile ilgili yaklaşımını şöyle satırlarına eklemiştir: “Özal, “papaz duasıyla göreve başlayınca, Başkan Bush laiklikten sapsız mı oluyor?” diye sorar gibiydi.”

Özal, Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunduğu 3 yıl içinde Başbakanlıkta olduğu gibi “ilk”lere imza atmaya başladı. Ancak kendisine yapılan eleştirilerin dozu azalmamıştı. Özal’a yönelik yapılan en önemli eleştiri, onun Cumhurbaşkanı olmasına rağmen siyasetten ve ANAP’tan kopmamasıydı. Atatürk ve İnönü dönemlerinde yaşanan “partili cumhurbaşkanı” modeli üstü kapalı olarak uygulanmaktaydı. Özal cumhurbaşkanlığı ile geride bıraktığı Anavatan Partisinde yaşanan gelişmelerden kendini geri alamamaktaydı. Öyle ki 10 Ekim 1989’da Başbakanlık koltuğuna Yıldırım Akbulut oturmuştu ve ANAP içinde durumlar biraz karıştı. Akbulut ve kabinesi yetersizlikle ve Özal’ın gölgesinde hareket etmekte suçlanıyordu (Ahmad, 1974: 251). Parti içinden muhalif olarak Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz başbakanlık mücadelesine girmek için görevinden istifa etmiş ve nihayet Anavatan Partisinin 15 Haziran 1991’de yaptığı Büyük Kongrede Genel Başkan seçilmişti. 23 Haziran 1991 tarihinde göreve başlayan yeni hükümet, Akbulut’un aksine Çankaya’ya karşı biraz mesafeliydi. Üstelik ANAP içinde Özal’a karşı olanlar da vardı ve Özal’ın parti üzerinde baskı kurduğunu iddia ediyorlardı (Tanör vd., 2000: 83-84).

Mesut Yılmaz’ın başbakanlığındaki ANAP iktidarı çok uzun soluklu olamayacaktı. Zira Yılmaz, Cumhurbaşkanının itirazına rağmen, İnönü ve Demirel ile de görüşükten sonra seçim tarihinin 20 Ekim 1991 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştı. Ancak artık o günlerde merkez sağda en istikrarlı parti DYP’ydi. ANAP’ta ise çalkantılar yaşanıyordu. Çünkü iki yıl içinde 3 genel başkan değiştirmişti. Bu görüntü 1991 genel seçimlerine de yansdı. 20 Ekim 1991 tarihli seçim sonucunda DYP birinci, ANAP ikinci, SHP üçüncü parti olurken onu RP ve DSP izledi. Bu seçimde, bütün partilerin % 30’un altında oy alması, seçmenin hiçbir partiye tek başına iktidara getirecek kadar güvenmediğini gösterdi. 9 yıllık ANAP iktidarının son bulduğu bu seçimlerden tahmin edildiği gibi bir DYP-SHP koalisyon hükümeti çıktı.

% 48 oy oranına sahip olan iki partinin iktidar yıllarında demokrasi adına olumlu ve olumsuz gelişmeleri görmek mümkündür. Bu dönem içinde ilk olarak 12 Eylül’de kapatılan partilerin yeniden açılmasına izin verilerek önemli bir adım atıldı (Çavdar, 2000: 336-337). Ancak demokratik ve yeni bir anayasa düşüncesi ancak anayasanın bazı maddelerindeki değişikliklerle sınırlı kaldı. TBMM yeni iç tüzüğü çıkarılmadığı gibi, Kanun Hükümünde Kararnamelerin TBMM’de görüşülmesi süreci hızını azalttı. Yeni yasalar ve yasa değişiklikleri CMUK değişikliği ile sınırlı kaldı (Tanör vd. 2000: 88-90).

1992 yerel seçimlerinde Refah Partisinin elde ettiği başarının yanı sıra, Demirel hükümetinin ayrı bir parti geçmişi olan Cumhurbaşkanı Özal ile sürtüşmeleri, bu yılların kayda değer diğer gelişmeleri oldu. Zira Cumhurbaşkanının atama ve kararnamelerdeki tutumunu, hükümetin Cumhurbaşkanının bazı yetkilerini by-pass etme yasaları takip etmiştir (Tanör vd., 2000: 90).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 17 Nisan 1993 günü Çankaya’da kalp krizi geçirmesi sonucunda vefatının ardından 16 Mayıs tarihinde DYP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel Türkiye Cumhuriyetinin 9. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Demirel’in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Boğaziçi Üniversitesi’nde Ekonomi Profesörü iken DYP İstanbul milletvekili seçilmiş bulunan Tansu Çiller ilk önce DYP lideri daha sonra da Başbakan oldu (Özdemir, 2002: 171-172).

SONUÇ

Türk tarihinin geleneksel yapısı içinde yer alan asker, hemen her dönemde siyasetin içinde yer almış ve milletin koruyucu ve kollayıcısı olma özelliklerini sürekli üzerinde görev addetmiştir. Bu görev bilinci belli dönemlerde devletin ve milletin menfaatine olurken, bazı zamanlarda da demokrasinin kurumsallaşmasının önündeki en önemli engellerden biri olmuştur (Önal, 2015: 530).

27 Mayıs Darbesinden itibaren siyasette daha da etkili olmaya başlayan askerler adeta bir siyasal parti gibi hareket etmiştir. Sürekli olarak siyasal iktidara ortak olan ve bürokratik elitlere geniş hareket alanı tanıyan ordu 1961 Anayasası ile adeta özerk bir konum elde etmiştir. Askeri vesayetin etkili olduğu bir düzen içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sistem üzerinde kurduğu denetim mekanizmasına rağmen 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye'de yeni bir askeri müdahale yaşanmıştır. 1973 genel seçimlerinden sonra sivil hükümetlerin yeniden hakim olmaya başladığı Türkiye'de bu sefer 1980 askeri darbesinin meşruiyetini doğuracak gelişmeler yaşanmıştır.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra askeri yönetimin demokratikleşme programında yer alan genel seçimler Turgut Özal'ın başbakanlık yolunu açmıştır. 1983 yılında ilk ANAP hükümetini kuran Özal, hem başbakanlığı hem de cumhurbaşkanlığı döneminde askeri vesayet sisteminin etkisi altında ülke sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır.

KAYNAKLAR

Ahmad, F. vd. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akıncı, A. (2013). "Türkiye'de Askeri Vesayetin Tesisi ve Demokratikleşmeye Olan Etkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*. Cilt/Volume: 8, Sayı/Number:1.

Akyol, T. (1980). *Politikada Şiddet, Töre-Devlet Yayınları*. Ankara: Töre-Devlet Yayınları.

Alanyalı, M. R. (1989). *Özal Dönemi Yazıları*. İstanbul: Ufuk Matbaası.

Arcayürek, C. (1985). *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-7, Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Atar, Y. (2002). *Türk Anayasa Hukuku*. Konya: Mimoza Yayınları.

Barlas, M. (2000). *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Birand, M. A. (1984). *12 Eylül Saat 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları.

Büber, O. A. ve Söğüt, M. (1993). "Siyaset Merdivenleri ve Özal". *Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi 1983-1993*. İstanbul: Tempo Kitapları.

Çalış, Ş. vd. (2001). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*. Ankara: Liberte Yayınları.

Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Cemal, H. (1989). *Özal Hikayesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Cemal, H. (2000). *Demokrasi Korkusu*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Çölaşan, E. (1984). *12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Evren, K. (1981). *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Evren, K. (1981). *Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in 12 Eylül 1980’den Sonra Yaptığı Konuşmalar*. Ankara.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (1998). *Anayasa Hukuku Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Heper, M. (1998). “Türkiye’de Devlet, Demokrasi Geleneği ve Silahlı Kuvvetler”. Davut Dursun; Hamza Al (der.), *Türkiye’de Yönetim Geleneği*. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Kalaycıoğlu, E. vd. (2000). *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Önal, T. (2015). “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası”. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/1 Winter 2015, p. 511-534, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7683>, ANKARA-TURKEY
- Özdemir, H. (2002). “1980 ve Sonrası”. *Genel Türk Tarihi*. 9. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. Bursa: Alfa Yayınları.
- Soysal, M. (1987). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tuşalp, E. (1988). *Eylül İmparatorluğu*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2007). *Çankaya Savaşları*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2006). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

Within the traditional structure of Turkish history, the military has always played a part in politics and considered the characteristics of being the protector and the safeguard of the nation to be a constant duty placed on itself. While this sense of mission was to the benefit of the government and the nation in certain periods, it was one of the most important obstacles to the institutionalization of democracy at other

times. Aware of this fact, Mustafa Kemal Atatürk wanted the Turkish army to separate from affairs of state even though it performed the most important function in the liberation of the country and the foundation of a new republic. By means of a law enacted after the declaration of the republic, those who served in the army were prevented from being elected as members of parliament. Upon that, such important personages of the War of Independence as Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy and Cafer Tayyar Pasha severed their relationship with military service. A policy in which the armed forces were successfully kept out of politics was pursued during Fevzi Çakmak's Presidency of the General Staff that lasted until the year 1944. Although this policy was pursued during the course of the transition to the multi-party system too, it came to be violated at the end of the Democrat Party era. In fact, the political tensions brought about by the political and social developments that took place in Turkey caused the Turkish Armed Forces to stage a coup d'état on 27 May 1960.

Beginning to have even more influence on politics than before from the 27 May coup on, the military acted as if it was almost a political party. Sharing political power in a continuous manner and providing the bureaucratic elites with a wide elbow room, the army procured an almost autonomous position through the 1961 Constitution. Through the constitution the General Staff was made independent of the general administration and granted an almost autonomous structure. Moreover, through the 35th and 36th articles of the Turkish Armed Forces Internal Service Act 211, enacted in 1961, the functions of the Turkish Armed Forces were re-determined. According to the 35th article the function of the Turkish Armed Forces "is to safeguard and protect the Turkish homeland and the Republic of Turkey that is designated in the Constitution". However, the army resorted to legitimizing the military inventions that it staged later by using this article for justification.

Another military intervention was experienced in Turkey on 12 March 1971 despite the control mechanism that the Turkish Armed Forces had established over the system within a political order in which military tutelage is influential. After this memorandum by which the country made a transition from democracy to authoritarian rule once again, the constitution was not abrogated and the parliament was not abolished, but the government, which had come to power through democratic means, had to resign.

Although civilian governments began to be dominant again after the 1973 general elections in Turkey, developments that were paving the way for the justification of the 1980 military coup began to be experienced. The imprudence that those who had been elected by the people displayed in governing the country caused new political and economic crises to be experienced. The conditions for another coup d'état became complete in such a setting. Bringing on a long interruption in Turkish democracy, the plotters of the 12 September military coup first meant to place themselves on a constitutional basis. Such institutions as the National Security Council and the Constitutional Court were of importance for a sound functioning of the system of military tutelage and an easier transfer of the administration to civilians.

After autumn 1983, in Turkish political life, a change happened in the cycle of military intervention, withdrawal, political crisis and another intervention which had recurred three times since 27 May. For the general elections that were in the democratization program of the 12 September administration paved the way for the prime ministry of Turgut Özal. Founding the first ANAP government in 1983, Özal tried to find solutions for the problems of the country under the influence of the military tutelage system. Özal’s charismatic leadership and the fact that he worked in a more or less decent collaboration with Kenan Evran prevented the formation of a new military tutelage in the first stage. Through the decisions he made and the actions of his party he ensured the decrease of the influence of the armed forces on political life.

Even though Turgut Özal did not want the political bans to be removed in the 1987 referendum, he played an important role in the fact that Turkey regained a democratic structure. Paving the way for a stable Turkey under the Anavatan (Motherland) Party of which he was the chairman, Özal also made use of the advantages of being a single-party majority government. Becoming President in 1989 with the support of his party, Turgut Özal restarted an era that had ended after Celal Bayar.

In this study, the process through which the Turkish army carried out the 1980 military coup and the trial that Turkish democracy went through in the aftermath of the coup has been investigated. The study has been conducted through the specific example of Turgut Özal, the prime minister and president of the period.